

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

S A S K I A S A S S E N

S Ü R G Ü N L E R

KÜRESEL EKONOMİNİN
ACIMASIZ VE KARMAŞIK YAPISI

Çeviri: Nihan Aksoy

alBaraka
Yayınları

SASKIA SASSEN

Hollandalı sosyolog. 1966'dan itibaren Université de Poitiers, Fransa; the Università degli Studi di Roma, Roma ve the Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires'te birer yıl geçiren Sassen; felsefe ve politik bilimler alanında eğitim görmüştür. 1969'dan sonraysa Notre Dame Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi almıştır. Kitapları, yirmiden fazla dile tercüme edilen yazar, Harvard Üniversitesi bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir.

NİHAN AKSOY

1997 yılında İstanbul'da doğan Nihan Aksoy, 2015 yılında eğitime başladığı Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2020 yılında onur derecesi ile mezun oldu. İngilizcenin yanı sıra Osmanlı Türkçesi ve Farsça okuma bilgisi bulunmakta ve başlangıç seviyesinde İtalyanca bilmektedir.

ALBARAKA YAYINLARI – 173
SOSYOLOJİ DİZİSİ – 13

SÜRGÜNLER

Küresel Ekonominin Acımasız ve Karmaşık Yapısı

ORJİNAL ADI Expulsions - Brutality and Complexity
in the Global Economy
© The Belknap Press Of Harvard University Press

YAZAR Saskia Sassen

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Ahmet Faruk Çağlar

ÇEVİRİ Nihan Aksoy

SON OKUMA Enes Çolak

KAPAK TASARIMI Tali Creative / Emir Tali

MİZANPAJ Tali Creative

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2023 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Mart 2023

ISBN 978-605-4137-27-5

BASKI VE CİLT Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 45469

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C

Bağcılar/ İstanbul

Tel: 0212 515 49 47 Fax: 0212 602 02 10

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsöz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılmaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.

Kuloğlu Mahallesi, Turnacı Başı Caddesi, No: 2/1A/1, 34433, Beyoğlu / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

S A S K I A S A S S E N

S Ü R G Ü N L E R

KÜRESEL EKONOMİNİN
ACIMASIZ VE KARMAŞIK YAPISI

Çeviri: Nihan Aksoy

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
GİRİŞ: İlkel Tasnif	9
I Daralan Ekonomiler ve Artan Sürgünler.....	19
II Yeni Küresel Toprak Piyasası	91
III Finans ve Yetkinlik Olarak Finans.....	127
IV Ölü Toprak, Ölü Su	161
KAYNAKÇA	233
DİZİN.....	271

TEŞEKKÜR

Adını sayamayacağım kadar kişi ve olay bu kitaba katkıda bulunmuştur. Yıllar süren bir projede teşekkür etmek istediğim çok sayıda kurum ve kişi var; her zaman isimleriyle olmasa da çoğunlukla metinde yer almışlardır. Kitabı hazırlama işine gelince, özellikle vaka incelemeleri ve kitabın hazırlanması boyunca gösterdiği harika çalışmalar için Walker Kahn'a, hapisaneler üzerine yaptığı araştırma için Laura Mc-Tighe'ye, tablolar ve grafiklerle yorulmak bilmeyen çalışması için Anna Zamora'ya ve tüm yardımları için Eunkyong Shin, Mary Joseph, Sarah Partridge ve Jared Conrad-Bradshaw'a minnettarım. Editörüm Ian Malcolm ve asistanı Joy Deng'e, metin editörü Sue Warga'ya ve yapım editörü Melody Negron'a çok şey borçluyum. Tüm hatalar bana aittir.

GİRİŞ

İLKEL TASNİF

Sistemin dışarısında bırakmaya dair yeni mantıkların ortaya çıkışı, küresel politik ekonomide aşılması zor bir mesele hâline gelmiştir. Çağımızın temel toplumsal ve ekonomik düzeninin dışında bırakılan insanların, müesseselerin ve bölgelerin sayısında son yirmi yıl içerisinde çarpıcı bir artış görülmektedir. Alınan birincil derecede önemli kararların bu köktenci dışarıda bırakma mantığına geçişi sağladığı durumların yanı sıra ileri ekonomik ve teknik başarılarımız, genel manada bunu kolaylaştırmıştır. Bugünkü küresel kapitalizmin işlemeyen parçalarını anlamlandırmanın bir yolu olarak sistemin dışarısında bırakma kavramı, eşitlik içinde büyüme gibi süregiden bir fikrin sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca, kolaylıkla böyle bir dışlama ile sonuçlanabilecek uzun işlem zincirlerinin kökeninde, saygı duyduğumuz ve hayran olduğumuz bilgi ve anlayış biçimlerinin olduğu gerçeğini ön plana çıkarmaktadır.

Bu kitapta, çağımızın temel dinamiklerine ışık tutan sistemin dışarısında bırakmanın karmaşık biçimlerine odaklanılmaktadır. Ayrıca, meseleyi net bir biçimde görünür kılacak uç durumların incelenmesi tercih edilmiştir çünkü aksi hâlde kafa karıştırıcı bir belirsizlik söz konusu olacaktır. Batı'daki düşük gelirli işçilerin ve işsizlerin; hükûmetin sosyal refah ve sağlık programlarından, ayrıca şirket sigortası ve işsizlik desteğinden mahrum bırakılması hem karmaşık hem de uç bir örnektir. Dışarıda bırakma mantıklarının önüne geçebilmek için gerekli olan müzakereler

ve yeni yasaların çıkarılması bir yana, bu tür haklara erişimi olanlar ile bunlardan mahrum bırakılanlar arasındaki uçurumun gittikçe açıldığı gibi mutlak bir gerçek vardır ve mevcut koşullar altında bu ayırmadan geri dönülmesi mümkün olmayacaktır. Doğal yaşam ortamlarını, ölü toprak ve su bölgeleri hâline getirebilen bir yıkıcılığa sahip ileri madencilik tekniklerinin yükselişi ise bir diğer örnektir; kaynakların, biyosferin binlerce metre altından çıkarılmasını sağlayan hidrolik kırma bu tekniklerden biridir. Kitapta incelediğim sistemin dışarısında bırakmaya dair çeşitli durumlarının, dünyamızın şekillenmesinde Hindistan, Çin ve farklı birkaç ülkede gerçekleşen hızlı ekonomik büyümenin oluşturduğu etkiden çok daha büyük bir etkisi olabilir. Ele alacağımız dışarıda bırakma modelleri, standart ölçülerle hesaplanan ekonomik büyüme ile bir arada var olabilir ki argümanımın en önemli unsuru bu birlikteliktir.

Sistemin dışarısında bırakma modelleri inşa edilmiştir. İnşa araçları, temel politikalardan, belli bir amaç için üretilmiş bilgi ve girift örgütsel biçimler gerektiren karmaşık kurumlara, sistemlere ve tekniklere kadar uzanmaktadır. Zeki-yaratıcı grupların ve ileri matematiğin ürünü olan finansal araçların karmaşıklığındaki çarpıcı artış buna örnektir. Bu karmaşıklık; eşik-altı ipotekli konut kredisinin (*subprime mortgage*) tesis edilmesi için düzenlenmesinden birkaç yıl sonra uygulama, Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan, Letonya ve benzer ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın evlerinden çıkarılmasına yol açmıştır. Bir diğer mesele ise egemen bir devletin, kendi topraklarının bir çeşit uzantısı olarak, yabancı bağımsız bir ulus-devlette geniş araziler elde etmesini sağlayan sözleşmelerin yasal ve mali niteliklerinin karmaşıklığıdır -bu hükûmetlerin, edindiği topraklardaki yerel köyleri ve kırsal ekonomileri toprakların dışına çıkarırken kendi orta sınıfı için yiyecek yetiştirmek amacıyla o toprağı kullanması buna bir örnektir. Gezegenimizde var olan güzellikleri bozarak derinlerde saklı olan talep ettiklerimizi güvenli bir şekilde çıkarmamızı sağlayan gelişmiş mühendislik ise bir başka meseledir. Gelişmiş politik ekonomilerimiz, karmaşıklığın ilkel zalimlik biçimleri üretmeye sıkça meyilli olduğu bir dünya yaratmıştır.

Dışarıda bırakma yöntemleri büyük ölçüde başkalaşmaktadır; Yunanistan ve İspanya ekonomilerini küçültmeye yarayan kemer sıkma politikalarını, Rusya'da Norilsk'de ve Amerika'nın Montana eyaletindeki devasa

madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan zehirli emisyonları görmezden gelen çevre politikalarını ve bunun gibi sayısız vakayı içermektedir. Kitapta ele alınan her bir durum, ayrıntılarıyla birlikte önemlidir. Örneğin, her iki madencilik faaliyetinin de çevre için ağır kirleticiler olduğu gerçeği, bir sahanın Rusya'da diğerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde olmasından çok daha önemlidir çünkü temel kaygımız devletlerarası politikadan ziyade çevresel yıkımdır.

Sistemin dışarısında bırakma kavramına dâhil ettiğim çeşitli süreç ve koşulların çabuk ilerleyen bir yapıya sahip olması aralarındaki ortak yönüdür. Dünya standartlarına göre ciddi derecede yoksulluk yaşayanlar en uç örneği oluştursa da, zengin ülkelerdeki orta sınıfların yoksullaşması, dünya genelinde 2006'dan beri 220 milyon hektarlık arazinin yabancı sermayedarlar ve devletler tarafından elde edilmesi sebebiyle yoksul ülkelerdeki milyonlarca küçük çiftçinin topraklarından tahliyesi ve Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya gibi farklı ülkelerde ki yıkıcı madencilik uygulamaları gibi çeşitli durumları da dışarıda bırakma kavramına dâhil etmekteyim. Öte yandan, resmî ve gayriresmî mülteci kamplarına sıkıştırılmış durumda yaşayan evinden edilmiş sayısız insan, zengin ülkelerde hapishanelerde tutulan azınlık gruplar; gettolarda ve gecekonduarda barınan bedenlen çalışmaya müsait fakat işsiz erkek ve kadınlar vardır. Bu yöntemlerin bazıları uzun süredir var olsa da bugünkü uygulanma ölçekleri ile kıyaslanamaz. Yeni dışarıda bırakma biçimleri de vardır, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde sadece on yıl süren kısa süreli ve acımasız konut krizinde evlerine el konan 9 milyon hane vardır. Kısacası, sistemin dışarısında bırakma modellerinin niteliği, içeriği ve konumu; sosyal katmanlar, fiziksel koşullar karşısında ve dünya genelinde büyük farklılıklar göstermektedir.

Sermayenin küreselleşmesi ve teknik imkânların hızla artışı, majör gam etkisi üretmiştir. 1980'lerde Batı'da ve birkaç Afrika ülkesinde yaşanan endüstriyel faaliyetlerin ortadan kaldırılması örneğinde olduğu gibi yaşanan küçük çaplı yerinden edilme ve kayıplar, 1990'larda yıkıma dönüşmüştür (Detroit ve Somali örneğindeki gibi). Bu etkiyi; eşitlik, yoksulluk ve teknik yeterlilik -hatta çevre- bağlamında aynı şekilde değerlendirirsek, daha büyük bir eğilimi gözden kaçırmış oluruz. Binlerce yıldır yeryüzünü tüketmekte ve bölgesel hasarlar meydana getirmekteyiz. Ancak yalnızca son onuz yılda oluşan hasar, Kuzey Kutbu'nun sürekli

donmuş hâldeki toprakları gibi çoğu kez asıl tahribatın yaşandığı bölgelerle hiçbir ilgisi olmayan alanları vuran dünya çapında bir sorun hâline gelmiştir. Her biri kendine has özelliklere sahip bu gibi diğer bölgeler de tahribattan payına düşeni almaktadır.

Kitapta incelenen sistemin dışarısında bırakmaya dair pek çok farklı durum bir araya geldiğinde ilkel bir tasnif oluşmaktadır. Modern dünyamızın ürettiği ve gittikçe girift hâle gelen kurumların yeterliliği hakkında yazmaya ve bu karmaşıklığı olumlu bir gelişme olarak anlamlandırmaya meyilliyiz. Ancak müspet gelişme hâli çoğu durumda kısmen geçerli veya geçici niteliktedir. İncelenecek durum yelpazesini ve zaman çizelgesini genişletmek, kesin sınırların ardındaki olguları görünür kılacaktır. Bu durumda; günümüz toplumunun büyük bir kısmı, tarihçi Jacob Burckhardt'ın, on dokuzuncu yüzyılda uyardığı zalim sıradanlık (*brutal simplicity*) hâline mi meyletmektedir? Gözlemlerim doğrultusunda, karmaşıklığın kaçınılmaz bir neticesi olarak zalimlik ortaya çıkar diyemeyiz, ancak günümüzde karşılaştığımız sonuç sıklıkla bu yöndedir. Karmaşıklık, çoğu zaman zalimliğin sıradanlaşmasına yol açmaktadır ancak çağımızda yaşanan çevresel felâketlerde olduğu gibi, karmaşıklık, kendisine denk büyük bir zalimlik ile sonuçlanmamaktadır.

Karmaşıklık, zalimliği nasıl üretir? Sorunun yanıtının bir kısmı, küresel finans ve çevre koruması gibi çeşitli alanlarda sipariş üzerine kurulan sistemlerin bazılarını düzenleyen yöntemlerle ilgilidir. Kitapta uzun uzadıya ele alınan iki örnekle bu savı çok kısaca açıklayacak olursak: çevreyi korumak üzere yapılan devletler arası anlaşmalarda temel politika, “yenilik”, karbon ticaretidir. Gerçekçi bir şekilde ifade edersek; daha büyük bir karbon emisyon kotası satın almaya veya satmaya izin veren karbon ticareti, ülkeler arasında kirletme haklarını genişletmek üzerine bir mücadeleye yol açacaktır. Finansın örgütsel mantığı, durmak nedir bilmeksizin aşırı kâr elde etme talebine ve finansallaştırılabileceklerin kapsamını genişletmeyi sağlayan araçları edinme ihtiyacına dönüşmüştür. Bu durum, her şeyini kaybedenlerin geçim kaynaklarını bile finansallaştırma isteğine yol açmıştır. 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlatılan eşik-altı ipotekli konut kredisi modeli sonucu yaşananlar örnek teşkil etmektedir. Belki de hâlâ anlaşılmayan, bu konut kredisinin yüksek finansman için kâr elde etmeyi amaçlayan mali bir proje olduğudur. Model; ortalama ge-

lire sahip insanların bir ev satın almasına yardım etmeyi amaçlamamıştır. Bu nedenle, FHA (Federal Konut Kredisi) kapsamında verilen krediler ve G.I. Bill gibi on yıllar önce başlatılan devlet projelerinin tam tersi bir modeldir. Sistem ve yeniliklerin gelişimine katkı sağlayan kapasite, aslında zalim değildir. Ancak belirli örgütsel anlayışlar kapsamında faaliyet gösterdiklerinde, zalimce olurlar. Finansın sermaye yaratma hacmi yıkıcı olmasa da bu gözden geçirilmesi gereken bir sermaye türüdür: örneğin, “Bu kapasite; bir ulaşım altyapısına, bir köprüye, bir su temizleme sistemine veya bir fabrikaya dönüştürülebilir mi?” diye düşünülmelidir.

Toplumsal bir çıkmaz söz konusudur. Kapasite, sosyal alanı geliştirmeye, yeryüzüyle uyumlu hareket etmeyi de içerecek şekilde toplum refahını genişletme ve güçlendirmeye hizmet etmeliydi. Bunun yerine genellikle, aşırı eşitlik yoluyla toplumsal olanı parçalamaya, liberal demokrasinin vadettiği orta sınıf yaşamın büyük bir kısmını yok etmeye, savunmasızları ve yoksulları topraklarından, işlerinden ve evlerinden çıkarmaya ve yeryüzünün bileşenlerinin doğal ortamlarından çıkarılmasına hizmet etmiştir.

Kitap; kentsel ve kırsal, Küresel Kuzey ve Küresel Güney, Doğu ve Batı gibi alışlageldik ayrımların sınırlarını aşan durumların birlikteliğinin, daha derin sistemli dinamiklerin yüzeysel tezahürü -yerleşik formu- olabileceği fikrini sunmaktadır. Bu düşünce, birbiriyle ilgisiz gibi görünen meselelerin çoğunu açıklamaktadır. Dünyayı, alışlageldik ayrımlarla -kapitalist ekonomi, komünist Çin, Sahra altı Afrika, çevre, finans vb.- sınıflandırdığımızda kavrayabileceklerimize kıyasla bu sistemli dinamiklerin, daha kapsamlı bileşenler ile çok daha örtülü bir düzeyde etkileşimde olması mümkündür. Aslında, alışlageldik sınıflandırmaları, daha derin ve pek bilinmeyen eğilimlerden kaynaklanabilecek koşulları aşına olunan kalıplara sokmak ve onlara yaygın anlamlar atfetmek için kullanırız. Bu olasılık, kitabın her bölümünde önemli bir itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örtülü eğilimler fikrini, *kavramsal olarak* bu tür eğilimlere bir atıf olarak kullanmaktayım. Alışlageldik jeopolitik, ekonomik ve sosyal göstergelerimizle düşündüğümüz takdirde bunların fark edilmesi zordur. Belki de en görünür oldukları alan çevredir. Yeryüzünü menfaatlerimiz doğrultusunda kullanarak tahrip ettiğimizin farkındayız, ancak yeryüzü-

nün gerçekten de ne durumda olduğuna dair net bir uzlaşma içerisinde olmayan veya bunu yansıtmayan “çevre politikalarımız” var. Bu nedenle, çevreyi korumanın bir yolu olarak karbon ticareti, yalnızca devletler arası bir perspektiften bakıldığı takdirde anlamlıdır. Hepimizi ilgilendiren bölgesel yıkımların çoğaldığına dair bütüncül bir bakış açısıyla meseleye yaklaşıldığında ise bu, pek makul değildir. Yeni dinamikler, alışlageldik katı gerçekliklerin -yoksulluk, eşitsizlik, ekonomi, siyaset- içerisinde sızarak görünür olabilir. Dolayısıyla bu dinamikler, yeni anlamlar oluşturan hızlanma veya kopmalara işaret ederken tanıdık biçimler alabilir.

Örtülü eğilimler kavramını kullanmak, ekonomilerimiz, toplumlarımız ve yeryüzü ile etkileşimimiz hakkında elde edilen bilgiyi düzenlemek amacıyla alışılmış sınıflandırmaların doğruluğunu sorgulamanın bir yoludur. Günümüz sorunlarının, önceki sıkıntıların aşırı biçimleri mi, yoksa bir şeyin veya bazı şeylerin rahatsız edici yeni birer tezahürü mü olduğunu değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Kitapta, hâlihazırda çok farklı dışarıda bırakma yöntemleri, çeşitliliğin temelini oluşturabilecek örtülü dinamikleri gizleme ihtimali incelenmektedir. Bu tek özelliğin -sistemin dışarısında bırakma ihtimali- yaygınlığı, bilinir farklılaşmalarımız karşısında beni, “örtülü eğilimler” kavramını kullanmaya yönlendirmiştir. Sınırları ve şablonları korumaya yönelik her birinin kendi ilke ve yöntemleri olan araştırma, bilgi ve yorumlama uzmanlığı alanları, tanıdık ayrımlarımızın ötesine geçen bu örtülü eğilimleri tespit etme çabasında her zaman yardımcı olmaz. Ancak ayrıntılar hakkında bize detaylı bilgi veren uzmanlık, birbiriyle karşılaştırılabilecek temel öğelere dikkat çekmektedir.

Kitapta, gerçeklere kuramsallaştırma yoluyla anlam yüklemek yerine, teoriden arındırma çabasıyla gerçekler en temel unsurlarına indirgenmektedir. Daha soyut sınıflandırmalarda neleri gözden kaçırmış olabileceğimizi anlamak amacıyla eşitsizlik, finans, madencilik, toprak parçalarının hukuksuz yoldan ilhakı ve çok daha fazlasını teoriden arındırarak yeniden inceleyebiliriz; eşitsizlik, mali spekülasyon, madencilik alanındaki ilerlemeler vb. yerine dışarıda bırakmanın altında yatan daha radikal olan gerçeği görmek asıl meseledir. Kısacası, kitabın yazılış amaçlarından biri; mevcut eğilimleri yorumladığımız alışlageldik sınıflandırmaların bas-

kınlığından uzaklaşarak gerçekleri anlamlandırmak üzere esas unsurların üzerine eğilebilmektir.

En kısa hâliyle kitabın önermesi; çeşitli küresel krizlerin ülkelere özgü özelliklerinin temelinde olan, birkaç esas dinamik tarafından şekillendirilen yeni sistemli eğilimlerdir. Bu nedenle eğilimlerin incelenmesinde, deneysel araştırma ve kavramsal olarak yeniden düzenlemenin bir arada olduğu bir metot gerekmektedir. Deneysel bir olgu “Çinli”, “İtalyan” veya “Avustralyalı” olarak görünebilir, ancak bu tür etiketler belirli özellikleri kapsasa bile, çağımızın temel yapısını tespit etmemize yardımcı olmayacaktır. Çin, komünist bir toplumun birçok özelliğini sürdürüyor olabilir, ancak artan eşitsizliğin ve orta sınıfın yakın tarihteki yoksullaşmasının köklerinin, örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde de geçerli olan, daha derin eğilimlere dayanması mümkündür. Kalıcı farklılıklarına rağmen iki ülke, ekonomik anlayışlarını düzenleyen, özellikle spekülasyona dayalı finans ve aşırı kâr elde etmeye yönelik baskı olmak üzere, başlıca çağdaş yöntemleri benimsemektedir. Bu paralelliklerin ve insanlar, bölgeler ve ekonomiler üzerindeki sonuçlarının anlaşılması, günümüzü anlamlandırma noktasında komünizm ve kapitalizm arasındaki farklardan daha öncelikli olacaktır. Aslında bu “paralellikler”; spekülasyon ve aşırı kâr kavramlarından daha karmaşık olan ama tespit edilmemiş, adlandırılmamış veya kavramsallaştırılmamış oldukları için henüz kestirilemeyen eğilimlerin dünyanın pek çok bölgesinde görülen tezahürleri olabilir. Ülkeler içerisinde görülen küresel eğilimlerin tezahürlerine odaklanmam, sınırın mevcut dönüşümümüz için alan olarak görüldüğü ulusal sınırlar arasındaki kısıtlayıcı unsurların kalkması üzerindeki odakla çalışmaktadır.

Bu bağlamda yorumlama, sorunlardan biridir. Bugünkü dönüşüm yelpazesıyla -eşitsizliğin, yoksulluğun, hükûmet borçlarının artması- karşı karşıya geldiğimizde, olguları yorumlamak için kullanılan mutata araçlar güncelliğini yitirmiştir. Bu araçlar bizi; mali açıdan sorumluluğu olmayan hükûmetler, altından kalkamayacağı kadar fazla borç alan ev sahipleri, çok fazla düzenlemeden kaynaklı verimsiz sermaye dağılımı vb. alışıldık açıklamalarımıza yöneltmektedir. Bu yorumların bazı faydaları olduğunu yadsımasak da alışılmış ve iyi yapılandırılmış kavramsal/tarihsel sınırların ötesine geçen diğer dinamiklerin ne derece geçerli olduğunun incelenmesi ile özellikle ilgilenmekteyiz.

Kitap boyunca faydalandığımız çok çeşitli olgular ve vakalar, mevcut ana sınıflandırmalarımızdaki sınırlara işaret etmektedir. Komünizm veya liberal demokrasideki, Afrika veya Kuzey Amerika'daki tüm farklılıklara rağmen, belirli uygulamalar, mecazen ifade edecek olursak, nasıl maden çıkaracağımız; üretim yapacağımız; insanları kullanacağımız ve cinayet-ten kurtulacağımız üzerinde söz sahibidir. Bu uygulamaları içeren politik-ekonomik düzenlemeler, onlara farklı anlamlar yüklemektedir ve bu anlamların açığa vurduğundan daha fazlasını gizliyor olma ihtimali söz konusudur. Kitapta ele alınan durumları, *kavramsal açıdan* örtülü eğilimleri tespit etmeye yardımcı olabilecek jeopolitik sınırlarımızı aşan mevcut örnekler ve sahadaki gerçekler olarak değerlendirmekteyiz. Sahra altı Afrika'da evinden edilmiş insanların sayısında bugünkü çarpıcı artış ile Birleşik Devletler'de daimî işsizlerin ve sıklıkla hapse atılanların sayısındaki belirgin artış sistemli olarak [bütün sistemle bağlantı içerisinde düşünülerek] karşılaştırılmaz mı? Çok farklı politik ekonomileri olmasına rağmen, Yunanistan'da yoksullaştırılan orta sınıflar ile Mısır'da aynı durumdaki orta sınıflar sistemli bir benzerlik arz eder mi? Rusya, Norilsk'te uzun vadeli bir akut toksiklik kaynağı olan geniş madencilik kompleksi; Montana, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Zortman-Landusky madencilik faaliyetleri ile sistemli bir benzerlik gösterir mi? Sahadaki bu gerçekler, kapitalizm karşısında komünizm gibi eski kavramsal üstyapıların geçerliliğini yitirmesine sebep olmaktadır.

Kitabın ilgi odağı olan çığır açıcı dönüşümlerin, genellikle geçmiş olan ve bugüne uzanan kökleri vardır. Fakat çıkış noktamız, kapitalist ve komünist ekonomilerde benzer şekilde hayatı bir değişimin hem Güney'de hem de Kuzey'de gerçekleştiği bir dönem olan 1980'lerdir. Dönemin önemi gösterebilmek amacıyla, 1980'lerde ortaya çıkan geniş ve yoğun bu tarihsel süreç içerisinde iki adet kayda değer değişime dikkat çekmekteyiz. Bu iki değişim dünyanın her yerinde gerçekleşmiştir. Dünyanın her bir bölgesinde oldukça özgün niteliklerle gelişen bu değişimleri, kitabın araştırma konusu için elverişli bir zemin hâline getiren bu biricikliklerdir.

Değişimlerden biri, ana ekonomik faaliyetler açısından uç bölgelere dönüşen coğrafyalarda görülen maddi gelişmedir. Bu gelişme bir açıdan; imalatın, hizmetlerin, büro işlerinin, yasa dışı organ naklinin ve zayıf düzenlemelere sahip düşük maliyetli alanlarda endüstriyel tarım ürünlerinin

yetiştirilmesinin küresel ölçekte taşeronlaşmasıdır. Öte yandan, küresel şehirlerin gelişmiş ekonomik işlevlere uygun stratejik bölgeler olarak dünya çapında etkin bir şekilde inşa edilmesi söz konusudur; buna sıfırdan meydana gelen şehirler ve eski şehirlerin genellikle zalimce yenilenmesi de dahildir. Küresel şehirler ağı, eskimiş Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ayrımlarını ortadan kaldıran yeni bir merkez coğrafya olarak işlev görmektedir ve taşeron bölgelerin etkileşimi de benzer bir işlevselliğe sahiptir.

İkinci değişim ise finansın, küresel şehirler ağındaki egemenliğidir. Binlerce yıldır insanlık tarihinin bir parçası olan finans yeni bir kavram değildir. Ancak finansın içinde bulunduğumuz çağa özgü niteliği, tarihsel bağlamda şimdiye kadar ki en geniş yelpazede varlık ve işlemleri menkul kıymetleştirme imkânını sunan son derece karmaşık araçlar geliştirme kapasitesidir; ayrıca, elektronik ağ ve araçlardaki sürekli gelişmeler, sınırsız bir çarpan etkisi oluşturmaktadır. Finansın yükselişi, daha büyük ekonomiler için oldukça önemlidir. Geleneksel bankacılık sistemi, bankanın elinde olan parayı satması üzerine kuruluyken finansal bankacılık, sahip olunmayan bir şeyi satmakla ilgilidir. Böylece finansın, kâr sağlamak amacıyla mali olmayan sektörleri ele geçirmesi, yani menkul kıymet hâline getirmesi gerekmektedir ve türevler, bunun için en uygun araçtır. 2005 yılına kadar, yani krizin şiddetlenmesinden çok önce, ödenmemiş türevler (nosyonel) değerinin 630 trilyon dolar olması finansın kapasitesini göstermektedir; bu miktar, küresel gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) toplamının on dört kat fazlasına tekabül etmekteydi. GSYİH değeri ile finans değeri arasında oluşan uçurumun bazı yönleri, Batı tarihinde daha önce de görülmüştür fakat iki değer arasında hiç bu kadar büyük bir fark olmamıştır. Ayrıca, bu durum, ekonomik büyümenin her şeyin finansallaşmasıyla değil, maddi ekonomilerin muazzam genişlemesiyle ilerlediği-toplu üretimin yapılması ve altyapı ve banliyölerin toplu inşası gibi- Keynesçi ekonomiden önemli bir sapmanın göstergesidir.

Geleneksel kapitalizmin pre-kapitalist ekonomilerle olan ilişkisinden farklı olarak içinde bulunduğumuz dönemde gelişmiş kapitalizmin geleneksel kapitalizmle arasındaki farkı, kaynakların tüketimine dayalı elde etme ve yıkımla özdeşleşmiş bir ilişki olarak nitelendirebiliriz. En uç noktada bu ilişki, işçi ve tüketici olarak bir değer taşımayan ve sayısı sürekli artan insanların yoklaştırılması ve dışlanması anlamına gel-

mektedir. Ancak aynı denklemde, küçük burjuvaziler ve geleneksel ulusal burjuvaziler gibi bir zamanlar kapitalizmin gelişimi için çok önemli olan ekonomik aktörlerin daha büyük bir sistemin içerisinde değer olmaktan çıkması durumu da söz konusudur. Bu eğilimlerin aykırı veya bir krizin sonucu olduğu söylenemez; kapitalist ilişkilerin sistemli olarak mevcut derinleşmesinin birer parçasıdır. Yunanistan, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer birçok gelişmiş ülkenin, finanstan farklı olarak, ekonomik alanlarının daralması da bunun bir parçasıdır.

Bir dizi ekonomik sektörün elde ettiği kârda, tüketici ve çalışan olarak insanların rolü azalmaktadır. Örneğin, günümüz kapitalizminin bakış açısından, Afrika, Latin Amerika ve Orta Asya'nın büyük bir bölümünde var olan doğal kaynaklar, bu coğrafyalardaki çalışan veya tüketici konumundaki insanlardan daha büyük bir önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere, günümüz kapitalizmi, müreffeh işçi ve orta sınıfın ivmelenmiş genişlemesiyle gelişen kapitalizmin önceki biçimlerine pek benzememektedir. Hane halkı tüketimini maksimize etmek, bugün dünyanın gelişmekte olduğu söylenen ekonomilerinde olduğu gibi, kapitalizmin erken dönemlerinde de kritik bir unsurdur. Ancak yirminci yüzyılın büyük bir kısmında geçerli olduğu gibi artık stratejik öneme sahip sistemli bir itici güç değildir.

Ezilenlerin genellikle efendilerine karşı ayaklandığını tarihsel süreçte görmekteyiz. Fakat bugünün ezilenleri ya sürgün edilmiş ya da onlara baskı uygulayanlardan çok uzaklarda hayatta kalabilmişlerdir. Ayrıca, "baskı uygulayıcı", kesin bir merkezi olmayan kişiler, ağlar ve araçları birleştirerek giderek daha da karmaşıklaşan bir mekanizmadır. Yine de gücün somutlaşarak görülmesi ve ezilenlerin iktidarın sosyal altyapısının bir parçası olmasıyla bütün bileşenlerin bir arada olduğu bölgeler hâlâ vardır ve küresel şehirler birer örnektir.

Bunlar, kitapta incelenen çelişkili unsurlardır. Buradaki bazı meseleler, güncel olaylar üzerine yazılmış genel literatürde tespit edilmiştir, ancak küresel kapitalizmin yeni bir aşamasını inceleyen kapsayıcı bir dinamik olarak anlatılmamıştır. Katkıda bulunmaya çalıştığım, alışlageldik kurumların aracılığına ihtiyaç duymadan bizi geleneksel jeopolitik, ekonomik ve kültürel farklılaşmaların ötesine taşıyan temel durumlardan bir teori geliştirmektir.

I

DARALAN EKONOMİLER VE ARTAN SÜRGÜNLER

Bu bölümde, 1980'lerde ileri kapitalizmin ilkel birikimi yeniden şekillendirdiği yöntemlere sahip yeni bir evresine girdiğimiz fikri detaylandırılmaktadır. Günümüzün ilkel birikim biçimi, dış kaynak kullanımının lojistiğinden finans algoritmalarına kadar, bütün bileşenleri ile karmaşık işlemler ve özelleşmiş yenilikler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu gelişmelerden otuz yıl sonra, dünyanın birçok yerinde küçülen ekonomiler, yeryüzünün her yerinde günden güne artan tahribat ve tamamen giderildiği veya giderilmek üzere olduğu düşünülen yoksulluk ve zalimliğin aşırı biçimlerinin yeniden oluşmasıyla karşı karşıyayız.

Ekseriyetle ekonomik gelişme olarak adlandırılan kavram, dünyanın herhangi bir yerinden alınan malların dünyanın başka bir bölgesine gönderilmesine bağlıydı. Malların elde edildiği coğrafya, geçtiğimiz birkaç on yıllık dönem boyunca büyük ölçüde karmaşık yeni teknolojiler sayesinde hızla genişlemiştir. Günümüzde ise bu coğrafya; doğal kaynaklarla olan ilişkisi ve onların kullanımı arasında gelişen çok daha şiddetli denge-sizliklere sahne olmaktadır. Malları elde etme kapasitemizi artıran yeniliklerin birlikteliği, artık üzerinde yaşadığımız yeryüzünün temel bileşenlerini tehdit etmekte ve gerisinde genişlemiş ölü toprak ve ölü su alanları bırakmaktadır.

Bu hasarın bir kısmı daha eski tarihlidir çünkü ekonomik büyüme hiçbir zaman zararsız olmamıştır. Ancak son otuz yılda gerçekleşen tırmanış, dünya genelinde sayıları gün geçtikçe artan insanı ve bölgeyi tehdit

etmesi bakımından yeni bir döneme işaret etmektedir. Bu tür bir büyüme, Küresel Kuzey olarak adlandırdığımız çeşitli şekillerde gelişmiş ülkeler ile Küresel Güney olarak gruplandığımız daha az veya başka türlü gelişmiş ülkeler karşılaştırıldığında hâlâ farklı biçim ve içeriklere sahiptir. Örneğin, yağmacı seçkinler [*predatory elites*] uzun zamandır gelişmiş ülkelerle değil, zengin doğal kaynaklara sahip fakir ülkelerle ilişkilendirilmektedir. Yine de her ne kadar umumiyetle çok daha ara formlarda olsa bile gelişmiş ülkelerdeki en üst sınıflarda da benzeri bir durumla giderek daha fazla karşılaşmaktayız.

Kitapta sunulan tez; yağmacı seçkinlerin değil, elitlerin ve sistemli kapasitelerin birlikteliğinden oluşan yağmacı “oluşumların” inşasını gözlemlediğimiz yönündedir. Sistemli kapasitelerin en önemli unsurlarından biri olan finans ise güçlü bir yoğunlaşmayı mümkün kılar. En üst sınıfta meydana gelen bu yoğunlaşma yeni değildir. Asıl mesele, bugün dünyanın büyük bir bölümünde giderek daha fazla alanı kapsayacak şekilde aldığı aşırı biçimlerdir. Aşağıdaki eğilimlerin bazılarının aşırı yoğunlaşmaya yol açma hacmini gözlemlemekteyiz. Son yirmi yılda küresel ölçekte ekonomik olarak en tepede olan yüzde 1’lik kısmın servetinde yüzde 60’lık bir artış olmuştur; bu yüzde 1’in içerisinde de en üstte bulunanlar, yani en zengin “100 milyarder 2012’de servetlerine 240 milyar dolar eklemiştir ki bu miktar, dünyadaki yoksulluğu dört kez sona erdirmeye yetecektir”. Banka varlıkları, kriz tam olarak başlamadan çok önce, 2002 ile finansal toparlanmanın başladığı 2011 arasında yüzde 160 büyümüştür - küresel GSYİH’nın bir buçuk katı olan 40 trilyon dolardan 105 trilyon dolara çıkmıştır. Krizin yaşanmaya devam ettiği 2010’da, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki 5,8 milyon şirketin elde ettiği kâr, 2009’a göre yüzde 53 artmıştır, ancak hızla artan kârlarına rağmen, Birleşik Devletler kurumlar vergisi geliri fiilen 1,9 milyar dolar, yani yüzde 2,6 küçülmüştür.

Zengin bireyler ve küresel firmalar tek başlarına dünya servetinin bu derece yoğunlaşmasını sağlayamazdı. Sistemli yardım olarak düşünebileceğimiz bir yapıya ihtiyaçları vardı: bu aktörlerin sistemlerle karmaşık etkileşimi, servetin aşırı yoğunlaşmasını sağlamaya yönelik yeniden gelişmiştir. Bu tür sistemli kapasiteler; teknik ve finansal yeniliklerin ve piyasa yeniliklerinin yanı sıra devlet desteğinin değişkenler barındıran bir birleşimdir. Kısmen küresel bir bürünlük oluştursalar bile çoğu za-

man ülkelerin özgün yönleri, politik ekonomileri, yasaları ve hükümetleri aracılığıyla işlev kazanmaktadır. Neler olup bittiğine dair algılarımızı bozan, bir nevi gerçeğin önündeki sis işlevi gören, oldukça güçlü bir aracı olma kapasitesine sahiptir ancak bir asır öncesinin aksine, bu sisin içinde puro içen devleri bulamayız. Servet yoğunlaşmasına sebep olan bugünün yapıları, birkaç soyguncu baronun derebeyliklerinden ziyade, çoklu unsurların girift birlikteliğine dayanmaktadır.

Serveti bu ölçekte merkezileştirme hacmine sahip bir sistem, kolaylıkla ayırt edilebilir. Örneğin, 20. yüzyılın büyük bir kısmında Küresel Kuzey’de, Latin Amerika’nın birçok bölgesinde ve birkaç Afrika ülkesinde, özellikle Somali’de olduğu gibi müreffeh çalışan ve orta sınıfların çoğalarak genişlemesini sağlama kapasitesine sahip bir sistemden farklıdır. Bu önceki sistem mükemmel olmaktan çok uzaktı: içerisinde eşitsizlik, zenginliğin merkezileşmesi, yoksulluk, ırkçılık ve daha fazlasını barındırıyordu. Ancak, çocukların çoğunlukla ebeveynlerinden daha iyi şartlarda yaşadığı, birkaç nesil boyunca genişlemeye devam ederek büyüyen bir ikincil sektör oluşturma gücüne sahip bir sistemdi. Ayrıca, bu bölüşümün sonuçları sadece ilgili kişilerin yükümlülüğünde değildi. Belirli sistemli yeterlilikleri kapsamaktaydı. 1980’lere gelindiğinde, bu yeterlilikler artık eskimişti ve geniş çaplı bir orta sınıfın gelişmesi yerine yoğunlaşmayı en üst sınıfa doğru taşıyan yeterliliklerin ortaya çıktığına şahit olmaya başladık. Bu nedenle, örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gelir basamaklarının ilk yüzde 10’unun, 2000’de başlayan on yıllık gelir artışının yüzde 90’ını kapsamaması, bireysel kapasiteden daha fazlasına işaret etmektedir -yağmacı bir oluşum olarak düşündüğüm girift birleşim bu yoğunlaşmaya yol açmıştır.

Bu bölümün ilk kısmında, ekonomik büyümenin, çeşitli iktisadi dağılım şekilleriyle farklı yollarla nasıl oluşturulabileceği ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Küresel modernitede, genellikle ilkel birikim biçimleri olarak adlandırılan ve daha önceki ekonomi modelleriyle ilişkilendirilen bir dalgalanma görüyoruz. Ekonomik model artık, sanayi devrimi sırasında tekstil üreticilerinin taleplerini karşılamak amacıyla İngiltere’de yapıldığı gibi, çiftçilerin tarlaları çevrelenerek orada yünlü koyunların yetiştirilmesine denk gelecek bir durumda değildir. Bugün, nihai olarak temel malzemeyi elde etmek için çok geniş teknik ve yasal karmaşık durum-

lara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir ülkenin kaynaklarının ve vatandaşların vergilerinin finansal şirketler tarafından çevrelenmesi, finansal kaynağın sağlandığı yerler olarak sayıları giderek artan bölgenin yeniden konumlandırılması ve liberal demokrasilerde yeniden düzenlenen hükûmet bütçelerinin toplumsal ihtiyaçlar ve işçi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaması, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Örneklerle, üçüncü bölümde geri döneceğiz.

- İkinci bölüm, küresel eşitsizliği eleştirel mercek altında incelemektedir. Eşitsizliğin, büyümeye devam ettiği takdirde, bir noktada bir tür dışarıda bırakma olarak tanımlanması daha doğru olacaktır. En alt ve orta düzeyde yoksulluk yaşayanlar için yaşam alanının dışarısında bırakılma anlamına gelirken; en tepedekiler arasında ise kendini toplumdan uzaklaştırma, bir toplumdaki mevcut servetin aşırı derecede merkezîleşmesi ve bu serveti yeniden pay etme eğiliminin olmaması gibi sebepler doğrultusunda bir toplumun üyesi olmanın getirdiği sorumlulukları terk etmek anlamına gelmektedir. Eşitsizliğin en uç örneklerinin tartışıldığı üçüncü bölüm, son haddine vardığında alışılmadık bir hâl alan durumlara, yani eğrinin diğer tarafına odaklanmaktadır. Bu aşırı örneklerden oluşan eğrinin diğer ucunu anlaşılabilir hâle getirmek amacıyla günümüzün hızlandırılmış sistemli kapasitesini görünür kılmak için gelişmiş dünyaya odaklanmaktayım. Özellikle Yunanistan ve İspanya ekonomileri, sadece birkaç yıl öncesine kadar gelişmiş dünyada gerçekleşmesini mümkün görmediğimiz derecede aktif bir daralma sürecine girmiştir.

Bölümün ilk üç kısmı, az veya çok normal olarak deneyimlenen durumun sıra dışı bir duruma dönüşme hızını ortaya koymaktadır. Son iki kısım, dünyanın belirli bölgelerinde diğer yerlere nispeten daha geniş kitleleri etkilemesi muhtemel olan dışarıda bırakmanın aşırı biçimlerine odaklanmaktadır. İlk kısım, çoğunlukla Küresel Güney’de evinden edilmiş nüfusun artmasına, diğeri ise Küresel Kuzey’de gün geçtikçe daha fazla ülkede, hapsedilen nüfusun son yirmi yıldaki hızlı artışına odaklanmaktadır. Bunlar ve eski ancak değişime uğrayan diğer pek çok koşul, çok bölgesel sistemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Küresel Güney’de hem evinden edilmenin çeşitli nedenleri hem de evinden edilen insanların gelecekları, Birleşmiş Milletler’in bu kişilere ilişkin resmî sınıflandırmasının geçerliliğine dair şüphe uyandırmaktadır, çünkü bunu deneyimleyen insanların

çoğu evlerine hiçbir zaman geri dönemeyecektir - çünkü evleri artık bir savaş bölgesi, sömürülen bir toprak, bir maden işletmesi veya ölü toprak hâline gelmiştir. Benzer bir değişim Küresel Kuzey’de de açıkça gözlemlenmektedir. Yakın zamana kadar işlenen bir suçun (fiilen işlensin veya işlenmesin) sonucu olan hapsedilmek; artık insanların yığınlar olarak toplanması hâline gelmiş ve bunun da ötesinde, kâr elde etmek için giderek daha çok başvurulmuş -ABD’nin öncü olduğu- bir duruma dönüşmüştür.

SÜRDÜRÜLEMEZ ÇELİŞKİLER? DÂHİL EDİLMEKTEN SÜRGÜN EDİLMEMEYE GEÇİŞ

Ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştiği önemli bir meseledir. Belirli bir büyüme oranı, gelişen bir orta sınıfa sahip eşitsizliğin az olduğu bir ekonomiden, büyümenin çoğunun küçük bir üst katmanda merkezileştiği aşırı eşitsizliğin olduğu bir ekonomiye kadar çeşitli ekonomileri tanımlayabilir. Bütün bu farklılıklar ülkelerin kendi içlerinde ve aralarında mevcuttur. Almanya ve Angola, 2000 yılında aynı GSYİH büyüme oranına sahiptir, ancak çok farklı ekonomilere sahip oldukları ve çok farklı bölüşüm etkilerini deneyimledikleri de açıkça görülebilir. Almanya büyüme seviyesini düşürse de ülke çapında altyapı sistemleri için devlet kaynaklarından iyi bir bütçe ayırmakta ve sağlık hizmetlerinden tren ve otobüs gibi toplu taşımacılık faaliyetlerine kadar halkına geniş bir hizmet yelpazesi sunmaktadır. Angola hükûmeti ise hâlihazırda dünyanın en pahalı şehri olarak gösterilen başkenti Luanda’daki lüks gelişmeler de dâhil olmak üzere, kendi arzularını tatmin etmeye çalışan küçük bir eliti desteklemeyi seçerek tam tersi bir yol izlemektedir. Bu farklılıklar, yalnızca son elli yıllık zaman dilimi içerisinde Amerika Birleşik Devletleri gibi tek bir ülke içerisinde bile görülebilir. II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda, geniş çapta pay edilen büyüme, güçlü bir orta sınıf ortaya çıkarmıştır; 2000’de başlayan on yıllık süreçte ise gelir seviyesinde yaşanan artışın yüzde 80’inin kazanç sahiplerinin en üst kesimindeki yüzde 1’e gitmesiyle yoksul bir orta sınıfın başlangıcına tanık olunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Batılı piyasa ekonomisinin kritik bileşenleri; sabit sermaye yoğunluğu, standartlaştırılmış üretim ve şehirlerde, banliyölerde ve modern kasabalarda yeni konutların inşasıdır.

Bu tür yapılar, Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya'daki çeşitli ülkelerde, özellikle de Japonya ve Asya'nın Kaplan ekonomilerinde belirgindi. Bu ekonomik büyüme biçimleri, orta sınıfın çok büyük ölçüde genişlemesine katkıda bulunmuştur ancak eşitsizliği, ayrımcılığı, ırkçılığı ortadan kaldırmamıştır. Ancak, en azından bazı sektörlerde var olan güçlü işçi sendikaları ve çeşitli hükûmet destekleriyle, kitlesel üretim ve kitlesel tüketime odaklanan bir ekonomik rejim oluşturarak aşırı eşitsizliğe yönelik sistemli eğilimin azalmasına sebep olmuştur. Bu süreçlere eşlik eden kültürel formlar, özellikle günlük yaşamın yapılarını şekillendirmeleri sebebiyle eşitsizliğe karşı caydırıcı olmuştur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da banliyölerdeki geniş orta sınıf kültürü, kitlesel tüketim ve dolayısıyla üretimde standartlaşmaya katkıda bulunmuş ve bunun bir sonucu olarak, üretim ve dağıtımda sendikalaşma kolaylaşmıştır.

Devlet politikalarına paralel olarak imalat, bu eğilimlerin bir araya gelmesinde oldukça güçlü bir rol oynamıştır. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde piyasaya dayalı ekonomilerde lider sektör olarak seri üretim, orta sınıfın genişlemesi için elverişli olan ekonomik koşulları oluşturmuştur çünkü (1) en bilinen biçimi olan sendikalaşma ile işçi örgütlenmesini kolaylaştırmıştı; (2) büyük ölçüde hane halkı tüketimine dayanmaktaydı ve bu nedenle ücret seviyeleri, çoğunlukla kapalı olan ekonomilerde etkin bir talep oluşturmaları açısından önemliydi ve (3) önde gelen imalat sektörlerinin karakteristik bir özelliği olarak nispeten yüksek ücret düzeyleri ve sosyal yardımlar, sendikalaşmamış veya imalat dışında kalan ekonominin daha geniş sektörleri için bir model hâline gelmiştir. İmalat, Batı tarzı olmayan endüstriyel ekonomilerde, özellikle Tayvan ve Güney Kore'de ve Sovyetler Birliği'nin, kendi yöntemleri doğrultusunda, bazı bölgelerinde bu rolü oynamıştır. Aynı zamanda, yirminci yüzyılda Batı'da gerçekleşen orta sınıfın büyümesinde olduğu kadar önemli bir paya sahip olmasa da Çin'deki orta sınıfın 1990'lardan beri büyümesinde dikkate değer bir yere sahiptir.

1990'lara gelindiğinde bahsi geçen ekonomik tarihçe ve coğrafyalar neredeyse yok edilmiştir. Soğuk Savaş'ın sonu, modern çağın en acımasız ekonomik evrelerinden birini başlatmış ve kapitalizmin radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Böylece, orta seviye konutlar üzerinde uygulanan eşik-altı ipotekli konut kredisi gibi başarı olasılığı olmayan alanlarda veya gölge bankacılık sisteminin önemli bir bileşeni

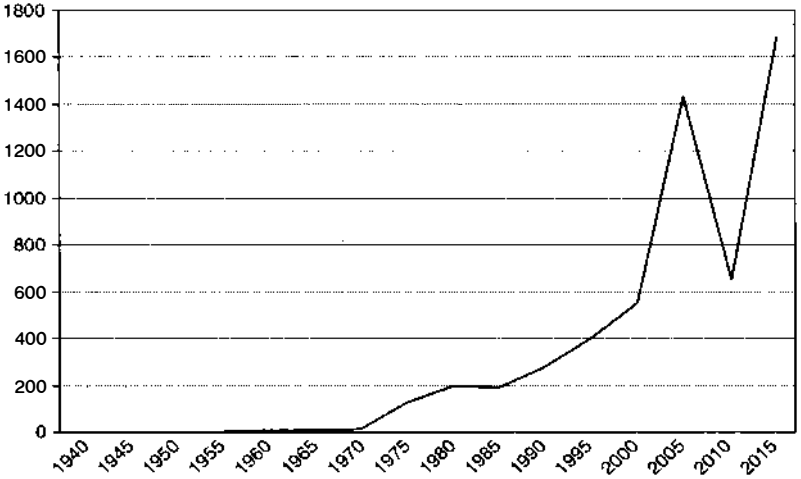
olan kredi temerrüt takasları gibi yine başarısızlığa mahkûm araçlar yoluyla yeni ve hızla geliştirilmiş kâr elde etme biçimlerine küresel bir zemin oluşturma etkisi yaratmıştır. Bu nedenle, Çin'in hızlı imalat büyümesini, 1980'lerde başlayan küresel kapitalizmin bu yeni aşamasının bir parçası olarak değerlendirmektedirim. Bu bakış açısı, büyümenin Çin'de müreffeh bir işçi ve orta sınıfın muazzam genişlemesiyle neden sonuçlanmadığını açıklamaya da yardımcı olmaktadır. Böyle bir fark, Batı'nın dış kaynak kullanımını sağladığı noktaların bir parçası hâline gelen diğer ülkelerin imalat büyümesine de işaret etmektedir.

Kapitalizmin yeniden düzenlenmesi iki mantığı temel almaktadır. İlki, sistemlidir ve çoğu ülkede denetimi ortadan kaldıran veya azaltan ekonomi politikalarıyla bağlantılıdır - en önemlileri ise özelleştirme ve ithalattan alınan gümrük vergilerinin kaldırılmasıdır. Kapitalist ekonomilerde, ülkelere göre yoğunluğu değişkenlik arz etse bile, mevcut mali ve parasal düzenlemelere olan inancın sarsılması ve düzenlemelerdeki sınırların kaldırılması şeklinde görebiliriz.

İkincisi ise dünyanın gelişen bölgelerinin, bu yeni ve hızla genişleyen kâr elde etme biçimleri için esas bölgelere dönüştürülmesidir. En bilinir olanları küresel şehirler ve dış kaynaklı çalışma alanlarıdır. Her biri, küresel ekonomik sürecin çok farklı aşamalarında olsa bile -örneğin, yüksek finans için kullanılan bilgisayarlar ve bu bilgisayarların bileşenlerinin üretimi- *küresel* firmaların ihtiyaç duyduğu çeşitli koşulları içeren yoğun *bölgesel* noktalardır. Günümüz küresel ekonomisinde yer alan bu tür diğer bölgesel mekânlar, çoğunlukla ihracata yönelik üretim yapılan plantasyonların olduğu kaynak elde edilen bölgelerdir. Küresel şehir, küresel şirketlerin ihtiyaç duyduğu en gelişmiş araçlardan bazılarını üretmeye uygun bir alandır. Buna karşılık, dış kaynak kullanımı; tümü büyük çapta olan ve standart hâle getirilmiş bileşenlerin rutinleştirilmiş üretimi, toplu çağrı merkezleri, standartlaşmış büro işleri ve daha fazlasını kapsayan alanlar ile ilgilidir. Her ikisi de ulaşım gibi ara sektörlerin yanı sıra bugünkü küresel ekonominin oluşumunda rol oynayan en stratejik faktörler arasındadır. Çeşitli emek piyasalarını, belirli altyapıları ve küresel ekonomi için kritik öneme sahip inşa edilmiş çevreleri belli bir noktaya toplamaktadırlar. Bu bölgeler, dünyanın dört bir yanındaki hükûmetler ve büyük uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen ve uygulanan, çok yönlü serbestleşmeyi

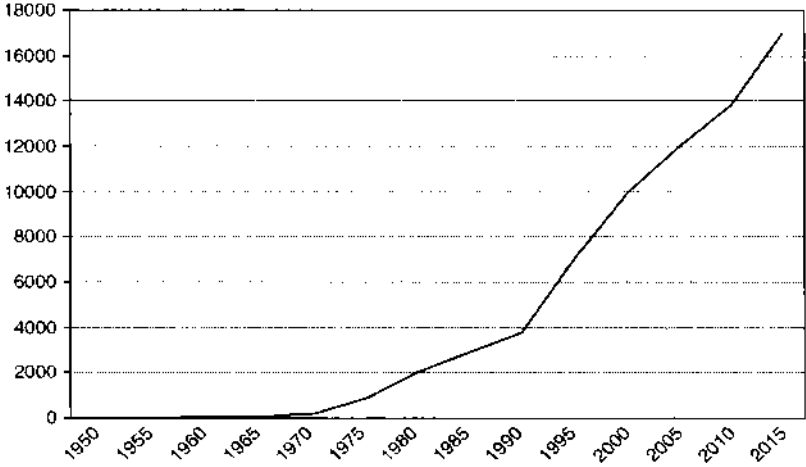
ve sözleşme güvencelerini görünür kılan ve onlardan yararlanan bölgelerdir - her iki durumda da, dünyanın birçok yerinde çoğunlukla vergi mükellefleri tarafından ödenir.

Ekonominin farklı sektörlerinin kâr etme ve çeşitli çalışan gruplarının kazanma gücündeki eşitsizlik, gelişmiş piyasa ekonomilerinin uzun süredir belirleyici bir özelliğidir. Ancak gelişmiş dünyanın büyük bir kısmında bugünkü mevcut gelişmelerin ölçeği savaş sonrası yıllarda gerçekleşen gelişmelerden ayrılmaktadır. En uç örneklerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, örüntüye acımasız bir netlik kazandırmaktadır. Şekil 1.1 ve 1.2, son on yılda şirket kâr ve varlıklarındaki olağanüstü artışı göstermektedir ve bu tablo, uzun süredir olağanüstü kurumsal sonuçları deneyimlemiş bir ülkede gerçekleşmektedir.

ŞEKİL 1.1 Amerika Birleşik Devletleri'nde Vergi Sonrası Kurum Kârları, 1940'lar–2010'lar (milyar dolar olarak)

Veri kaynağı: St. Louis Federal Rezerv Bankası 2013a.

ŞEKİL 1.2 Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Şirket Varlıkları, 1950'ler–2010'lar (milyar dolar olarak)

Veri kaynağı: St. Louis Federal Rezerv Bankası 2013b.

2000'lerin ilk on yılı, kurumsal kârlardaki bu devamlı yükselişi ve federal vergi gelirlerinin bir payı olarak kurumlar vergisinin indirilmesi meselelerini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. On yılın sonundaki kriz, şirket kârlarında keskin fakat anlık bir düşüşe neden olmuştur, ancak şirketler genel olarak büyümeye devam etmiştir. Eşitsizliğin kapsamı ve yerleşik bir eşitsizliğin bu sonuçları ürettiği sistemler, yatırımdan konut ve iş gücüne kadar çeşitli piyasaların işleyişinde büyük çaplı aksaklıklara neden olmuştur. Örneğin, David Cay Johnston kurumlar vergisi beyannamelerinde Vergi Dairesinin (*Internal Revenue Service*) verilerini kullanarak, 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm ticari varlıkların yüzde 81'ine sahip olan ve firma başına ortalama 23 milyar dolarlık varlığa sahip 2.772 şirketin, kârlarının ortalama yüzde 16,7'sini vergi olarak ödediğini tespit etmiştir (2009'daki yüzde 21,1'den az); üstelik birleşik kârları yüzde 45,2 artarak yeni bir rekor kırmasına rağmen vergi oranı çarpıcıdır. Vergilerden üç kat daha hızlı büyüyen kâr oranları, etkin vergi oranlarının düştüğü anlamına gelmektedir. Etkileri ise federal vergi gelirlerinde; bireysel vergilerin artan payı ve kurumlar vergilerinin azalan payı şeklinde görülmektedir. 2010 yılı yılındaki federal gelirlerin

yüzde 41,5'ini oluşturan bireysel vergi payının 2018 mali yılında yüzde 49,8'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık, kurumlar gelir vergilerinin -cari oranlar göz önünde tutulursa- aynı dönemde yalnızca 2,4 puan artması, yani 2010'da federal gelirlerin yüzde 8,9'unu oluştururken 2018'de bu oranın yüzde 11,3'e yükselmesi beklenmektedir.

Artan borçlanma, aynı dönemde hükûmetlerin takip ettiği yolun bir parçasıdır. Bugün, gelişmiş ülke hükûmetlerinin çoğu, savaş sonrası yıllarda yaygın olan büyük ölçekli altyapı projeleri ile uyuşmayan bir yol izlemektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) verileri aracılığıyla, merkezî yönetim borcunun GSYİH'ye oranını hesaplayarak geniş çapta bir büyüme tespit etmiştir. Tablo 1.1, gelişmiş farklı ülkeler için geçerli olan rakamları sunmaktadır. Yükselme eğilimi, çok farklı hükûmet türleri için geçerlidir: Almanya'da, 1980'deki GSYİH'nın yüzde 13'üne denk gelen merkezî hükûmet borcu 2010'da yüzde 44'e; 1980'deki GSYİH'nın yüzde 25,7'sine denk gelen ABD'de hükûmet borcu ise 2010'da yüzde 61'e; Çin'inki ise 1984'te GSYİH'nın yüzde 1'ine tekabül ederken 2010'da yüzde 33,5'e yükselmiştir.

Bütçe açıklarının artışı, kısmen karmaşık hesaplama yöntemlerinin, mali ve yasal araçların gelişmesinin kolaylaştırdığı vergi kaçakçılığındaki artıştan da beslenmiştir. Vergi Adalet Ağı dâhilinde yürütülen 2012 araştırma projesinde, Uzman Richard Murphy, 2010 yılında küresel ekonominin yüzde 5'ini ve küresel vergi tahsilatının yüzde 18'ini temsil eden dünya genelindeki vergi kaçakçılığının 3 trilyon dolar olduğunu söylemektedir. Çalışma, 61,7 trilyon dolarlık brüt gelire -başka bir ifadeyle küresel toplam brüt gelirin yüzde 98,2'sine- sahip 145 ülkeyi kapsamaktadır. Vergi kaçakçılığının tahminî boyutu, gölge ekonomilerin muhtemel büyüklüğüne ilişkin Dünya Bankası verilerinin, *Heritage Foundation* tarafından yapılan ülkelere göre ortalama vergi yükü analizi ile birlikte değerlendirilmesine dayanmaktadır. Şekil 1.3, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi genel olarak iyi birer yönetim ve işleyişe sahip ülkeler de dâhil olmak üzere birçok gelişmiş ülkede geçerli olan vergi kaçakçılığı üzerine tahminleri sunmaktadır. Oran, ABD'de GSYİH'nın yüzde 8,6'sı ile Rusya'da yüzde 43,8'i arasında değişmektedir.

Ülke	Yıl			
	1980	1990	2000	2010
Avustralya	8.0	6.1	11.4	11.0
Kanada	26.1	46.6	40.9	36.1
Çin	1.0 ^a	6.9	16.4	33.5
Almanya	13.0	19.7	38.4	44.4
Yunanistan	n/a	97.6 ^b	108.9	147.8
İtalya	52.7	92.8	103.6	109.0
Japonya	37.1	47.0	106.1	183.5 ^c
Portekiz	29.2	51.7	52.1	88.0
İspanya	14.3	36.5	49.9	51.7
İsveç	38.2	39.6	56.9	33.8
ABD	25.7	41.5	33.9	61.3

TABLO 1.1: On Bir Ülkede Merkezî Yönetim Borcu (GSYİH'nin %'si), 1980– 2010

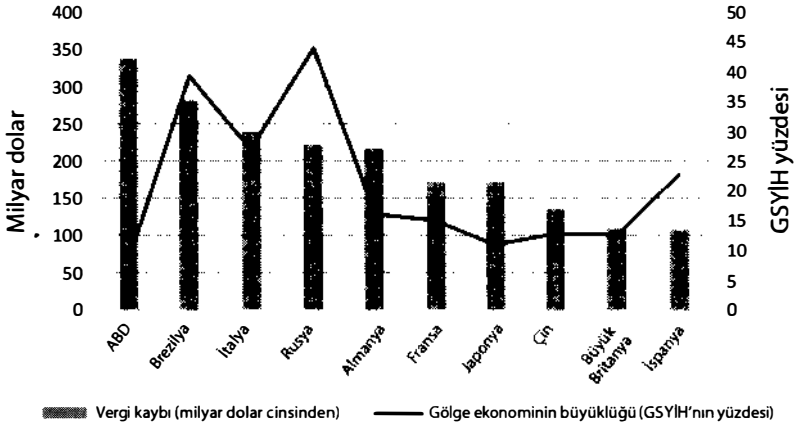
Veri kaynağı: OECD 2014.

Notlar: a. 1984 verileri

b. 1993 yılı verileri

c. 2009 verileri

Murphy, vergi kaçakçılığının temel nedeninin, vergi yasalarını uygulamaya ayrılan yetersiz bütçe ile muhasebe ve kamuyu aydınlatma noktasındaki zayıf kuralların birlikteliği olduğunu tespit etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, mutlak vergi kaçakçılığının en fazla yaşandığı ülkedir ve bu durum, ekonomisinin büyüklüğünün kısmi bir sonucudur. Murphy, ABD’de vergi kaçakçılığının 337,3 milyar dolar değerinde olduğunu tahmin etmektedir ve bu da küresel vergi kaçakçılığının yüzde 10,7’sine tekabül etmektedir; ABD vergi dairesinin resmî vergi açığı tahminlerinden çok farklı bir sonuç değildir. Raporda kullanılan ölçütler göz önüne alındığında, fazlasıyla yaratıcı olan muhasebe yöntemleri sayesinde son on yılda hızla arttığını bildiğimiz “yasal” vergi kaçakçılığı hariç tutulmaktadır. Devlet düzenlemelerinden, tabiri caizse, *yasalara uygun bir şekilde* kaçınan özel sözleşmeye bağlı düzenlemelerin kullanımı da buna dâhildir.

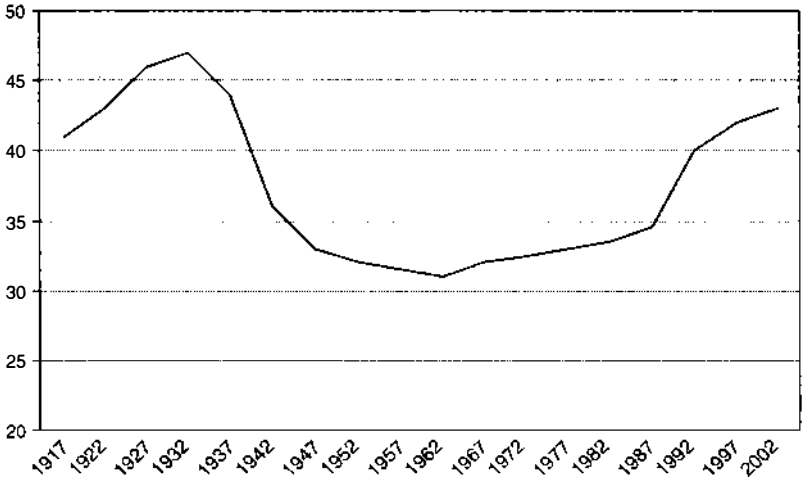
ŞEKİL 1.3 Mutlak Vergi Kaçakçılığının En Üst Seviyede Olduğu Ülkeler, 2011
Veri Kaynağı: Johnston 2011

Vatandaşların büyük bir kısmı ve devletler bu durumun kaybedenleri olmaktadır. Hükümetler, kısmen vergi kaçakçılığının bir sonucu olarak kısmen de vatandaşların çoğunun yoksullaşması ve dolayısıyla sosyal yükümlülüklerini yerine getirme konusunda yeterli güce sahip olamaması nedeniyle daha da fakirleşir. Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI) (*The Genuine Progress Indicator*), toplumsal koşulları ve çevresel maliyetleri içeren kapsamlı bir ölçüttür hem çevresel kirlilik, suç ve eşitsizlik gibi maliyetleri hem de ev işi ve gönüllülük gibi paranın el değiştirmedeği faydalı faaliyetleri göz önünde tutacak şekilde yirmi altı değişkeni kullanarak harcamaları düzenlemektedir. Australian National Üniversitesi'nden Ida Kubiszewski liderliğindeki uluslararası bir ekip, son elli yıldaki GPI değişikliklerine dair küresel bir bakış sunmak amacıyla dünya nüfusunun ve GSYİH'nın küresel toplamının yarısından fazlasını oluşturan on yedi ülkeye ilişkin GPI tahminlerini bir araya getirmiştir. Kişi başına düşen GPI'nin 1978'de zirve yaptığını ve o zamandan beri istikrarlı bir şekilde düştüğünü tespit etmiştir. Buna karşılık, kişi başına düşen GSYİH, 1978'den beri istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Araştırma ekibi, karışıklığın, toplumsal ve çevresel olumsuzlukların parasal servetin büyümesini geride bıraktığına işaret ettiğini savunmaktadır. Bölümde incelenen diğer verilerden bildiğimiz gibi, giderek en tepede merkezileşen bu parasal servetin dağılımı şüphesiz ki ek bir unsurdur. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

181 ülkedeki kamu harcamaları ve uyum tedbirlerine ilişkin IMF verilerini kullanan Isabel Ortiz ve Matthew Cummins, 2007'den 2013-2015 tahminlerine kadar süren krizin etkisini incelemektedir. 314 çalışmada kullanılan IMF verilerine göre, araştırmacılar, ülkelerin dörtte birinin aşırı ekonomik daralma yaşadığını tespit etmiştir. "Aşırı daralma", 2013-2015 kriz sonrası dönemde hükümet harcamalarında, 2005-2007 kriz öncesine eş değer ölçütle kıyaslandığında GSYİH'nın yüzde cinsinden kesintisi olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, mali daralmanın en şiddetli şekilde yaşandığı yerlerdir. 2013-2015 yılları arasında, gelişmekte olan altmış sekiz ülkenin kamu harcamalarını, GSYİH'nın ortalama yüzde 3,7'si oranında azaltması beklenmektedir; öte yandan yüksek gelirli yirmi altı ülkede yüzde 2,2 oranında kesinti beklenmektedir. Kemer sıkma politikaları 2013'te 5,8 milyar insanı, diğer bir deyişle, dünya nüfusunun yüzde 80'ini etkileyecektir; 2015 yılına kadar bu sayının 6,3 milyara yükselmesi, yani dünya genelinde insanların yüzde 90'ına etki etmesi beklenmektedir. Bu veriler araştırmacıları, krizden kurtulmanın bir yolu olarak ekonomik daralma modelini sorgulamaya yöneltmektedir. Mali düzenlemeye yönelik dünya çapındaki eğilimin; işsizliği artıracığını, daha yüksek gıda ve yakıt maliyetlerine sebep olacağını ve tüm bu ülkelerdeki birçok hanenin temel hizmetlere erişimini azaltacağını savunmaktadırlar. Hane halkları, onları es geçen bir "iyileşmenin" bedelini ödemektedir.

Kâr sağlama ve kazanç kapasitelerinde artan eşitsizliği besleyen bazı önemli süreçler, ileri bilgi ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır; dolayısıyla artan eşitsizlik ne genel eğilimden bir sapmadır ne de kazanılan para söz konusu olduğunda, genellikle iddia edildiği gibi, düşük ücretli göçmen emeğinin bir sonucudur. Böyle bir süreç, özellikle menkul kıymetleştirme, küreselleşme ve yeni telekomünikasyon ve bilgisayar ağ teknolojilerinin gelişimi yoluyla finansın yükselişi ve dönüşüm sürecidir. Kâr elde etme oranlarında ve kazançlar arasında artan eşitsizliğin bir başka sebebi de ekonominin örgütlenmesinde artan hizmet yoğunluğu, yani şirketler ve hane halklarının hizmetlere yönelik artan talebidir. Hizmet sektöründe, işçilerin ihtiyaç duyduğu teknik uzmanlık düzeyleri ile ücret ve maaşları arasında güçlü bir tezat olduğu sürece, hizmetlere olan talepteki büyüme bu eşitsizlikleri toplumda daha geniş ölçekte yeniden üretmektedir.

Önde gelen hizmet endüstrilerinin birçoğunun son derece yüksek kâr elde etme kapasitesine sahip olması, yeni trendlerin karmaşık bileşiminin kapsamındadır. Sermayenin küresel ölçekte aşırı hareketliliğini mümkün kılan teknolojiler, son yirmi yılın en dikkate değer gelişmeleri arasındadır. Aşırı hareketliliğin en üst düzeyde uygulanmasını mümkün kılan piyasa- nın serbestleşmesi ve şimdiye kadar likit olmayan sermayeyi kolayca paraya dönüştürebilen ve dolaşımını daha hızlı sağlayan, dolayısıyla ek kârlar (veya zararlar) oluşturan, menkul kıymetleştirme gibi finansal icatlar bu tür teknolojilerdir. Küreselleşme, hizmet sektörlerinin karmaşıklığına, stratejik niteliğine ve cezbedici görünümüne katkıda bulunur. Bu da onla- rın değer kazanmasına hatta çoğu durumda aşırı değer kazanmasına sebep olmuştur. Değer artışı, 1980'lerde başlayan bir eğilim olarak üst düzey pro- fesyoneillerin maaşlarındaki olağan dışı yüksek artışın da gösterdiği gibi, birçok gelişmiş ekonomide artık normalleşen bir eğilimdir.

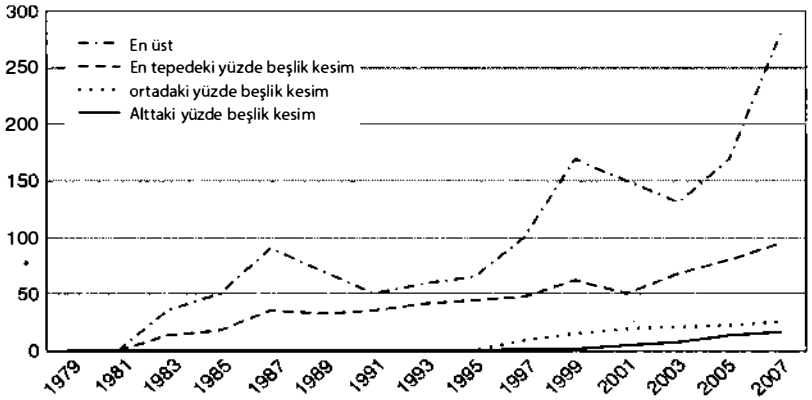
ŞEKİL 1.4 ABD’de Hanelerin En Tepedeki Yüzde 10’una Giden Gelirin Payı (% olarak), 1917–2002

Veri kaynağı: Mishel 2004, tablo 1.

Not: Gelir, piyasa geliri olarak tanımlanmakta, ancak sermaye kazançlarını içermemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, yüksek düzeyde gelişmiş ülkeler arasın- da, daha derin yapısal eğilimlerin en görünür olduğu ülkedir. ABD’ye iliş- kin ulusal veriler, eşitsizliğin hızlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir. Örneğin, 2001’den 2005’e kadar olan kriz öncesi dönemdeki kazanç artışı

yüksek olsa da eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır. Kazanç artışının çoğu, en üstteki yüzde 10'a ve özellikle de bunların arasındaki hanelerin en tepedeki yüzde 1'ine gitmiştir. Hane halklarının kalan yüzde 90'ı, piyasaya dayalı gelirlerinde yüzde 4,2'lik bir düşüş yaşamıştır. Şekil 1.4, 1920'lerdeki ani yükseliş ve düşüşten, Keynesyen dönemde onlarca yıl boyunca ikincil sektörlerin büyümesinden ve 1987'de hızla artan eşitsizliğin geri gelmesinden daha uzun vadeli bir örüntünün izini sürmektedir. 1960'ların sonlarından 1970'lerin başlarına kadar uzanan bu savaş sonrası dönemde, işçiler resmî emek piyasası ilişkilerine en gelişmiş ekonomilerde yoğun bir şekilde dâhil edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1920'lerde ve 1930'ların başlarında toplam iş kazancı payının yüzde 47'si en tepedeki yüzde 10'a giderken 1942'den 1987 yılına kadar olan zaman zarfı içerisinde bu payın yüzde 33'e düşürülmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde istihdam ilişkisinin kayıt altına alınması, genel olarak işçileri koruyan ve şiddetli emek mücadelelerinden elde edilen kazanımları güvence altına alan bir dizi düzenlemenin uygulanmasına yardımcı olmuştur. Elbette ki her şey yolunda değildi. İstihdamın kayıt altına alınması aynı zamanda, büyük ölçüde sendikalaşmış bazı endüstrilerde, kadınlar ve azınlıklar gibi iş gücünün farklı kesimlerinin dışlanmasına da yol açmıştır. Fayda ve zararları ne olursa olsun, örgütlü emeğin bu altın çağı 1980'lerde sona ermiştir. 1987'de eşitsizlik yeniden ve hızla yükselmeye başlamıştır. Şekil 1.5, 1979 ve 2007 yılları arasında en yüksek gelirli yüzde 1'lik kesimin hane halkı gelirlerinde yüzde 280'lik bir artış olduğunu göstermektedir. Artış, 2010 nüfus sayımında teyit edilen ve bugün de devam eden bir eğilimdir.

ŞEKİL 1.5 1979 Yılından İtibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde Vergi Sonrası Gelirdeki Yüzde Değişimi, 1979- 2007

Veri kaynağı: Sherman ve Stone 2010.

Küresel Güney'in kendi daralma modeline sahip olması, II. bölümde de ayrıntılı olarak incelenen bir konudur. Çok kısaca, yirmi yıllık veya daha fazla süreli IMF ve Dünya Bankası yeniden yapılandırma programlarından sonra, bu ülkelerin çoğu; şimdi IMF tarafından temsil edilen çeşitli alacaklılara karşı uluslararası mali müdahale öncesinde olduğundan çok daha büyük bir borç yükü taşımaktadırlar. Hükûmetleri artık, borç verenlere sağlık ve eğitim gibi kalkınmanın temel bileşenlerine yatırım yaptıklarında ödediğinden daha fazlasını ödemektedir. Tablo 1.2'de en çok borcu olan bazı hükûmetler için veriler sunulmaktadır.

Bunlar, 1980'lerde başlayan, 1990'larda küresel olarak başarılı olan ve 2000'lerde en yüksek seviyelerine ulaşan yıkıcı temel eğilimlerden bazılarıdır. Birçoğu 2008 krizinden önce başlamış olsa da pek belirgin değildi. Belirgin olan şey Paris'ten Buenos Aires'e, Hong Kong'dan Dublin'e kadar dünyada genel bir refahın olduğu izlenimini veren geniş kentsel alanların yeniden geliştirilmesi ve dönüştürülmesiydi. Şimdi ise geçmişte anlaşılmayan eğilimler şiddetlenerek görünür hâle gelmiştir. Eğilimler aşırı biçimler aldığı anda, zenginlik ve kârda tehlikeli bir büyüme olarak tezahür eden şeyin neden olduğu daha karmaşık ve anlaşılması zor bir yoksullaşma gerçekliğine açılan birer kapı işlevi görebilirler -başka bir yerde yirmi yıllık bir süreç hâlinde ayrıntılı olarak incelemektedirim.

Ülke	Borç ödemesi (hükûmet geliri yüzdesi)
Belize	28.1
Filipinler	27.1
Butan	26.6
El Salvador	25.8
Sri Lanka	24.1
St Vincent	18.6
St Lucia	18.1
Angola	17.1
Maldivler	14.4
Gambiya	13.9
Paraguay	13.3
Guatemala	12.7
Endonezya	11.9
Laos	11.5
Pakistan	10.5

TABLO1.2 En Yüksek Dış Borç Ödemesine Sahip Düşük ve Alt-Orta Gelirli Hükûmetler, 2012

Kaynak: Debt Campaign 2012, tablo 3.

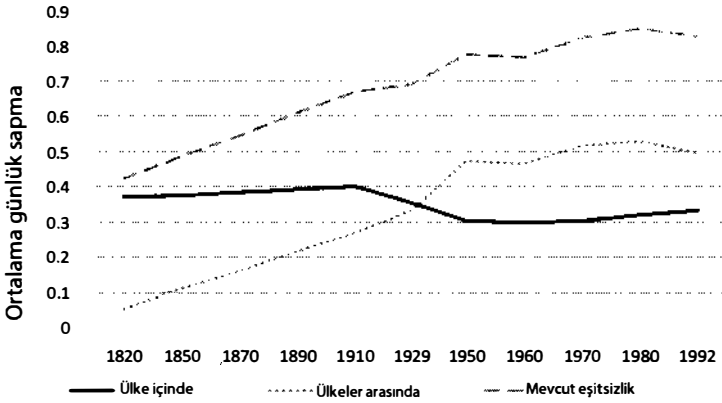
Takip eden kısımda, çok çeşitli alanlarda gerçekleşen şiddetli değişimler incelenmektedir. Değişimler, hükûmetlerin bütçe açıklarındaki hızlı artışın yanı sıra şirket kârlarındaki hızlı büyümeden Küresel Güney’de yaşayan evinden edilmiş nüfusun ve Küresel Kuzey’de hapsedilme oranlarının artışına kadar uzanmaktadır. İncelenen alanların her biri oldukça spesifik ve belirli kurum, yasa, amaç ve engellerin birlikteliği içerisinde faaldir. Koşullar ağırlaştıkça, sistemin dışarısında bırakma biçimlerinin işaret ettiği yeni başlayan üçüncü bir aşamaya katkıda bulunurlar - yaşam projeleri ve geçim kaynakları, sınıfsal üyelik ve liberal demokrasinin merkezindeki toplumsal sözleşmeye kadar çeşitlilik arz eden bir aşamadır. Üçüncü aşama, artan eşitsizlik ve yoksulluğun ötesine geçmektedir. Benim yorumuma göre, bu gelişme henüz tam olarak anlaşılabilir veya ayırt

edilebilir değildir. Ekseriyetle karşılaşılan bir durum da değildir, ancak bazı durumlarda belirgin bir hâl alabilir. Mikro oluşumlarda, sistemlerin uç bölgelerinde başlayan aşırı koşulların kademeli olarak genelleştirilmesini gerektirmektedir. Bu yorumla ulaşmaya çalıştığım keskin değişimin büyük bir kısmının, çoğu istatistikçi için hâlâ kestirilemez olması bunu önemli kılmaktadır. Aynı zamanda herhangi birisi için de kestirilemez bir değişim olması geçerlidir - yoksullaşmış orta sınıflar, düzgün bina cep-helerinin arkasına gizlenmiş kaybettikleri eşliğinde aynı güzel evlerinde yaşamaya devam ediyor olabilir. Gün geçtikçe sayıları artan bu haneler, ödemelerini karşılamak için değerli eşyalarının çoğunu satmakla kalmayıp mobilyaları da dâhil olmak üzere temel eşyalarını satmaya ve ellerinde kalanları yetişkin çocuklarıyla birlikte kullanmaya başlamıştır. Benim varsayımım, aşırı nitelikler gösterdiğinde bu koşulların sezgisel hâle geldiği ve politik ekonomilerimizde daha büyük, temel ve kapsayıcı bir dinamiği anlamamıza yardımcı olduğu yönündedir.

Gelecek kısımda hem zengin hem de yoksul ülkelerde büyüyen eşitsizliğin genel eğilimlerinin tanımlanmasının ardından Yunan, İspanyol ve Portekiz ekonomilerinin aktif daralmasının daha ayrıntılı bir incelenmektedir.

Dünyada Gelir Eşitsizliği

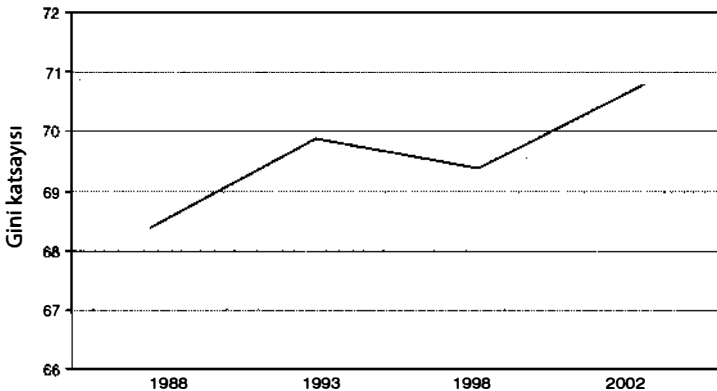
Eşitsizlik, son otuz yılda, durmaksızın büyümektedir. Alışlageldik bir meseleye genel bir bakış sunmak yerine, eşitsizliği detaylı bir şekilde değerlendirmek gerekiyor. Hudutlar, zaman dilimleri ve yorumlardaki anlaşmazlıkların ötesinde pek çok kanıt, ülkeler arası ve ülke sınırları içerisinde önemli gelir ve servet eşitsizliklerine işaret etmektedir. Bu eşitsizliğin büyük bir kısmı, ülkelerin sahip olduğu servet temel alınarak ölçülen aralarındaki farklılıklarla açıklanabilir. Dünyadaki ekonomik eşitsizlik düzeyinin geçtiğimiz bir buçuk yüzyılda hızlı bir şekilde arttığı noktasında genel bir fikir birliği olsa da (bkz. Şekil 1.6), son yirmi yıldır devam eden tartışmalar var. Çeşitli yazarlar, çıkan sonucun küresel eşitsizliğin nasıl ölçüldüğüne bağlı olarak değiştiğini göstermiştir.

ŞEKİL 1.6 Eşitsizlik 1830-1990

Veri kaynağı: Bourguignon ve Morrison 2002, tablo 2.

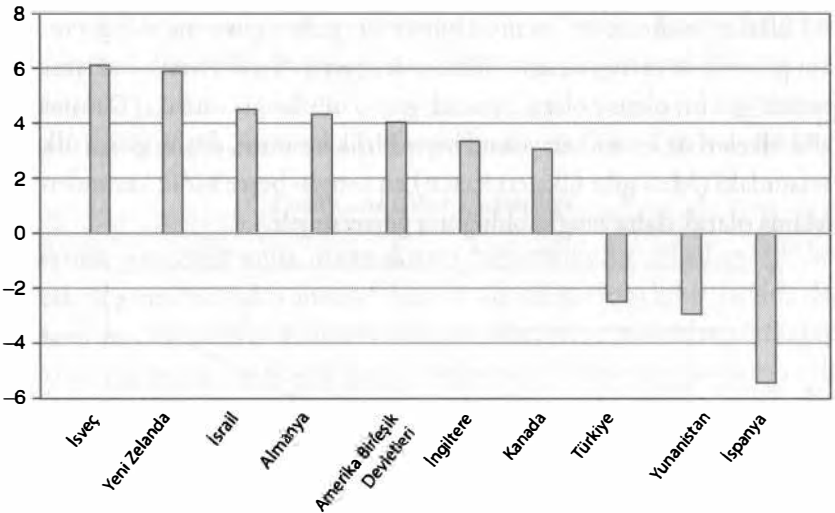
Ülkelerin servetini temel almak yerine, temel standartlara göre her ülkedeki güncel yoksul nüfusun toplamını kıstas olarak kullansaydık, küresel eşitsizliğe daha başka bir biçimde ulaşırdık. Yine de zengin ve yoksul ülkeler arasında hâlihazırda büyük bir gelir uçurumu olduğu ve farkın giderek de arttığı açıktır. Milanovic, gayrisafi millî hasıla bağlamında eşitsizliğin bir ölçüsü olarak, yüksek gelirli uluslar arasındaki (Danimarka gibi ülkeleri de içeren) en yoksul beşte birlik kesimin, düşük gelirli ülkeler arasındaki (Mali gibi ülkeleri içeren) en zengin beşte birlik kesimden ortalama olarak daha zengin olduğunu göstermiştir.

ŞEKİL 1.7 Ülkeler İçindeki Eşitsizlik, 1988-2002

Veri kaynağı: Milanovic 2009.

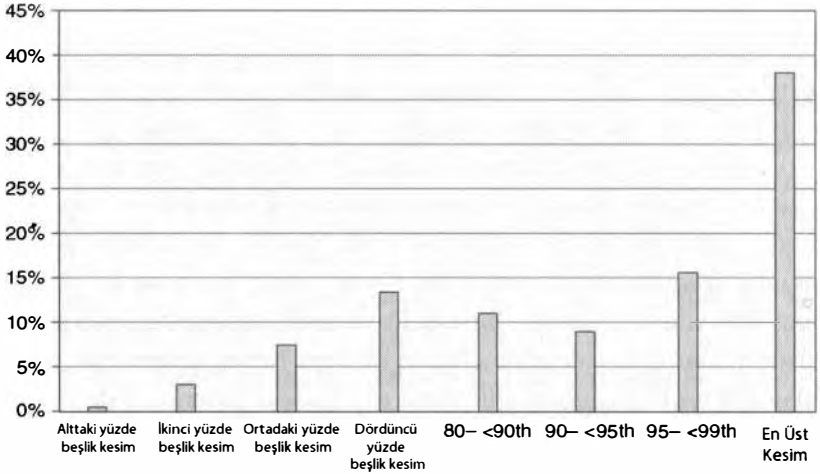
Ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlik küresel eşitsizliğin büyük bir kısmını oluşturmaya devam etse de toplam içerisindeki payı 1980’lerin sonlarından beri düşmektedir, bu da tartıştığımız bazı eğilimleri doğrulamaktadır: Atınc ve diğerlerine göre, 1988’de yüzde 78’e 1993’te yüzde 74’e ve 2000’de yüzde 67’ye düşmüştür. Kitabın tezini destekleyen nokta; 1980’lerden beri ülke içi eşitsizliğin -her ülkede olmasa da- artıyor olmasıdır (bkz. Şekil 1.7). Ayrıca hakkında uzun vadeli verilerin mevcut olduğu birkaç OECD üyesi ülkede önemli artışlar yaşanmıştır (örnek için bkz. Şekil 1.8). Bazı OECD ülkelerinde -özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve İsrail- ülke içi gelir eşitsizliği 1970’lerin sonlarından beri yükselen bir grafik çizmektedir. 2000’li yıllarda ise Almanya, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerin karakteristik bir özelliği olarak eşitliğin görünür olduğu yerlerde, ülke içi gelir eşitsizliği hızla yükselmeye başlamıştır. OECD ülkelerine ilişkin göstergeler, ülke içi eşitsizliğin arttığına işaret etmektedir.

ŞEKİL 1.8 OECD Ülkelerinde Ülke İçi Eşitsizlik Oranlarındaki Değişim, 1980’ler–2000’ler
Veri kaynağı: OECD 2013b.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Gelir Eşitsizliği

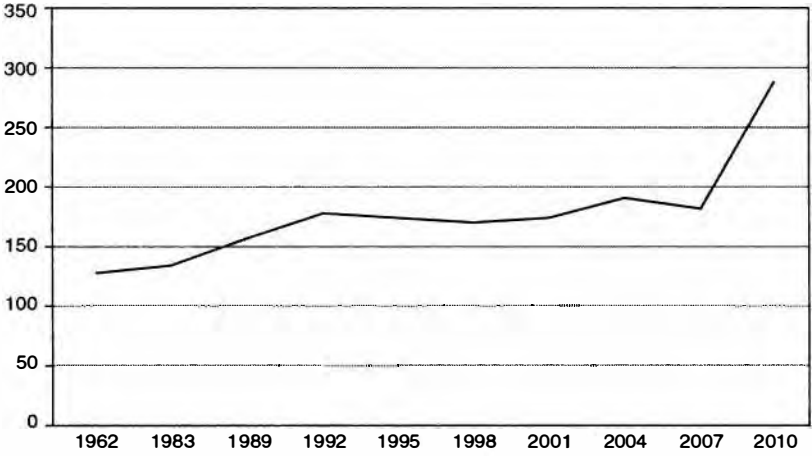
Ekseriyetle “çok gelişmiş ülke” olarak sınıflandırılan bir ülkede gelir eşitsizliğinin ne kadar kötü olabileceğini göstermesi açısından Amerika Birleşik Devletleri, ele aldığımız meseleye dair iyi bir örnektir. (bkz. Şekil 1.9). Milanovic’e göre, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan en yoksul insanlar, ortalama olarak, gelişmekte olan birçok ülkedeki en yoksul kesimden çok daha iyi durumda olsalar bile Birleşik Devletler’de yaşayan insanlar arasında oluşan eşitsizliğin boyutu ender rastlanan bir durumdur. 2010 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki toplam millî gelirin yüzde 47’sini, gelir elde eden ailelerin ilk beşte biri oluşturuyordu; yüzde 20’sini ise tek başına ekonomik olarak en tepedeki ailelerin yüzde 5’i oluşturmaktaydı. Ayrıca bu oranlara, miras ile elden edilen servet, sermaye kazançları ve diğer emek dışı gelirler dâhil değildi ve en alt kesimin beşte biri, millî gelirin yalnızca yüzde 3,8’ini oluşturuyordu. En üst ve alttakiler arasında eşitsizlik ciddi derecede büyüdü: ABD nüfusunun en üst yüzde 10’luk kesiminin elde ettiği gelirin payı 1980’lerden bu yana hızla artarken, altındaki yüzde 90’lık kesim aynı zaman dilimi içerisinde sadece mütevazı artışları deneyimlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde ücretli çalışanların en çok kazanan yüzde 1’lik kesimi, maaş ve ücretlerinin 1979 ile 2006 arasında (krizden hemen önce) yüzde 144 oranında artışına şahit olurken, piramidin en altındaki yüzde 90’lık kesimi oluşturan ücretli çalışanlar aynı dönemde sadece yüzde 15’lik bir artışı deneyimlemiştir. 2000-2007 arasında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ortalama gelir 1.460 dolar artmıştır, ancak tüm kazancı en zengin yüzde 10’luk kesimdekiler elde etmiştir; geriye kalan yüzde 90’ın geliri ise azalmıştır.

ŞEKİL 1.9 1979'dan 2006'ya Kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde Hanehalkına Göre Ortalama Maaş ve Ücretlerdeki Yüzdelik Büyüme

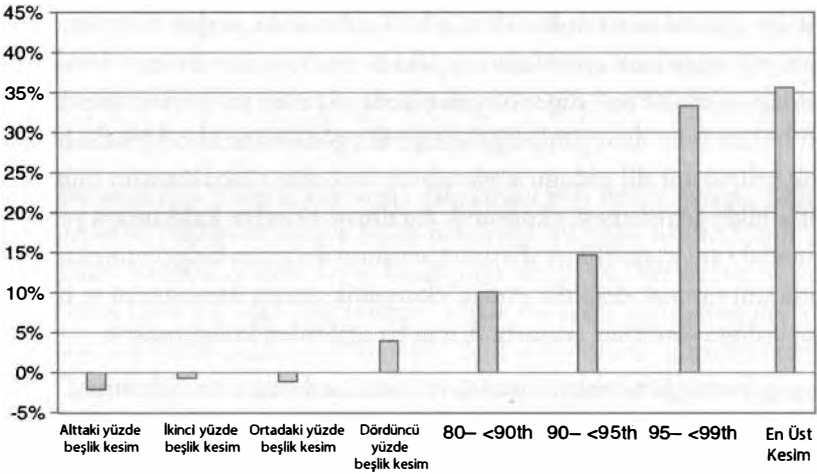
Veri kaynağı: Ekonomi Politikaları Enstitüsü 2011d.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki servet eşitsizliği, gelir eşitsizliğini yansıtmaya meyillidir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki servet dağılımı, yalnızca servet sahiplerinin en üst beşte birlik diliminde değil, bilhassa en üst yüzde 1'lik diliminde de asimetrik bir dağılım göstermektedir (bkz. Şekil 1.10). Dahası, servet sahiplerinin ilk yüzde 1'lik kesimi, 1980'ler ve 1990'larda servetlerinde artış yaşamıştır; 2007'de, 1983 yılındakinden yüzde 103 daha fazla artarak zirveye ulaşan servetleri mali krizden sonra 1983'e göre yüzde 48 azalmıştır. Aynı dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nde medyan hane halkı serveti, 2007'de 1983 yılı seviyelerinin yüzde 48 üzerine çıkarak zirveye ulaşmıştır; mali krizden sonra ise keskin bir düşüşle 1983 seviyelerinin yüzde 13,5 altına düşmüştür.

ŞEKİL 1.10 Amerika Birleşik Devletleri'nde İlk Yüzde 1'in Servetinin Medyan Servete Oranı, 1962– 2010

Veri kaynağı: Ekonomi Politikaları Enstitüsü 2011e.

ŞEKİL 1.11 1983'ten 2010'a Kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde Hanehalkına Göre Toplam Servet Payındaki Değişim

Kaynak: Ekonomi Politikaları Enstitüsü 2011g

Reel servetin kârı, elde edilen *toplam* gelirin payını da geçerek, 1983'ten 2009'a kadar olan dönemde en zengin Amerikalılara doğru aşırı derecede akmaya başlamıştır. Bu dönemde, servetten elde edilen tüm kazançlar en zengin %40'lık dilime gitmiştir ve Amerikalıların en zengin yüzde 5'i, kazanılan toplam servetin yüzde 81,7'sinin sahibi olmuştur. Orta, alt orta ve en düşük beşte birlik dilimlerin tümü, bu süre içinde servetlerinde düşüş yaşamıştır (bkz. Şekil 1.11).

Zengin Ülkelerde Görülen Uç Koşullar

Amerika Birleşik Devletleri, ülke içi eşitsizliğin ne kadar kötü sonuçları olabileceğine dair bir örnek oluştururken Yunanistan, İspanya ve Portekiz bütün bir ekonominin hızlı bir şekilde küçüldüğü ülkelere birer örnektir. Bu üç ülkeyi, euro bölgesinin geri kalanı da dâhil olmak üzere, gelişmiş ülkeler içerisinde geniş bir eğilimin en uç noktaları olarak değerlendirmekteyim: gelişmiş ülkelerde ekonominin daralan alanı. Böyle bir daralma, birbiriyle savaş hâlinde olmayan gelişmiş ülkelerde olağan dışı bir eğilimdir. Bu eğilimleri tanımlamak için kullanılan daha yaygın terimler, yavaş büyüme ve yüksek işsizliktir. Üç ülkede ve Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere diğer birçok ülkede nüfusun ve ekonominin büyük bir bölümünün deneyimlediği ağır şartlar göz önüne alındığında, bunun çok belirsiz bir dil olduğu söylenebilir. İstihdam olanaklarının mütevazı bir şekilde genişlemesi, ekonomik daralmayı ortadan kaldırmaya yetmez. Buradaki amaç, işsizlik ve iflasların artışının detaylıca belgelenmesinin bir tanımını yapmak değildir. Amaç, ekonomik alanın daralmasını ve bunun doğurduğu sonuçları araştırmak için bu eğilimleri kullanmaktır.

Şiddetli daralmalar yavaş yavaş standartlaştığında, “ekonomi” fiiliyatta yeniden tanımlanmış olur. İşlerini, evlerini, sağlık sigortasını -her şeylerini- kaybeden işsizler, kolaylıkla “ekonomi” olarak tanımlanan ve addedilen şeyin sınırına çekilirler. Her şeyini kaybeden ve intihara sürüklenen küçük işletme ve fabrika sahipleri de benzer durumdadır. Avrupa'ya göç eden ve Avrupa'dan ayrılan iyi eğitilmiş öğrencilerin ve profesyonellerin sayısı giderek artmaktadır. Bu eğilimler ekonominin alanını yeniden tanımlamaktadır ve ekonominin alanını küçültmekte, işsizlerin ve yoksulların büyük bir kısmını standart ölçülerin dışında bırakmaktadır. Böy-

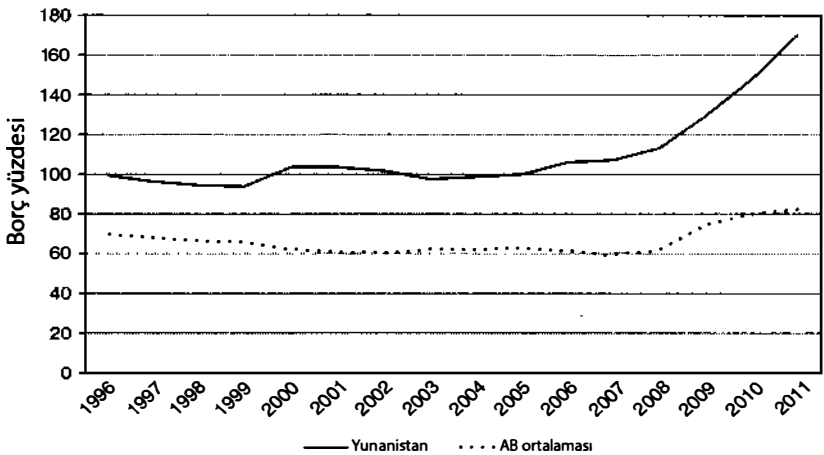
le bir yeniden tanımlama, “ekonomiyi” deyim yerindeyse kabul edilebilir kılar ve kişi başına düşen GSYİH oranında hafif bir büyüme göstermesine de izin verir. Temelde yatan gerçek, zahmetli olduğu düşünülen unsurların tamamen ortadan kaldırılmak amacıyla ele alındığı bir tür etnik temizliğin ekonomik uyarlamasına benzemektedir. Ekonomilerin “rayına oturmuş” olarak temsil edilebilmesi için ekonomik alanın daralması ve yeniden tanımlanması, Avrupa Birliği içerisinde ve başka yerlerde giderek artan sayıda ülke için geçerlidir. Ekonomik büyümeye geri dönüş için ne gerektiğini ifade eden IMF ve Avrupa Merkez Bankası’nın merkezî rolü bir fark oluşturmaktadır. Bu konuda neredeyse duyulan tek ses onların sesi olduğu ve kullandıkları dil küçülen ekonomilerin değil, GSYİH büyümesine dönüşün dili olduğu sürece bir noktaya kadar başarılı olmaktadır. Nitekim, Ocak 2013’ün başlarında Avrupa Merkez Bankası, Yunanistan’ın ekonomik büyümeye dönüş yolunda olduğunu açıklamıştır ve Moody’s Yunanistan’ın kredi notunu bir puan artırmıştır; ülkenin notu hâlâ düşük olsa da bu tür değişimler, yatırımcıların dikkate alacağı cinsten önemli dönüşümlerdir. Hanelerin, işletmelerin ve bölgelerin önemli bir kısmının kısıtlı ekonomik alanın dışında bırakılmış olması, ekonomik büyümeye geri dönüşü gösteren bu ölçütlerle uyusmamaktadır. Dışarıda bırakılanlar, resmî ölçütler ile görünmez olur; böylece büyüme oranları üzerindeki olumsuz tezahürleri de etkisiz hâle gelir.

Yunanistan’a yönelik kurtarma çabalarına yön veren Avrupa Birliği kurumları ve hükûmetlerinin, bunu benzersiz bir vaka olarak kabul etmektedir - yüksek oranda vergi kaçakçılığı ve işlevsiz bir devlet bürokrasisi olan fakir bir ülke. Bir noktaya kadar Portekiz ve İspanya da, Yunanistan’dan farklı nedenlerle de olsa, uç durum olarak görülmektedir. Yani, Euro bölgesinin geri kalanını da etkileyebilecek bir eğilimin göstergesi olarak değerlendirilmemektedirler. Ancak düşük büyüme ve nispeten yüksek işsizlik oranlarıyla ve sosyal programların kesilmesi yönünde baskılarla karşı karşıya kalan diğer Avrupa Birliği (AB) ülkelerine bakılırsa, resim değişmektedir.

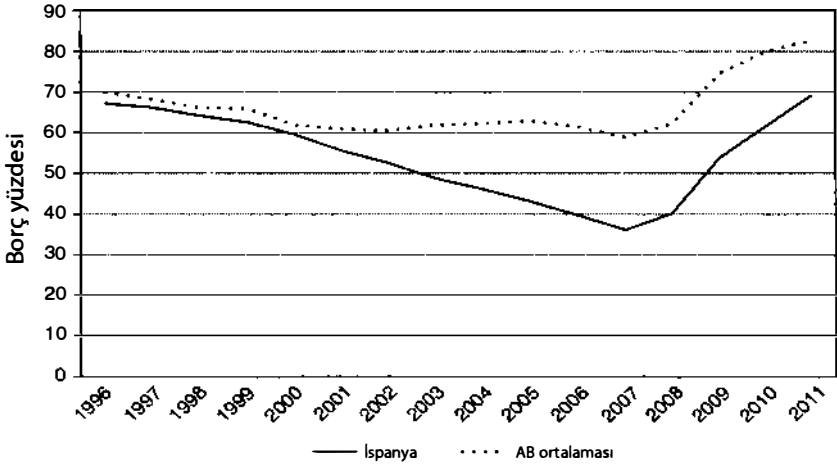
Yunanistan, İspanya ve Portekiz’in benzeri olmayan vakalar olduğunu varsayamayacağımızı düşünüyorum. Bu karara varmadan önce mesele üzerinde inceleme yapmamız gerekmektedir. Yunanistan’da ve bir ölçüde Portekiz ve İspanya’da asırı bir biçim alan değişim, euro bölgesi ve ötesin-

deki başka yerlerde de mevcut olabilir. Bu bakış açısı, 1980’lerde ortaya çıkan ve 1990’larda kemikleşen ileri kapitalizmin bu aşamasındaki daha derin bir yapısal duruma karşı uyarıcı niteliktedir. Dolayısıyla elimizde; Yunanistan’ın yoksulluğu ve yolsuzluğu gibi istisnai koşullarla sınırlı kalmayarak Avrupa Birliği genelinde mevcut olan ve politik ekonominin yapısal özelliklerini ele alan bir açıklama olacaktır.

Şekil 1.12 ve 1.13’teki veriler, Yunanistan ve İspanya’nın euro bölgesini ana hatlarıyla etkileyen daha büyük bir eğilimin uç örnekleri olduğu tezine kanıt sunmaktadır. Yunanistan’ın kamu borcu 2000 yılından 2013’e kadar neredeyse üç katına çıkmıştır. İspanya’nın borcu, 2000’lerde azalırken, özel borcu 2011 yılına kadar euro bölgesi ortalamasının üstüne çıkmıştı. Ülkeler arasındaki keskin farklılıklara rağmen euro bölgesi, ekseriyetle ekonomik büyümenin azalmasına ve Şekil 1.14’ün de gösterdiği gibi hükümet borçlanmasında önemli bir artışa sahne olmuştur. Avrupa’daki işçiler; artan işsizlik ve kemer sıkma önlemlerine karşı protesto gösterileri düzenlemiştir.

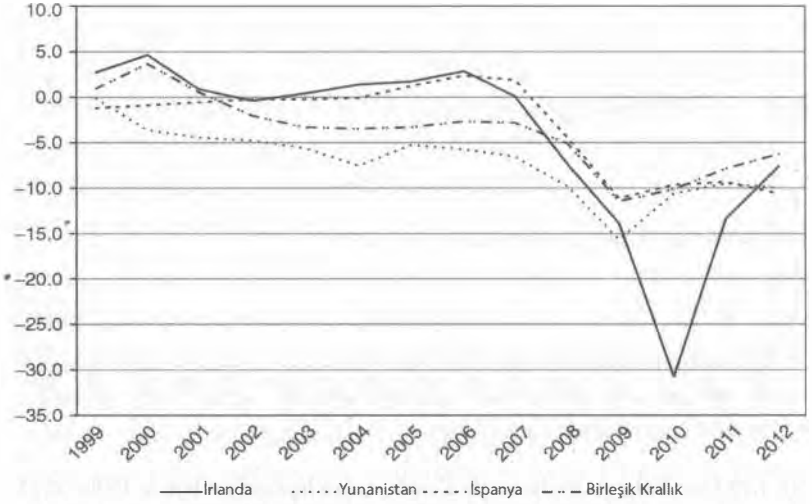

ŞEKİL 1.12 Euro Bölgesi Ortalamasıyla Karşılaştırılan Yunanistan’ın Borcu, 1996–2011
Veri kaynağı: Eurostat, “Hükümet Açığı ve Borcu,” 2013a.

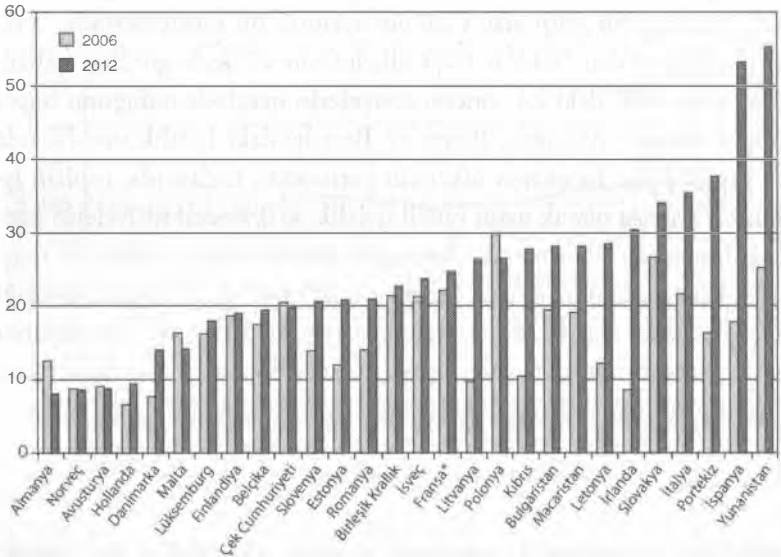
ŞEKİL 1.13 Euro Bölgesi Ortalamasıyla Karşılaştırılan İspanya’nın Borcu, 1996– 2011
 Veri kaynağı: Eurostat, “Hükümet Açığı ve Borcu,” 2013a.

Avrupa dışındaki birçok ülkeyi, Uluslararası Çalışma Örgütü’nü ve OECD’yi içeren bir grup olan G20’nin ayrıntılı bir incelemesinde, “kriz sonrası” dönem olan 2012’de G20 ülkelerinin 17’sinde görülen işsizlik seviyelerinin, 2007’deki kriz öncesi seviyelerin üzerinde olduğunu tespit edilmiştir. Sadece Almanya, Rusya ve Brezilya’daki işsizlik oranlarında düşüş yaşanmıştır. İncelenen ülkelerin yarısından fazlasında, toplam işsizliğin bir parçası olarak uzun vadeli işsizlik, kriz öncesi seviyelerin üzerinde kalmaktadır. Son olarak, Avrupa’da işsizlik oranı, bilhassa Fransa, İtalya ve İspanya’da olmak üzere, artmıştır. Avrupa’nın 2012 genç işsizliği oranı çoğu ülkede yüzde 20’yi aşarken (bkz. Şekil 1.15), bazı durumlarda çok daha yüksek oranlarda seyretmiştir. Sadece dört G20 ülkesinde (Çin, Hindistan, Japonya ve Kore Cumhuriyeti) yüzde 5’in altında kalmıştır.

ŞEKİL 1.14 Genel Devlet Mali Dengesi, 1999– 2012

Veri kaynağı: OECD 2012.

ŞEKİL 1.15 Avrupa'da Genç (25 Yaş Altı) İşsizliği, 2006, 2012

Veri kaynağı: Eurostat 2013b.

İkinci bir değişken ise kadın istihdamı oranının erkek istihdamına oranıdır. 2007'den bu yana çok az değişen oran, krizin iş kaybı üzerinde nispeten cinsiyetten bağımsız etkisine işaret etmektedir. Bu durum, işini kaybedenlerin sayıca yoğunluğunun bir göstergesidir. Kadın-erkek istihdamı arasındaki oran farkının yükseldiği İspanya ve Türkiye birer istisnadır. Üçüncü bir değişken, G20 ülkelerinde yetişkin işsizliğinin iki katından fazla olan 2012 yılı genç işsizliğidir. Oran yüksek olmasına rağmen, G20 ülkelerindeki gençlerin önemli bir bölümü ne iş gücüne katılmakta ne de okul veya eğitim programlarında yer almaktadır. Bu nedenle oranın olması gerekenden oldukça az olduğu bilinmektedir. Gençlerin iş gücüne katılım oranları G20 ülkelerinden dokuzunda düşmüştür. Medyan gençlerin iş gücüne katılımı toplamda yüzde 60'tır; İtalya'da yüzde 49.4'lük düşük bir seviyeden Çin'de yüzde 69.8'e kadar değişkenlik göstermektedir. Bu durum, Çin'de olduğu gibi, iş imkânlarının olduğu ülkelerde gençlerin iş gücüne katılımının yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu tür bulgular, dünyanın zengin ekonomilerinin büyük bir bölümünde, krizin sözde sona ermesinden iki yıl sonra olumsuzluklar yaşadığını görmemize yardımcı olmaktadır. 2008 krizinden yıllar sonra Yunanistan ve İspanya'ya uygulanan sosyal yardımlarda yoğun kesintilerin yaşanması, istihdam edilen kişi sayısında düşüşler ve gelir vergilerindeki artışlar, şiddetli bir yeniden yapılanma projesini görünür kılmaktadır. Ancak bu tür bir yeniden yapılanma hareketinin daha ılımlı örnekleri, ABD gibi diğer varlıklı ülkelerde olduğu kadar, euro bölgesinde de görülmektedir.

Yeniden yapılanmanın parçası gibi görünen proje, giderek özelleşen ve kurumsallaşan ekonomiyi, toplumsal sözleşmeye aşırı bağlı harcamalardan bertaraf ederek devam ettirmeyi içermektedir. Borç ödeme ve kemer sıkma programları, belirli bir ekonomi türünü korumaya yönelik daha kapsamlı olan bu projeye hizmet eden disipline edici mekanizmalardır. İstihdam ve üretimi en üst düzeye çıkarmaya yardım etmek veya bunu amaçlamak gibi bir programları yoktur. 2012'de beşinci yılına giren Yunanistan'daki ekonomik durgunluk, borç ödemesine öncelik verilmesi, işten çıkarmaların yaşanması, sosyal programlardaki kesintiler ve yüksek vergiler nedeniyle derinleşmektedir. Bu politikalar, Yunan hükûmetinin düzenli olarak daha fazla kesinti olacağını açıklamalarıyla birlikte şiddetlenmeye devam etmektedir. 2012'nin sonunda özel sektördeki en düşük

ücrette yüzde 22'lik bir kesinti olacağı, kamu kuruluşlarında sürekli istihdamın kaldırılması ve 2015 yılına kadar kamu sektöründe 150.000 işin daha tasfiye edilecek olması birer örnektir. Bu tür politikaların sınırlarına ve zarar verici etkilerine dair genel bir kabul vardır. Uluslararası Finans Enstitüsü'nün (IIF) genel müdürü ve Yunanistan'a kredi verenlerin temsilcisi Charles Dallara, Yunanistan'ın borç krizine müdahale edilmesinde kısa vadeli kemer sıkma politikalarına çok fazla ehemmiyet gösterildiğini ve bunun, ülkenin uzun vadeli rekabet gücünü geliştirmek için yeterli olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın yabancı alacaklılarına ne kadar ödeme yapılacağı ile ilgili olarak, "sadece 15-20 milyar Euro..." civarı bir miktarın ödeneceğini iddia etmiştir ve "Avrupa ve IMF'nin Yunanistan'a daha ayrıcalıklı koşullarda verdiği kredilerin faiz oranlarını düşürerek kolaylıkla gerçekleştirilebilir."

Avrupa'nın kazananlar ve kaybedenler sınıflandırmasının arkasındaki mantık ne olursa olsun, bu anlayışın bir ülkenin sosyal ve ekonomik dokusunu derinlemesine ayırma eğiliminde olduğunu belirtmekte fayda var. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in ekonomik çıktısı son birkaç yılda gerilemiştir. Düşüş, kemer sıkma politikalarının büyümeyi destekleyeceği şeklindeki Avrupa'da hâkim görüşe ters düşmektedir. Resmî veriler, kayıtlı ekonominin dışında bırakılanların doğrudan verisini kapsamadığı için ekonomik daralma olması gerekenden daha az gözükse bile gerilemeyi açıkça ortaya koymaktadır. 2013'ün ilk üç ayında, tüketim ve yatırımın gerilemesiyle Yunanistan ekonomisi arka arkaya on dokuzuncu çeyrekte daralmıştır - oran, 2007'nin sonundan bu yana GSYİH'sında yüzde 16'lık bir düşüş demektir. Üstelik bu düşüş hız kazanmıştır: Yunanistan'ın GSYİH'si yalnızca 2013'ün ilk çeyreğinde yüzde 5,6 oranında düşmüştür; resmî verilerin gösterdiği Avrupa'nın bazı ekonomilerinde ekonomik büyümenin yeniden başladığı göz önüne alındığında tahmin edilenden daha keskin bir düşüştür. Ülkenin Ulusal İstatistik Enstitüsü'ne göre, Portekiz'in GSYİH düşüşü de hızlanmaktadır. 2012'nin son çeyreğinde yüzde 5,3 düşen Portekiz'in GSYİH'sı, yıl içinde toplam yüzde 3,2 düşmüştür. Ayrıca Portekiz'in 2013 yılının ilk çeyreğindeki yaşadığı daralma ilk tahminlerin üzerinde gerçekleşmiştir. Euro bölgesinin dördüncü en büyük ekonomisine sahip İspanya ekonomisi, son yıllarda sürekli daralmaktadır hem hükûmet hem de Uluslararası Para Fonu (IMF), 2013'te daha

fazla daralma yaşanacağını öngörmektedir. 2013'ün ilk çeyreği rakamları, İspanya'nın arka arkaya yedinci çeyrekte de ekonomik daralma yaşaması sebebiyle ülkenin kolay aşılmayacak bir iktisadi daralma sürecine girdiğini göstermektedir. 2014 yılına kadar ekonomik genişlemenin olmayacağı yönünde bir öngörü söz konusudur. İspanya'daki daralma oranı Yunanistan'dakinden daha düşük olsa da resmî verilere göre işsizlik yüzde 27,2 ile bir o kadar yüksektir.

Bu ekonomiler, hükûmet harcamalarını azaltmanın ve vergileri artırmanın ekonomik iyileşmeyi sağlayacağını ve yatırımcıların güvenini yeniden kazandıracağını öne süren Avrupa'nın önde gelen politika belirleyicileri için deneme alanları oluşturmaktadır. Yunanistan ve Portekiz'de yaşanan şiddetli ekonomik daralmaların Euro Bölgesi GSYİH'sini dikkate değer biçimde etkilemediğini belirtmek gerekir. Bu iki ekonomi, bölgenin 9,5 trilyon Euro'luk (12.6 trilyon dolar) ekonomisinin yalnızca yüzde 4'ünü oluşturmaktadır. Ancak İspanya söz konusu olduğunda farklı bir durum daha vardır; yalnız İspanya bankalarına verilen 100 milyon IMF kredisi söz konusudur. Bu kredinin, ihtiyaç duyulan sağlık ve eğitim hizmetlerinin devlet tarafından sağlanmasını veya genel olarak devlet hizmetleri aracılığıyla istihdamı teşvik etmeyi amaçlamadığı açıkça görülmektedir. Bir sonraki bölümde sunulan verilerin de gösterdiği gibi, her üç ekonomi de Avrupa genelinde geçerli olan daha derin eğilimleri görünür hâle getirmektedir.

Şimdiye kadar, ekonomik büyüme stratejisinin belirtilen şekilde işlediğine dair bir kanıt yoktur. Yunanistan, Portekiz ve İspanya ekonomileri daralmaya devam etmiştir. Yunanistan'ın GSYİH'si 2013'ün başından bu yana az bir büyüme kaydederken, büyüme oranı ekonomik alandan dışlanan her şeyi kapsamı dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla artan yoksulluk, işsizlik, evsizlik, açlık, aşevi kullanımı, batmakta olan küçük işletme sahipleri arasındaki intihar oranları ve daha fazlasıyla birlikte var olan bir büyüme ölçüsüdür. Bu zalim yeniden yapılanmanın, geleneksel ölçütlere göre -iş gücünün ve küçük işletmelerin önemli bir kısmının ekonomik alan ve ölçütlerinin dışında bırakılmasını gerektirse bile- GSYİH'nın büyüme göstereceği daha küçük ama uygulanabilir bir ekonomik alan elde etmek amacıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği bir merak konusudur. Ne de olsa, GSYİH büyümesine dair bir işaret, yatırımcılar ve finans piyasaları

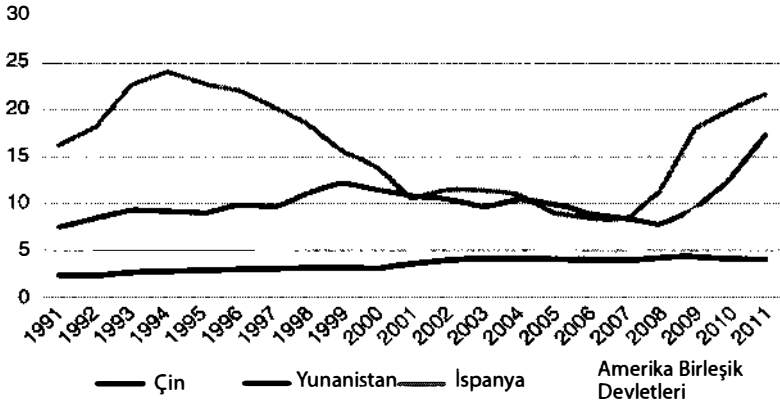
için olumlu bir göstergedir ve büyüme, IMF ve Avrupa Merkez Bankası'nın mevcut politikası perspektifinden önemli bir başarıdır - ve sadece AB'de geçerli değildir. Ortaya çıkmakta olan hayatta kalmaya yönelik alternatif ekonomi modelleri, resmî ölçüt ve göstergelerin dışında kalan farklı bir ekonomik alana aittir. Şimdilik bu ekonomiler, dışarıda bırakılanların ve yoksullaşanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir.

Ekonomik Refahı Etkileyen Olumsuz Koşullar

Kayıtlı ekonomi olarak kabul edilen alanın hızla daralması, Yunanistan, Portekiz ve İspanya nüfusunu ayrı tutacak olursak, insanlar üzerinde birçok olumsuz etki uyandırmıştır. Artan işsizlik, yoksulluk, intihar oranları ve kemer sıkma önlemleri çoğu Yunanlı, Portekizli ve İspanyol için günlük yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Avrupa Birliği'ne yeni üye ülkeler olarak yirmi yıllık benzeri görülmemiş ekonomik büyümenin ardından bugün Yunanistan, Portekiz ve İspanya, ekonomik iyileşme amacıyla bazı istisnai olumsuz koşullarla karşı karşıyadır. Aşağıdaki kısımlar Yunanistan, Portekiz ve İspanya'yı diğer AB üyesi ülkeler ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Küresel Kuzey'in diğer gelişmiş ülkeleri ile diyalog hâlinde tutarak, başlıca istihdam, dış göç, icra ve yoksulluk meseleleri üzerine odaklanmaktadır.

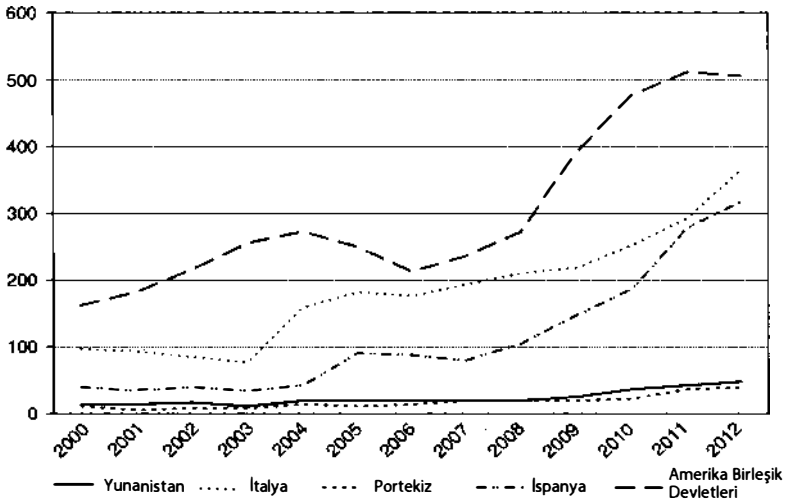
İstihdam

Yunanistan ve İspanya'da yüksek işsizlik oranları, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin durumuyla karşılaştırıldığında belli olmaktadır (bkz. Şekil 1.16). Yunanistan ve İspanya'nın iş gücü, ABD'dekinden iki-üç kat daha fazla işsizlik oranına sahiptir; Buradaki niteleyicilerden biri, Avrupa'nın işsizlik ölçütlerinin, ABD'nin ölçütlerinden çok daha büyük bir işsiz payını içermesidir. 2013'te İspanya'da genç işsizliği oranları yüzde 56'yı aşarken şu anda yüzde 62,5'inin işsiz olduğu genç iş gücü ile Yunanistan, Küresel Kuzey'de başı çekmektedir.

ŞEKİL 1.16 Çin, Yunanistan, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde İşsizlik Oranları, 1991– 2011

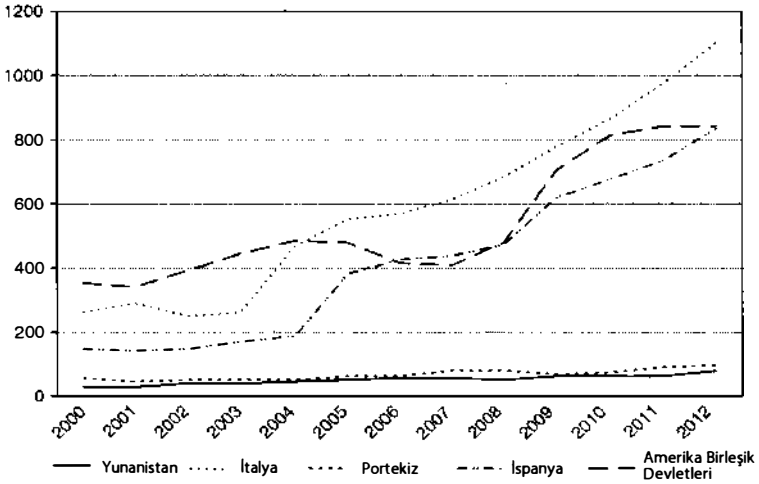
Veri kaynağı: OECD 2012'de "İşsizlik ve Enflasyon (11–19)" ve "Temel Arz Ekonomisi Verileri (20–22)"; IMF 2012b.

ŞEKİL 1.17 Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 25-54 Yaş Arası Gönüllü Olmayan İşlerden Çalışan (Maaşlı) Yarı Zamanlı Erkek İşçiler, 2001- 2011 (bin)

Veri kaynağı: OECD 2013c.

Son on yılda maaşlı yarı zamanlı çalışanların sayısı artmıştır. Şekil 1.17 ve 1.18, Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde giderek daha da güvencesiz hâle gelen bir yetişkin iş gücü piyasasının varlığını göstermektedir. Maaşlı yarı zamanlı çalışan grubunda kadınların aşırı temsiliyeti dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Örneğin, İspanya'da sayıları 300.000'in altında olan yarı zamanlı çalışan kadınların sayısı neredeyse 1 milyona ulaşmıştır; burada sadece ekonomik krizle açıklanamayacak fazla temsil söz konusudur. İtalya, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, maaşlı yarı zamanlı çalışan erkeklerin sayısı iki katına çıkarken, kadınların sayısı üç katına çıkmıştır.

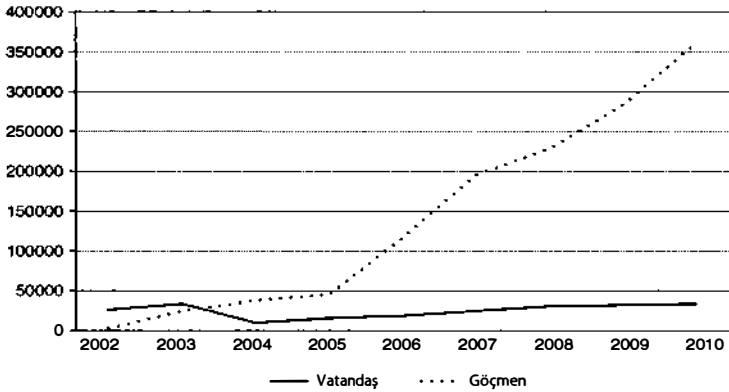

ŞEKİL 1.18 Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 25-54 Yaşında Maaşlı Yarı Zamanlı Çalışan Kadınların Sayısı , 2001- 2011 (bin olarak)
Veri kaynağı: OECD 2013c.

Dışarı Göç

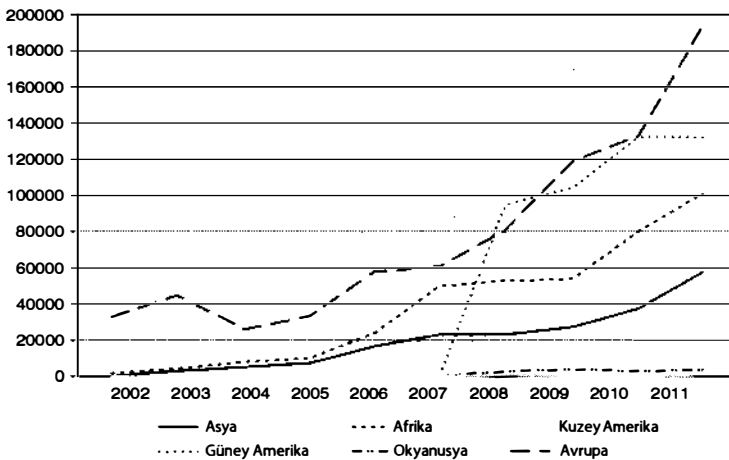
Güney Avrupa'nın küçülen ekonomileri, özellikle yerleşik göçmen nüfusları arasında yeni coğrafi hareketlilik modelleri oluşturmuştur. Şekil 1.19, farklı bir ülkenin vatandaşı olma yoluyla İspanya'nın, özellikle 2007'den sonra, dışarı verdiği göçte artış eğilimini göstermektedir. Son iki yılda artan işsizlik, bu göç hareketine sadece bir katkı sağlamıştır. Yeni göç hareketlerinin yakın gelecekte güney Avrupa'nın ekonomik büyüme düzeyini ve sosyoekonomik standartlarını etkilemesi beklenmektedir.

Özellikle Afrikalı ve Asyalı göçmenler ile karşılaştırıldığında, Avrupa ve Latin Amerika kökenli göçmenler en yüksek dış göç oranlarına sahiptir (Şekil 1.20). Avrupa'nın Latin Amerika'ya olan göçünün uzun tarihi ve Avrupa'daki Latin Amerikalıların ülkelerine geri dönme imkânı göz önüne alındığında, bu kadar çok Avrupalı ve Latin Amerikalının Güney Amerika'ya göç etmesi şaşırtıcı değildir. Öte yandan Afrikalıların ve Asyalıların ülke sınırlarında karşılaştıkları kısıtlamalar, ikamet ettikleri ülkede, bu durumda İspanya'da, kalmalarını daha olası hâle getirmektedir.

ŞEKİL 1.19 Vatandaşlığa Göre İspanya'dan Göç, 2002-2010

Veri kaynağı: Eurostat 2012c.

ŞEKİL 1.20 Gelineen Kıtaya Göre İspanya'dan Dış Göç, 2002-2011

Veri kaynağı: Eurostat 2012c.

İpotekli Malın İcrası

Sistemin dışarısında bırakmanın en zalim biçimlerinden biri, ev borcunu ödeyemeyen insanların evlerinden çıkarılmasıdır. Bu durum, özellikle Avrupa’da etkili olan yıkıcı bir eğilimdir çünkü haczedilen evlerinden çıkarılan insanlar, sonrasında bile kredi borcunun tamamından sorumlu olmaya devam etmektedir.

Avrupa’daki en yüksek ev sahibi olma oranlarından (yüzde 80) birine sahip İspanya’da, icra oranları da en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Yaşananlar, 2000’lerdeki konut inşası patlamasının ve bankaların konut finansmanında yenilik yapma isteğinin bir sonucudur. 2008’den beri her ay binlerce kişi evlerinden çıkarılmaktadır; sadece 2009’da 93.000’den fazla kişi bu durumu yaşamıştır. 2007-2012 yılları arasında İspanya’da haczedilen ev sayısı 400.000’i aşmıştır.

Öte yandan icra oranları Avrupa’da genel olarak artma eğilimindedir (bkz. Tablo 1.3). Avrupa’daki durumun en kapsamlı incelemesi ancak 2009’a kadar uzanmaktadır ve sonrasına dair münferit verilerin de gösterdiği gibi, o yıldan sonra işler daha da kötüleşmiştir. 2008 ile 2009 arasında icra oranlarındaki artış, Letonya’da yüzde 205’e çıkarken İsveç’te yüzde 10.83’e kadar düşmektedir. Bazı ülkelerde toplam icralık ev sayısı son derece yüksek olmasına rağmen, icra *oran*larında bir düşüş görülmektedir. Örneğin, Macaristan’da toplam icra oranı 2008’den 2009’a kadar yüzde 70 düşmüştür ancak bunun nedeni 2007 ve 2008’de ipotekli evlerin icrasında çok keskin artışlar olmasıdır. Macaristan, 2009-2012 yılları arasında neredeyse bir milyon icralık mal edinmiştir.

	İcra oranları			Değişim yüzdesi		
	2007	2008	2009	2007-2008	2008-2009	Artış?
En yüksek icra oranları:						
Macaristan	225,663	245,597	71,683	8.83	-70.81	Hayır
Almanya	91,788	88,379	86,617	-3.71	-1.99	Hayır
İspanya	25,943	58,686	93,319	126.21	59.01	Evet
Birleşik Krallık	27,869	46,984	54,014	68.59	14.96	Evet
En düşük hacizler:						
Bulgaristan	449	886	1,570	97.33	77.20	Evet
Finlandiya	506	825	1,036	63.04	25.58	Evet
Danimarka	1,015	1,942	2,860	91.33	47.27	Evet
Hollanda	1,811	1,961	2,256	8.28	15.04	Evet

Tablo 1.3: En yüksek ve en düşük haciz oranlarına sahip Avrupa ülkeleri, 2007-2009
Veri kaynağı: White 2013

Gitgide yükselen bu rakamların temkinli yorumlanması gerekmektedir. Örneğin, Finlandiya'nın icra oranlarında yüzde 63'lük artış kulağa yüksek gelmesine rağmen toplam haciz işlemi sayısı hâlâ 1.000'in altındadır (ve bunun içerisinde konut dışı ipotek kredileri de bulunmaktadır). En azından bazı AB üyesi ülkelerde haciz artışları çok düşük bir seviyeden başlamıştır. Ayrıca, haciz işlemlerinin toplam hacmi, ödenmemiş konut ipotegi kredilerinin toplamına nispeten küçüktür. Örneğin, 2008'de Birleşik Krallık'ta gerçekleşen toplam 46.825 haciz işlemi, başlangıçta yüksek bir sayıyı temsil ediyor gibi görünmektedir ancak bu sayı, 2008'deki ödenmemiş konut kredileri toplamının yüzde 1'ine bile denk değildir.

Bu ve daha yakın tarihli verilerden açıkça anlaşıldığı üzere, 2007'den bu yana, bazı yıllarda düşüş gösterse bile, *toplam* icra işlemi miktarı yıldı yıla artmaktadır. Ayrıca, ülkeler henüz sona ermemiş bu sürecin farklı aşamalarında kendilerini bulmaktadır. Örneğin, 2007 sonu ile 2009 sonu arasında geçen sürede ülkeler, farklı süreçleri deneyimlemiştir. Portekiz ve Birleşik Krallık'taki temerrüt oranları çok az artarken; Kıbrıs, Macaristan ve Polonya'daki temerrüt oranları iki katından fazla artış göstermiş; İrlanda'daki oranlar ise üç katına çıkmıştır. Danimarka, İspanya, Estonya, Bulgaristan ve Letonya'daki temerrüt oranları da üç katından fazla artmıştır. Ancak 2009 yılında Bulgaristan, Kıbrıs, Estonya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Letonya ve Polonya haricindeki AB üyesi devletlerin hiçbirinde ve Norveç'te, vadesi üç aydan fazla gecikmiş olan krediler, ödenmemiş toplam ipotek kredilerinin yüzde 3'ünden fazlasını oluşturmamaktadır. Son olarak, üye ülkeler krizin etkisini çok farklı şekillerde deneyimlemiştir. Örneğin, en yüksek artışa sahip üç üye devletin her biri (Danimarka, Estonya ve Letonya), çok farklı temerrüt oranlarına sahiptir. Temerrüt oranlarındaki nispi artışlar, örnek olayların bazılarında düşük olan mutlak temerrüt oranı ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Yoksulluk

Yükselen temerrüt oranları, AB üyesi 27 ülkede artan yoksulluk oranını göz önünde bulundurursak farklı bir anlam kazanmaktadır. Yoksulluk, ülkeler arasındaki sosyoekonomik gelişmenin farklı düzeylerinden bağımsız olarak Avrupa genelinde artış göstermektedir. Örneğin, 2010-2011

arasında, Bulgaristan'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki nüfusun yüzdesi, yüzde 41,6'dan yüzde 49,1'e; Yunanistan'da yüzde 27,7'den yüzde 31,0'a; İspanya'da yüzde 25,5'ten yüzde 27,0'a; Macaristan'da yüzde 29,9'dan yüzde 31,0'a; İsveç'te ise yüzde 15,0'dan 16,1'e yükselmiştir (bkz. Tablo 1.4).

2012'nin sonunda, Avrupa Birliği'nin istatistik ofisi Eurostat, 2011 yılına kadar olan yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine ilişkin güncellenmiş verileri yayımlamıştır. Avrupa Birliği üyesi 27 ülkede 119,6 milyon insanın, başka bir ifadeyle nüfusun yüzde 24,2'sinin, yoksulluk riski altında olduğu, yani ciddi şekilde maddi yoksunluk içinde veya çok düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşadığı tespit edilmiştir. Yirmi yedi ülkeden oluşan bu grupta, toplam nüfusun yüzde 9'u maddi imkânlarının yetersizliği nedeniyle kısıtlı yaşam koşulları ile ciddi şekilde maddi yoksunluk içinde yaşamaktadır (örneğin, faturalarını ödeyememiş, evlerini yeterince ısıtamamış veya evden uzakta bir haftalık bir tatil yapamamışlardır). 27 ülkenin genelinde ciddi derecede maddi yoksunluk yaşayanların payı önemli farklılıklar göstermektedir. Oranlar, toplam içerisinde Lüksemburg ve İsveç'in yüzde 1 olan payından Bulgaristan'ın yüzde 44 ve Letonya'nın yüzde 31 olan payına kadar değişmektedir. 2011 yılında, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki nüfusa dair en yüksek oranlar Bulgaristan (yüzde 49), Romanya ve Letonya (her ikisi de yüzde 40), Litvanya (yüzde 33) ve Yunanistan ve Macaristan'a (her ikisi de yüzde 31) aittir; en düşük oranlar ise Çek Cumhuriyeti'nde (yüzde 15), Hollanda ve İsveç'te (her ikisi de yüzde 16), Lüksemburg ve Avusturya'dadır (her ikisi de yüzde 17). Ayrıca rapor, 2010 verilerine göre yoksulluk ve sosyal dışlanmanın üç biçiminden en az birinin on sekiz yaş altındaki çocukların yüzde 27'sini etkilediğini tespit etmiştir. Çocuklar en çok AB üyesi yirmi ülkede bu koşullardan etkilenirken Bulgaristan, Slovenya, Finlandiya ve İsveç'te en çok etkilenenler yaşlılar olmuştur. Danimarka'da ise en çok etkilenen kesim çalışma çağındaki nüfustur.

Yoksulluk, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı ölçütler üzerinden hesaplanmaktadır. Fakat her iki bölge için de geçerli olan yaşam boyu evsizlik oranlarına (hane halkı incelemelerinin gösterdiği gibi), gelir eşitsizliğine ve yoksulluğu artıran veya azaltan vergi ve sosyal yardım programlarına dair bazı önemli eğilimler fark edilmektedir. Bu tür ölçütler, eko-

nomik çöküşten önce, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ın -çoğu Avrupa ülkesine göre- daha yüksek yaşam boyu evsizlik oranlarına, daha fazla gelir eşitsizliğine ve çok daha kısıtlı sosyal refah politikalarına sahip olduğunu göstermektedir. Tüm ülkelerde, ırka dayalı azınlık grupları ve akıl hastalığı olan kişiler arasında evsizlik oranları yüksektir. Ancak son yıllarda Yunanistan'da bu eğilimler aşırı hâle gelmektedir. Yunanistan'da evsizlerle çalışan STK'ler, sokakta yaşayanlar, yetersiz ve güvensiz barınma koşulları altında yaşayanlar gibi tüm evsiz nüfusu hesaba katarsak, 2010 yılı sonunda sayılarının 20.000'e ulaştığını tahmin etmektedirler. Bu durum, 2009 yılında 17.000 evsiz kişinin olacağına dair tahminin üzerinde olan tedirgin edici hızdaki bir artış eğilimine işaret etmektedir.

Bir halkın ekonomik umutsuzluğunun bir göstergesi, intiharlar oranlarındaki şiddetli artıştır. Bu eğilim, Hindistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar dünya çapında birçok ülkede, toprağını veya işini kaybetmekten devlet ve toplum tarafından terk edilme deneyimine kadar çeşitli nedenlerle görülmektedir. Buradaki incelememiz için önemli olan, intiharların toplam sayısı değil, intihar oranlarındaki artış gerçeğidir. Yunanistan Sağlık Bakanı Andeas Loverdos, 2011 yılının ilk beş ayındaki intihar oranının, 2010 yılının aynı dönemine göre yüzde 40 artmış olabileceğini bildirmiştir. Ayrıca bu intiharların çoğunun, iflas edenlerin sayısının hızla artması ve işsizliğin on iki aylık bir süre içinde yüzde 13,9'dan yüzde 20,9'a yükselmesi gibi nedenleri içeren mali krizle bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Önemli bir yardım kuruluşu olan Klimaka ise aynı süre zarfında ciddi risk altında olduğu düşünülen insanlardan gelen yardım çağrısının iki katından fazla artarak 2011'de 5.500'e ulaştığını bildirmektedir.

	Sosyal dışlanmanın türüne göre dışlanan toplam nüfusun yüzdesi			Dışlanan Nüfusun Yüzdesi			Dışlanan nüfusun sayısı, 2011 (milyon olarak)
	Yoksulluk Riski	Ciddi Derecede Maddi Yoksunluk	Düşük İş Yoğunluğuna Sahip Hanchalkları	2008	2010	2011	
EU 27	16.9	8.8	10.0	23.5	23.4	24.2	119.6
Avusturya	12.6	3.9	8.0	18.6	16.6	16.9	1.4
Belçika	15.3	5.7	13.7	20.8	20.8	21.0	2.3
Bulgaristan	22.3	43.6	11.0	38.2	41.6	49.1	3.7
Hırvatistan	21.1	14.8	17.0	n/a	31.3	32.7	1.4
Kıbrıs	14.5	10.7	4.5	22.4	22.9	23.5	0.2
Çekya	9.8	6.1	6.6	15.3	14.4	15.3	1.6
Danimarka	13.0	2.6	11.4	16.3	18.3	18.9	1.0
Estonya	17.5	8.7	9.9	21.8	21.7	23.1	0.3
Finlandiya	13.7	3.2	9.8	17.4	16.9	17.9	0.9
Fransa	14.0	5.2	9.3	18.6	19.2	19.3	11.8
Almanya	15.8	5.3	11.1	20.1	19.7	19.9	16.1
Yunanistan	21.4	15.2	11.8	28.1	27.7	31.0	3.4

TABLO 1.4: AB Ülkelerinde ve İsviçre'de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, 2008–2011

Kaynak: Eurojobs 2012.

Macaristan	13.8	23.1	12.1	28.2	29.9	31.0	3.1
İzlanda	9.2	2.1	6.2	11.8	13.7	13.7	0.0
İrlanda	n/a	n/a	n/a	23.7	29.9	n/a	n/a
İtalya	n/a	n/a	n/a	25.3	24.5	n/a	n/a
Letonya	19.3	30.9	12.2	33.8	38.1	40.1	0.9
Litvanya	20.0	18.5	12.3	27.6	33.4	33.4	1.1
Lüksemburg	13.6	1.2	5.8	15.5	17.1	16.8	0.1
Malta	15.4	6.3	8.3	19.6	20.3	21.4	0.1
Hollanda	11.0	2.5	8.7	14.9	15.1	15.7	2.6
Norveç	10.5	2.3	7.1	15.0	14.9	14.6	0.7
Polonya	17.7	13.0	6.9	30.5	27.8	27.2	10.2
Portekiz	18.0	8.3	8.2	26.0	25.3	24.4	2.6
Romanya	22.2	29.4	6.7	44.2	41.4	40.3	8.6
Slovakya	13.0	10.6	7.6	20.6	20.6	20.6	1.1
Slovenya	13.6	6.1	7.6	18.5	18.3	19.3	0.4
İspanya	21.8	3.9	12.2	22.9	25.5	27.0	12.4
İsveç	14.0	1.2	6.8	14.9	15.0	16.1	1.5
İsviçre	15.0	1.3	4.7	18.6	17.2	17.3	1.3
Birleşik Krallık	16.2	5.1	11.5	23.2	23.1	22.7	14.0

Dünyanın Yerinden Edilmiş İnsanları

Zengin ülkelerde, nüfusun bir kısmını toplumun dışında bırakan olağanüstü koşullara küresel bir bakış açısı getirmenin bir yolu, son birkaç yılda yoksul ülkelerde yaşanan yerinden edilme eğilimlerini dikkate almaktır. Küresel Kuzey ülkelerinde işsizlik, dışarı göç, haciz, yoksulluk ve intihar oranları evinden edilen insanlara dair bilgi veren değişkenlerdir. Küresel Güney söz konusu olduğunda ise savaş, hastalık ve kıtlık gibi daha geçerli değişkenler söz konusu olmaktadır. Yerinden edilenlerin takibinden sorumlu ana kurum Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'dir (BMMYK); silahlı çatışmalarla bağlantılı olan yerinden edilme vakaları üzerine çalışır; dolayısıyla genel durumu yeterince temsil etmemektedir. Bu nedenle, BMMYK'nın verileri, II. bölümde ele alınan Küresel Güney'deki büyük ölçekli arazi istisnâları nedeniyle yerinden edilenleri, III. bölümde ele alınan borçlarının finansal manipülasyonu nedeniyle Küresel Kuzey'de yerinden edilenleri ve IV. bölümde ele alınan, dünya çapındaki yıkıcı iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilenleri kapsamamaktadır.

Kapsamlı BMMYK istatistiklerinin mevcut olduğu en son yıl olan 2011'in sonunda, dünya çapında 42,5 milyon insan, dünyanın farklı yerlerinde devam eden ve yeni başlayan çatışmalar sonucunda zorla yerinden edilmiş; evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. 2011, dünya çapında zorla yerinden edilmiş kişilerin sayısının 42 milyonu aştığı beşinci yıl olmuştur. "Yerinden edilmiş kişiler" sınıflandırması birkaç farklı topluluğu içerir. 2011 yılında dağılım şu şekildedir: 15,2 milyon mülteci (10,4 milyonu BMMYK'nın koruması altında ve 4,8 milyonu BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'na kayıtlı), çatışma nedeniyle kendi ülkesi içinde yerinden edilmiş 26,4 milyon kişi ve 895,000 sığınmacı (mülteci olarak ülkesinden ayrılıp zorla yerinden edilmiş). Bu son grubun yaklaşık onda birini ise yalnızca Güney Afrika'daki nüfus oluşturmaktadır. 2011 yılının verileri, özellikle vurgulamak istediğim üç endişe verici büyüme eğilimini içermektedir. Bunlar, tahminen 4,3 milyon kişinin çatışma ve zulüm nedeniyle yakın zamanda yerinden edilmiş olması; yukarıda belirtilen 895.000 sığınmacı ile on yıldan fazla bir süre içinde sığınmacı sayısındaki en yüksek kişi sayısına ulaşılmış olması; 2010'a göre yüzde 20'lik bir artışla 3,5 milyon insanın kendi ülkesi içinde yakın zamanda yerinden edilmiş olmasıdır.

Bu sınıflandırmanın nasıl oluşturulduğunu açıklayabilmek adına bazıları daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Topluluk Hâlinde Yerinden Edilme

BMMYK, 2011 yılında uluslararası tanınmış olan toplam 42,5 milyon yerinden edilmiş kişinin 35,4 milyonundan sorumluydu. Bu 35,4 milyonun 25,9 milyonunu mülteciler ve kendi ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler oluşturmaktadır. 2010'daki artış, büyük ölçüde Afganistan, Fildişi Sahili, Libya, Güney Sudan, Sudan ve Yemen'de tekrar eden çatışmalarla bağlantılı yerinden edilme vakalarından kaynaklıdır. 2011'de ise Afganistan, dünyanın başlıca mülteci kaynağı olmaya devam etmektedir. Ortalama olarak, dünyadaki her dört mülteci-den biri Afganistan kökenli olmakta ve bunların yüzde 95'i Pakistan'a ve İran İslam Cumhuriyeti'ne sığınmaktadır. Irak, 1,4 milyondan fazla mülteci ile ikinci sırada yer alırken, onu yaklaşık 1,1 milyon mülteci ile Somali, 500.000 mülteci ile Sudan ve 491.500 mülteci ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti izlemiştir.

Beş yıl veya üzeri bir zaman boyunca uzun süreli yerinden edilme durumu, 7,1 milyon mülteciyi, yani BMMYK yetkisi altındaki mülteci nüfusunun neredeyse dörtte üçünü etkilemektedir. BMMYK tarafından uzun süreli mülteci olma durumu, aynı ülkeden 25.000 veya daha fazla mültecinin beş yıl veya daha uzun bir süre boyunca ülkesi dışında olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, insan hakları aktivistlerini özellikle ilgilendirmektedir: kısıtlı hareketliliğin, mecburi işsizliğin ve kamplara ve diğer tecrit edilmiş yerleşim yerlerine bağımlılığın uzun yıllar süren etkisini tanımlamak için *mültecilerin istiflenmesi (refugee warehousing)* terimini türetmişlerdir. Bu terimin kapsadığı mülteciler, -büyük bir olasılıkla- normal bir hayata geri dönme ihtimali kalmamış olan dışlanmışlardır.

Tablo 1.5, 2011 yılında zorla yerinden edilen kişilerin kategorilere göre küresel dağılımını göstermektedir. Tablo 1.6, ülkesi içinde yerinden edilen insanlara dair en yüksek sayıları rapor eden ülkelerin bir listesini sunmakta ve Tablo 1.7, 2011'de ülkesi içinde yerinden edilmenin küresel eğilimlerine dair bazı önemli gerçekleri ve rakamları özetlemektedir. Son olarak, Tablo 1.8, yerinden edilme şekline ve iltica bölgesine göre, tüm zorla yerinden edilmiş kişilerin nereye sığındığını göstermektedir. Bu sayılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişileri sığınma ülkesi ve kategorisine göre gösteren Şekil 1.21'de yer alan dünya haritasına görsel olarak eklenmiştir. Bu rakamların hiçbiri, özellikle Suriye'deki savaş nedeniyle 2011'den sonra meydana gelen mülteci sayısındaki artışı kapsamamaktadır.

Yerinden edilmiş nüfusa dair sınıflandırmalar	Kişi sayısı (milyon)
Mülteciler	10.4
Sığınmacılar (inceleme aşamasında olan dosyalar)	0.9
Geri dönen mülteciler	0.5
BMMYK tarafından yardım edilen kendi ülkesi içinde yerinden edilmiş insanlar	15.5
Ülkesi içinde yerinden edilmiş geri dönenler	3.2
Vatansız kişiler	3.5
Diğerleri	1.4
Toplam	35.4

TABLO 1.5: BMMYK Himayesi Altında Zorla Yerinden Edilenler, 2011

Veri kaynağı: BMMYK 2012b.

Ülke	2011'den itibaren	2011 sonu	Değişim Yüzdesi
Afganistan	351	448	27
Azerbaycan	592	599	1
Kolombiya	3672	3888	6
Fildişi Sahili	517	127	-75
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	1721	1709	-1
Irak	1343	1332	-1
Kenya	300	300	0
Pakistan	952	452	-52
Somali	1463	1356	-7
Sudan	1526	2340	53

TABLO 1.6: Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişi Sayısının En Fazla Bildirildiği Ülkeler, 2011 (bin olarak)

Veri kaynağı: BMMYK 2012b.

2011 yılı sonunda ülkesi içinde yerinden edilen kişi sayısı	15,5 milyon; Afrika (7 milyon ülkesi içinde yerinden edilmiş kişi)
En çok etkilenen bölgeler	Güney ve Güneydoğu Asya (bir önceki yıla göre yüzde 23 artışla 2,5 milyondan 4,3 milyona yükselmiştir)
2009'da ülkesi içinde yerinden edilmiş kişi sayısında göreceli olarak en yüksek artışın olduğu bölge	5 (Kolombiya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Irak, Somali, Sudan)
Bir milyondan fazla kişinin "kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişi" olarak tanımlandığı ülkeler	14 (Afganistan, Azerbaycan, Kolombiya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gürcistan, Irak, Kenya, Myanmar, Pakistan, Sırbistan, Somali, Güney Sudan, Sudan, Yemen)
2011 sonunda en az 200.000 kişilik nüfusun "kendi ülkesi içinde yerinden edilmiş kişi" olarak tanımlandığı ülkeler	6 (Pakistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Sudan, Kenya, Filipinler)
2009 yılında en az 200.000 kişinin evine geri döndüğü ülkeler (ölçek sırasına göre)	23
2009'de yerinden edilme durumunun yeni yaşandığı ülkeler	En az 34
Uzun süreli yerinden edilme durumunu deneyimleyen çok sayıda ülkesi içinde yerinden edilmiş kişilerin bulunduğu ülkeler	3 (Burundi, Çad, Uganda)
Belirli alanlarda yaşayan ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler	En az 48
Kentsel çevrelerde ülkesi içinde yerinden edilmiş kişilerin bulunduğu ülkeler	
Özellikle ülke içinde yerinden edilmeyi ele alan mevzuat veya politikalara sahip ülkeler	16

TABLO 1.7: Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Temel Veriler ve Rakamlar, 2011
Veri kaynağı: BMMYK 2012b.

İlçe bölgesi	Toplam mülteci	BMMYK yardım ettiği mülteciler	BMMYK tarafından korunan/yardım edilen kendi ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler			Çeşitli	İlgili toplam kişi sayısı
			Sığınmacılar	Kendi ülkesi içinde yaşadığı yere geri dönen kişiler	Vatansız kişiler		
Afrika	2,924	2,562	391	6,961	21	174	13,054
Asya	5,104	3,302	83	4,254	2,759	1,132	14,526
Avrupa	1,534	91	313	370	697	104	3,021
Latin Amerika ve Karayipler	378	101	50	3,888	n/a	n/a	4,316
Kuzey Amerika	430	n/a	54	n/a	n/a	n/a	483
Okyanusya	35	2	5	n/a	n/a	n/a	40
Toplam	10,405	6,058	896	15,473	3,477	1,412	35,440

TABLO 1.8: Yerinden Edilme Şekline ve Sığınılan Kıtaya Göre Zorla Yerinden Edilmiş Kişilerin Tahmini Sayısı, 2011 (bin olarak)

Veri kaynağı: BMMYK 2012b.

(Notlar: a. Mülteci benzeri durumda bulunan insanları içerir.; b. Ülkesi içinde yerinden edilme durumuna benzer durumdaki insanları içerir.; c. BMMYK tarafından himaye edilmiş ve takvim yılı içinde yerlerine geri dönen ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler.

Mülteciler; Sığınmacılar (bekleyen davalar); BMMYK tarafından korunan/yardım edilen ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler; Geri Dönen Mülteciler, Kendi ülkesi içinde yaşadığı yere geri dönen kişiler; Vatansız kişiler; Diğerleri; 10.000'in altındaki toplam nüfus; Mülteci benzeri durumda bulunan insanları kapsar; Ülkesi içinde yerinden edilme durumuna benzer durumdaki insanları kapsar.)

YERİNDEN EDİLMENİN GÜÇLÜĞÜNE GÖĞÜS GERMEK

Yukarıdaki verilerin de gösterdiği gibi, Küresel Güney ülkeleri dünyadaki mülteci nüfusunun yüzde 80'ine ev sahipliği yapmıştır. Kişi başına düşen GSYİH'nın 3.000 doların altında olduğu ülkelerde yaklaşık 5 milyon mülteci yaşıyordu. Az gelişmiş kırk sekiz ülke, bu mültecilerin yaklaşık yarısına sığınma olanağı sağlamıştır. 2011 yılında Pakistan 1.7 milyon, İran 886.500 ve Suriye 755.400 mülteciye ev sahipliği yaparak mültecileri en çok kabul eden ülkeler olmuştur. En büyük mülteci nüfusuna sahip Küresel Kuzey ülkesi ise yarım milyondan fazla insana ev sahipliği yapan Almanya olmuştur.

Mülteci nüfusunun Küresel Güney üzerindeki ekonomik etkileri Küresel Kuzey'e olan etkisinden çok daha fazladır. En büyük etki Pakistan'da yaşanmıştır, ülkenin ABD doları cinsinden kişi başına düşen GSYİH'nın bir birimi 605 mülteciye denk gelmektedir, sırasıyla GSYİH'nın her bir doları için 399 mülteci ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 321 mülteci ile Kenya izlemektedir. Buna karşılık, Almanya'da kişi başına düşen GSYİH'nın her bir birimine 15 mülteci denk gelmektedir ve ülke, mülteci nüfusunun ekonomiye olan olumsuz etkisini en az olacak şekilde deneyimlemiştir. Almanya örneğinde görüldüğü üzere, mülteci nüfusunun toplumsal etkisi yüksek olsa bile ekonomik etkisi en az düzeyde olabilir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri António Guterres, mültecilere ev sahipliği yapan ülkelere dair bu dengesiz dağılımı yabancı düşmanlığı ile bağdaştırmıştır. Guterres yaptığı açıklamada: “Sanayileşmiş ülkelerde varsayılan mülteci akınlarına ilişkin endişeler aşırı derecede abartılı veya göç meseleleriyle hatalı şekilde bir tutuluyor.” demiştir. “Bu yükü üstlenmek zorunda kalanlar ise daha yoksul ülkeler oluyor.”

Yerinden Edilmenin İtici Güçlerinin Yeniden Kavramsallaştırılması

Dünya genelinde yerinden edilmiş kişilerin büyük çoğunluğu, süregelen veya yeni başlayan siyasi çatışmalar nedeniyle zorla evlerinden çıkarılmaya devam ederken, çevresel felaketler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalanların sayısında da artış vardır. Yoksulluk ve siyasi çatışma gibi, küresel çapta dışarıda bırakma dinamiklerini yönlendirebilen faktörler de çevresel felaketlerin dünyanın yoksul nüfusu üzerindeki etkisini yoğunlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Bangladeş ve Mozambik iki örnek vaka çalışması sunmaktadır.

Bangladeş, son yıllarda hem şiddeti hem de sıklığı artan siklonlara ve sel baskınlarına karşı en savunmasız ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Şu anda Bangladeş'te yaklaşık 40 milyon insan deniz seviyesinde yaşanan yükselmelerin tehdidi altında olan kıyı bölgelerinde yaşamaktadır. 2030'larda kıyı topraklarının yaklaşık yüzde 3'ünün ve 2050'lerde ise yüzde 6'sının sular altında kalacağı tahmin edilmektedir. Yükselen deniz seviyesi, sel baskınlarını şiddetlendirerek, siklonlar sırasında oluşacak daha büyük fırtına dalgalarını ve kıyı bölgelerinde artan tuzluluk seviyesini beraberinde getirmektedir; bu durum ekinlere ve içme suyu kaynaklarına zarar vermektedir. Bangladeş kıyı şeridi boyunca artan tuzluluk, bölge halkı için önemli bir sorundur çünkü tarıma elverişli geniş arazileri ekilemez hâle getirerek ve hem insanlar hem de hayvanlar için içme suyunu kirleterek geçim kaynaklarını yok etmektedir. Yaklaşmakta olan bu tür kıyı felaketlerinin ötesinde, iç kesimlerde meydana gelen şiddetli kuraklıklar ve sel baskınları hem geçici hem de uzun vadeli yerinden edilmelere neden olmaktadır. Bangladeş'te iklim değişikliği nedeniyle tahminen 6,5 milyon insan yerinden edilmiş durumdadır ve bu sayının daha da artması beklenmektedir.

2001, 2007, 2008, 2010 ve 2012 yıllarında büyük sel felaketlerinin meydana geldiği Mozambik hem çölleşmeden hem de deniz seviyesinin yükselmesinden mustarip olan ülkeler arasında yer alıyor. Mozambik, iklim nedeniyle yerinden edilmiş nüfusunu yeniden yerleştirmede nispeten başarılı olmuştur, ancak Birleşmiş Milletler göç araştırmacılarının bildirdiği gibi, yeniden yerleşim insanları sel felaketlerinin fiziksel tehlikesinden uzaklaştırsa bile farklı çevresel, sosyal ve ekonomik zorluklara yol açabili-

yor. Geçimini çiftçilik ve balıkçılıktan sağlayan insanlar, nehir kenarlarındaki verimli topraklara erişimini kaybetmekte ve daha yüksek, kuraklığa meyilli alanlarda hareket özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Aralarında düzenli olarak verimli topraklara ve su kenarlarına dönenler olsa bile, çiftçi olarak geçimini sağlamaları ve toprak mülkiyetini sürdürmeleri pek olası değildir. Böylece, yaşamları için giderek daha fazla “devlet yardımlarına ve uluslararası yardımlara” bağımlı hâle gelmektedirler. Bangladeş’te olduğu gibi, iklim değişikliğinden kaynaklanan geçim kaynaklarının kaybı Mozambik’te de yerinden edilmenin başlıca itici gücü olmuştur.

Aşırı yoksulluk, kitlesel hâlde yerinden edilme, çevresel felaketler ve silahlı çatışmaların küresel etkinlikleri, özellikle Küresel Güney’de, şimdiye kadar görülmemiş düzeyde toplumsal olarak sistemin dışarısında bırakılmaya sebep olmuştur. Öte yandan, farklı sebepler sonucunda da olsa Küresel Kuzey’de de dışarıda bırakma yöntemleri baş göstermiştir.

Bir Sürgün Şekli Olarak Hapsedilme

İçinde yaşadığımız ileri kapitalizmin ince ayrımlarını tam olarak anlamak istiyorsak, nihai bir dışarıda bırakma etme mekanizmasının varlığı düşünölmelidir: hapsedilme oranlarındaki hızlı artış. Hapsedilme, Küresel Kuzey’de, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde ve giderek artan bir şekilde Birleşik Krallık’ta, emek nüfusunun zalimce sistemin dışarısında bırakılma yöntemi hâline gelmektedir. Küresel bir perspektiften bakıldığında, kitlesel olarak hapsedilenler, depolarda barındırılan mülteciler ve zorla yerinden edilenler arasında sistemli bir ilişki görülebilir. Üç grup da çeşitli yerelliklerin ve sistemli bölgelerin sisli gerçekliği üzerinden görünür olan daha derin temel dışarıda bırakma dinamiklerinin varlığına işaret etmektedir. Bu gerçekler ve söz konusu grupların her biri için çok farklı uzmanlaşmış araştırma alanlarının olması, bizi sistemli paralelliklere işaret edebilecek kavramsallaştırmalardan uzaklaştırmaktadır. Bunları yerleşik farklılıkların ötesinde kavramsal olarak daha derin yapısal eğilimlerin, yerellik ile farklılaşan çeşitli biçimleri olarak yorumlamaktayım.

Kitlesel olarak hapsedilme, diktatörlük rejiminin şiddetle göröldüğü yerlerde uzun süredir mevcut. Ancak bugün bu kavram, her ne kadar suç üzerinden kurulan resmî bir yol ile de olsa, gelişmiş kapitalizmle ayrılmaz

şekilde bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Hapsedilenlerin çoğu aynı zamanda işsiz ve içinde bulunduğumuz çağda kendilerine uygun iş bulamayacak kişilerdir; yirmi yıl öncesi, bir mahkûmun iyileştirilmiş ve bir işi hak etmiş olarak görülme şansının daha yüksek olduğu bir dönemdi. Bu bağlamda, Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'taki mahkûmlar, modern kapitalizmin acımasız başlangıcı aşamasındaki iş gücü fazlası nüfusun günümüzde aldığı şekle dönüşmektedir.

Hapsetme eylemine baktığımızda üç eğilim görülebilir. Günümüzde yeni boyutlara ulaşan ve kurumsal alanlarını kâr amaçlı özel hapishaneleri içerecek şekilde çeşitlendiren bir eğilim vardır. En dikkate değer olanı ise hapsedilenlerin sayısındaki artış eğilimidir ve bu eğilimin görüldüğü ülke sayısı giderek artmaktadır. Bu bağlamda, Birleşik Devletler en dramatik örnektir ve (yine) bize ne kadar kötüye gidilebileceğini göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hapsedilen nüfus son dört yılda yüzde 600 artmıştır. 2,3 milyon mahkûm ile dünya çapında hapsedilen nüfusun yüzde 25'ine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri dünyadaki en yüksek hapsedilen nüfusu barındırmaktadır. İkinci eğilim, uzun süreli ıslah gözetimi altındakilerin sayısında küresel çaptaki hızlı büyümedir. Yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2,3 milyon mahkûma ilaveten 5 milyon insan hâlihazırda denetimli serbestlik veya şartlı tahliye koşullarında yaşamaktadır. Bu durum onların fiilen ikinci sınıf vatandaş oldukları, bir işe kolayca alınamayacakları veya konut alamayacakları anlamına gelmektedir. Üçüncü eğilim ise en çok Amerika Birleşik Devletleri'nde görünen bir uygulama olsa da giderek daha fazla ülkede kendine yer bulmaya başlayan cezaevlerinin ve cezaevi hizmetlerinin özelleştirilmesindeki artıştır. Hapishane hizmetlerinin özelleştirilmesi, kolluk kuvveti faaliyetleri, mahkemeler, topluluk denetimi (elektronik izleme), şartlı tahliye, denetimli serbestlik ve cezaevinden erken tahliye edilenler için sosyal rehabilitasyon evleri gibi çeşitli alanlarda gerçekleşmektedir.

Bu eğilimlerin her birine dair küresel istatistikler, ölçütü ve kapsamı bakımından birbirine denk değildir. Dünya genelinde hapishane nüfusu-na ilişkin ölçümler, genellikle şartlı tahliyede bulunanları veya bu tür hapis gözetimi altındakileri dışarıda bırakır. Farklı biçimlerde ortaya çıkan hapishane ortamı dışındaki hapis gözetimi, sosyal dışlanma mekanizması hâline gelmektedir. Böylece, sosyal dışlanma ise başka bir dışarıda bırak-

ma mekanizması hâline gelebilir. Küresel ölçekte değerlendirme yapmak bir yana, çoğu ülke için bile değerlendirmede bulunmak kolay değildir. Benzer şekilde, cezaevlerinden hapisane hizmetlerine kadar hapis gözetimi kavramı içine dâhil olabilecek yöntemlerin özelleştirilmesinin küresel yükselişini takip etmek de zordur. Özel cezaevi tesislerine ilişkin mevcut veriler, gelişen durumda öncü ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne odaklanmakta ve bunu Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Güney Afrika ve Birleşik Krallık dâhil olmak üzere, farklı gelişim aşamalarında çeşitli girişimlere sahip ülkeler izlemektedir.

Hapsedilme ile sistemin dışarısında bırakma yöntemini ele almak için ilk olarak küresel bağlamda ABD'deki hapsedilme durumları incelenecek, ardından son kırk yılda hapisane özelleştirmesinin yükselişinin ayrıntılı bir tahlili yapılacaktır.

Küresel Bağlamda ABD'de Yaşanan Hapsedilme Durumları

Şu anda, 100 Amerikalıdan 1'i ABD'de bir eyalet hapisanesinde veya federal hapisanede ya da yerel bir hapisanede yargılanmayı bekliyor. Denetimli serbestlik veya şartlı tahliye olanlar da eklendiğinde, toplam sayı 7 milyonu aşıyor (31 Amerikalıdan 1'i. Tutuklanmış veya mahkûm edilmiş tüm insanlar dâhil edildiğinde ise sayı 65 milyon kişiye ulaşıyor, 4 Amerikalıdan 1'i). Birleşik Devletler ceza adaleti sisteminin şu anda nüfusun yüzde 25'ine etki etmesi, çoğu Küresel Kuzey ülkesiyle karşılaştırıldığında aşırı gözükmektedir. Amerika Birleşik Devletleri hapsedilme oranlarında sadece dünyada ilk sırada gelmekle kalmamıştır, aynı zamanda Louisiana eyaleti hâlihazırda 55 Louisianalı'dan 1'inin parmaklıklar ardında yaşamasıyla dünyanın cezaevi başkenti hâline gelmiş durumdadır.

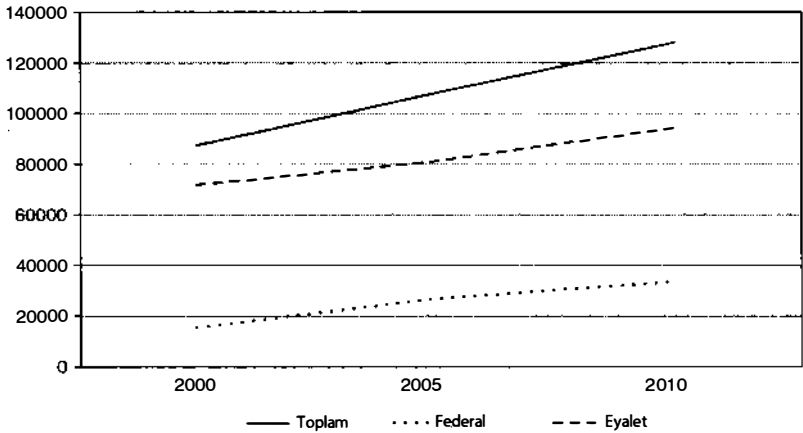
Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hapsedilme oranlarının eyalet bazında incelenmesi, hapisanelerdeki patlamanın tek tip olmaktan çok uzak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır; bu aynı zamanda dünya genelindeki ülke bazlı incelemelerde ülkeler içerisinde daha ince siyasi-hukuki farklılaşmalara ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Louisiana, Mississippi, Oklahoma, Alabama ve Teksas gibi güney eyaletler tecrit altında yaşayanların sayısı bağlamında ülkede ilk sıralarda gelirken, New Hampshire, Massachusetts, Rhode Island, Maine ve New England eyaletleri

son sıralardadır. Yüksek hapis cezası oranlarına sahip eyaletler, sıklıkla bölgesel bir suç işleme eğiliminin varlığından mustarip olarak sunulmaktadır. Bu eyaletlerin asıl ortak noktaları, uzun süreli tutuklu yargılanma, sert ceza yasaları ve erken tahliye imkânının kısıtlı oluşu gibi idari kurallar ve uygulamalardır. Yüksek oranda hapis cezası uygulayan eyaletler başka bir özelliği daha paylaşıyor: kâr amacı güden cezaevleri ve cezaevi hizmetlerinin yaygınlaşması.

Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, ceza adaleti sisteminin nasıl düzenlendiği ve yürütüldüğünün bir parçası olan bu değişkenler listesine, küresel perspektifte Birleşik Devletler'deki hapsedilme durumunun özgünlüğünü ortaya koymak için birkaç tane daha değişken eklemiştir. 2011 yılında yayımlanan “Dünya Hapishane Nüfusu Listesi”nin (*World Prison Population List*) dokuzuncu baskısına göre, dünya genelinde 10,1 milyondan fazla kişinin, çoğunlukla duruşma öncesi tutuklu/hükmen tutuklu veya hüküm giymiş mahkûm olarak ceza infaz kurumlarında tutulduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam, hapsedilme sayılarına dair verisi olmayan yedi ülkeyi kapsamamaktadır. 2011 raporunun, genel verilerde dikkate değer bir fark oluşturabilecek, ülkeler arasındaki hapsedilme uygulamalarındaki farklılıkları kontrol etmediğini de akılda tutmak gerekiyor. Duruşma öncesi tutukluların ve çocukların tamamının cezaevi idaresinin yetkisi altında olup olmadığı ve cezaevlerinin akıl hastalığı olan ve/veya uyuşturucu ve alkol bağımlılığı nedeniyle tutuklu bulunan kişileri barındırmak için kullanılıp kullanılmadığı dâhil edilmeyen değişkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca, cezaevi idaresinin yetkisi altında olmayan şekilde gözaltında tutulanlar -örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde denetimli serbestlik veya şartlı tahliye olan 5 milyon kişi- genellikle resmî ulusal hapis cezası verileri toplamının dışında tutulmaktadır.

Bu tür tutarsızlıklara rağmen, Uluslararası Hapishane Araştırmaları Merkezi, küresel cezaevi nüfusu eğilimlerine ilişkin incelemesinde birkaç önemli sonuca varmıştır. Birinci ulaşılan sonuç, “tutukluların neredeyse yarısının Amerika Birleşik Devletleri'nde (2,29 milyon), sonrasında Rusya'da (0,81 milyon) ve Çin'de (1,65 milyon hüküm giymiş mahkûm) olduğu” ve 650 bin kişinin de Çin'deki gözaltı merkezlerinde olduğudur. Şekil 1.22, 2000'den 2010'a kadar özel tesislerdeki eyalet mahkûmlarının ve federal mahkûmların istikrarlı büyümesini göstermektedir.

Bir tür ıslah gözetimi (hapishane, hapsedme, denetimli serbestlik, şartlı tahliye) altındaki 7 milyon Amerikalı ile ABD'nin küresel bir eş değerini tahmin etmek daha zordur. Şartlı tahliye, dünyanın pek çok yerinde yaygın bir uygulama değildir; öncelikle zengin Batılı ülkelerde adli bir uygulama olmaya devam etmektedir. Öte yandan, yoksul ülkeler, yargılanmayı bekleyen çok daha fazla insanı gözaltına alma eğilimindedir. 2008'de Uluslararası Hapishane Araştırmaları Merkezi, beş kıtadaki duruşma öncesi tutuklular ve hükmen tutuklular hakkında yaptığı küresel incelemede dünya çapında yaklaşık olarak 2,5 milyon insanın yargılanmayı beklerken hapsedildiği sonucuna ulaşmıştır. Liberya, Mali, Haiti, Andorra, Nijer ve Bolivya'da toplam cezaevi nüfusunun yüzde 75'i ve üzeri yargılanmayı beklemektedir. 2008'de Açık Toplum Vakfı, haklar ve adalet konusundaki girişimlerinin bir parçası olarak mahkeme öncesi duruma dair küresel bir kampanya başlatmıştır. Tahminlerine göre dünya çapında yaklaşık 3 milyon insan parmaklıklar ardında yargılanmayı beklemektedir ve yıllık toplam sayı tahminen 10 milyon bireye ulaşmaktadır.

ŞEKİL 1.22 ABD'de Eyalet Tesislerindeki ve Federal Özel Tesislerdeki Mahkûmlar, 2000– 2010

Veri kaynağı: Guerino, Harrison ve Sabol 2012, ek tablo 19.

Özel Hapishaneler

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hapsetme sistemlerini kuvvetlendiren kâr amaçlı hapishanelerin ve hapishane hizmetlerinin çoğalması, böyle bir sisteme gerçekte nelerin dâhil olduğunu gösteren bir vitrin görevi görmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri örneğinde, tarihçiler genellikle özel hapishane kavramının izini ülkede köleliğin kaldırılmasından sonra *the Black Codes* ile birlikte ortaya çıkan hükümlü kiralama sistemine kadar takip etmektedir. Ancak ayrı, özel olarak işletilen ıslah tesislerinin yükselişinin bir yirminci yüzyıl gelişmesi olduğu açıktır. 1970'lerin başlarında, uyuşturucuya bağlı mahkûmiyetler nedeniyle hapsedilme oranlarının hızla arttığı bir zamanda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyal rehabilitasyon merkezlerinin işletmesini özel şirketler devralmaya başlamıştır; kamu tesisleri gittikçe artan insan sayısını kaldıramamıştır. 1980'lerde özel şirketler, belgesiz göçmenleri gözaltına almak için Göçmenlik ve Vatandaşlık Dairesi (INS) ile sözleşme yaparak "ıslah sürecinin 'ılımlı' tarafına" daha fazla zarar vermiştir.

1984 yılında, Corrections Corporation of American (CCA), Hamilton County, Tennessee'deki bir hapishane tesisinin tamamını işletmek için bir sözleşme imzalayan ilk kâr amacı güden hapishane şirketi olmuştur. Birkaç yıl sonra, Wackenhut Corrections Corporation (şimdi GEO Group) kurulmuştur. 1990'lara gelindiğinde ise hem CCA hem de Wackenhut, hükûmet politikasını etkilemeye ve/veya Birleşik Krallık, Avustralya ve Fransa'da hapishane sözleşmeleri elde etmeye çalışarak gözlerini denizaşırı ülkelere dikmiştir. 2001 ABD Adalet Bakanlığı raporu, tahmini olarak dünya çapında toplam 132.346 kişinin gözetim altında tutulduğu 184 adet özel olarak işletilen ıslah tesisi olduğunu hesaplamıştır. Bunların 158'i ise Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Toplam 184 tesisin geri kalan yirmi altı tesisin on tanesi Birleşik Krallık'ta ve on ikisi Avustralya'da bulunmaktadır. Bunlar otuz eyalette dağılım göstermektedir, Porto Riko ve Columbia Bölgesi ve ülkenin güney ve batı bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 21. yüzyılın ilk on yılı boyunca özel cezaevleri çoğalmaya devam etmiştir, bu oran tahminen ABD hapishane

nüfusundaki genel artışla orantılıdır (bkz. Şekil 1.22). 2010 yılı sonu itibarıyla, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki özel tesislerde 128,195 eyalet mahkûmu ve federal mahkûm bulunuyordu. 31 Aralık 2010'da Amerika Birleşik Devletleri federal mahkûmlarının yaklaşık yüzde 16'sı (33.830) ve eyalet mahkûmlarının yaklaşık yüzde 7'si (94.365) özel tesislerde bulunuyordu. Tablo 1.9, 2000, 2009 ve 2010 yıllarında özel hapishanelerde tutulan eyalet mahkûmları ve federal mahkûmların bölgesel dağılımını göstermektedir. 2010 yılına kadar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki otuz eyalette belli bir miktar özelleştirme uygulandı ve yedi eyalette tutukluların dörtte birinden fazlası özel hapishanelerde tutuldu.

2005 yılına gelindiğinde, genellikle ortaya çıkan kamu-özel ortaklıkları biçimindeki hapishane özelleştirmesi, ABD'deki uygulanma sıklığı ile kıyaslanamaz olsa bile, artık tüm kıtalarda mevcuttu. Laura McTighe, *the Public Services International Research Unit* tarafından cezaevi özelleştirmesi üzerine yayımlanan bir dizi bilgilendirmeyi incelemiş ve 2005 yılında aşağıdaki şablon ve koşulları oluşturmuştur:

- Avrupa'da, özel cezaevleri veya özel sektörün cezaevlerine katılımına karar veren ülkeler Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda ve Birleşik Krallık'tır. Fransa'nın otuz tesisli meşhur kamu-özel cezaevi ortaklığı, ülkenin kâr amacı güden çocuk tutukluluğunu uygulaması üzerine bir tasarı oluşturmuştur. Birleşik Krallık, yeni bir özelleştirilmiş elektronik izleme programı da dâhil olmak üzere, özel sektörün hapishane sistemi üzerindeki rolünü genişletmeye devam etti; bu genişleme, özel tesislerdeki işler acısı koşullara dair artan medya ilgisi karşısında ilerlemiştir. 700 yataklı özel cezaevi inşaatına başlayan Macaristan 2007 yılında ise ikincisini açmayı planlarken Çek Cumhuriyeti ise ilk özel cezaevini açmayı planlıyor. İlk özel hapishanesini açmak için plan çıkaran İrlanda, dokuz özel mahkeme açmıştır, elektronik izleme sistemini özelleştirmiş ve iki boş hapishaneyi kâr amaçlı sosyal rehabilitasyon merkezine dönüştürmüştür. Almanya'da İngiliz şirketi Serco'ya psikolojik yardım, tıbbi yardım ve eğitim hizmetleri sağlamak için beş yıllık

bir ihale verildi; video gözetimi, mutfaklar, atölyeler ve tesis yönetimi hizmetleri ve diğer şirketlerle birlikte 300 mahkûm için endüstriyel çalışmayı kapsamaktadır. Yunanistan, yıl sonuna kadar ülkede altı yeni cezaevinin açılması ve gelecekteki kamu-özel ortaklıkları için olanak sağlayan yeni bir yasanın kabul edilmesiyle listeyi tamamlamıştır.

Bölge	2000	2009	2010	Bütün Mahkûmlar İçinde Yüzdesi (2010)
A.B.D Toplamı	87,369	129,333	128,195	8.0
Federal	15,524	34,087	33,830	16.1
Eyalet	71,845	95,246	94,365	6.7
<i>Kuzeydoğu:</i>	2,509	5,423	5,301	3.0
	2,498	2,950	2,841	11.4
	0	920	1,015	2.0
<i>Ortabatı:</i>	7,836	4,895	5,885	2.2
	991	2,479	2,817	10.1
	1,918	2,195	3,038	5.9
<i>Güney:</i>	45,560	58,737	60,491	9.2
	3,912	9,812	11,796	11.3
	13,985	19,207	19,155	11.0
<i>Kuzey:</i>	15,940	26,191	22,688	7.3
	1,430	8,971	5,356	13.3
	2,155	2,822	2,905	43.6

TABLO 1.9: Bölgelere ve Özel Hapishanelerde En Fazla Nüfusun Bulunduğu Eyaletlere Göre ABD’de Eyalet Tesislerindeki ve Federal Özel Tesislerdeki Mahkûmlar, 2000– 2010

- Asya ve Pasifik’te 2005 yılında özel hapishane açılımında bulunan ülkeler İsrail, Tayland, Rusya ve Hong Kong’dur. İsrail, ülkenin ilk hapishane ihalesini verdi. Tayland, cezaevi özelleştirmesi konusunda geniş çaplı bir uygulanabilirlik çalışması yürütmüştür. Rusya ekonomi bakanlığı, mevcut cezaevi sistemini modernize etmek için gerekli olan tahmini 9 milyar dolarlık maliyete bir çözüm olarak özel hapishane inşasını

değerlendiriyordu. Hong Kong Özel İdari Bölgesi hükûmetinin üyeleri, kamu-özel ortaklığı hapishane projelerini incelemek için Birleşik Krallık'a bir gezi yapmıştır.

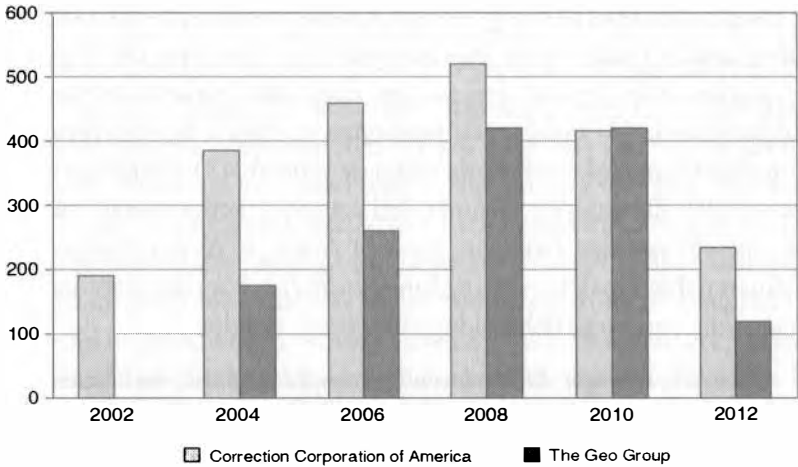
- Afrika'da ise Güney Afrika, istikrarla işletilen iki özel hapishanesi ve yapım aşamasında olan dört yeni tesisiyle yılı kapatmıştır. Afrika Birliği tarafından yürütülen bir ekonomik kalkınma programı olan *The leadership of the New Partnership for Africa's Development*, özel sektör finansmanı ile cezaevlerinin ve benzeri kamu hizmetlerinin sürdürülmesi için Güney Afrika'yı bir model olarak görmeye başlamıştır.
- Avustralya ve Okyanusya bölgesinde, Amerikan şirketi GEO Group, Yeni Zelanda'daki tek hapishane ihalesini de kaybetmiş ve Avustralya'daki ıslah sorunlarıyla ilgili giderek derinleşen bir soruşturma altına alınmıştır. Ancak yılın sonunda Avustralya, yalnızca Yeni Güney Galler hükûmetinin polis karakollarını özelleştirmekle kalmamış, yeni bir özel hapishane lobisini de memnuniyetle ülkeye kabul etmiştir.
- Güney Amerika'da, Ekvador işçileri bakanı hapishane özelleştirmesi sürecinin hızlandırılması gerektiğini savunurken, anayasa mahkemesi Kosta Rika'nın Utah merkezli bir şirkete özel bir hapishane ihalesi verme girişimini engellemiştir.
- Kuzey Amerika'da ise Kanada, cezaevi izleme hizmetini kâr amacı güden bir şirkete devrederek sistemin özelleştirmesine yönelik ciddi bir adım atmıştır.

Küresel çapta özel cezaevlerinin yaygınlaşmasının bir yıl içerisindeki bu görüntüsü oldukça açıklayıcıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde hapishanelerin özelleştirilmesi üzerine pek çok araştırma yapılmış olsa da kâr amacı güden cezaevleri yirmi birinci yüzyılın başında mutlak bir küresel fenomen hâline gelmiştir. ABD'deki özelleştirme hamlesine öncülük eden şirketlerin çoğu, kârlarının yüzde 20'sini denizaşırı ülkelerdeki hapishane ihalelerinden elde etmiştir. Ayrıca, yukarıdaki küresel enstantane, özelleştirmenin sıklıkla uygulandığı yasal ve yasama mekanizmalarını ve özel finansmanın gelişme alanı bulduğu çok çeşitli hapishane ortamlarını açığa kavuşturma noktasında işlevseldir. Bu nedenle, yalnızca hüküm

giymiş yetişkinleri ve duruşma öncesi tutukluları barındıran cezaevlerine odaklı dünya çapındaki özel cezaevlerine ilişkin incelemeler, önemli gelişmeleri gözden kaçırmaya müsaittir. Fransa'daki çocuk tutukevi tesisleri, İrlanda'daki sosyal rehabilitasyon merkezleri ve Birleşik Krallık ve Kanada'daki elektronik izleme programları örneklerinde görüldüğü gibi özelleştirilmenin yaygınlaşması bu tür gelişmeler arasında sayılabilir. Kâr amacı güden bu tür özel tesisler ve ıslah gözetimi stratejilerinin ötesinde, hapishane sistemleri, Almanya'da olduğu gibi sağlık, eğitim, gıda ve ulaşım gibi hizmetler sunan kâr amacı güden şirketlere dış kaynak sağlayan hapishanelerin yükselişini de kapsamaktadır. Kamu cezaevlerinden özel hapishanelere geçiş, genellikle parlamento tartışmaları ve yasama yoluyla başlamıştır. Yunanistan, Rusya, Hong Kong ve Ekvador bu duruma örnek ülkeler arasındadır. Son olarak, özel cezaevi şirketlerinin lobicilik faaliyetleri, Avustralya'da olduğu gibi, (özellikle) medyaya ve özel hapishanelerin bağımsız izleme konusundaki başarısızlıklarına ilişkin kanıtlara rağmen özelleştirmeyi genişletmeye hizmet etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki özel hapishaneleri ve hapishane hizmetlerini işleten şirketler, normal bir özel şirketten bekleneceği gibi hedeflerine ulaşmaktadır (bkz. Şekil 1.23). 2000'lerde iki büyük şirketin seçim kampanyasına katkıları 2010 seçim turuna kadar başkent Washington'da birkaç milyon dolara ve hatta eyalet düzeyinde daha da fazlasına ulaşmıştır. Özelleştirmenin verimli görüldüğü ekonomilerde, özel cezaevlerini savunan argüman üretmek de kolaydır. Yine de hapishaneler, herhangi bir şekilde kâr elde etme araçlarından biri değildir. Kâr, yatakları doldurmaktan ve devlet hapishane hizmetlerinin satışından gelir. Hapishane yataklarını dolu tutmak ve bundan kâr elde etmek için rüşvet verildiğine dair kanıtlar vardır. Pennsylvania Yüksek Mahkemesi 2011'de "çocuklara karşı para" alan Yargıç Mark Ciavarella'nın özelleştirilmiş çocuk tutukevi merkezlerinin geliştiricilerinden 1 milyon dolarlık rüşvet kabul ettikten ve ardından gençleri aynı merkezlere gönderen davalara başkanlık ettikten sonra, Ciavarella tarafından verilen yaklaşık 4.000 mahkûmiyet kararını bozmuştur. Hapishane yataklarını dolu tutmaya yönelik bu baskının daha hafif versiyonları olsa da Amerika Birleşik Devletleri'nde bu durumun birden çok örneği vardır. Küçük suçlar için bile daha uzun süreli cezalarda artış, üç hata/yanlış yapma hakkı kanunu [*three-strikes*

and-you're-out legislation] (üçüncü bir suç mahkûmiyeti, müebbet hapis cezasını zorunlu kılar), çok yaşlı ve engellilerin bile cezaevinde tutulma olasılığının yüksekliği birer örnektir. Bu ve diğer bileşenlerin birlikteliği, cezaevi yatakları için daha büyük bir talebi beraberinde getiren artan bir cezaevi nüfusu ile sonuçlanmaktadır; doğrudan veya dolaylı olarak bu, özel hapisane ve hapisane hizmetleri için daha fazla talep oluşturmaktadır. Apaçık ortada olan hatalı bir adalet sisteminin varlığına rağmen, özelleştirmenin maliyetleri düşürdüğü ve güvenliği artırdığı efsanesi neredeyse olumsuz etkilenmemiştir.

ŞEKİL 1.23 Washington Seçim Kampanyası Katkıları (dolar olarak), 2002–2012

Kaynak: Kirkham 2012.

Hapishanelerin, nezarethanelerin, çocuk tutukevi tesislerinin, sosyal rehabilitasyon merkezlerinin, elektronik izleme programlarının ve hapisane içi hizmetlerin özelleştirilmesinin ötesinde, birçok uluslararası şirket cezaevlerinde uydu fabrikaları kurmuştur. İngiliz şirketi Serco'nun operasyonların çoğunu devraldığı Almanya'da olduğu gibi, kâr amacı güden hapisane sözleşmeleriyle bu gibi faaliyetleri gerçekleştirmek kolaylaşır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Federal Hapishaneler Bürosu [*the Federal Bureau of Prisons*] genelinde, tüm hükümlü mahkûmların tıbbi olarak çalışmaya elverişli oldukları müddetçe çalışmaları gerekmektedir. Kurum-

ların görevlendirmeleri değişiklik gösterir ve ücretler saat başına 12-40 cent arasında değişiklik göstermektedir. Federal Hapishane Endüstrilerinde metal, mobilya, elektronik, tekstil malzemeleri ve grafik sanatları sektörlerinde üretim yapması gerekenler biraz daha fazla kazanmaktadır; ödeme, saat başına 23 cent ile 1,15 dolar arasında değişmektedir ve bunun yüzde 50'sine kadar olan kısmı mahkeme kararıyla verilen para cezalarını, mağdurların zararının karşılanmasını, çocuk nafakası ve diğer maddi kararları kapsayacak şekilde haczedilebilir. Federal Prison Industries, federal hükûmet için çalışan federal mahkûmlara iş becerilerine dair eğitim sağlamak üzere 1934'te kurulmuş, ABD hükûmetine ait bir şirkettir; hapishane emeğini kullanan şirketler tarafından kullanılandan çok daha farklı bir düzenlemedir. Özel şirketler bu tür düşük ücretli emekten çeşitli şekillerde yararlanabilir: (1) mahkûm emeğini doğrudan imalat ve hizmet işleri için kullanarak, (2) mahkûmlar tarafından yapılan ürün veya hizmetleri satın almak için başka şirketlerle sözleşme yaparak, (3) sürekli genişleyen küresel ıslah sisteminden sorumlu özel cezaevi şirketlerine yatırım yaparak. Mevcut kanıtlar, Chevron, Bank of America, AT&T, Starbucks ve Walmart dâhil olmak üzere hapishane emeğinden kâr eden şirketlerin çoğunun ikinci seçeneğe dâhil olduğunu göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hapishanelerde ve cezaevlerinde, giderek artan bir şekilde alınıp satılan meta, mahkûmların kendileri hâline gelmiştir. Bu durum, hapishanelerin hükûmet tarafından finanse edilme biçimindeki bir değişiklikle kolaylaştırılmıştır: maliyet iade tipi ödeme sisteminden sabit ücretli ödeme sistemlerine geçiş sayesinde bir cezaevi, hapse atılmış kişi başına günlük sabit bir ücret alır. Son zamanlarda, birçok eyaletin hapishane sistemi, tüm tesisleri için maliyet iade tipi ödmeden sabit ücretli ödeme sistemlerine geçiş yapmıştır. Uygulama aynı zamanda yerel hapishanelere de faaliyet göstermeye başlamıştır: New Orleans, yerel hapishanesini sabit ücretli ödeme sistemiyle finanse eden ilk büyük ABD şehri olmuştur.

1880'lere kadar, İçişleri Bakanlığı ve ABD Federal kolluk kuvvetleri [*U.S. Marshals Service*], yerel hapishaneler de dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tesislerde tutulan federal mahkûmlardan sorumluydu. Geçmişte, ABD Federal kolluk kuvvetleri, mahkûmları yerel hapishaneler de dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki te-

sislerde barındırılıyordu. Sabit ücret finansmanın geçmişi, federal hükûmetin, ceza süresi boyunca mahkûmların barınması için eyalet hapishanelerinde ve yerel hapishanelerde yatakları “kiralamaya” başladığı zamana kadar uzanmaktadır. Ancak bu federal mahkûmlar, oldukça istisna bir durumdu. Gelişmiş kapitalizmin bugünkü evresinde kitlesel olarak hapsedilme uygulamasının neden bu kadar güçlü bir dışarıda bırakma aracı hâline geldiğini anlamak istiyorsak, bu tarihsel gerçeklik altını çizmemiz gereken önemli bir noktadır.

Bu, hapishane işletmecilerinin parasının devlet veya yerel yönetimler tarafından karşılanması şeklindeki lojistik bir değişiklikten biraz daha fazlası gibi görünebilir. Ancak hapishane işletme maliyetlerinden ziyade hapsedilen insanlar üzerinden geri ödeme yapılması, masrafları vergi mükelleflerine ait olmak üzere daha fazla insanı daha uzun süre hapse atmak için aksi bir teşvik oluşturmuştur. Bir kişi yirmi beş saat bile gözaltında tutulursa, hapishane veya yerel şerif ofisine iki gün için geri ödeme yapılmaktadır. Temel işletme maliyetleri karşılandıktan sonra geriye kalan miktar şerifin kârıdır (buna karşılık, eğer kritik faktör işletme maliyetleri ise daha az mahkûmun daha az sürede tutulmasının ideal olduğu ve bunun vergi mükelleflerinin parasının daha az kullanılmasına sebep olacağı da varsayılabilir). Hapsedilen insanların istiflenmesi yoluyla oluşan kâr elde etme kapasitesi, şu ana kadar tartışılan hapishanelerin özelleştirilmesi dinamiklerinin dışında tehlikeli şekillerde kullanılmıştır. Örneğin, Louisiana kırsalındaki şeriflerin, hapishanelerdeki tüm yatakları dolu tutmak için tesisler arasında mahkûmları takas ederek geri ödeme oranlarını mümkün olan en yüksek miktarda tuttukları artık belgelenmiştir.

SONUÇ: YAĞMACI OLUŞUMLAR

Pek çok farklı meselenin ele alındığı bu uzun bölüm, kısa ve net bir sonuç ile neticelenmeyi hak ediyor. Meselenin tüm bu farklı veçheleri arasında birleştirici bir önerme vardır: 1980’lerden bu yana insanları ekonomiden ve toplumdan dışlayan dinamikler giderek güçlenmiştir ve dinamikler, artık bu alanlar ile bütünleşik hâle gelmiştir. Sonuçlardan biri, standart ölçüler dâhilinde tanımlı belli olan ekonominin alanın daralmasıdır. Bunu, dünyanın bazı bölgelerindeki Keynesyen dönemi ve bazı bölgelerinde ülkelerin

kendi modelleri ile oluşturdıkları komünist devlet dönemini kapsayan önceki dönemden bir kopuş olarak yorumluyorum. Bu politik ekonomi tiplerinin her ikisinde de, her türden sosyal dışlanmaya rağmen, insanları sisteme -özellikle işçi olarak- dâhil etmeye dair sistemli bir eğilim vardı. Bu anlamda, 1980 sonrası dönemde çeşitli politik ekonomi türlerinde hâkim olduğunu düşündüğüm sistemin dışarısında bırakma yöntemleriyle çalışmaktadırlar (bu bölüm, büyük ölçüde Küresel Kuzey'deki politik ekonomilere odaklanmış olsa da II. bölüm, Küresel Güney'e odaklanacaktır).

Dışarıda bırakma mekanizmalarının neler olduğuna ulaşmak demek çok çeşitli koşulların ve bölgesel özelliklerin birlikteliği ile meşgul olmak anlamına geliyordu - kısacası, temel duruma ulaşmak gerekiyordu. Bunu yaparken yeni bir fikir keşfetmek amacıyla var olan veri setlerini kullandım. Belirlenen verilerde her koşul, bir ülkeye ve sektöre özgüdür ve her biri kendi şartları dâhilinde araştırılmış ve kavramsallaştırılmıştır. Yine de ulus ve sektör özelliklerinin ortadan kalktığı temel seviyede, incelenen koşulların her biri kendi içinde bir dışarıda bırakma mekanizmasını içermektedir -işsizlik, yoksulluk, intihar, yerinden edilme ve hapsetme gibi aşırı uç durumları kapsar. Her koşulun deneyimsel özelliğinin ötesinde, bölümü organize eden ikinci unsur, sektörler ve ülkeler arasında olan daha derin ortak dinamikleri görünür kılacak şekilde ülkeler içindeki ve ülkeler arasındaki bu farklı koşulları kavramsallaştırma ihtiyacı bölümün ikinci katmanıdır. Küresel Kuzey'deki bir hapisane ile Küresel Güney'de yerinden edilmiş kişilerin yaşadığı kamplar nitelik itibarıyla aynı değildir. Yunanistan, İtalya ve Hindistan'da görülen "uzun süreli işsizlik" ve küçük işletmelerin iflası, yine her ülkede görülen "aşırı intihar" oranları ile aynı nitelikte değildir. İspanya'daki orta sınıf vatandaşların ülke ekonomisinin refah seviyesinin altında bırakılması sebebiyle göç etmeleri, topraklarından atıldıkları için kentlerin kenar mahallelerine göç eden küçük toprak sahibi çiftçilerin deneyimi ile aynı değildir. Bu vakaların her biri özgüdür ve mevcut veriler üzerinden kendi şartları dâhilinde araştırılmış ve kavramsallaştırılmıştır. Bu bölümde, bölgesel olayların ve yerleşik anlamların birlikteliğinin ürettiği gerçeği açığa çıkarmaya çalıştım. Yine de temelde, ülke ve sektör özelliklerinin ayırıcı etkisi olmadan, hepsi tek bir yöne -insanları sistemin dışına itmeye- doğru ilerlemektedir.

Bölümde incelenen dışarıda bırakma mekanizmalarının her birini oluşturan öğelerin birlikteliğini bir tür yağmacı oluşum olarak değerlendirmekteyim. Başka bir deyişle, bu mekanizmalar sadece bir bireyin, şirketin veya hükûmetin kararının veya eyleminin sonucu değildir. Evet, bu tür kararlar ve eylemler önemlidir ancak bunlar farklı unsurların, koşulların ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren dinamiklerin oluşturduğu daha büyük bir topluluğunun birer parçasıdır. İntihar kişisel bir karardır, ancak belirli yerlerde ve durumlarda demografik bağlamda “aşırı intihar” oranları ile karşılaşmak, koşulların daha kapsamlı birlikteliğinin bir işlevidir. Avrupa Merkez Bankası ve IMF yetkilileri, temel hizmetlerde ve çoğunlukla orta gelirli devlet çalışanlarının işlerinde kesintiler yaparak kamu borcunun azaltılması yönündeki kararında ısrarcı olmuştur. Yine de IMF ve Dünya Bankası’nın bu bölümde tartışılan aşırı sonuçların birer suçlusu olduğunu söyleyemeyiz; bu güçlü aktörlerin aldığı kararlar, 1980’lerde ortaya çıkan ve şimdi dünya çapında yayılan bir fikir olarak “bir ekonomiyi doğru şekilde yönetmenin yolu” adı altında uygulanan daha büyük kurumsal değişikliklerin birer parçasıdır. Benzer şekilde, bu bölümde tartışılan durumların her biri, yer yer karmaşık olan bilgilerin uygulanmasından ve teknolojilerin konuşlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yine de bu tür bilgi ve teknolojilerin burada incelenen uç sonuçların ortaya çıkma nedenlerinin tamamını oluşturduğunu söyleyemeyiz.

Yağmacı oluşumların her birinde bir tür sistemli mantık işler. Beni, dünya genelinde yaşayan insanlar ve çeşitli bölgeler üzerinde önemli sonuçları olan kararlar veren güçlü bireyler ve şirketlerin bir derlemesinden ziyade bir teşekkül fikri üzerinden meseleyi incelemeye yönelten bu mantıktır. Bu mantığın temelinde, önceki dönemle karşılaştırıldığında bir bozukluk vardır - birçok komünist ülkede ve piyasa ekonomisi uygulayan birçok ülkede görüldüğü gibi yükselişte olan refah devletleri. Belki de bu sistemli mantık, özel hapishaneler ve II. bölümde incelendiği üzere arazi gaspları durumunda en gözle görülür hâlini almaktadır. Kâr amaçlı özel cezaevleri, devlet hapishaneleri ile aynı değildir. Devlet hapishaneleri, bir hükûmetin vatandaşlarını gerçekten de tehlikeli bireylerden koruma konusundaki büyük yükümlülüğünün bir parçasıdır. Vatandaşların vergileriyle finanse edilen bir kamu malı olması amaçlandığından, bir hükûmet hapishanesinin amacı, tehlikeli olan bireyleri sadece gerekli olduğu süre

boyunca hapsedmektir: Vatandaşların vergileri, anlamsız hapis cezaları ve cezaların gereksiz yere uzun sürmeleri için kullanılmamalıdır (pratikte, bu gereklilikler -vatandaşları korumak ve vatandaşların vergilerini akıllıca kullanmak- arasındaki doğru denge nadiren tam olarak sağlanır). Hapishaneler, mantığı bir motel sahibinin mantığından farklı olmayan bir kurumsal işletme hâline geldiğinde -yatakların dolu olması- o hapishane üzerinden amaçlananlar hükûmet hapishanelerinininkinin tam tersine dönüşür: daha fazla insanı hapsedmek ve daha uzun süre orada tutmak amaç hâline gelir. Bu bölümde incelendiği üzere, kâr amacı güden özel hapishanelerin çoğalması, hafif suçlara çok daha uzun cezaların verilmesindeki ve hapsedme oranındaki artışla aynı zamana denk gelmektedir. Sürecin her adımında var olan karar vericiler de sistemli mantık ağına yakalanmıştır. Son olarak, özel cezaevlerinin kârları, devlete ait bir maliyet olsa bile, bir ülkenin GSYİH'sine olumlu bir katkı olarak temsil edilirken devlet tarafından işletilen cezaevleri yalnızca kamu borcu olarak temsil edilmektedir.

Her biri biraz daha geniş bir resmî kurumsal alanın bir parçası olan çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle oluşan bu tür bir yağmacı mantık, içinde bulunduğumuz döneme damgasını vurmuştur. II. bölümde, bir başka benzer sistemli mantık incelenmektedir: bir şirket veya yabancı bir hükûmet, biyoyakıt elde etmek üzere palmiye yetiştirmek amacıyla geniş bir arazi edindiğinde, bütün flora ve faunayı, küçük çiftçileri, kırsal üretim kurulumlarını ve daha fazlasını o topraklardan dışarı çıkarmış olur. Tüm bu süreç, şirket kârlarındaki ve bir ülkenin GSYİH'sindeki artışa dönüşmektedir. Bu kitapta tartışılan yağmacı oluşumların her biri, güçlü bireyler ve kurumların ötesine geçerek karşı karşıya olduğumuz daha büyük bir zorluk hakkında da bize bir şeyler anlatmaktadır.

NOTLAR

Daralan Ekonomiler, Artan Sürgünler

1. Sassen 2008a; 2008b; 2008c, 4. ve 7. bölümler; 2013.
2. Oxfam 2012, 1-2; ayrıca, bkz. Atkinson ve diğerleri, 2011.
3. IMF 2012a, 82; Johnston 2013, ABD şirketleri üzerine.
4. Sassen 2008c, 5. bölüm.
5. Sassen 2001, 8. bölüm; Sassen 2011.
6. Sassen 1988.
7. Johnston 2005, 2013; GAO 2013; CNNMoney Staff 2013.
8. Johnston 1 Temmuz 2013 tarihli Kongre raporunda, büyük ve kârlı şirketler için vergi oranının, halka açık IRS verilerinde gösterildiğinden daha düşük olabileceğini belirtmiştir. Kongre'nin araştırma kolu olan ve gizli belgelere erişime sahip Government Accountability Office'in bir raporuna göre gerçek 2010 net vergi oranı sadece %12,6 idi.
9. Büyük kurumsal firmalar, ana akım haberlerde çok az ilgi gören veya hiç dikkat çekmeyen yasalar ve düzenleyici uygulamalar için kapsamlı lobi faaliyetleri yürütür. GE, 2010'da, senatör ve temsilci başına 73.000 dolardan fazla olmak üzere sadece Washington lobi faaliyetlerine 39.3 milyon dolar harcadı. Exxon-Mobil, 2008-2010 yılları arasında Washington'da lobicilik faaliyetlerine yılda ortalama 23 milyon dolar harcadı. Walmart, 2008'den bu yana her yıl Washington'da lobi faaliyetlerine 6,2 ila 7,8 milyon dolar harcıyor. Ayrıca bkz. Mishel 2013.
10. Tax Justice Network 2011.
11. Rapor hakkında kısa açıklama için, bkz. Johnston 2011; Isidore 2012.

12. Sassen 2008c, 5. bölüm; 2013.
13. Kubiszewski ve diğerleri 2013.
14. Ortiz ve Cummins 2013; ayrıca bkz. Samir Amin 2010; Portes 2010.
15. Bu, hızla büyüyen bir araştırma literatürü ile birlikte başlı başına bir konudur (en kapsamlı incelemelerden biri için, bkz. Bryson ve Daniels 2007). Konuyu burada birkaç özet ifadenin ötesinde tartışmak imkânsızdır (ayrıntılı bir tartışma ve kapsamlı bir kaynak listesi için, bkz. Sassen 2001, 5. ve 6. bölümler ve Sassen 2013; ayrıca bkz. Sassen 2012 dijital teknoloji ile ilgili kısımlar). Bana göre tüm sektörlerde hizmet girdilerine, özellikle de satın alınan hizmet girdilerine olan talebin artması, gelişmiş ekonomilerde değişimin belki de en temel koşuludur. Tüm sektörlerde satın alınan hizmet girdilerini yansıtabilecek bir ölçü birimi bulunabilir. Bu amaçla, imalat ve hizmet sektörlerindeki çeşitli sanayi kolları için -1960'dan başlayarak- farklı dönemlere ait ulusal muhasebe verilerini analiz ettim. Örneğin sonuçlar, bu değerin zaman içinde önemli ölçüde arttığını açıkça göstermiştir. Gelir dağılımı, endüstriyel organizasyon ve ekonomik büyümenin somutlaştığı yapılar üzerinde belirgin etkileri olmuştur. Madencilik ve imalattan finans ve tüketici hizmetlerine kadar tüm sektörlerdeki firmaların ve hem zengin hem de fakir hane halklarının hizmet talebinde büyük bir artışa katkıda bulunmuştur.
16. Örneğin, Smeeding (2002) tarafından yirmi beş gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için analiz edilen veriler şunu göstermiştir: 1973'ten bu yana en üst yüzde 5'te yer alanların gelirleri yaklaşık yüzde 50 artarken, en alttaki yüzde 5'te yer alanların gelirleri yaklaşık yüzde 4 azalmıştır. ABD Nüfus Sayım Bürosu'na göre, 1970'ten 2003'e kadar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en zengin yüzde 5'in toplam millî gelir payı yüzde 16'dan yüzde 21'e ve ilk yüzde 20'nin millî gelir payı ise yüzde 41'den yüzde 48'e çıkmıştır. Tüm bu rakamlar, en çok kazananlar aynı zamanda maaşa dayalı olmayan servet kazanımlarına sahip oldukları sürece eşitsizliği eksik değerlendirme eğiliminde olacaktır. Ölçeğin alt kısmı ise herhangi bir gelir kaynağı olmayan ve yakınlarına ve ailesine bağımlı olan ya da evsiz kalan ve hayır kurumlarına bağımlı olan yoksulların çoğunu dışlama eğilimindedir.
17. Mishel 2007; Stiglitz 2012; Fisher 2011.
18. Sassen 2001; Sassen 2011.
19. Bu bölümde tartışılan veriler için temel kaynaklar şunlardır: Atinc ve diğerleri 2006; World Bank 2013c; Stiglitz 2012; Held ve Kaya 2007; Milanovic 2005, 2011; Arestis, Sobreira ve Oreiro 2011; Sutcliffe 2004, 2007; OECD 2008, 2011; Saez 2010; FRED 2013; Bourguignon ve Morrison 2002.
20. Milanovic 2011; Atinc ve diğerleri 2006.
21. Atinc ve diğerleri 2006, 64.

22. Economic Policy Institute 2011a, 2011b, 2011c, 2011d, 2011e, 2011f, 2011g; EPI 2013.
23. Mishel ve Bivens 2011.
24. Economic Policy Institute 2008.
25. Mishel ve Bivens 2011; Allegretto 2011.
26. Mishel ve Bivens 2011; Allegretto 2011.
27. Yukarıda tartışma hakkında kaynaklar için, bkz. BBC News 2012; Paris, Stevos ve Bouros 2012; Inman ve Smith 2012; Bensasson 2013; Blackstone ve diğerleri 2012; Lima 2013; Greece 2013; Hope 2013.
28. ILO 2012; ILO ve OECD 2013, 5 ve 3. şekil; Eurojobs 2012.
29. ILO ve OECD 2013, 2. şekil, C Paneli; ayrıca bkz. OECD 2013b, 2013c.
30. Inman ve Smith 2012; Nellas 2013; Bakalidou 2013.
31. Portekiz, İspanya ve İrlanda'nın Yunanistan'dan çok daha fazla özel sektör borcu var. Sonuç olarak, Portekiz'deki devlet borcu GSYİH'ya göre Yunanistan'inkinden daha az olsa da toplam borç (özel sektör borcu dâhil) aslında daha fazladır. Genel bilgiler için, bkz. OECD 2011, 2008.
32. Bu bölümdeki veriler için, Davies 2012; Day 2013; Sills ve Tartar 2013; Thompson 2012; ve "Wrong Way" [grafik], Wall Street Journal, şu linkten ulaşılabilir: http://si.wsj.net/public/resources/images/ WO-AI754B_EUE-CO_G_20120214184204.jpg.
33. Haziran 2013 Eurostat basın bildirisine göre, GSYİH 2013'ün ilk çeyreğinde, bir önceki çeyreğe kıyasla avro bölgesinde (EA17) yüzde 0,2 ve Avrupa Birliği'nde (AB27) yüzde 0,1 düştü (Eurostat 2013a).
34. Bu bölüm hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Thompson 2013; Instituto Nacional de Estadística 2011, 2013a, 2013b; ve OECD. Stat Extracts, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=INVPT_I; Bolanos 2012.
35. Instituto Nacional de Estadística 2011, ayrıca bkz. European commission 2012; Burgen 2013.
36. Papademetriou ve Terrazas 2009.
37. Göçmenlerin hareketliliği, yerlilerin hareketsizliğiyle çelişir ve AB üye devletleri arasında nispeten sınırlı göçe ilişkin hâkim teorileri destekleyen kanıtlar sağlar (bkz. Favell 2008; OECD 2013c, 2013d).
38. Daley 2010; Zuber 2012; European Commission 2011.
39. Bu raporda "Temerrüt oranları, aksi belirtilmediği sürece, bir üye devlette ödenmemiş konut kredileriyle ilişkili olarak 90 günü aşan vadesi geçmiş konut

kredilerinin yüzdesini ifade eder. Veriler, aksi belirtilmedikçe, temerrüde düşen sözleşmelerin toplam sayısı ile devam eden sözleşmelerin toplam sayısına ilişkindir.” (Instituto Nacional de Estadística 2011, 12). Ayrıca bkz. Smyth 2013; Karayan 2013; Sampaniotis 2013.

40. Eurostat 2012a; ayrıca bkz. Eurostat 2012b, 2013b, 2013c. Yoksulluk veya toplumsal dışlanma riskine katkıda bulunan üç unsurun her birine bakıldığında, 2011’de AB-27’deki nüfusun yüzde 17’si sosyal transferlerden sonra bile yoksulluk riski altındaydı. Yoksulluk riski altında olma oranlarının en yüksek olduğu ülkeler; Bulgaristan, Romanya ve İspanya (yüzde 22) ile birlikte Yunanistan (yüzde 21), en düşük orana sahip ülkeler ise Çek Cumhuriyeti (yüzde 10), Hollanda (yüzde 11), Avusturya, Danimarka ve Slovakya (her biri yüzde 13) şeklindedir. Yoksulluk riskinin göreceli bir ölçü olduğunu ve yoksulluk eşliğinin AB üye devletleri arasında büyük farklılıklar gösterdiğini akılda tutmak gerekir. Eşik seviyesi de zaman içinde değişim göstermektedir ve son yıllarda bazı üye devletlerde ekonomik kriz nedeniyle düşmüştür.
41. Düşük iş yoğunluğu göstergesine ilişkin olarak, AB-27’de elli dokuz yaşın altındaki nüfusun yüzde 10’u, yetişkinlerin son bir yılda toplam iş potansiyellerinin yüzde 20’sinden daha azında çalıştığı hanelerde yaşıyordu. Belçika (yüzde 14) çok düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayanların en büyük kitleyi oluşturduğu ülke olurken, Kıbrıs (yüzde 5) bu açıdan en düşük orana sahiptir.
42. Bkz. Shinn 2010 ve, genel açıdan, FEANTSA 2011.
43. EuroHealthNet 2011. İntihar girişimlerinin ve intihar kaynaklı ölümlerin çoğu (Atina’yı çevreleyen) büyük Attika bölgesi ve (önceden akıl hastalığı geçmişi olmayan belli sayıda iş adamının on sekiz aylık bir süre içerisinde kendi canlarına kıydığı) Girit Adası’nda meydana geldi. Diğer bir artış, Yunanistan’ın evsiz nüfusu arasında, HIV/AIDS gibi halk sağlığı krizlerini derinleştiren madde kullanım oranlarıyla ilgilidir. Bkz. Ghosh 2013; Klimaka 2012; Durum 2012.
44. BMMYK’nın yerinden edilmiş kişiler kategorileri sözlüğü için, bkz. UNHCR 2012b.
45. Smith 2004; ayrıca bkz. Hovil 2010; Long 2010; Kaiser 2010.
46. Brothers 2011; UNHCR 2012a, 2012b.
47. BMMYK raporlarının yanı sıra, bu bölümün çevre boyutuna ilişkin kaynaklar için bkz. Calhoun 2004; Pender 2008a; Leckie ve diğerleri 2011; Warner, Dun, ve Stal 2008.
48. Warner, Dun, ve Stal 2008, 13 (italik kısımlar eklenmiştir).
49. Bu bölüm, genel manada hapis cezasının bir sistem dışı bırakma gücü olarak nasıl işlev gördüğünü ele alsa da son zamanlarda hem belediye başkanları hem de polis şefleri tarafından dışlayıcı hapsedme politikasını savunurken “sürgün”

dilinin kullanıldığını belirtmekte fayda var. 2012 yazında, Toronto belediye başkanı, göçmen sınır dışı etme yasalarını kullanmak da dâhil olmak üzere, silahlı suçlularla insanları şehirden sürmenin bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Teklifi gerekçelendirerek, “Beyaz, pembe veya mor olman umurumda değil. Hangi ülkeden olduğun umurumda değil. Kanada vatandaşı olup olmamanız umurumda değil. Tek söylediğim, eğer bir silahla yakalanırsanız veya silahlı bir suçtan hüküm giyerseniz, bu şehri terk etmeniz...” (CBC 2012a, 2012b). Ocak 2013’te, Atlanta, Georgia polis şefi, bu kez iki veya daha fazla fuhuş mahkûmiyeti olan herkes için benzer bir sürgün politikası önerdi (Diggs 2013).

50. Hapishanelerin özelleştirilmesini konu alan bu bölümde ilgili kaynaklar için, bkz. United States, Guerino, Harrison ve Sabol 2012; Mexico, McCleskey 2012; New Zealand, Cheng 2012; Peru, Associated Press 2010; South Africa, eAfrica 2005; United Kingdom, Her Majesty’s Prison Service n. d. Ayrıca, bkz. Nigeria Intel 2012; Home Office 2012; Moir 2013; Zarchin 2009; Sudbury 2005; Prison Population around the Globe 2008; Prison Reform Trust 2013.
51. Bu bölümün kaynakları için, bkz. Pew Center on the States 2008, 2009; Rodriguez ve Emsellem 2011; National Prisoner Statistics Program 2013; Parenti 2008; Pager ve diğerleri. 2009; Herivel ve Wright 2003; Gilmore 2007; Western ve Pettit 2010.
52. Walmsley 2011; Roth 2006; Snyder 2011; Alexander 2010; Amin 2012.
53. Bu sayıları, Times Picayune’deki bir muhabir ekibi belirledi. Sekiz bölümük dizinin tamamı şu adreste çevrim içi olarak mevcuttur: www.nola.com/prisons/. Ayrıca, bkz. Chang 2012, “In World of Prisons, Some Rural Parishes’ Economies Hinge on Keeping Their Jails Full,” www.nola.com/crime/index.ssf/2012/05/in_world_of_prisons_some_rural.html; www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/socioeconomic-impact-pretrial-detention-02012011.pdf.
54. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki özelleştirilmiş cezaevlerine ilişkin bu bölüm, şu kaynaklardaki incelenen bulguları ve verileri kullanır: McDonald 1992; Harding 2001; Austin ve Coventry 2001; Mason 2012; Kirkham 2012.
55. Bu bölümde kullanılan veriler için, bkz. McTighe 2012, 2013; Public Services International Research Unit 2005a, 2005b, 2005c, 2005d; Peralta 2011.
56. Sassen 2008c, 4. Bölüm.
57. Peralta 2011.
58. Mahkûmların son derece düşük ücretli çalışma kamplarında işçi olarak kullanılması hakkında, bkz. Federal Bureau of Prisons n.d.; McCormack 2012; Summerill 2011. Ayrıca, bkz. Times-Picayune’un 2012 tarihli sekiz bölümlük Louisiana’da hapsedilme üzerine, “How We Built the World’s Prison Capital,” www.nola.com/prisons.

II

YENİ KÜRESEL TOPRAK PİYASASI

Yabancı hükûmetler ve şirketler tarafından bölgesel arazilerin satın alınması, dünyanın pek çok yerinde görülen ve yüzyıldır devam eden bir süreçtir. Ancak farklı tarihsel süreçler ve coğrafyalar bağlamında bu tür satın alma işlemlerinin belirli aşamalarını tespit edebiliriz. Sayıca yabancılar tarafından alınan arazilerin artmasının yanı sıra, coğrafi dağılımındaki hızlı artışın ve alıcıların çeşitliliğinin de damgasını vurduğu 2006 yılında büyük bir değişim baş göstermiştir. 2006'dan 2011'e kadar 200 milyon hektardan fazla arazinin yabancı hükûmetler ve şirketler tarafından satın alındığı tahmin edilmektedir. Satın alınan arazilerin büyük bir kısmı Afrika'da olsa da Latin Amerika toprakları da satın alma işleminde artan bir paya sahiptir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden bu yana, Avrupa ve Asya'daki birçok ülkede, özellikle Rusya, Ukrayna, Laos ve Vietnam'da da benzer bir duruma rastlamaktayız. Çin'den İsveç'e kadar uzanan farklı ülkelerden alıcılar ve biyoteknoloji ve finans gibi farklı sektörlerden firmaların pazara dâhil olmasıyla giderek daha çeşitli hâle gelmektedir.

Yabancılar tarafından arazi edinimlerinin miktarında ve coğrafi çeşitliliğinde görülen dikkate değer değişim, bu bölümde yapılacak inceleme için önemlidir çünkü uzun süredir devam eden eğilimdeki bir kırılmayı temsil etmesi sebebiyle eski ve yerleşik arazi edinimi modellerini aşan

daha büyük bir sistemli değişimin göstergesi hâline gelmektedir. Satın alma işlemlerindeki bu hızlı artışa katkı sağlayan iki önemli unsur vardır. Bunlardan ilki, endüstriyel ürünlerin, özellikle de biyoyakıt ve gıda ürünlerinin üretimi için palm yağına yönelik artan taleptir; hâlâ büyük ölçüde Basra Körfezi devlerinden ve Çin'den kaynaklı ikinci unsur ise 2000'li yıllarda araziye olan talepteki artışın ve küresel gıda fiyatlarındaki keskin yükselişin, arazi edinimini, spekülatif nedenlerle dahi olsa, çekici bir yatırım hâline getirmiş olmasıdır. Büyük bankaların, 2006 yılında daha önce görülmemiş bir mali krizin patlamak üzere olduğunun işaretleri doğrultusunda endişeli oldukları artık kamuoyu tarafından bilinmektedir. O hâlde toprağın, hem maddi değeri (araziyi temsil eden bir türev yerine, kendi değerinin olması) hem de genişleyen bir hammadde yelpazesine (gıda, endüstriyel ürünler, nadir toprak elementleri ve su) erişim aracı olması sebebiyle yatırım sermayesi için elde edilmeye değer bir hedef olması tesadüf değildir.

Yabancı toprak edinimi, tek başına ele alınacak bir olgu değildir çünkü geniş bir küresel pazarın varlığını gerektirir ve bunu teşvik eder. Arazi satın alımlarını ve edinimlerini mümkün kılmak, mülkiyet veya kiralama haklarını güvence altına almak, uygun yasal araçlar geliştirmek ve hatta bu tür satın alımların egemen ülkeyle uyum sağlaması amacıyla yeni yasaların çıkarılmasını sağlamak için oldukça detaylı bir uzmanlaşmış hizmet altyapısının geliştirilmesini de gerektirir. Yalnızca satın alma eylemine dayanak oluşturma amacının ötesinde bir altyapı oluşturma çabası söz konusudur. Yabancıların arazi edinimlerini kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda teşvik eder. Giderek daha karmaşık hâle gelen bu özelleşmiş hizmet sektörü, yeni sözleşme türleri ve mülkiyet biçimleri üretmekte ve yenilikçi muhasebe, hukuk ve sigorta araçları yaratmaktadır. Böylece, toprağın büyük ölçekte metalaşmasının başlangıcına şahit oluruz; bu da hâlâ basitçe arazi olarak adlandırdığımız metanın finansallaşmasına yol açmaya müsaittir.

Arazi edinimleri, faaliyet alanlarında küresel bir ayak izi bırakır; çok sayıda küçük çiftçinin ve köyün mikro düzeyde topraklarının dışarısında bırakılması ve edinilen araziye ekilen plantasyonların çevresindeki toprak ve suda artan kirlilik seviyesi, ayak izini görünür kılmaktadır. Gün geçtikçe sayısı artan yerinden edilmiş insanlar, şehirlerdeki geçekundu yerleşimlerine taşınan kırsal göçmenler, harap edilen köyler, küçük ölçekli

ekonomiler ve uzun vadede çok fazla ölü toprak alanının varlığı söz konusudur. Yerli veya yabancı yeni bir mal sahibi/kiralayan, biyoyakıt üretimi amacıyla palmiye ağacı yetiştireceği 2,8 milyon hektar arazi edindiğinde neler olur? Düzinelerce köy, tüm küçük ölçekli tarım bölgeleri ve bu kırsal bölgelerdeki tüm imalat işlemleri topraktan tecrit edilmiş olur. Arazilerinden çıkarılan insanların bazılarının tazminat alma ihtimali varken kimilerinin de eş değer bir araziye yeniden yerleştirilme ihtimali vardır. Ancak genel tabloya bakarak konuşacak olursak, kaybedilenler ödenen tazminatlardan çok daha büyüktür. Nihayetinde, tek türlü tarıma alan açmak için flora ve fauna da topraktan tecrit edilmiş olur. Bütün bunlar, besin çeşitliliğinin ve böceklerin yok olması ile toprağın ve yeryüzünün bozulmasına neden olmaktadır. Birkaç on yıl sonra, Orta Amerika, Karayipler ve Afrika'nın bazı bölgelerindeki eski plantasyon bölgelerinde gördüğümüz gibi, toprak çoraklaşacak ve ölü hâle gelecektir. Çok uzun vadede toprak eski hâlini alabilir, ama dışarıda bırakılan çiftçilerin ve kırsal üreticilerin torunları büyük olasılıkla bu arazilerden faydalanamayacak ve kendilerini büyük şehirlerin kenarlar mahallelerinde tıka basa dolu gecekonduarda yaşarken bulacaktır.

Kimin ve nereden arazi satın aldığına bakılmaksızın bu gidişatın bir norm hâline geldiğini belirtelim. Milyonlarca Brezilyalı küçük toprak sahibi, ihracat için üretim yapan geniş soya plantasyonlarına alan açılması için alınan tarım arazilerinden sürülmüştür. Ulusal veya yabancı şirketler ve bireyler sistemin geliştiricileri olabilir. Yoksul bölgeler olsalar bile açlığın neredeyse hiç olmadığı bölgelerde yaşanan açlık dönüşümünün bir sonucudur: yoksul çiftçilerin geçim ve gıda kaynağı olan siyah fasulyenin yerini soya almış ve birçoğunun büyük şehirlerin kenar mahallelerine göç etmekten başka seçeneği kalmamıştır. Açlık, büyük plantasyonların çevresine yaydığı zehir ile daha da belirginleşmekte ve bu da plantasyon işçilerinin hanelerine ait küçük arazilerinde gıda maddesi yetiştirmesini zorlaştırmaktadır.

Yabancıların büyük ölçekli toprak edinimlerinin altında yatan uygulamalar büyük farklılıklar göstermektedir. Bu kitapta, egemen ulusal toprakları, kullanma hakkı ile dönüştüren uygulamalar incelenmektedir. Bu süreç, dolaylı bir şekilde de olsa, araziye satan ve kiralayan hükûmetleri güvenilmez hâle getirmektedir. Çiftçilerin ve zanaatkarların, köylerin,

kırsal üretim bölgelerinin ve tarımsal küçük toprak sahiplerinin yaşadığı bölgelerden tahliye edilmesi benzer şekilde yerel halk için vatandaş olmanın değerini indirgemektedir. Artık insanların üzerinde yaşamadığı topraklar; madenler ve plantasyonlar tarafından işgal edildiğinde su ve toprak niteliksiz hâle gelmektedir. Bu tür uygulamalar, ulus-devletin geniş alanlarında toprakları yeniden düzenlemektedir: ülke toprağı, plantasyon amaçlı kullanımında sıradan bir araziye dönüşürken maden çıkarma amaçlı kullanımında ise ölü toprak olur.

Yabancı arazi edinimi, farklı coğrafyalarda hızla kendi tarihini yazmaya devam etmektedir. Hâlihazırda milyonlarca insanın bu süreçlerden önemli ölçüde etkilendiğini biliyoruz. 2006'dan bu yana arazi edinimlerinin büyük çoğunluğunun yabancı hükûmetler ve firmalar tarafından yapılmış olması, bu bölgelerde yaşayan insanlar için ne ölçüde belirleyicidir? Ev sahibi hükûmetlerin, yerel seçkin sınıfın yararına bu anlaşmaları kabul ettiği olmuştur; çoğu zaman ise sadece baskı ve aldıkları komisyonlara karşı koyamamışlardır. Araştırmacılar, ulusal düzeyde gerçekleşen arazi ediniminin takibinden ziyade yabancıların işlemlerini takip etmeyi daha zahmetsiz bulabilirler çünkü yabancıların arazi edinimi bilgisinin kamuya açık olma olasılığı daha yüksektir. Fakat yabancıların arazi ediniminin sonuçlarına benzer etkileri olan büyük ölçekli ulusal satın alma işlemleri de gerçekleşmektedir. Bu bölümde incelenen satın alma işlemlerinin gözlemlenebilen boyutu, yabancıların arazi ediniminin ölçeğı, coğrafyası, amacı ve çeşitliliğidir.

Gözlem, kırsal nüfusun ve kırsal arazinin karşılaşabileceğı yıkıcı sonuçlara işaret ederek gerçekleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Arazi edinimi dalgasının yeniliğı göz önüne alındığında, bu büyük ölçekli satın alma girdabına kapılmış insanlar ve araziler için ne gibi sonuçları olduğunu henüz tam olarak bilmesek de endişelenmemize sebep olacak kadarını biliyoruz.

BİR DENETİM SİSTEMİ OLARAK BORÇ: ARAZİ EDİNİMLERİNE ZEMİN HAZIRLAMAK

Bugünün büyük ölçekli yabancı toprak edinimi faaliyetlerini, 1980’lerde Küresel Güney’in çoğunda uygulanan IMF ve Dünya Bankası yeniden yapılandırma programlarının aşıkâr olan amaçları ve planlanmamış sonuçları kolaylaştırmaktadır. Buna Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) 1990’larda ve 2000’lerde “serbest ticaret” adı altında ithalat-ihracat engellerini kaldırmaya yönelik taleplerini de ekleyebiliriz. Ortaya çıkan kısıtlamaların ve taleplerin birlikteliği, çoğunlukla büyük şirketler ve güçlü ülkelerin hükûmetleri tarafından izlenen serbest ticaret ve açık sınır uygulamalarına henüz tam anlamıyla entegre olamamış denetim odaklı hükûmetlerin oluşturduğu etkiye sahiptir.

O zamanlar bir ülkenin büyümesi ve refahı için ekonominin doğru bir şekilde yönetilmesini sağlayan belli kaideler olarak sunulan, yeni gelişen bir kurallar ve koşullar bütününe uymak asıl amaçtı. Ekonomik büyüme ve istihdam oluşumundan fedakârlık etmek anlamına gelse bile enflasyonun kontrolü, her ne pahasına olursa olsun hükûmet israfının azaltılması; sosyal yardımlarda, sağlık hizmetlerinde ve altyapı gelişiminde kesinti yapmak anlamına gelse bile borcun ödenmesi; ve telekomünikasyondan bankacılığa kadar tüm temel hizmet fonksiyonlarının özelleştirilmesi, bu norm benzeri uygulamaların en bilinenleridir. 1980’lerden itibaren IMF ve Dünya Bankası’nın yeniden yapılandırma programları aracılığıyla Küresel Güney ülkelerine dayatılan bu normlar, bugün Avrupa’da “kemer sıkma” adı altında yaşananlar ile benzerdir.

Küresel Güney ve euro bölgesine dair incelemenin de gösterdiği gibi, yalnızca yoksul ülke hükûmetlerinin borç geri ödeme yükü altında olması, mağduriyete sebep olmaz. Aynı zamanda, borç mekanizmasının içinde bir işlevi olduğu ve borç dinamiklerinin oluşmasına yardımcı olan daha geniş öğelerin birlikteliği de hükûmetlerin üstlendiği yükte pay sahibidir. Tanımlayıcı özellikleri şimdilik bir kenara bırakarak duruma netlik kazandırmak adına acımasız gerçeklerden bahsedelim; özelleştirme ve ticaret engellerinin kaldırılması kendi başına yıkıcı güçler olmasa bile, maliyeti ağır olan borç yeniden yapılandırma programları altında ezilen zayıf hükûmetler için yıkıcı olma eğilimindedir. Küresel Güney’de çok sayıda

hükûmetin doğrudan ve dolaylı olarak istikrarsızlaştırılmasına sebep olan mekanizmalar hâline gelmiştir. Örneğin, birçok ulusal imalat ve tüketici hizmetleri şirketi, küresel firmaların ucuz toplu ithalat yöntemiyle rekabet edemeyecekleri için batmıştır. Kısacası, çeşitli programlar, yeni veya gelişmekte olan küresel şirketlerin oluşturduğu halkaya ulusal toprakların eklenmesini de mümkün kılacak şekilde, ulusal egemenliğin çerçevesini yeniden oluşturma etkisine sahiptir. Toprak, küresel pazarda satılık arazi hâline gelmiştir.

1980'lerin ve sonrasının bu programlarını birer denetim sistemi olarak görmek, bu noktada temel kavramsal yaklaşımını oluşturmaktadır. Bu sistemler, hükûmetin rolünün büyük ölçüde yeniden yapılandırılmasını ve hükûmetin yürütme organını IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi güçlü uluslararası kuruluşlara borçlu hâle getirmeyi amaçlıyordu. Denetim sistemleri, sadece hükûmetleri borcun geri ödenmesine ve birkaç politika değişikliğine zorlamak için mevcut değildir, ancak IMF ve DTÖ'nün çalışmalarının, yıllar önce bu sınırlı hedefler doğrultusunda başlamış olması olasıdır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ programları Küresel Güney'deki ekonomik büyümeyi sağlamak üzere gerekli politikalar olarak sundukları yöntemlerde başarı gösterememiştir. Tavsiyeleri, takip ettikleri bölgelerde ne ekonomik kalkınmayı ne de güçlü demokratik hükûmetlerin kurulmasını sağlamıştır. Daha ziyade programa dâhil olan ülkelerinin çoğunda, yabancılara olan borçlanmada büyük bir artış ve eğitim, sağlık ve altyapı için ayrılan devlet fonlarında ciddi bir kesinti olmuştur. Özel ekonomik faaliyet alanı için de işler iyi gitmemiştir: iyi bir sermaye sağlanmış yabancı kitle pazarı şirketlerinin pazara girişinden sonra yerel işletmeler arasında süregelen iflaslar yaşanmaya başlamıştır. IMF, ağır borç altındaki yoksul ülkeler [HIPC, *highly indebted poor countries*] için özel borç hafifletmesi programları uygulayarak gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Zayıflamış, genellikle bir enkaz hâline gelmiş ulus devletleri tanımlamanın en yaygın yolu olan başarısız devletlerin dili, uluslararası yönetim sisteminin kilit aktörlerinin, özellikle IMF ve DTÖ'nün program ülkeleri üzerindeki olumsuz etkilerinin çoğunu dışarıda bırakır. Kullanılan ifadeler, bu devletlerin zayıflamasını iç kaynaklı, kendi zayıflıklarının ve yozlaşmalarının bir sonucu olarak temsil etmektedir. Bu devletler gerçekten

de çoğunlukla zayıf ve yozlaşmıştır ve vatandaşlarının refahını umursamazlar. Fakat devletlerin yozlaşmasına ve zayıflamasına sebep olanın çoğu zaman yabancı hükûmetlerin ve firmaların süregelen menfaatleri olduğunu hatırlamak önemlidir. Özellikle, Kongolu lider Patrice Lumumba'nın Birleşik Devletler hükûmeti tarafından kasten öldürülmesi düşünülünce Batı'nın çıkarlarına direnen iyi liderlerin hayatı tehlike altındadır. Ayrıca, küçük çiftçilerin yaşadıkları bölgelerden tecrit edilmesi ve arazilerde zehirli maddelerin bulunmasının sebebi olarak devam etmekte olan geniş arazi edinimleri, sadece ev sahibi devletlere ait yolsuzluğunun bir sonucu olarak görülemez.

IMF ve Dünya Bankası'nın yeniden yapılandırma programları, gelişmiş kapitalizmin sistemli derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu yeni ulaşılan bir sonuç değildir ve bu programlara dair yapılan eleştirilere katılsam da burada daha az dikkat çeken bir noktaya odaklanılmaktadır. Yeniden yapılandırma programlarının, onlara tabi olan birçok ülkede yabancı alıcıların arazi satın almasına kısmen nasıl kolaylık sağladığını ve hükûmetlerin bu satın almalara izin verme konusunda nasıl istekli olduklarını tespit etmek asıl odak noktasıdır. Açgözlülük ve para, ortaya çıkan sonucu açıklamaya yetmez. Ayrıca, daha eski imparatorluk dönemleri ile benzerliklere rağmen, artık tüm ulus devletlerin kendi toprakları üzerindeki otoritesini vurgulayan net bir anlaşma hukuku vardır. Sonuç olarak, bir devletin yabancı bir ülkede çok geniş araziler edinmesi veya topraklarını yabancı bir devlete satması ya da kiralaması o kadar basit değildir. Yolsuzluğun ve hükûmetlerin üstesinden gelemeyeceği dış borçların varlığının görüşmelerde rol oynaması muhtemeldir. Ancak yenilikçi hukuk, muhasebe ve ticari anlaşmalar da denkleme dâhildir.

Yeniden yapılandırma programları ile günümüzde gerçekleşen geniş arazi edinimleri arasında köprü kurabileceğimiz (en az) iki yönelim vardır. İlki, Küresel Güney'in büyük bir kısmında ulusal hükûmetleri zayıflatmaya ve yoksullaştırmaya yarayan bir unsur olarak borç sistemidir. Özellikle az gelişmiş ancak kaynak açısından zengin ülkelerde, hükûmetlerin aşırı yolsuzluğa bulaşması ve ulusun refahını hiçe saymaları hususunda sıklıkla öne çıkan bir unsura dönüşmüştür. Aynı zamanda, bir hükûmetin büyük miktarda arazi satma ve bu amaçla bütün köy yerleşkelerini kendi topraklarından çıkarmaya yönelik niyetlerini de şekillendiren bir yönelim olma-

sı muhtemeldir. Diğeriyse egemen bir ulus devletin topraklarına güçlü ve “meşru” bir giriş kapısı olarak işlev gören borç sistemidir; IMF ve Dünya Bankası için bir zamanlar Küresel Güney ülkelerinin ekonomilerine açık erişim anlamına gelen sistem, bugün yabancı hükûmetler ve şirketler için de geçerli görünmektedir. Borç sistemi, geniş çaplı mali disiplini mümkün kılmış ve eğitim ve ekonomik kalkınma gibi ulusal öncelikleri arka planda bırakarak dış borcun ödenmesini öncelemiştir. Açıkça söylemek gerekirse, zengin yabancı hükûmetlerin ve yatırımcıların, güçsüzleşmiş ve/veya yozlaşmış hükûmetler ve yerel seçkin sınıflar ile bağlantıları varsa ve halkın yanında olan neredeyse hiçbir ses ve siyasi temsil kalmamışsa, Sahra altı Afrika’da, Latin Amerika ve Asya’nın bazı bölgelerinde çok geniş arazileri elde etmesi daha kolaydır.

Bu, zengin ülkelerin, küresel firmaların ve uluslararası örgütlerin yoksul ülkeleri zayıflatarak arazilerini satın almak amacıyla komplo kurdukları anlamına gelmemektedir. 1980’lerde yeniden yapılandırma programlarıyla başlayan ve bahsi geçen ulusal hükûmetleri, programların zayıflattığını ve yoksullaştırdığını öne süren bu bölümde daha önce değindiğimiz daha eski yaşananlardan bir sonuç çıkmaktadır. Daha sonra ele alacağımız gibi, bu ülkelerin çoğu hem toplu üretimi geliştirmiş hem de kendi devlet bürokrasilerinde istihdam edilen bir orta sınıf ortaya çıkarmıştır; örneğin, Mogadişu, Somali, büyük bir eğitilmiş iş gücüne ve müreffeh bir işçi sınıfına sahip bir orta sınıf şehriydi. 1980’lerde Sahra altı Afrika’nın çoğunda, kısmen 1973 sonrası OPEC dolarının yeniden dolaşıma girmesi ile ulusal borç sorunu patlak verdiğinde, bu ilerlemenin büyük bir kısmı engellenmiş oldu. Borç geri ödemesine öncelik tanınmasına dair dayatma ve piyasaların güçlü yabancı firmalara açık hâle gelmesi temel sebeplerdi. Bu durum, devletleri zayıflatmıştır; dolayısıyla orta sınıfları yoksullaştırmış ve büyük kitle pazarındaki yabancı şirketlerle rekabet edemeyen yerli imalat sektörünü yok etmiştir. Başlatılan aşağı yönlü bu döngü, yabancı hükûmetler ve şirketlerin çok daha sonra büyük ölçekli araziler elde etmesini kolaylaştırmıştır.

Döngüyü, devlet bütçe açığı üzerinden Küresel Kuzey’e doğru yayılan durumun bir öncülü olarak görmek, Küresel Güney’de meydana gelen erken tarihli meseleleri anlamlandırmanın bir yoludur çünkü mali açıklar son birkaç yılda keskin bir şekilde artmaya başlamıştır. Küresel Kuzey

hükûmetleri arasında artan bütçe açıklarının önemli bir bileşeni, toplam devlet vergi geliri içinde kurumlar vergisi payının düşmesidir; buna bazı ülkelerde görülen, kurtarma paketlerini finanse etmek amacıyla gerçekleştirilen büyük boyutlardaki devlet vergi geliri transferlerini ve bankalara uygulanan ucuz para politikalarını da ekleyebiliriz. Devletlerin bireysel vergi ödemelerine artan bağımlılığı, özellikle işsizlik oranlarında meydana gelen yüksek artış olmak üzere, ciddi derecede ekonomik etkileri olan bir mali kriz karşısında devletleri daha da savunmasız hâle getirmektedir. Bu tabloya, vergi cenneti imkânlarından faydalanamayan, sayıları giderek artan ve genellikle küçük aile işletmesi olan firmaların iflaslarını eklersek devletlerin ek bir gelir kaybı yaşadığını görmüş oluruz. I. bölümde incelendiği gibi, bu kayıplar şirket kârlarının yüksek oranda artması ile paraleldir - kamu kaynakları azalır ve özel kaynaklarda büyüme gerçekleşir. Kendi şartları doğrultusunda Küresel Kuzey, Küresel Güney hakkında yapılan yukarıdaki incelemeye benzer şekilde, hükûmetlerin ve büyük şirketlerin servetleri arasında sıkışmış bir dengesizlik içerisinde. Küresel Güney'de görülen dengesizlik, diğer meselelerin yanı sıra, kazancın tepede (orta sınıfın üst kısımları da dâhil) yoğunlaşmasını kolaylaştırırken, mütevazı orta sınıfları zayıflatmış ve yoksulluğun içeriğini şiddetlendirmiştir. Angola ve Nijerya'nın aksine, Yunanistan'ın zengin seçkinleri çoğunlukla kendi ülkesinde yaşamasa da, bugün Yunanistan'da görülen ana eğilimler ile bu tablo oldukça benzerdir. Küresel Güney ülkelerine dayatılan yapısal uyum programları, yalnızca Yunanistan'da değil, Küresel Kuzey'de Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda gibi çeşitli ülkelerde de kemer sıkma politikalarına aksetmektedir.

Borç ve borç servisi sorunları, kalkınmakta olan dünyanın süregelen sistemli bir yönü olmuştur. Fakat burada ele alınan asıl mesele, borç gerçeğinin farklı yönlerinden ziyade IMF tarafından verilen borcun belirli özellikleridir: sadece borç mefhumuyla ilgili olmanın ötesinde, daha çok bir ekonomi politiğini yeniden düzenlemek amacıyla borç meselesini kullanmakla ilgilidir. Endişe uyandırıcı ikinci durumsa kırsal alanlardaki geleneksel ekonomilerin kademeli olarak yok edilmesinin, gelişmiş kapitalizmin bazı yeni gereksinimlerine, özellikle de plantasyon tarımı ve suya, madenlere ve minerallere erişim amacıyla arazilerin kullanımına nasıl zemin hazırladığıdır. Bunlar, daha önce de peşinde koşulmuş ihtiyaçlar olsa

da, artık makro seviyede etkilerini değiştiren mantık içerisinde yeni bir düzenin parçasıdır. Bu kavram veya önerme, başka bir çalışmada uzun uza-
diya geliştirdiğim metodoloji ve yorumlama çalışmasına dayanmaktadır.

Birkaç istisna dışında, 1980’lerde başlayan yeniden yapılanma siste-
mine tabi olan yoksul ülkelerin nüfuslarında, çaresiz bir yoksulluk içinde
olanlar ve yirmi yıl öncesine kıyasla tüketim yoluyla “modern” ekonomiye
girme olasılıkları daha düşük olanlar, (bu da Küresel Kuzey’deki belirli
gelişmelere paralellik gösteren bir dinamiktir -bkz. I. Bölüm-) artık daha
büyük bir paya sahiptir. 1980’lerde bu yeni dönem başladığında, birçok
Sahra altı ülkesi işler durumda sağlık ve eğitim sistemine ve ekonomiye sa-
hipti ve bu ülkelerde bugünkünden daha az mutlak yoksunluk söz konu-
suydu. Ayrıca kaynak zengini ülkeler, nüfuslarının bir kısmı ülke kaynak-
ları sayesinde zengin bir orta sınıfa dönüşürken daha büyük bir kısmının
bu kaynaklar nedeniyle yoksullaşmasına ve hayatta kalmaya dair temel
sistemlerin dışına itilmesine şahit olmuştur. Nijerya ve Angola, bu genel
yapının on yıl içerisindeki muhtemelen en bilinen örnekleridir. Nüfusları-
nın maruz kaldığı baskın dinamik, insanlara işçi ve tüketici olarak değer
veren eski Keynesçi dinamiğin tam tersidir. Yaşam alanlarının, arazilerin
ve çalışılan işlerin dışarısında bırakma, suç şebekelerine ve insan kaçakçı-
lığına genişletilmiş bir operasyonel alan sağlamanın yanı sıra ister şirketler
ister hükûmetler olsun yabancı alıcıların toprak ve yeraltı su kaynaklarına
daha fazla erişim sağlaması yönünde bir etkisi olmuştur. Sistematik ola-
rak, zengin donör ülkelerin rolü de değişmiştir çünkü otuz yıl öncesine
göre yoksul ülkelerin kalkınması amacına yönelik daha az dış yardımda
bulunmaktadırlar. Sonuç olarak, düşük gelirli göçmenlerin kendi ülke-
lerine gönderdikleri döviz, birçok durumda artık bu ülkelere yapılan dış
yardımlardan daha fazlasını ifade etmektedir. Ayrıca, 1990’ların sonla-
rından bu yana, STK’ler ve hayırseverlik kuruluşları aracılığıyla artan dış
yardım payı, birçok hükûmetin kendi ülkesinin kalkınmasında oynadığı
rolü daha da önemsiz hâle getirmiştir. Hükûmetlerin fiili olarak yağmacı
seçkinler statüsüne düşmesi ise bu durumun en uç sonuçlarından biridir.

Sistemli değişimler, bir dizi sayısal veri aracılığı ile görünür olan
karmaşık farklılığı açıklama noktasında yardımcıdır. IMF 1980’lerde ve
1990’larda yoksulluğu azaltma programına dâhil olan ülkelere ihracat
kazançlarının yüzde 20 ila 25’ini borç servisine ödemelerini talep etmiş-

tir. Buna karşılık, 1953'te Müttefikler, Almanya'nın savaş borcunun yüzde 80'ini feshetmiş ve borç servisi dâhilinde ödenecek ihracat kazançlarının yalnızca yüzde 3 ile 5'ini talep etmiştir. 1990'larda ise Orta Avrupa ülkelerinden yüzde 8 talep edilmiştir. Geçmişteki ödeme taleplerindeki düşük seviyelere nazaran 1980'lerde başlayan yoksul ülkeler borç servisi yükümlülükleri aşırı seviyededir. Bu veriler, Avrupa'ya yönelik politikanın amacının -İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk Almanya'ya uygulanan ve daha yakın zamanda Orta Avrupa ülkelerine uygulanan borç politikaları- Avrupa'nın kapitalist dünya ekonomisine yeniden dâhil edilmesi olduğunu akla getirmektedir. Buna karşılık, 1980'lerde ve 1990'larda Küresel Güney'de gerçekleştirilmek istenen hedef hem yeniden yapılandırma programlarının hem de uluslararası sistemden alınan kredilerin zorla kabul edilmesiyle başlayan dönüştürücü otoritenin düzeni ile çok daha benzerlik göstermektedir. Bu anlamda, yeniden yapılandırma programları borç servisinden daha fazlasını ifade etmekteydi: politik ekonomiyi şekillendirmeyi ve bu ülkeleri, doğal kaynaklardan kendi nüfuslarının tüketim gücüne kadar uzanan bir yelpazede farklı amaçlar doğrultusunda kaynak elde etme bölgeleri olarak yeniden konumlandırmayı amaçlamışlardır. Programların uygulanmaya başlamasından yirmi yıl sonra, ülkelerin yararlı bir gelişim göstermesine dair temel bileşenleri sağlamadığı anlaşılmıştır. Borç servisi sisteminde altyapı, hastaneler, okullar, meslekler ve insan odaklı diğer hedeflere yönelik öncelikler oldukça istikrarlıydı. Bu sömürücü mantığın önceliği, sistemli dönüşüm uğruna borç ödemesinin çok ötesine geçen ve çoğu zaman amacını aşan bir mekanizma hâline gelmiştir. Yeniden yapılandırma programlarının, geleneksel ekonomilerdeki büyük sektörlerin yıkımında, ulusal burjuvazi ağırlıkta olmak üzere küçük burjuvazinin de büyük bir bölümünün ortadan kalkmasında, halkların ve birçok defa da devletlerin ciddi bir şekilde yoksullaşmasında payı vardır. Küresel Güney ve Küresel Kuzey arasındaki birçok farklılığın ötesinde, bu tablonun, bugün Avrupa ülkelerindeki ve diğer gelişmiş ülkelerdeki kemer sıkma politikaları dâhilinde endişe verici bir karşılığı vardır.

1990'ların ortalarında, özelleştirme ve açık sınır politikalarını uygulayan çok sayıda ülkenin ekonomik kriz ile karşılaşmasından önce bile Küresel Güney'deki yoksul ülkelerin borç yükü artmıştır: 1980'de 507 milyar dolardan 1992'de 1.4 trilyon dolara yükselmiştir. Sadece borç

servisi ödemeleri, 1980'deki fiili borçtan daha fazla olacak şekilde 1,6 trilyon dolara yükselmiştir. 1982'den 1998'e kadar olan süreçte borçlu ülkeler, esas borçlarının dört katını faizle ödemiş ve bu şekilde ülkelerin borç yükü dört katına çıkmıştır. Bu ülkeler toplam gelirlerinin önemli bir kısmını borçlarını öderken kullanmak zorunda kalmıştır. Örneğin, Afrika'nın borç servisi ödemeleri 1998'de 5 milyar dolara ulaşmıştır; o yıl, Afrika ülkeleri dış yardım ile gelen her 1 dolar karşılığında 1,40 dolar borç servisi ödemiştir. 1990'ların sonunda, borç ve GSYİH arasındaki fark (bkz. Tablo 2.1) yüksektir. Bu oran, Latin Amerika'da yüzde 42 ve Asya'da yüzde 28'e kıyasla özellikle Afrika'da yüzde 123 ile oldukça fazlaydı. 2006 itibarıyla, en yoksul kırk dokuz ülkenin (kişi başına yıllık geliri 935 dolardan az olan ülkeler) 375 milyar dolar borcu vardı. Bu yoksul ülkelere "gelişmekte olan ülkeleri" de eklersek, 2006 yılında toplam 144 ülkenin 2,9 trilyon dolar borcu vardı ve bu borcu kapatmak için 573 milyar dolar ödenmiştir.

1980'lerden itibaren IMF borç yönetimi politikaları, genel tabloya bakıldığında işsizler ve yoksullar açısından kötüleşen durumu durdurmak için yeterli olmamıştır. Yoksul ülkeler üzerine yapılan pek çok araştırma, hükûmetlerin aşırı borçlu olması ile sosyal programlardaki kesintiler arasındaki bağlantıyı belgelemektedir. Bu kesintiler, daha iyi bir gelecek sağlamaya yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerindeki elzem yatırımların azalması ile özellikle kadınları ve çocukları daha çok etkilemektedir.

Artık yazılmakta olan daha büyük bir tarih söz konusudur. Artan arazi talebi ve gıda, maden ve su gibi birçok farklı maddenin erişimine olanak tanıyan, geniş ölçüde yeniden yapılandırılmış bir küresel ekonomi söz konusudur. Afrika'nın büyük bir bölümünün ve Latin Amerika ve Orta Asya'nın ise dikkate değer bir kısmının yeniden konumlandırılması, bu sistemin temel bir unsurudur. Zayıflayan hükûmetler ve geleneksel ekonomilerin yok oluşu, yabancı hükûmetlerin ve şirketlerin bu topraklara erişimini kolaylaştırmıştır. Onlarca yıldır süregelen borç servisi ve kitleli pazarda yabancı firmaların rekabet hâlinde olmasının ardından, bu ülkelerin çoğunda eskiden var olan modern ekonomik sektörler neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu durumda, bir zamanlar yeni tüketici ekonomisine ve hatta mevcut toprak ve kaynak canlılığına aktif katılım olanağına sahip olabilecek mütevazı orta sınıf sektörleri artık aynı konumda

değildir. Beyin göçü ve askerî çatışmalardan IMF'nin yeniden yapılanma programlarına kadar çeşitli nedenler değişimin sebebidir. Buna, kaynak zengini ülkelerde sadece yağmacı seçkinler olarak tanımlanabilecek bir kesimin ortaya çıkmasına olanak sağlayan birçok uluslararası anlaşmada, tarafların yolsuzluğa bulaşmasını da ekleyebiliriz. 2000'lerin başında meydana gelen süreç ve koşulların tamamı, bazıları için yeni bir servet birikimi sürecini başlatırken toplumun, ekonominin ve devletlerin çoğalan bileşenleri için ise koşulları, sadece hayatta kalabilmek adına mücadele etmeye indirgemıştır.

Bölge	Toplam dış borç (milyar dolar)	Toplam dış borç ödemesi (milyar dolar)	Toplam sağlık harcaması	Borç servisi ödemelerine yapılan toplam harcama
Angola	15.1	1.6 ^a	1.5	6.8
Ekvador	17.1	4.1 ^a	2.2	11.4
Mısır	34.4	2.5 ^a	2.4	2.8
Gürcistan	1.9	0.2 ^a	2.4	2.9
Jamaika	6.5	1.0 ^a	2.4	10.1
Lübnan	23.3	3.5 ^a	2.4	16.1
Lesoto	0.7	54.2 ^a	2.4	3.7
Moldova	2.0	0.3	4.2	8.6
Fas	16.4	2.7	1.7	5.3
Pakistan	33.7	2.4	0.4	2.2
Panama	9.8	2.0	5.2	13.4
Papua Yeni Gine	1.9	0.4	3.0	6.7
Paraguay	3.1	0.5	2.6	6.7
Filipinler	61.5	9.9 ^a	1.4	10.0
Ukrayna	333.3	5.9	3.7	6.6

TABLO 2.1: Seçilmiş Ülkelerde Borç Servisi Miktarı ve GSYİH'ye Oranı, 2009

Kaynak: Jubilee Debt Campaign 2013.

Not: Yıllık ödeme

YABANCI ARAZİ EDİNİMİ MELESİNE “KİM, NEREDE, NASIL” SORULARI İLE YAKLAŞMAK

Arazi hakimiyetine dair genel tanımlar üzerinden yapılan incelemeler, araştırma yöntemlerine bağlı olarak önemli ölçüde değişiklik gösterebilir. Bu kısımda, en kapsayıcı incelemeyi sağlaması sebebiyle Uluslararası Arazi Koalisyonu [*the International Land Coalition*] ile ortaklaşa oluşturulan Land Matrix projesinin verileri incelenecektir.

Ancak Land Matrix bulgularını tartışmadan önce, belirli sektörlere ve ülkelere odaklanmış birkaç araştırmadan kısaca bahsedelim; her biri daha büyük ve devinim hızı yüksek genel veri toplama sürecine katkıda bulunmaktadır. Fransa merkezli bir STK olan GRAIN, 2012 yılında arazi edinimleri üzerine kendi veri tabanını geliştirmiştir. 416 ayrı arazi anlaşmasında yabancı yatırımcılar tarafından satın alınan yaklaşık 14 milyon hektarın varlığını ortaya çıkarmıştır. GRAIN’ın uyguladığı metodoloji, Land Matrix’inkinden daha katıdır. Özellikle, yabancı yatırımcılar tarafından imzalanan ve “gıda ürünleri üretimi amacıyla...geniş araziler” üzerine yapılan 2006 sonrası arazi anlaşmaları hakkında bilgi toplamıştır. İkinci bir çalışma ise tarım arazisi yatırımında uzmanlaşmış OECD sözleşmeli bir danışmanlık firması olan HighQuest Partners’in araştırmasıdır. Şirket, 2010 yılında tarım arazilerine yatırım yapan ve toplam 7,44 milyar dolarlık tarımsal varlık yöneten yirmi beş finans grubuyla görüşmüştür. HighQuest Partners ayrıca tarım arazileri ve tarımsal altyapıda özel sermayeye yönelik toplam 10 milyar ile 25 milyar dolar arasında bir yatırım yapıldığı tahmininde bulunmuştur. Son olarak, HighQuest, incelenen yirmi beş fondan yirmisinin bu dönemde daha fazla yatırım yapabilmek için para toplamakta olduğunu da tespit etmiştir. Kısacası, bu devam eden bir süreçtir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında Ellen Aabø ve Thomas Kring tarafından yapılan üçüncü bir araştırma, 2007 yılında toplam küresel tarım arazisi alanının 1.554 milyon hektar olduğunu ortaya koymuştur. Mera amacıyla kullanılan araziler, 1990-2007 yılları arasında yılda 2,5 milyon hektar genişlemiştir ve 2007’de toplam mera alanı 3.400 milyon hektara ulaşmıştır. Ayrıca plantasyon ormancılığına ayrılan arazilerin, 1990 ve 2005 yılları arasında yılda 2,5 milyon hektar artarak dünya genelinde 140 milyon hektara ulaştığını bildirmektedirler. Aabø ve Kring, okuyucuyu “büyük

arazi edinimlerinin tam olarak ne boyutta olduğuna dair verilerin, bu yatırımların sıklıkla şeffaf olmayan yollarla yapılması nedeniyle sınırlı ve eksik olduğu” konusunda uyarırken, sunulan veriler, satın alma işlemlerinin büyük bir bölümünün gelişmekte olan ekonomilerde ve geçiş ekonomilerinde gerçekleştiğini göstermektedir: 75 milyon hektarlık bir alana karşılık gelen plantasyon ormancılığı örneğinde, işlemlerin yüzde 54’ü bu ekonomik profillerde gerçekleşmektedir.

Diğer bazı değerlendirmeler de benzer şekilde çarpıcı sonuçları göstermektedir. Oakland Institute’un yakın tarihli bir raporu, yabancı yatırımcıların yalnızca 2009 yılında Afrika’da yaklaşık 60 milyon hektar arazi satın aldığını göstermektedir. Uluslararası Arazi Koalisyonu ve Fransız grup Centre de Coopération Internationale en Recherche pour le Développement’in bir projesi olan Arazi Araştırmaları Üzerindeki Ticari Baskılar Projesi [*The Commercial Pressures on Land Research Project*], 2001’den bu yana 227 milyon hektarlık bir alanı kapsayan 2.000’den fazla projeyi belgelemiştir ve çoğu satın alma işlemi 2011’den bu yana gerçekleşmiştir. Oxfam, 2000-2010 yılları arasında Birleşik Krallık’ın sekiz katı büyüklüğünde bir alanın arazi gaspıyla satıldığını veya kiralandığını, Land Matrix verilerini kullanarak belgelemektedir. Ayrıca Oxfam, 2008 ve 2009 yılları arasında yabancı yatırımcıların yaptığı tarım arazisi anlaşmalarının yaklaşık yüzde 200 oranında arttığını tahmin etmektedir. Tarım ve Toprak Politikası Enstitüsü’nde [*the Institute for Agriculture and Land Policy*] araştırmacı olan Sofia Murphy, Dünya Bankasının, 2004 ile 2009 yılları arasında sadece beş Afrika ülkesinde bulunan (Etiyopya, Liberya, Mozambik, Nijerya ve Sudan) yaklaşık on milyon hektar arazinin ihale edildiğini tahmin ettiğini bildirmektedir.

İlgili bulgu ve değerlendirmelerin her biri, farklı ülkelerde bulunan çok sayıda bölgeyi ve çeşitli alıcı ve satıcıyı kapsayan geniş çaplı bu küresel hareketliliğin iç yüzünü anlamaya katkıda bulunmaktadır. Land Matrix projesi, bu büyük ölçekli fenomeni anlama noktasında faydalı genel bir bakış sunmaktadır. İlk olarak, Land Matrix’in değerlendirmeye dâhil edilecek arazi edinim türlerini nasıl belirlediği sorusunu sorabiliriz çünkü mevcut verilere dair bazı sınırlamalara işaret etmektedir. Bu tanıma göre, ilgili arazi işlemleri:

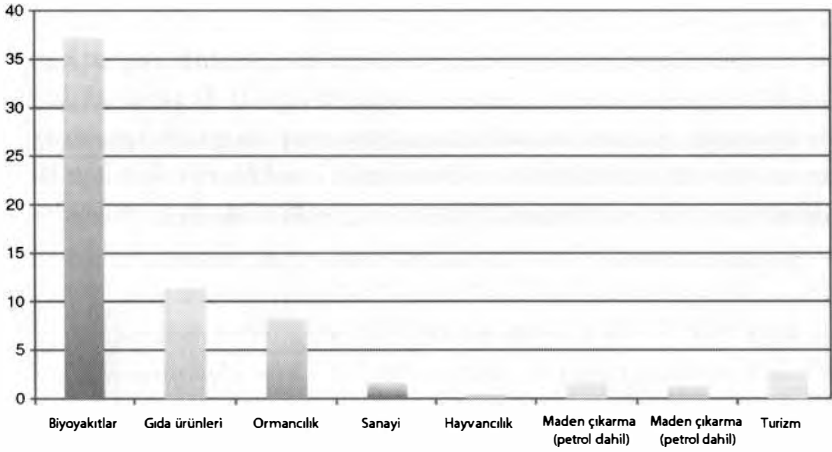
1. Satış, kiralama veya tanınan imtiyaz yoluyla araziyi kullanma, kontrol etme veya sahip olma haklarının devrini gerektirir.

2. Küçük toprak sahipleri tarafından veya önemli çevresel amaçlar doğrultusunda kullanılan arazinin büyük ölçekli ticari kullanım amacıyla dönüştürülmesi anlamına gelir.

3. 200 hektar ve üzerinde alanı kapsamaktadır ve FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) gıda fiyat endeksinin en düşük olduğu 2000 yılından önce sonuçlanmamıştır.

Land Matrix veri tabanı, “rapor edilen” ve “çapraz referanslandırılmış” olmak üzere iki tür veri hakkında bilgi içermektedir: “Rapor edilen” veriler, yayımlanmış araştırma raporlarında, medya raporlarında ve bunların kamuya açıklandığı devlet kayıtlarında sunulan anlaşmaları kapsamaktadır. “Çapraz referanslandırılmış” veriler, birden çok kaynaktan elde edilen bilgiler ışığında ortaya çıkan anlaşmaları ifade etmektedir; çapraz referanslama süreci, bilgi kaynağının güvenilirliğinin bir değerlendirmesini, diğer bilgi kaynaklarıyla oluşturduğu nirengi noktasını ve gerekirse Land Matrix ağına olan ülke içi ortakların teyit etmesini içermektedir. Medya raporları çapraz referanslama için yeterli görülmemektedir. Saha çalışmasına dayalı araştırma raporları, bilinen ülke içi ortaklarının onayı ve resmî arazi kayıtları, yeterli bulgular olarak kabul edilmektedir.

2000’li yılların ortalarında gerçekleşen gıda talebindeki ve gıda fiyatlarındaki patlama, 2006 yılı sonrasındaki arazi edinimlerinde oldukça önemli bir etkidir ancak hâlihazırda arazi edinimlerinin çoğu biyoyakıt üretimini amaçlamaktadır. Land Matrix’ten elde edilen çapraz referanslandırılmış veriler, 2006’dan sonra edinilen arazilerin yüzde 37’sinden fazlasının biyoyakıt üretimi amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Çapraz referanslandırılmış anlaşmaların yüzde 25’ini gıda ürünleri oluştururken, yüzde 3’lük payı ile bunu hayvancılık ve yüzde 5 ile diğer gıda dışı ürünler amacıyla arazi edinimi takip etmektedir. Gıda ve endüstriyel tarım da dahil olmak üzere geniş bir alanı kapsayan çiftçilik, çapraz referanslandırılmış satın almaların yüzde 73’ünü oluşturmaktadır. Edinilen arazilerin kalan yüzde 27’si ise ormancılık ve karbon tutma, maden çıkarma, sanayi ve turizm amaçlı kullanılmaktadır (bkz. Şekil 2.1).

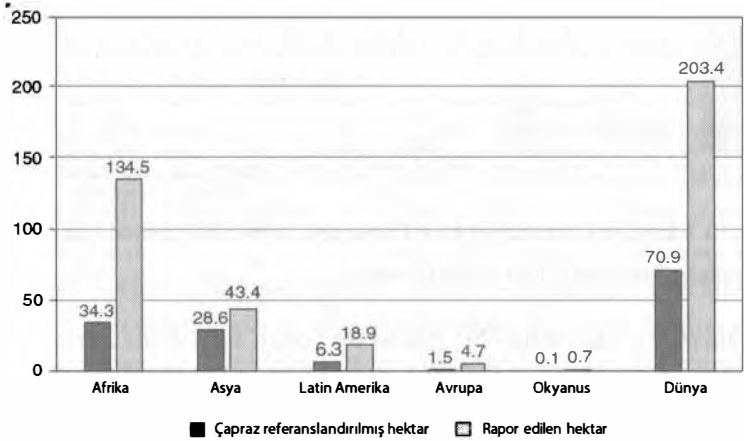

ŞEKİL 2.1 Sektörlere Göre Küresel Arazi Edinimleri, 2006–2010 (milyon hektar olarak)
Veri Kaynağı: Anseeuw, Wily, et al. 2012, şekil 5.

Önem arz eden ikinci bir şablon ise yoğun bir şekilde Afrika’da yabancıların arazi edinimi faaliyetinde bulunmasıdır. Kamuya açıklanan anlaşmalardan, toplam 134 milyon hektarlık alanı kaplayan 948 arazi-nin edinimi Afrika’da gerçekleşmiştir; 34 milyon hektar arazi çapraz referanslandırılmıştır. Bu, Asya için 43 milyon hektar (29 milyon hektarı çapraz referanslandırılmıştır) ve Latin Amerika için ise 19 milyon hektar alan olarak rapor edilen veriler ile karşılaştırılmaktadır (6 milyon hektar çapraz referanslandırılmıştır). Geri kalan kısım (5,4 milyon hektar rapor edilmiş ve 1,6 milyon hektar çapraz referanslandırılmıştır) özellikle Doğu Avrupa ve Okyanusya olmak üzere Dünya’nın diğer bölgelerinde bulunmaktadır (bkz. Şekil 2.2 ve 2.3).

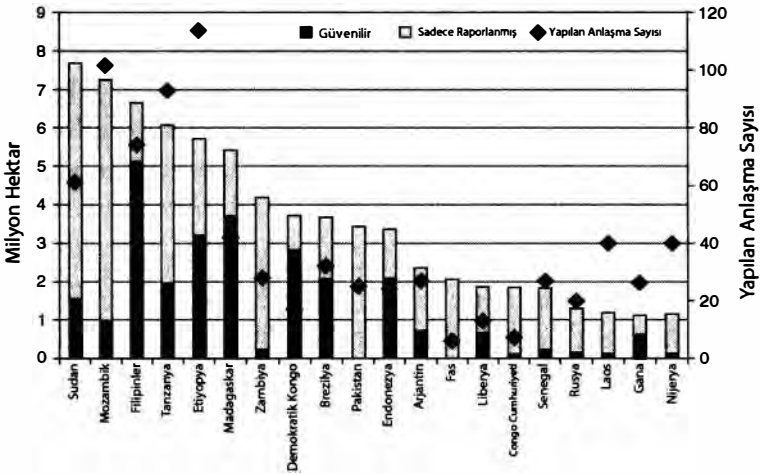
Öte yandan, OECD ülkelerindeki arazi edinimlerinin genellikle ve-rilere yansımadığını belirtmek gerekir. Bunun bir nedeni, Land Matrix’in yalnızca mülkiyet sisteminin dönüştürülmesini (örneğin, daha önce toplumsal bir grubun elinde ortak olarak tutulan arazinin özel mülkiyete devredilmesi) veya küçük ölçekli üretimden uzaklaşmayı içeren özel iş-lemeleri içermesidir. Başlıca birkaç OECD ülkesi, özellikle Amerika Birle-şik Devletleri ve Avustralya, yüzyıllar önce yerli toplumlardan ve küçük çiftçilerden tam olarak bu şekilde kendilerine arazi tahsislerinde bulun-muştur. Ayrıca, “toprak gaspi” tanımı, aralarında ABD, Meksika, Avust-ralya, Brezilya’nın da bulunduğu, küçük çiftçilerin topraklarının kurum-

sal alıcılar tarafından alıkonulduğu birkaç OECD ülkesi için de geçerli bir tanımdır. Temel olarak, küçük çiftliklerin büyümesinin ve yeni küçük çiftliklerin gelişmesinin önlenmesi yoluyla Avrupa'da da farklı şekillerde arazi gaspı gerçekleşmektedir. Arazi gaspının bu yolla gerçekleşmesi, mevcut tanımın dışında kalmaktadır. Bu sebeple, Land Matrix ölçüsüne dâhil edilme sınırı olan minimum 200 hektarın genelde altında kalmaktadır.

ŞEKİL 2.2 Arazi Edinimlerinin Bölgesel Dağılımı, 2011 (milyon hektar olarak)

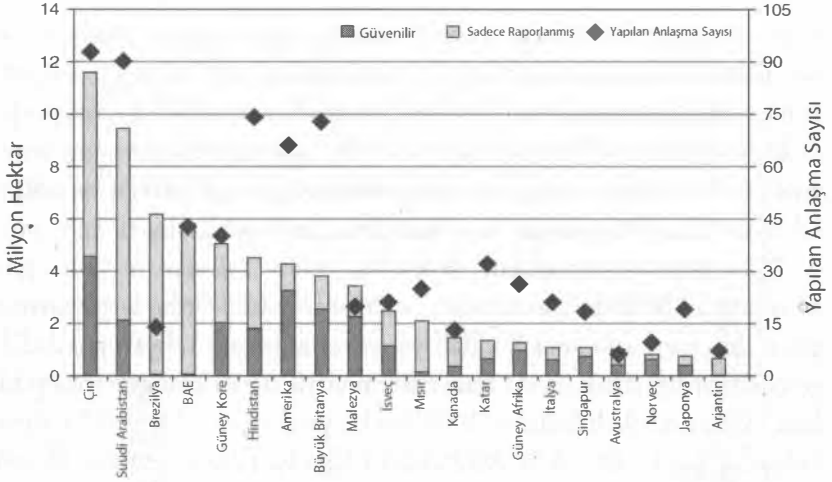
Kaynak: Anseeuw, Wily, et al. 2012, şekil 4.

ŞEKİL 2.3 Raporlanan Toplam Arazi Ediniminin Büyüklüğüne Göre En Çok Hedeflenen Ülkeler, 2012

Kaynak: Anseeuw, Boche, et al. 2012, şekil 4.

Arazi edinimlerine ilişkin veriler coğrafi olmakla kalmayıp aynı zamanda jeopolitik anlamları da olan bir tür bölgesel tutuma de işaret etmektedir -yani, belli başlı bölgelerden olan alıcıların belirli bir bölgesel küme içerisinde arazi edinme eğilimi söz konusudur. Land Matrix projesi, eğilimin bölgesel ticaret anlaşmalarıyla bağlantılı olabileceğini tespit etmiştir. Bu nedenle, bölgesel entegrasyonun giderek artması ile bölgesel oyuncular Güneydoğu Asya'daki arazi edinimi faaliyetlerinin yüzde 75'ini gerçekleştirmektedir. Jeopolitik rolün, Pakistan ve Sudan gibi Müslüman ülkelerdeki arazi anlaşmalarından bazı Körfez Devletlerinin çıkar elde etmesiyle veya Kaddafi yönetimi altındaki Libya'nın Sahel'de gerçekleştirdiği daha önceki arazi edinimleriyle örneklendiğini söyleyebiliriz. Güney Afrikalı faillerin, 2009'dan bu yana rapor edilen 40,7 milyon hektarlık arazi edinimi ile Afrika'daki bölge içi ticareti domine etmesi, her iki unsuru da kapsayan üçüncü bir örnektir. Şekil 2.4, en çok yatırımcı olan ülkeleri gösterirken, Tablo 2.2, arazi edinim bölgelerine göre yatırımcıların hangi bölgelerden geldiklerini göstermektedir. Biyoyakıt ve kereste üretimine dair kısa bir inceleme, arazi edinimlerinin farklı yönlerini vurgulamaktadır. Çok az yeşillendirme çalışması olduğu hâlde, genellikle enerji kaynaklarının çevreyle uyumlu hâle gelmesi adına uygulanan biyoyakıt talebini karşılamak amacıyla ihtiyaç duyulan arazilerin boyutu öne çıkan bir meseledir. Örneğin, AB'nin yenilenebilir yakıt hedefi, 2020 yılına kadar ulaşım araçlarında kullanılan yakıtların yüzde 10'unun yenilenebilir kaynaklardan sağlanması yönündedir ve bu hedefin yüzde 80-90'ının biyoyakıtlarla karşılanacağına dair bir beklenti vardır. Hedefler ve beklentiler doğrultusunda hem Avrupa içinde hem de farklı bölgelerde biyoyakıt üretimine yönelik kurumsal yatırımlar yaygınlık göstermiştir. Hollanda Çevre Değerlendirme Ajansı [*The Netherlands Environment Assessment Agency*], hedeflenen oranların yüzde 60'ının ithal edileceği 20-30 milyon hektarlık bir üretim gerektirdiğini tahmin etmektedir. Aynı doğal kaynak yoğun üretim şartlarına sahip, çok farklı bir biyoyakıt örneği, Peru ormanlarında biyodizel kullanımı amacıyla hurma yağı üretimidir; hâlihazırda 52.829 hektarlık alan kullanılmaktadır ve kısa ve orta vadede planlanan, üretim alanını 307.329 hektara çıkarmaktır.

ŞEKİL 2.4 Yatırımın Menşei: İlk 20 Ülke, 2012

Kaynak: Anseeuw, Boche, et al. 2012, şekil 11.

Yatırımcıların menşei	Arazi edinilen bölgeler				
	Afrika	Asya	Latin Amerika	Avrupa	Okyanusya
Afrika	6.4	0	0.1	0	0
Orta Asya	12.3	25.3	0.6	0	0.1
Latin Amerika	0.1	0	1.7	0	0
Avrupa	6.0	0.6	0.5	1.5	0
Kuzey Amerika	3.3	0.4	1.6	0	0
Okyanusya	0	0.3	0.1	0	0
Batı Asya	3.7	1.6	0	0	0

TABLO 2.2: Meşçine göre Yatırımcılar ve Hangi Bölgelere Yatırım Yaptıkları 2011 (milyon hektar)

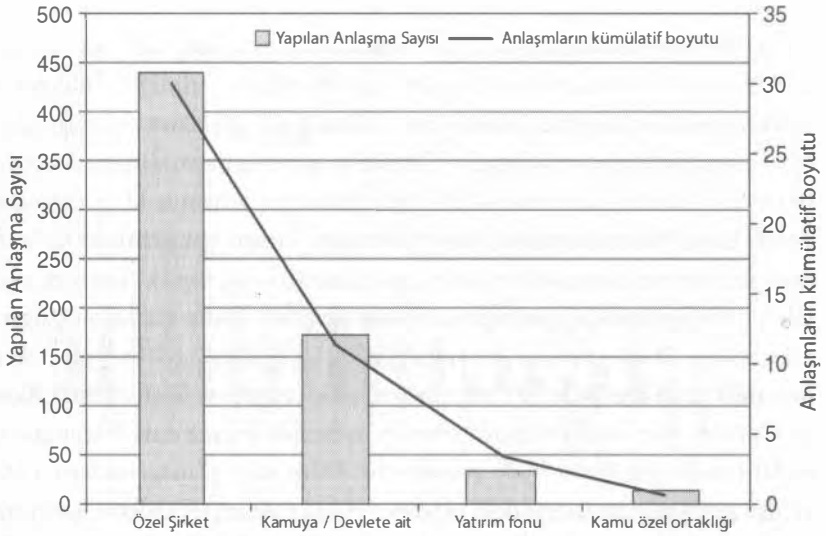
Veri kaynağı: Anseeuw, Wily, et al. 2012, şekil 3.

Not: Batı Asya ifadesi, yazarlar tarafından çoğunlukla Müslüman Asya'yı belirtmek için kullanılmıştır.

Kereste talebi, arazi ediniminde bir diğer önemli katalizördür. Augusta Molnar ve meslektaşları, inceledikleri dokuz tropik ülkedeki toplam 258 milyon hektarlık ormanlık alan için imtiyazlar verildiğini bildirmektedir; orman ürünlerinin giderek metalaşması sebebiyle ormanlık arazilere olan talep de hızla artmaktadır. Ormanlık arazi anlaşmalarının birçoğu, imtiyazlı alanının tamamının dönüştürülmesini zorunlu kılmadığından dolayı Land Matrix'te rapor edilmemektedir. Araştırmacılar, daha fazla orman ürününün hammaddeye dönüştürülmesiyle ormanlık arazilere olan talebin de aynı şekilde arttığını düşünmektedir. Louis Putzel ve çalışma arkadaşları, 2000 yılından bu yana Çin'in Gabon'da 2,67 milyon hektar ormanlık alan üzerinde 121 ayrı imtiyaz elde ettiğini ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kamerun'da benzer ayrıcalıklar elde etmek için görüşmelerde bulunduğunu ifade etmektedir. Palm yağı plantasyonlarına izin verilmesi, ormanlar üzerindeki bir diğer yüküdür. Arazi temizleme işleminin yapıldığı alanın 2000'li yılların sonlarında yılda 600.000 hektarı aşması ile, Endonezya ormanlarında tahminen 7,5 milyon hektarlık bir arazi hâlihazırda palm yağı ekimi için kullanılmaktadır.

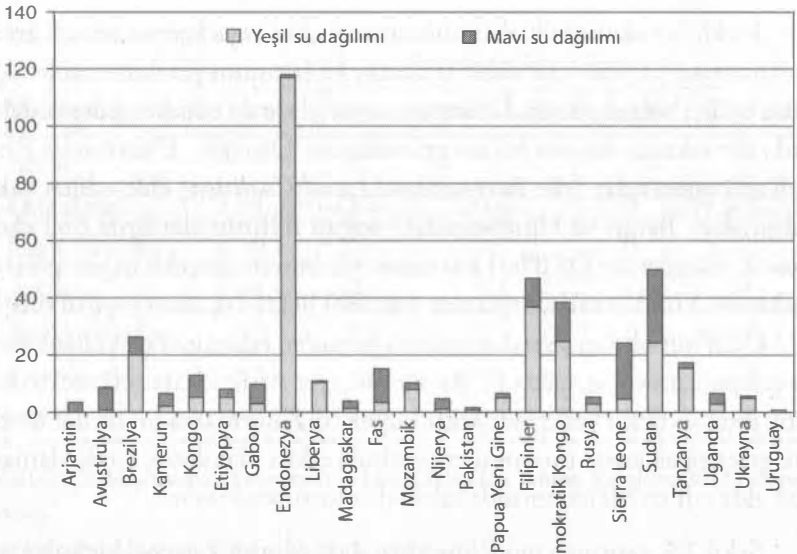
Farklı bir ekonomik alan olmasına ve ekin veya kereste amaçlı arazi kullanımına nazaran çok daha az alanın kullanımını gerektirmesine rağmen, belirli bölgelerde imalat üretimi amacıyla arazi edinimi giderek daha fazla bir rekabet unsuru hâline gelmektedir. Örneğin, Uluslararası Arazi Koalisyonu'ndan [*the International Land Coalition*] elde edilen vaka çalışmaları, Benin ve Hindistan'daki yoğun nüfuslu alanlarda özel ekonomik bölgelerin (ÖEB'ler) kurulmasıyla bunun gerçekleştiğini göstermektedir. Hindistan'da, toplamda 140.000 hektarlık alana yayılan onaylı 571 ÖEB'nin olması bazı durumlarda yerinden edilmiş arazi kullanıcıları ile çatışmalara yol açmaktadır. Bu tür bölgeler Afrika'da da gelişmektedir: Çin, kıtanın farklı yerlerinde sekiz büyük SEZ kurmaktadır. İmalat üretimi, geleneksel kırsal ekonomiler üzerinde etkisi olabilecek kırsal alanlardan elde edilen bir hammadde talebi de oluşturmaktadır.

Şekil 2.5, yatırımcı modeline göre arazi edinimine genel bir bakış sunarken Tablo 2.3 ülkeye göre bir genel bakış sağlamaktadır.

ŞEKİL 2.5 Yatırımcı Modeline Göre Arazi Edinimi

Veri kaynağı: Anseeuw, Boche, ve diğerleri, 2012, şekil 12.

ŞEKİL 2.6 Su Kaynaklarının Dağılımının (Grabbed Water) En Az Adil Şekilde Gerçekleştiği 24 Ülkede Su Dağılımının Değerlendirilmesi 2012 (milyar metreküp olarak)

Veri kaynağı: Rulli, Saviore ve D'Odorico 2013, şekil 3. "Grabbed" kelimesinin orijinal kaynağa olduğuna dikkat.

Ülke	Gaspedilen arazinin alanı (yüz bin)	Küresel arazi gaspının toplam yüzdesi	Ülkenin ekili arazisinin yüzdesi	Ülkenin alanının yüzdesi
Arjantin	6.31	1.34	1.97	2.26
Avustralya	46.45	9.90	9.78	0.60
Brezilya	22.55	4.80	3.29	0.26
Kamerun	2.95	0.63	4.01	0.62
Kongo				
Demokratik Kongo	80.50	17.15	1.08	3.43
Etiyopya				
Gabon	6.64	1.41	8.91	0.28
Endonezya	10.01	2.13	6.68	0.91
Liberya	4.07	0.87	85.75	1.52
Madagaskar	71.39	15.21	16.76	3.75
Fas	6.50	1.38	106.52	5.83
Mozambik	3.69	0.79	10.40	0.63
Nijerya	7.00	1.49	7.73	1.57
Pakistan	14.97	3.19	28.24	1.87
Papua Yeni Gine	3.62	0.77	0.98	0.39
Filipinler	3.34	0.71	1.57	0.42
Rusya	3.14	0.67	32.75	0.68
Sierra Leoneli	51.71	11.02	49.48	17.24
Sudan	28.31	6.03	2.29	0.17
Tanzanya	4.94	1.05	40.62	6.88
Uganda	46.90	9.99	23.00	1.87
Ukrayna	20.27	4.32	17.63	2.14
	8.59	1.83	9.70	3.56
	12.08	2.57	35.53	2.00
	3.46	0.74	18.08	19.61

TABLO 2.3: Yabancı Arazi Ediniminin En Fazla Gerçekleştiği Ülkeler, 2012

Veri kaynağı: Rulli, Saviori ve D’Odorico 2013, tablo 1. Bu tablodaki “grabbed” kelimesinin kullanımının orijinal kaynağa olduğuna dikkat. Bazı ülkelerde, arazi gaspı, ekilen arazilerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (FAO 2009).

Ülke	Ekili alan (bin)	Ekine uygun arazi alanı (bin)	Verim farkı	Geri çekilen yenilenebilir tatlı su kaynaklarının yüzdesi	Kişi başına düşen gasbedilen su m ³ /yıl	Yetersiz beslenme (%)
Arjantin	32,000	96,644	-0.57	3.99	12.71	0
Avustralya	47,511	134,146	-0.31	4.58	120.53	0
Brezilya	68,500	512,983	-0.59	0.41	86.29	10
Kamerun	7,363	33,119	-0.78	0.34	676.51	29
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	7,450	161,026	-0.80	0.05	307.35	37
Kongo Cumhuriyeti	560	23,227	-0.78	0.01	2,382.25	32
Etiyopya	14,985	39,946	-0.80	4.56	185.27	49
Gabon	475	16,838	-0.80	0.08	4,428.47	8
Endonezya	42,600	49,351	-0.55	5.61	60.25	6

TABLO 2.4: Arazi Gaspının En Çok Gerçekleştiği Ülkelerde Bulunan Arazi ve Su Kaynakları, 2012

^V kaynağı: Rulli, Saviori ve D'Odorico 2013, suppl. Tablo 2.

Bu tablodaki "grabbed" kelimesinin kullanımının orijinal kaynaktan alındığına dikkat edin.

Son tespitler, arazi ediniminin bir parçası olarak su kullanımı veya ihtiyacı ile ilgilidir. Araştırmacılar, özellikle ulus ötesi arazi anlaşmalarının suya erişimi ve suyun kullanımını nasıl zorunlu kıldığıyla ilgilenmişlerdir (bkz. Şekil 2.6). Bilinen tüm arazi edinimlerinin yüzde 90'ını oluşturan birden fazla kaynaktan arazi edinimi hakkında veri toplamış ve ilgili tatlı su kullanım oranlarını belirlemek için hidrolojik bir model kullanmışlardır. Antarktika hariç tüm kıtalarda toprak ve su üzerine ulus ötesi anlaşmaların yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Daha da önemlisi, ilgili ülkelerde su kaynaklarının dağılım şeklinin, dengeli bir beslenme düzeninde gerekli olan kişi başına düşen su hacmini sağlama, gıda güvenliğini iyileştirme ve yetersiz beslenmeyi azaltma noktasında yeterli olan miktarın altında kalacak şekilde su kaynaklarının hacmini eksilttiğini tespit etmişlerdir. Tablo 2.4, suyun yeraltından çıkarıldığı ülkelerde mevcut toprak ve su kaynaklarına ilişkin genel bir bakış sunmaktadır.

BÜYÜK ÖLÇEKLİ ARAZİ EDİNİMLERİNİN MADDİ UYGULAMALARI

Büyük ölçekli arazi edinimlerine yapılan yatırımlar, özellikle Sahra altı Afrika'daki farklı ekonomilerin gelişimin saf dışı bırakmıştır. Faydalı işler üretebilecek ve orta sınıfın kalkınmasını destekleyecek seri üretim sistemine aktarılan doğrudan yabancı yatırımların (DYY) payındaki ani düşüş, arazi edinimi yatırımlarına olan yönelimin fazla dikkat çekmese de önemli bir sonucudur. Bu düşüş, Küresel Güney'deki birkaç ülkenin seri imalatla önemli bir büyüme yaşamaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Afrika'yı ele alırsak, veriler imalata yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda keskin bir düşüş olduğunu göstermektedir. 2006'da Afrika'nın en büyük iki DYY alıcısı olan (Afrika'daki DYY varlığının yüzde 37'sini oluşturan) Güney Afrika ve Nijerya, yatırım anlaşmalarında farklı bir yöne evrilen bir dönüşüme şahit olmuştur: imalata yapılan doğrudan yabancı yatırımında bir düşüş olurken birincil sektörler -madencilik, tarımsal ürünler, petrol ve benzeri- yapılan yatırımında ani bir artış olmuştur. Uzun bir süredir petrole yoğun bir şekilde yabancı yatırımların yapıldığı Nijerya'da, birincil sektörün doğrudan yabancı yatırım varlığı içindeki payı 1990'da yüzde 43 oranındayken 2005'te yüzde 75'e yükselmiştir. Diğer Afrika ülkelerinde de benzer değişimler yaşanmıştır. 1990'larda imalata yönelik

ülkeye DYY girişlerinin artmaya başladığı (çoğunlukla küçük) ülkelerden biri olan Madagaskar'da bile, imalat sektörüne yapılan yatırımlardaki artış birincil sektördeki DYY'nin oldukça altında kalıyordu. İmalat sektörüne yapılan yatırımlardan madencilik, petrol ve arazi yatırımlarına geçişin ulusal ekonomilerin gelişimi açısından iyi sonuçları olmadığına dair pek çok bulgu vardır.

Arazi edinimlerine yapılan mevcut yatırımlar, imalat yatırımlarının büyümesini engellemektedir. Von Braun ve Meinzen-Dick tarafından derlenen birkaç örnek, alıcıların ve bölgelerin (Afrika, önemli bir noktadır) çeşitliliğine işaret etmektedir. Güney Kore, 690.000 hektar ve Birleşik Arap Emirlikleri ise 400.000 hektarlık alanı kapsayan anlaşmalar imzalamıştır ve her iki ülke de Sudan topraklarında arazi edinmiştir. Suudi yatırımcılar Etiyopya hükûmeti tarafından kendilerine kiralanan arazilerde buğday, arpa ve pirinç yetiştirmek için 100 milyon dolar harcamaktadır; vergi muafiyetinden faydalanan yatırımcılar, yetiştirilen ürünleri Suudi Arabistan'a geri ihraç etmektedir. Çin, Kongo toprakları üzerinde 2,8 milyon hektarlık alanda biyoyakıt üretimi için palmiye ağacı yetiştirme hakkını güvence altına alarak, araziye dünyanın en büyük palm yağı plantasyonu hâline getirmiştir. Zambiya'da ise 2 milyon hektarlık alanda biyoyakıt üretimi için görüşmeler yapmaktadır. Afrika topraklarında yaşananlardan daha az bilinen, eski Sovyetler Birliği topraklarında, özellikle Rusya ve Ukrayna'da, bulunan özelleştirilmiş arazilerin, yabancı arazi edinimi meselesinin muhatabı hâline gelmesidir. Yalnızca 2008 yılında bile arazi edinimleri oldukça fazladır: İsveçli bir şirket olan Alpcot Agro, Rusya'da 128.000 hektar alan satın almıştır; Güney Koreli Hyundai Heavy Industries, doğu Sibirya'da 10.000 hektarlık bir alana sahip olan Khorol Zerno'nun çoğunluk hissesine sahip olmak için 6,5 milyon dolar ödemiştir; Morgan Stanley, Ukrayna'da 40.000 hektar arazi satın almıştır; Körfez yatırımcıları, finans piyasalarında dolaşan ilk Rus tahıl imalatçısı Pava'yı satın almayı planlamaktadır; bu da onlara 500.000 hektarlık bir alana erişim sağlayacaktır (amaç, arazi mülkiyeti üzerindeki yüzde 40'lık bölümün uluslararası yatırımcılara satılmasını sağlamaktır). Ayrıca Pakistan'ın, Körfez yatırımcılarına 500.000 hektarlık bir arazi kiralamayı planlaması da aynı şekilde göz önünde olan bir durum değildir; üstelik kiralanan arazinin korunması amaçlı 100.000 güvenlik gücünün mevcudiyeti söz konusudur.

Genel tabloyu oluşturan alıcıların ve anlaşmaların çeşitliliğini anlamaya yardımcı olması açısından bir dizi ülkeye daha ayrıntılı olarak odaklanacaktır.

ARAZİ EDİNİMİNDE ALTI HEDEF BÖLGE

Cecilie Friis ve Anette Reenberg, Afrika'daki 180 adet büyük arazi edini mi faaliyetine ilişkin bir analizde, bu cari dönemdeki başlıca yatırımcı türlerini belirlemiştir: (1) Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Umman, Kuveyt ve Ürdün gibi petrol zengini Körfez ülkeleri; (2) Çin, Güney Kore, Japonya ve Hindistan gibi kalabalık ve sermaye açısından zengin Asya ülkeleri; (3) Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri; (4) dünyanın her yerinden özel şirketler. Yatırımcılar çoğunlukla enerji şirketleri, tarımsal yatırım şirketleri, kamu hizmeti şirketleri, finans ve yatırım şirketleri ve teknoloji şirketleridir.

Friis ve Reenberg verilerini kullanarak, Afrika'daki ilk altı satıcıya ve yatırımcılarına odaklanarak bu coğrafyanın temsilleri (Şekil 2.7 ve 2.8'de gösterilmiştir) oluşturulmuştur. Ülkeler, Etiyopya, Madagaskar, Sudan, Tanzanya, Mali ve Mozambik'tir -hepsi Sahra altı Afrika'da ve Mali hariç tümü Doğu Afrika'dadır. Hem özel yatırımcılar hem de devlet kurumları tüm bu ülkelerde arazi edinmiştir.

En çok arazi satılan ülkelerin beşinde belirli bir yatırımcının haki miyeti söz konusu değildir. Ancak ülkede Güney Afrikalı çiftçiler birli ği Agri SA'nın ezici bir üstünlükle en büyük alıcı olduğu Mozambik bir istisnadır. Ulusal kökene göre değerlendirdiğimizde, her bir "arazi satan ülke", arazi edinimlerinin boyutu açısından baskın bir "alıcı ülke"ye sahiptir: Etiyopya'da Hindistan, Madagaskar'da Güney Kore, Sudan'da Suudi Arabistan ve Mali'de Çin; Tanzanya'da çok uluslu bir grup baskın alıcı ülkelerdir. Bazı çapraz arazi edinimleri de vardır; Sun Biofuels'in Tanzanya ve Mozambik'te arazi satın alması, Çin'in Mozambik ve Mali'de, Katar'ın Madagaskar ve Sudan'da ve Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ve bir Suudi Arabistan holdingi olan Jannat'ın Sudan ve Etiyopya'da edindi ği araziler bunlar arasındadır.

Bu altı ülkede ise kırk yedi farklı ülkeden yatırımcı vardır. Menşee ülkeye göre en çeşitli yatırımcı grubuna sahip ülkeler arasında on beş farklı ülkeden toplam yirmi dört yabancı yatırımcıyla Madagaskar ve on iki farklı ülkeden toplam yirmi altı yatırımcıyla Etiyopya yer almaktadır. Bu altı ülkedeki yatırımcıların yaklaşık yüzde 20'si, Asya ülkelerindendir (Çin, Güney Kore, Hindistan ve Japonya). Orta Doğu ülkeleri (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Ürdün, Katar, Lübnan ve İsrail) yatırımcıların yaklaşık yüzde 22'sini oluşturmaktadır. Avrupa ülkeleri (Birleşik Krallık, İsveç, Hollanda, Almanya, İtalya, Danimarka ve Fransa) yatırımcıların yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Yatırımcıların yaklaşık yüzde 10'unu ise Afrika ülkelerindendir (Güney Afrika, Morityus, Libya ve Cibuti). Geri kalan yatırımcılar Avustralya, Brezilya ve ABD'dendir.

Üç ülke, tüm yatırımlar içinde önemli bir paya sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Suudi Arabistan, bu altı ülkedeki tüm yatırımcıların yüzde 25'ini oluşturmaktadır. Her birinin dört ayrı ülkede yatırımı vardır. Bazı ülkelerde alıcılar arasında özel şirketlerin varlığı baskınken bazılarında ise devletler daha yoğunluktadır.

ÖRNEK BİR DURUM OLARAK PALM YAĞI ÜRETİMİ

Uluslararası emtia ve vadeli işlemler piyasasında ham palm yağı olarak işlem gören palm yağı, hayvan yemi, hazır gıdalar, yemeklik yağlar, kozmetikler, yağlayıcı maddeler ve yakıtlar dâhil olmak üzere çok sayıda ürünün içerisinde bulunan bir bileşendir. 2000 ve 2010 yılları arasında palm yağı tüketimi iki katına çıkarak 46,8 milyon tona ulaşmıştır ve 2005 yılında ise soya fasulyesi yağını geçerek dünyanın en popüler bitkisel yağı olmuştur. 2020 yılına kadar tüm bitkisel yağların tüketiminin yüzde 25 artması ve palm yağının diğer yağlar arasındaki liderliğini sürdürmesine dair bir beklenti vardır.

Ham hâliyle palm yağı hassastır: taze toplanmış palmiye meyvelerindeki yağ, hasattan sonra kırk sekiz saat gibi kısa bir sürede bozulmaya başlar, bu da üreticilerin ham palm yağını işleme alanlarına hızla erişim ihtiyacı duyduğu anlamına gelmektedir. Palm yağı çıkaran ve stabilize eden imalathaneler, maksimum verimlilikte üretim yapmak için 4.000 ila 5.000 hektar arasında ekili bir araziye ihtiyaç duyar. Kârlı bir palm yağı üretimi için gerekli olan ulaşım sistemleri, altyapı ve ölçek ekonomileri, artan ta-

lebin genellikle büyük plantasyonlarda veya devlet destekli küçük işletme gruplarında oluşturulan monokültür çiftçilikle karşılanması demektir.

Ticari palm yağının yüzde sekseni (palm yağı üretimine ayrılan 4 milyon hektar arazi ile) Malezya'da ve (palm yağı üretimine ayrılan 7,5 milyon hektar arazi ile) Endonezya'da üretilmektedir. Malezya'da ekilebilir arazinin az bulunması sebebiyle, yeni üretim alanları Endonezya'da yoğunluk kazanmaktadır ve burada tüm palm yağı üretim girişimlerinin yaklaşık üçte ikisinde Malezya holdingleri çoğunluk yatırımcısıdır. Endonezya hükûmeti, palm yağı üretimini yoksullara yönelik iş sahası oluşturması ve büyümeden yana olması sebepleri doğrultusunda desteklemiştir: Endonezya'da tüketilen palm yağının yüzde 85'i gıda olarak, özellikle uygun fiyatlı yemeklik yağ olarak kullanılmaktadır ve 3.5 milyon küçük çiftçi Endonezya'nın palm yağı mahsulünün yüzde 40'ını üretmektedir.

Ancak yerel halk için durum pek parlak değildir. Endonezya'nın Riau eyaletinde, küçük çiftçilerin palm yağı endüstrisine karşı protestoları 1980'lerin başında başlamıştır. Bu, hükûmet yetkililerinin palm yağı plantasyonlarını geliştirmek için ortaklaşa sahip olunan arazilerin, sahiplerinin elinden alınmasını ve yeniden dağıtılmasını talep ettiği bir dönemdir.

Endonezya'daki toprak hakları karışık, belirsiz ve genellikle güvenilir değildir. Endonezya ve Malezya'da *adat* olarak bilinen örf ve âdet hukuku, düzenlenmiş ve Hollanda sömürge hukukuna dâhil edilmiştir ve tartışmalı da olsa Endonezya yasal çerçevesinin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. *Adat*, Endonezya'nın etnik grupları arasında büyük farklılıklar gösterse bile birçok yerli halk, *hak ulayat* (ortak kullanım hakkı) veya *hutan adat* (geleneksel orman ruhsatı) aracılığıyla toprak sahibidir. 1960 tarihli Temel Tarım Yasası, hükûmetin *adat* arazi haklarını tanımasını, "arazinin kabul edilen bir *adat* topluluğunun mülkiyeti altında olduğu[,] sınırlarının tanımlandığı ve anlaşıldığı ve topluluğun *adat* kanunu ilkeleri uyarınca tanındığı ve faal olduğu" haklarıyla sınırlandırmaktadır. Bu tür konular, madencilik ve tarımsal talepler arasındaki çatışmalar gibi, örtüşen haklar ve arazi üzerindeki imtiyazlar arasında taleplerin çözümü çerçevesinde de göz ardı edilmektedir. Ayrıca, Endonezya'nın tapu kayıt sistemi de yetersizdir; orman idaresindeki ülke içi tüm arazilerin üçte ikisi tapusuzdur. Bu belirsizlikler ve yetersizlikler,

çıkar gruplarının topluluk arazi haklarına meydan okuması için önemli bir alan bırakmaktadır. Endonezya'da çeşitli hükûmetler (özellikle Suharto rejimi) aktif olarak daha fazla bölgeyi doğrudan devletin kontrolü altına almaya çalışırken, çeşitli işletmeler yetersiz belgelenmiş mülkiyet iddialarına karşı gelmeyi başarmıştır.

Endonezya, Sumatra adasındaki Riau eyaletinde toprak çatışması doruk noktasına ulaşmıştır. Yerel halk, 1980'lerden beri palm yağı plantasyonlarının yayılmasına karşı çıkmaktadır; endüstrinin varlığına karşı muhalefet, Suharto diktatörlüğü altında bastırılmıştır, ancak 1998'deki rejim değişikliğinden bu yana muhaliflik yangın gibi hızla yayılmıştır. Riau'daki tüm palm yağı plantasyonlarının yüzde yetmişi Malezyalı çıkar gruplarına aittir; bu şirketlerin çoğu tartışmalı şekilde arazi edinimleri gerçekleştirmiştir ve ortaklaşa arazi sahibi olan yerel toplulukların haklarına saygı göstermemiştir. 1960 tarihli Temel Tarım Yasası uyarınca, topluluklar toprakları üzerindeki haklarını bırakmaya zorlanabilir; bu, özellikle yerel grupların geleneksel kolektif toprak mülkiyetini sürdürdüğü ancak yerel yaşam tarzlarını takip etmek yerine meta üretimiyle uğraştığı bölgelerde geçerlidir.

Yaşananlar, yıllar öncesine uzanan gerilimleri ve devletin küçük toprak sahiplerinin haklarını tanıma sürecinin sürüncemede bırakıldığını göstermektedir. 1998 yılında, PT Mazuma Agro Endonezya (MAI), köy liderlerinin rızası olmadan, Riau, Rokan Hulu köyünde 5.508 hektarlık araziye el koymuş ve yerel çiftçileri ve ailelerini yasadışı bir şekilde yaşadığı topraklardan uzaklaştırmaya başlamıştır. Yasal girişimde bulunulması ile 2012 yılına kadar şirketin daha fazla ilerlemesi engellenmiştir. Aynı yılın şubat ayında, MAI, henüz sonuçlanmamış davaya rağmen arazi üzerinde yayılmaya başlamıştır. 2 Şubat 2012 sabahı saat 08:30'da yüz köylü, buldozerlerin ve kazıcıların arazilerini boşaltmasını engellemeye çalışmıştır; Saat 11:00'de Kuzey Sumatra Bölge Polisi memurları protestoculara ateş açarak beş kişiyi yaralamıştır. Bu olay, Rokan Hulu'daki toprak çatışmalarının şiddetlenmesinin ilk örneği değildir. 1998'den bu yana, MAI ve yakınlardaki bir köyün reisi, en az seksen dokuz evi yakmak ve bölge halkına ait yirmi altı palm yağı işleme tesisini yıkmak üzere komplo kurmuştur. 2004 yılında, palm yağı şirketi PT Suraya'nın arazi talebini protesto eden Rokan Hulu'dan iki adam, şirketin güvenlik görevlileri tarafından öldürülmüştür;

bölgeye konuşlandırılan yerel polis, çatışmanın tırmanmasını engellese de katilleri yakalama noktasında başarısız olmuştur.

Firmalar tarafından yapılan bu ihlallere cevaben, Mayıs 2013'te Endonezya'da ilgili mahkeme milyonlarca hektar ormanı hükûmet kontrolünden yerel toplulukların kontrolüne, en azından itibari olarak, devretmiştir. Bununla birlikte, bu yeni arazi haklarının etkinliği, geçmişte yanılabilir olduğunu görmüş olduğumuz hükûmet kayıtlarına ve kurumlarına bağlıdır. Endonezya halkının, ortak mülkiyet haklarından ödün vermeden küresel ekonomi için emtia mahsulleri üretmek amacıyla topraklarını kullanıp kullanamayacaklarını ise yakın gelecekte göreceğiz.

SONUÇ

Bütün bu olanlar, devam eden daha büyük bir tarihsel sürecin unsurlarıdır. Yeniden yapılandırılmış bir küresel ekonomi içerisinde Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın gelişen bölgelerinin yeniden konumlandırılmasını içermektedir. Komprador burjuvaziler olarak işlev gören zayıflamış hükûmetler ve küçük ölçekli ekonomilerin yıkımı, dünyanın giderek genişleyen bölgelerinde artan sayıda insan için yeni bir hayatta kalma sürecini başlatmıştır.

Bankacılık krizinin yaklaşmakta olduğu 2006'dan sonra yabancı arazi edinimlerindeki ani büyüme ve uluslararası alıcıların hızla çeşitlenmesi, kitabın genelinde vurgulanan argüman için önemli olan bu bölümdeki temel eğilimlerdir. Yabancı mülkiyetin uzun süredir dünya ekonomi tarihinin bir parçası olması ve doğayı koruma alanı oluşturmak amacıyla bazı arazi edinimlerinin olumlu nedenler doğrultusunda gerçekleşmesi sebebiyle buradaki sorun, başlı başına yabancı arazi edinimleri meselesi değildir. Yabancı mülkiyetteki bu ani büyümenin, yerel ekonomilerin, özellikle toprak mülkiyetinin karakterini önemli ölçüde değiştirdiği ve devletin kendi toprakları üzerindeki egemen otoritesini azaltması asıl meseledir. Arazi edinimi süreci, geçmişin imparatorluk fetihlerinden daha az şiddetli ve yıkıcı olsa da yabancı mülkiyetin daha tehlikesiz örnekleriyle karıştırılmamalıdır -Avrupa'da istihdam yaratan bir Ford Motors fabrikasının veya Brezilya'da bir Volkswagen fabrikasının bulunması gibi.

Resmî egemen otoriteyle artan yabancı arazi edinimlerini bir arada değerlendirecek, yani toprak elde edenler ile ev sahibi hükûmetler arasın-

daki güç asimetrisini basitçe vurgularsak, gözden kaçması muhtemel iki kavramsal mesele oluşur. Bunlardan biri, DTÖ'nün normlarıyla gücünü arttıran IMF ve Dünya Bankası'nın yeniden yapılandırma programlarının çeşitli ülkelerin ekonomilerini, sosyal kalkınmasını ve hükûmetlerini zayıflatmadaki rolüdür. Yeniden yapılandırmayla ilişkili karmaşık eğilimler ve koşullar, 2006'dan sonra başlayan ve 2008 krizinden sonra daha da tırmanan yabancı arazi edinimini fiilen kolaylaştırmıştır. Bu eğilimler, arazi edinimlerinde ani artışa, birçok yeni sözleşme türünün resmî uygulamasının göreceli olarak kolaylaşmasına ve arazi edinimi faaliyetinde bulunanların hızla çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır.

Diğeri, arazi ediniminde yabancıların sayısındaki ani artıştan kaynaklanan ulusal egemen toprakların yeniden konumlandırılmasıdır. Ulusal bölge, sadece sahipsiz arazi demek değildir. Yabancılar tarafından edinilen topraklar, köylerin doldurduğu ve şekillendirdiği geniş ulusal toprakları, küçük ölçekli tarımı, kırsal üretim bölgelerini ve bu ekonomileri oluşturan ve bunları yeniden üreten aktörleri -devlet tarafından tanınsın ya da tanınmasın- içermektedir. Bu siyasi-yapısal karmaşıklığın büyük bir kısmı, bugün arazi edinimlerinin bir sonucu olarak kendi topraklarından silinmektedir. Ulusal topraklar, plantasyon inşa etmek uğruna yabancıların sahip olduğu topraklara indirgendığında ve böylece, diğer her şey -flora, fauna, köyler, küçük toprak sahipleri ve toprak mülkiyetini veya kullanımını organize eden geleneksel kurallar- bu topraklardan çıkarıldığında vatandaşlığın ifade ettiği değer nedir, sorusunu sorabiliriz. Bu büyük ölçekli arazi edinimlerinin tamamı, kısmen ulusal topraklarda yerleşik olan küresel bir harekât alanı üretmiştir. Ulus-devletlerin derinliklerinde kısmi bir ulussuzlaşma, ulusal egemen toprak dokusunda yapısal bir boşluk üretmektedirler. Yabancılar tarafından toprak edinimini, ulusal toprakları bir ölçüde parçalayan benzer birkaç süreçten biri olarak görmekteyim. Arazi edinimleri için geliştirilen sözleşmeler, söz konusu topraklara içten içe etki etse bile, ulus devletten ayrıışan örgütlenme mantığının bir vasfı hâline gelmektedir. Ayrıca, bu sözleşmeler yalnızca bir ülke halkının büyük bir kısmının değil, aynı zamanda bir ülkenin çeşitli bölgeleri için olumlu geri bildirim sarmalı oluşturma olasılığı çok daha yüksek olan yerel sermayenin de çıkarlarına genellikle aykırıdır. Özellikle işçi haklarına ve çevresel sürdürülebilirliğe bağlı kalındığı takdirde büyük ölçekli yabancı arazi edinimle-

rinin ortaya iyi işler çıkarabileceğini ve yerel ekonomik etkilerin üreticileri olabileceğini belirtmek gerekiyor. Ancak mevcut eğilimler bunu vadetmemektedir: yabancı arazi edinimi, insanların ve yerel ekonomilerin sistemin dışarısında bırakılmasının ve yeryüzü yıkımının hikâyesidir.

Bu daha geniş bağlam karşısında, yabancı arazi ediniminin önemi ve anlaşılabilir oluşu incelenmeye müsaittir: genellikle arazi veya bir hükûmetin yürütme organının sözleşmelerin yürütülmesine doğrudan katılımı kadar görünür ve maddi olmayan daha büyük bir süreç hakkında bize bir şeyler anlatır. Ekonomik küreselleşme temsiliyetinin bu yolu, devletin bütününün kurban olması fikrinden çok farklıdır. Hem Küresel Güney’de hem de Küresel Kuzey’de küresel şirket sermayesi ile uyumlu hâle gelen genellikle hükûmetlerin yürütme organıdır. Uyum, yabancı arazi edinimi faaliyetlerinde oldukça görünür hâle gelmektedir. Aynı zamanda, devletlerin küresel süreçlere stratejik katılımının önemli bir sonucu, farklı çıkarların güdümündeki hükûmetlerin hedeflerini, küresel şirketlerin gündeminden uzaklaştırarak çevre, insan hakları, sosyal adalet ve iklim değişikliği ile ilgili küresel gündemlere doğru yeniden yönlendirebilmesidir.

NOTLAR

Finans ve Yetkinlik Olarak Finans

1. Bu önermeyi Sassen 2008b, 2013'te geliştirdim. Bu kaynaklar ayrıca bu bölümün konusunun tüm önemli yönleri hakkında kapsamlı kaynak dizinleri içermektedir. Ayrıca, bkz. Stiglitz 1999; Knorr ve Preda 2013; Graebner 2012; Hartman ve Squires 2013; Krippner 2011; Lerner ve Bhatti 2013; IMF 2006, 2008, 2012a, 2012b.
2. Sassen 2001, 4. bölüm; 2008c, 5. ve 7. bölümler. Finansın önemli bir özelliği, büyük iş kayıpları karşısında bile uluslararası işlemlerden güçlü kârlar elde edebilmesidir. Bu açıdan, Amerika Birleşik Devletleri'nde finan sektörü, istihdam yaratıcıları olarak sunulsa da (örneğin, Beyaz Saray 2010) öyle olmayan sözde Serbest Ticaret Anlaşmalarından (STA'lar) kâr elde etmiştir (ör. Scott 2010, 2013; Avrupa Komisyonu 2013; Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Temsilciliği Ofisi 2013a, b, c; Public Citizen 2011, 2013). Yeni Transpacifik STA da vad edilen işleri meydana getirmeyecek.
3. Daha kapsamlı bir inceleme ve detaylı bir kaynakça için, bkz. Sassen 2013.
4. Sassen 2008c, 348–65. Finans ve bankacılığın konutla ilişkisine dair belirli konular için, bkz. van Onselen 2013; Goldstein 2013; Smith 2013; Krainer 2009; Kumbhof ve Rancière 2010; Neuman 2013.
5. Bkz. Center for Housing Policy 2012; Core Logic 2013; Furman Center 2007; Hankiewicz 2013; Levy ve Gopal 2011; Mitchell 2013. Irk ayrımcılığı üzerine, Wyly ve diğerleri 2009 ve Aalbers 2012'deki birçok bölüm. İcra ihbarnameleri hakkında detaylar için, bkz. Realty Trac 2007, 2008, 2009, 2011, 2012a, 2012b, 2013a, 2013b.

6. Global Insight 2007; Pettit ve Reuben 2012; ayrıca bkz. Dewan 2013. Bu, finansal sistemin yalnızca bir bileşenidir. Zengin ve güçlü yatırımcılar arasındaki etkileşimlerden oluşan ve bu ilkel birikim mekanizmalarının sorun olmadığı birçok finans bileşeni vardır. Ancak, emeklilik fonları ve yatırım fonları başta olmak üzere, bu tür mekanizmalara tabi olan diğer bazı önemli bileşenler de mevcuttur. Emeklilik fonları ve yatırım fonları, genellikle, yatırım fonlarından hisse satın alan emekliler ve tüketiciler için önemli ve yersiz kayıplara yol açan çok sayıda küçük ücret ve komisyon ödemek zorunda kalır. Son olarak, yüksek faizli ipotekli konut kredilerinden kaynaklanan zararın çoğu bankalara değil, tahvil sahiplerinin omzuna yüklendi.
7. Daha ayrıntılı bilgiler için, bkz. Sassen 2008a; ayrıca, bkz. White 2013; Schwartzkopff 2013; Liu ve Rosenberg 2013; Novinite 2011; Miles ve Pilonca 2008; Glick ve Lansing 2010; Warnock ve Warnock 2008, 2012.
8. Arrighi 1994.
9. Farrell ve diğerleri 2008.
10. Konut ipotegi finansmanının küresel potansiyeli hakkında, bkz. European Mortgage Federation 2007; World Bank 2008, 2013a; Miles ve Pilonca 2008; Glick ve Lansing 2010; Neumann 2013. Çeşitli başka yayınlarda (Sassen 2008b, 2013), konut kredisi ödeme kapasitesini yatırımcıların kârından ayıran enstrümanların icadı göz önüne alındığında, küresel finansın dünya çapında bu özel yüksek faizli konut kredisi türünü kullanma potansiyelini gösteren çeşitli ve kapsamlı verileri inceliyorum.
11. Sassen 2008c, 7. bölüm; Varchaver ve Benner 2008, ISDA'dan elde edilen verilere dayandırılmıştır.
12. Sassen 2001, 4. bölüm.
13. Ganchev ve diğerleri 2009; SEC. 2013; Kocjan ve diğerleri 2012; Keohane 2012.
14. Alvarenga 2013.
15. Patterson 2013.
16. Clark 2011.
17. Patterson 2013.

III

FİNANS VE YETKİNLİK OLARAK FİNANS

Sistemli Mantık Olarak Krizler

Finansal kâr, ahlaki açıdan tarafsız olarak nitelendirilebilir. Örneğin sürdürülebilir ulaşım sistemi gibi finansal olmayan bir varlığa dönüştürülerek fayda amaçlı kullanılabilir. Zararlı işler uğruna, örneğin bölgesel askeri diktatörlere silah temin ederek finansal kâr oluşabilir ya da ahlaki denetim bir yana, ampirik incelemenin mümkün olmadığı kadar karmaşık olabilen, daima spekülatif finansal yapılar için bir sahne olarak kullanılacak şekilde materyale dönüşmeden öylece bırakılabilir. Türev piyasasıyla dikkate değer biçimde bağlantılı olan bu eğilimlerin sonuncusu son yirmi yılda finans sektörüne egemen olmuştur. Faaliyetlerinin belirsiz olması sebebiyle bu pazarın ne kadar tehlikeli olabileceği mali krize kadar anlaşılmamıştır. Gelişmiş bazı ülkelerde, artık aşikâr olan aşırı düzeyde finansallaşmayı yaratmıştır.

Finansal sistemin son yirmi yılda kat ettiği büyüme, değerini diğer borç türlerinden maddi mallara (ev ve ekinler gibi) kadar değişen farklı kaynakların oluşturduğu bir yelpazeden sağlayan karmaşık bir borç türü olarak ödenmemiş vadeli işlemlerin toplam değerinde fark edilmektedir; türevler, hâlihazırda piyasadaki en yaygın finansal araçtır. Ödenmemiş türevlerin toplam değeri, 2008’de kriz patlak vermeden önce 600 trilyon dolara yükselmiştir (küresel GSYİH’nın on katından fazla); tekrar yükselmeye başlamadan önce ise kısa bir süreliğine düşmüştür. 2012 yılına gelindiğinde, şirketleri, hükûmetleri ve tüm ekonomileri başarısızlı-

ğa uğratan oldukça maliyetli bu olaydan birkaç yıl sonra, toplam değer 800 trilyon doların üzerine çıkmış ve 2013 başlarında 1 katrilyon doları görmüştür. Benzer şekilde, krizden hemen önce 160 trilyon dolar olan ve 2010 yılına kadar yaklaşık olarak 200 trilyon dolara kadar yükselen banka aktiflerinin değeri ise o zamandan beri yükselmeye devam etmektedir. Buna karşılık, 2007'de 55 trilyon dolar olan küresel GSYİH'nın 2008'in başında 45 trilyon dolara düşmesi ekonomik krizi yansıtmaktadır. Ev sahipleri, ekonomiler ve hükûmetler değer kaybederken bile finansın kendi değerini oluşturma imkânı, finansın gücünü ve onu aynı zamanda tehlikeli yapan unsuru oluşturmaktadır.

Finansı, Amartya Sen'in veya Martha Nussbaum'un olumlu bir anlam taşıyan yetkinlik [*capability*] kavramından farklı biçimde değişken değerli bir yetkinlik olarak değerlendirmekteyim. Finans, geleneksel bankacılıktan ayrılmalıdır. Geleneksel bankalar ellerindeki parayı satar. Finansal şirketlerin ise geleneksel bankacılıktan çok daha yenilikçi ve istilacı olma dürtüsü, sahip olmadıkları bir şeyi satmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda finans, bir ekonominin hemen hemen bütün bileşenlerini menkul kıymetleştirme ve bunu yaparken ekonomileri ve hükûmetleri ne kadar başarılı olduğunu ölçmek için kendi kriterlerine tabi tutma yetkinliği olarak düşünülebilir. Menkul kıymetleştirme, bir evin, malın veya borcun, hareketli hâle geldiği ve yakın veya uzak pazarlarda tekrar tekrar alınıp satılabileceği bir finansal dolaşım ağına taşınmasını içermektedir. Geçtiğimiz yirmi yılda finans, yaygın kredi kalemlerini -sadece yüksek dereceli borçları değil, aynı zamanda kullanılmış araba kredileri ve az miktardaki belediye borçlarını- menkul kıymetleştirmek için oldukça karmaşık araçlar icat etmiştir. Bir girdi bir kez menkul kıymetleştirildiğinde, finans mühendisliği, tamamı o ilk adımın iddia edilen istikrarına dayanan ve giderek spekülatif araçlardan oluşan uzun finansal zincirler oluşturmaya devam edebilir. O hâlde, çok özel, ayırt edici ve çoğu zaman tehlikeli olan bir yetkinlik söz konusudur (Finansı mümkün kılan temel unsurlardan biri olan belirli türevlerin, Amerika Birleşik Devletleri'nde yasa dışı ilan edildiğini hatırlamakta fayda var. Türev ürünlerin Chicago emtia piyasalarında yeniden yasal hâle geldiği 1973 yılına kadar bu durum geçerliydi.)

Karmaşık araçlar üretmek ve onları geliştirmek, finansın temelinde yatan meseledir. Burada söz konusu olan, mikro-ekonomik modellerin

matematiğinden ziyade fiziğin matematiği ve ürettiği modellerdir. Goldman Sachs'ın arka planında fizikçilerin dolu olması bu duruma bir örnektir. Arka plandaki matematik, toplantı odasının yüksek ücretli yöneticilerinin anlayışının genellikle çok daha ötesinde bir anlayışa sahiptir.

Bu belirleyici nitelikler, 1980'lerde başlayan ve 1990'lardan itibaren dünya çapında hızla yükselen bir süreçte finansı önemli bir güç hâline getirmektedir. Finansı, faillerin, yetkinliklerin ve işlemsel alanların birlikteliğinden oluşan karmaşık bir yapı olarak değerlendirmekteyim. Bu ağın öğeleri, kitabın konu edindiği kavramsal açıdan örtülü dinamikler olarak işlevini yerine getirmektedir. Finans, görünürde çeşitli biçimler alarak menkul kıymetleştirilmiş öğrenim kredileri ve kredi temerrüt takasları gibi çeşitli araçlarla Çin ve Amerika Birleşik Devletleri kadar farklı ilkel duruşlara sahip ortamlara uyum sağlayabilir. Ancak bu çeşitli kılıfların altında çığır açıcı bir yetkinlik yatmaktadır -jeopolitik, egemen otorite, yasal sistem, devlet-ekonomi ilişkisi veya ekonomik sektör ne olursa olsun şirketlerin, hane halklarının ve hükümetlerin borçlarının ve varlıklarının finansallaştırılması.

Finansı, dünyamızı pek çok farklı şekilde yeniden şekillendiren kavramsal olarak örtülü eğilimlerin en başarılı ve etkili -en azından kısa vadede- olanı olarak düşünebiliriz. Finansın görünür tezahürleri, bazıları bu amaca yönelik üretilen, çoklu mikro dünyalar ve mikro trendlere dönüşmektedir: kredi kartı borçları, herhangi bir hükümetin bütçe açığı, belirli bir şirketin borcu vb. Bir noktaya kadar tüm bu ayrıştırma, bu borçların ve varlıkların üretildiği ve üçüncü taraflarca tanınabilir hâle geldiği çeşitli kurumsal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Ancak ayrıştırma, aynı zamanda sistemin oluşturduğu daha derinde yatan içinden çıkılmaz durumu görünmez kılmakta ve birçok yönden olup biteni gizlemektedir: sağlam ekonomilerin, makul kamu borçlarının ve ortalama ev sahiplerinin büyük ölçekli yıkımı. Her durumda yaşanan yıkım, finansal şirketlere sermaye ve kaynak akışı ve diğer ekonomik sektörlerin yoksullaşması demektir. Elbette istisnaları da vardır ve finans dışında yüksek teknolojiye petrole kadar bir dizi sektörde de zenginleşme eğilimini görebiliriz. Bu diğer sektörlerin çoğu, finansa bağımlıdır veya ihtiyaç duyduğu yüksek düzeyde uzmanlaşmış hizmetler ile finansman sağlayarak gelir elde etmektedir.

Yine de finansı ve dinamiklerini ancak çeşitli gediklerin açıldığı dünyalar aracılığıyla kavrayabiliriz. Örneğin, artık sadece gıdanın, altının ve diğer birçok malın metalaştırılmasına değil, aynı zamanda bu metaların finansallaşmasına da şahit oluyoruz. Benzer şekilde, kredilerde uygulanan faizin yanı sıra, faiz ödemelerinin finansallaştırılması da söz konusudur. Sistemde ters giden durumlar olduğunda ortaya çıkabilecek ekonomik şiddeti gösteren acımasız örnekler yaşanmıştır. Yakın bir tarihte Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Letonya gibi farklı ülkelerde yaşayan çok sayıda insanın hacizli evlerinden sınır dışı edilmesi bir örnektir. Bir diğeri, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya gibi farklı ülkelerde mali spekülasyonlardan ve belediye yönetimlerinin fonlarından kaynaklı yaşanan büyük ekonomik kayıplardır.

Artan sayıda ülkede ortalama bir eve sahip olmak isteyen mütevazı hanelerin nasıl finansallaşma çarkına dâhil edildiği üzerinden tüm bu tarafların, genellikle temel yollarla bir araya geldiği bir görünüm sunacağım. Amerika Birleşik Devletleri, gelişmenin ve onu mümkün kılan yeniliğin başlangıç noktası olması sebebiyle odak noktası olan ülkedir. Örnek durum, finansallaşmanın belli başlı bazı özelliklerini, kimileri için kısa ve oldukça kârlı olan bir yatırım döngüsünün oluşumundaki karmaşık araçların kullanımını ve evlerini kaybeden milyonlarca insan için ise saf zalimliğin boyutunu göstermeyi amaçlamaktadır. Sonrasında, bu tür araçların küresel potansiyeli incelenecektir ve her ülkenin kendine özgü dinamikleri de dikkate alınarak, benzer dışarıda bırakma durumlarının yaşandığı farklı ülkeler incelenecektir.

Her bir ülkenin, kendine özgü durumunun içerisinde süzülerek aşına olunan farklılıkların ötesinde daha derin bir temel dinamiği paylaşmaya başlaması, yapılacak inceleme için önemlidir. Farklı ülkeler, farklı ulusal bankacılık sistemleri vb. durumlar arasında süregelen ve kalıtsal olan ayrımların kavramsal tutsağı olmaya meyilliyiz. Bunun bazı sonuçları vardır: Tanıdık ve genellikle uzun süredir devam eden ayrımlara odaklanmamız, benzer bir dinamiğin çeşitli vakaların altında yatabileceği gerçeğini gizlemeye veya daha az anlaşılabilir hâle getirmeye hizmet etmektedir. Bölgesel veya ulusal gelişmeler ve eğilimler, tanıdık ayrımları aşan küresel bir meylin yapı taşları olabilir. Bölüm, daha derin bir küresel politik ekonominin oluşumunu gizleyen ve ulusal politik ekonomiler yo-

luyla görünür olan karmaşıklık ve zalimliğin arakesitinde bir tartışma ile sona ermektedir. Zalimlik, kısmen ülkelere özel nitelikler taşısa da, ulus devletlerin, ekonomik sektörlerin ve pazarların görünür hudutlarını aşan bir etki alanı vardır.

BÖLGESEL KONUTLANDIRMA KÜRESEL BİR FİNANSAL ARACA DÖNÜŞTÜĞÜNDE

Konut sahibi olmak, sosyal ve politik rolünün ötesinde, tüm gelişmiş toplumlarda uzun zamandan beri kritik bir ekonomik sektör olagelmış ve ekonomik büyümeye büyük katkılar sağlamıştır. İnşaat sektörünün bir parçası olarak, emlak piyasasının bir parçası olarak ve ipotek şeklinde bankacılık sektörünün bir parçası olarak tarihsel bağlamda bu ekonomik rolü oynamasının üç yolu vardır. Her üç sektörde de zaman zaman yenilikler için birer taşıyıcı olmuştur. Örneğin, güneş enerjisi, ofisler veya fabrikalardan ziyade çoğunlukla konutlara uygulanmıştır. Toplu inşaat, yeni teknikler ve biçimler geliştirmek amacıyla konut inşasını kullanmıştır ve prefabrik binaların endüstriyel üretimi benzer şekilde, muhtemel zorlukları çözmek için konutlara odaklanmıştır. Nihayetinde, ipotekler geleneksel tarzdaki bankacılığın önemli gelir ve yenilik kaynaklarından biri olmuştur. Artık dünya çapında bir standart olan otuz yıl süreli konut kredisi, esasında kredi piyasaları için büyük bir yeniliktir. Japonya ve ardından Çin, konut maliyetini karşılamak için üç neslin gerekli olduğu bir canlanma döneminde -1980'lerde Japonya'da ve 2000'lerde Çin'de, hızla artan konut finansmanı talebiyle başa çıkabilmek için doksan ve yetmiş yıllık konut kredilerini hizmete sokmuştur.

1980'lerde başlayan konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi, konut sektörünün ekonomideki rolünü farklılaştırmıştır. Konut ipoteklerinin menkul kıymetleştirilmesi bir ekonomi içerisinde büyüme yaratabilir. Ama aynı zamanda ipotek piyasasını spekülasyona açarak risk ve kayıplara karşı savunmasız hâle de getirmektedir. Bu, ipotekli mülkün sahibi spekülasyon yapmaya karar verirse ve riskler hakkında tam olarak bilgilendirilirse kabul edilebilir bir durumdur. Fakat böyle bir bilinçli rıza olmaksızın riskli bir düzenlemeye girme kararının verilmesi kabul edilemez. Sözleşmelerin uzun ve anlaşılmaz olduğu ve finans ve yatırım

sektörüne hâkim olan kültürün açıklık ve şeffaflıktan yoksun olduğu bir zamanda, bilinçli rıza bile yeterli olmayabilir. California'da bir belediye yönetimi olan Orange County'nin dillere düşmüş iflasını hatırlamakta fayda var: yerel yönetimin kredi olarak değerlendirdiği şeyin oldukça spekülâtif bir yatırım olduğu ortaya çıkmış ve yönetim, ilçeyi ve emeklilik fonlarını iflas ettirmiştir. Benzer bir kriz, 2012'nin sonlarında İtalya'daki 'düzinelerce belediye bir bütçe kriziyle karşı karşıya kaldığında da meydana gelmiştir, çünkü anlaşılır olduğunu düşündükleri banka kredilerinin, aslında kredi temerrüt takasları -en riskli ve en spekülâtif yatırım türlerinden biri olduğu ortaya çıkmıştır.

Konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi de benzer bir etkiye sahiptir: geleneksel kredi gibi görünen, spekülâtif pazarlarda satılacak ve satın alınacak spekülâtif bir yatırım aracının parçasına dönüşür. Ancak konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi farklı bir yol izlemekte ve son derece yıkıcı olabilecek başka bir finansal yeniliği temsil etmektedir. Konutun bir sözleşme (mortgage) ile temsil edilecek bir varlık olarak kullanılması için yeni bir yol açar, daha küçük bileşenlere ayrılabilir ve yüksek finans devresinde satılık diğer borç türleri ile birlikte yer alabilir. 2000'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen eşik-altı ipotekli konut kredisi örneğinde, konut kredisini temsil eden sözleşme, "varlık temelli menkul kıymet" oluşturmak üzere düşük riskli fonlar ile birleştirildi. Amaç, bu ürünleri finansal yatırımcılara satmaktır. Böyle bir satışta başarılı olmak için önemli olan tek unsur, banka ile evin alıcısı arasında bir varlığı, yani orta hâlli bir evi temsil eden imzalanmış bir sözleşmeydi. Dayanak varlığın (evin) gerçek değeri, ipoteğin kendisi veya faiz ödemelerinin değeri önemli değildi. Finansal araç, kendisini bu değerlerden ayıracak şekilde yapılandırılmıştı. Finansal araç, çok düşük maliyetli bir varlığın (maddi varlık rolü oynayan) yalnızca küçük bir kısmını içerse ve çoğunlukla diğer borç türlerinden oluşsa bile önemli olan, aracın yatırım devresinde varlığa dayalı bir menkul kıymet olarak işlev görebilmesiydi. Buradaki asıl zorluk, bu varlığın (evin) gerçek değerini yüksek finans devresinde kullanılacak olan sözleşmeden ayırmaktır. Bir dizi karmaşık adım (sayıları on beşe kadar uzanan) geliştirmek gerekiyordu, böylece evin gerçek değeri ve kredi ödemeleri önemsiz hâle geliyordu. Yani, varlığa dayalı menkul kıymetin, genelde oldukça mütevazı olan malın gerçek değerinin

külfetinden “kurtarılması” gerekiyordu. Sonuçta, son derece karmaşık ve anlaşılması güç bir araç ortaya çıkıyordu.

Bu tür bağlantıların koparılması, konut kredisi sahiplerinin kredi itibarını kâr potansiyelinden bağıntısız hâle getirmiştir. Süreç, satış görevlilerinin sözleşmeyi imzalatmak üzere baskı yapmasıyla, orta gelirli hane halklarını yüksek riskli bir duruma sürüklemekle sonuçlanmıştır. Önemli olan, imzalanan sözleşmenin yalnızca varlığı, daha doğrusu, imzalanmış bu tür çok sayıda sözleşmenin oluşturduğu yığındı. Bu yenilik, düşük-orta gelirli konut sahiplerinin dünyasını yüksek finans devrelerine açarak, potansiyel olarak milyarlarca konut sahibinden oluşan küresel bir pazar yaratabilecek bir ortam oluşturdu. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında, bu yeni finansal aracın dünyanın gelişmekte olan başlıca bölgelerine yayılma potansiyeli kısaca incelenecektir.

Finans sektörü, yatırımcılar için bir araç geliştirme amacıyla konutu ilk defa kullanmamıştır. İlk konut kredisine dayanan menkul kıymetler 1970’lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Fikir, kredileri finanse etmek için temelde banka mevduatları olan birçok farklı biçimdeki geleneksel kaynağın yanı sıra, başka bir kaynak yaratmaktır. İyi niyetli erken formlarında konut ipoteğine dayalı menkul kıymetler, konut kredisi faiz oranlarını düşürmeye ve kredi arzını dengelemeye hizmet etmiştir: yani, bankaların kriz dönemlerinde bile kredi vermeye devam etmelerine izin vermiştir.

Ancak, eşik-altı ipotekli konut kredisinin daha önceki tecessümü bir devlet projesiydi. Yirmi birinci yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri’nde geliştirilen ve şimdi uluslararası alana yayılan eşik-altı ipotekli konut kredileri, finans sektörüne hizmet etmek için inşa edilmiştir. Amacı, hane halkının konut almasına yardımcı olmak değildir; daha çok finansal devrelerde kullanılmak üzere bir finansal araç, varlığa dayalı bir menkul kıymet inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu yeniliği farklı kılan iki özellik vardır. Biri, bu ipoteklerin satın alınabilmeleri ve hemen satılabilmeleri bakımından tamamen finansal birer araç olarak işlev görmeleridir. Finansal aracın mülkiyeti sadece birkaç saat sürebilir. Bu nedenle, bir yatırımcı finansal aracı sattığında, evin kendisine ne olduğu önemsiz hâle gelmektedir; gerçekten de büyük zarara uğrayan şirketler veya banka bölümleri, büyük ölçüde, borç mülkiyetini elinde bulunduran, uzmanlaşmış eşik-altı

ipoteekli konut kredisi verenler veya bankalar içindeki bölümlerdi. Ayrıca, daha önce de açıkladığımız gibi, bu krediler bölünmüş, birbirine eklenmiş ve çeşitli yatırım paketleri arasında dağıtılmış olduğundan, böyle bir pakette aslında tüm evi temsil eden tek bir bileşen yoktur. Buna karşılık, ev sahibi birkaç ay boyunca kredi ödemelerini karşılayamazsa tüm evi ve yaptığı yatırımı kaybeder -finansal aracın sahibine ve o aracın içinde evinin payına bakılmaksızın.

Geleneksel konut kredileri ile arasındaki ikinci fark ise kredinin kendisinin ödenmesinin değil, yüzlerce veya binlerce kredi payını bir araya getiren finansal paketin satışının yatırımcı için kâr kaynağı olmasıdır. Finansal aracın bu özgün niteliği sayesinde borç verenler, orta gelirli ev sahipleri tarafından temsil edilen geniş potansiyele sahip piyasadan kâr elde etmektedir. Kredinin kendisinin ödenmesi kâr kaynağı olmaktan çıkıp, finansal paketin satışı kâr kaynağı olduğunda, dünya genelinde var olan bu hanelerin milyarlarcası büyük bir hedef hâline gelebilir. Borçlunun kredi değerliliği borç veren için önemli değildir. Asıl önemli olan hane halklarına satılan (çoğunlukla hane halklarının içine itildiği) çok sayıda konut kredisidir. Bu tür kredilerin hedefi zengin spekülâtörler ise bu özgün nitelik bir sorun oluşturmaz, ancak daha az varlıklı haneler hedef hâline geldiğinde endişe verici olmaya başlamaktadır.

Yatırımcıların dünyası (sadece bazıları etkilenecek) ile ev sahiplerinin dünyası (borç zamanında ödenmediğinde, finansal araca hangi yatırımcının sahip olduğuna bakılmaksızın, evi kaybedeceklerdir) arasındaki dengesizlik, konut piyasasında ve konut finansmanı piyasasında da büyük bir çarpıklık oluşturmaktadır. Kredi yükümlülüklerini yerine getiremeyen ev sahipleri, temerrüdün olumsuz sonuçlarından kaçamazken, çoğu yatırımcı olumsuz etkilerden kaçınabilir çünkü bu kredileri zaten satmak için satın almışlardır; Ağustos 2007’de krizin patlak vermesinden önce, birçok kazançlı çıkan yatırımcının yanında sadece birkaç kaybeden yatırımcı olmuştur. Nitekim, yatırımcıların eşik-altı ipotekli konut kredileriyle (düşük nitelikli araçlar) bile olumlu bir ilişki kurabilmelerinin meydana getirdiği kayıtsızlık, olası ev sahipleri için iyi bir duruma işaret etmemekteydi. Burada, bir yeniliği sahneye çıkaran çeşitli oyuncuların konumunun görünür kıldığı bir diğer keskin dengesizliğin varlığını görmekteyiz.

Son olarak, cari dönem üçüncü bir dengesizliği görünür kılmaktadır. Finansal kaynaklar, sınırlı sayıda büyük şirketin bünyesinde yoğun bir şekilde toplandığında, aralarında eşik-altı ipotekli konut kredisinde büyük bir paya sahip olan herhangi biri, bir konut kredisi temerrüt krizi yaşandığında büyük kayıplarla karşı karşıya kalır. Daha önceki bir dönemde ise kredi mülkiyetinin çok sayıda banka ve kredi kooperatifi arasında geniş ölçüde dağıtılması sebebiyle oluşan zarar da daha çok paylaşılmış olurdu. Birkaç büyük, güçlü şirketin yanlış bir yanılgıya kapılarak yüksek riskli araçları yönetebileceklerini düşünmeleri, bu firmaların yaşadığı kayıpları daha da artırmıştır. Zalim uygulamalar, şirketlerin farklı pazarlara hâkim olma hacmi ve giderek bu pazarların birbirine bağlı hâle gelmesi, büyük şirketleri çevreleyerek kendi güçlerine karşı savunmasız hâle getirmiştir. Hâlihazırda ölü bir şirket olan Lehman Brothers örneğinde, şirketin iflas işlemlerini düzenlemek amacıyla üst düzey uzmanlardan oluşan bir ekip şirketin değerini henüz belirlememiştir.

Örneğin, Almanya'nın aksine, ev sahibi olmanın başlıca önceliğe sahip olduğu Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkede, orta gelirli haneleri riskli konut kredisine ikna etmek zahmetsizdir. Ev sahibi olma imkânı (pek çok hane için bir aldatmaca olduğu anlaşılmıştır) ile sunulan tabloda, orta gelirli insanlar, sahip oldukları birikimleri peşinata ve gelecekteki kazançlarını aylık ödemelere yatıracaktır. Orta gelirli hanelerin küçük çaplı birikimleri veya gelecekteki kazançları ve orta hâlli bir evin önceki mülkiyeti, müşterilerin bir sözleşmenin parçası olmasını sağlamak için kullanılmıştır. Görüldüğü üzere, borç veren için önemli olan evin kendisi veya kredi ödemeleri değil, sözleşmedir çünkü sözleşme, yatırımcılara kâr sağlayabilecek bir finansal araç geliştirmek amacıyla gereklidir.

2004 yılına gelindiğinde, bu strateji yatırımcılar vasıtasıyla o kadar başarılı oldu ki, konut kredisi verenler tam kredi raporları veya peşinat talebinde bile bulunmadılar, sadece sözleşmede bir imzanın olması onlar için yeterliydi. Spekülatif sermaye altında ezilen bir finans dünyasında, hız ve sayılar önemliydi, bu yüzden kâr payını oluşturan, mümkün olduğu kadar çok haneye eşik-altı ipotekli konut kredisi satmaktı. Bu hanelere, daha korumaya yönelik, ancak işlenmesi çok daha uzun sürecek olan normal bir konut kredisi almaya hak kazananlar da dâhildi. Hane halkları, mahalleler ve şehirler üzerindeki olumsuz etkiler dikkate alınmadı. Bazı-

ları adına olumsuz bir durum olan konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesinde işleyen aynı yeniliğin, aslında daha büyük bir sistem içinde salt olumlu olana dönüşebilmesi, dış kaynaklı işler söz konusu olduğunda da gözlemlenebilir. Dış kaynak kullanımı karmaşık ve maliyetli bir lojistiği beraberinde getirmektedir, ancak çalışılan her saatte kazanılan her bir kuruşa değer çünkü dış kaynak kullanımı, bir şirketin finansal piyasalarındaki hisseleri için ek değere ve dolayısıyla hissedarlar ve yöneticiler için elde edilen ek kâra dönüşmektedir.

Ayrıca, finans dünyasında işleyen mantığa göre, bir yeniliğin başarılı olmayacağına dair bahse girerek -yani başarısızlığı tahmin ederek- iyi bir kâr elde etmek de mümkündür. Bu şekilde elde edilen kâr, eşik-altı ipotekli konut kredileri ve kredi temerrüt takasları başta olmak üzere bir dizi başka finansal yenilik ile gerçekleşmiştir. Aslında, çok daha büyük bir takas piyasası Eylül 2008 mali krizinin ateşleyeni olmuştur: 2007’de başlayan süreçle kredi temerrüt takaslarını nakde çevirmeye çalışan endişeli yatırımcılar, bu 60 trilyon dolarlık piyasanın yükümlülüklerini yerine getirecek gerçek fonların yoksunluğu gerçeğini görünür kılmıştır. Kısacası, kredi krizi, ABD’de ve dünyanın geri kalanında hâlâ yaygın olan iddianın aksine karşılayamayacakları konut kredilerini alan sorumsuz hane halklarından kaynaklanmıyordu. Aksine, artan icralar, kredi temerrüt takasları satın alan yatırımcılara işaret etmektedir. Bu durum, yatırımcıların “sigortasını” nakde çevirme zamanı geldiğinde bunun için gerekli paranın olmadığını, çünkü hacizlerin takasların da değerini düşürdüğünü göstermektedir.

Konut fiyatlarındaki düşüş de dâhil olmak üzere icra ve beraberinde getirdiği farklı koşullar, haneler adına son derece olumsuz sonuçlara yol açmıştır. 2005’ten 2010’a kadar, 13,3 milyondan fazla ipotekli konut kredisinin tahsiline yönelik yapılan icra bildiriminden 9,3 milyonu tahliyelerle sonuçlanırken bu durumun 35 milyon kadar insanı etkilediği düşünülmektedir. 2008 yılında ABD’de günde ortalama 10.000 hane halkı evini kaybetmiştir. İcra durumlarının tümü elbette ki hane halkının evden çıkarılması ile sonuçlanmaz -en azından derhal gerçekleşmez- ve bazı hanelere birden fazla icra bildirimi gönderilmiş de olabilir. Ancak mevcut bilgiler, 2010 yılı itibarıyla bu hane halklarının 7 milyondan fazlasının artık icralık olmuş bir evde yaşamadığını göstermektedir. 2014 yılına değin tahminen 4 milyon hanenin başı icra meselesi ile ağrımaya devam ede-

cektir. Bu tablo, finans, hukuk, muhasebe ve matematik alanlarında engin kapasitesini kullanan son derece karmaşık bir dizi aracın ortaya çıkardığı zalim ve ilkel bir birikim biçiminin ürünüdür.

Yıl	Haciz Tebligatları (milyon)
2006	1.2
2007	2.2
2008	3.1
2009	3.9
2010	2.9
Total	13.3

TABLO 3.1: ABD Konut Hacizleri, 2006– 2010

Veri kaynağı: RealtyTrac 2012b.

Orta gelire sahip milyonlarca insan için felaket etkisinde olmuştur. New York şehri, bu büyük sistemin küçük ölçekli bir örneğidir. Tablo 3.2, şehirdeki diğer tüm gruplardan çok daha yüksek bir ortalama gelir grubunun mensubu olan New York'un beyaz sakinlerinin, diğer tüm gruplara göre eşik-altı ipotekli konut kredisi alma olasılığının nasıl daha düşük olduğunu göstermektedir. 2006 yılı itibarıyla, eşik-altı ipoteklerin sayısı keskin bir şekilde artarken, beyazlar tarafından alınan tüm konut finansmanlarının sadece yüzde 9,1'i eşik-altı konut kredisine dâhildi; öte yandan bu oran, Asya kökenli Amerikalılar için yüzde 13,6, İspanyol kökenli Amerikalılar için yüzde 28,6 ve Afrika kökenli Amerikalılar için yüzde 40,7 idi. Tablonun gösterdiği bir diğer sonuç ise 2002'den 2006'ya kadar tüm grupların yüksek faizli borçlanma seviyelerinin hızla büyümesidir. 2002'den 2005'e kadar en şiddetli geçen dönemi düşünürsek, yüksek faizli borçlanma oranları beyazlar için iki katından fazlasına, Asyalılar ve Hispanikler için üç katına ve siyahiler için dört katına çıkmıştır. New York'un muhitlerine göre yapılan bir diğer inceleme, on yoksul muhitin en derin-

den etkilenen yerler olduğunu gösteriyor: konut kredisi alan sakinlerin yüzde 34 ila 47'si eşik-altı ipotekli konut kredisi almıştır.

	2002	2003	2004	2005	2006
Beyaz	4.6%	6.2%	7.2%	11.2%	9.1%
Siyahi	13.4%	20.5%	35.2%	47.1%	40.7%
Hispanik	11.9%	18.1%	27.6%	39.3%	28.6%
Asyalı	4.2%	6.2%	9.4%	18.3%	13.6%

TABLO 3.2: New York Şehrinde Irk Bazlı Konut Kredisi Alımı, 2002–2006

Kaynak: Furman Center 2007.

Maliyetler, belediye yönetimlerine ödenen emlak vergisi gelirinde uğranan zarar ile tüm büyükşehir bölgelerine yayılmaktadır. Tablo 3.3, Global Insight tarafından belirlendiği üzere, konut kredisi krizi ve buna bağlı sonuçlar nedeniyle 2008 için gerçek gayrisafi kentsel hasılda (GMP) tahmini olarak en büyük kayıpları yaşayan on büyük ABD şehrini göstermektedir. Bu on büyükşehrin toplam ekonomik kaybının 2008 yılı için 45 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. 2008 yılında gayrisafi kentsel hasılda New York 10 milyar dolardan fazla, Los Angeles 8.3 milyar dolar ve Dallas, Washington ve Chicago'nun her biri ise yaklaşık 4 milyar dolar kaybetmiştir. Bu yıllarda geliştirilen yüksek faizli ipotek aracı, finansal kurumların, toplum ve ulusal ekonomi için olumsuz sonuçları göz ardı ederek finansal değere nasıl büyük katkılar sağlayabileceğinin sadece bir örneğidir. Bu ihmal, kötücül bir etkisi olmasına rağmen tamamen yasalıdır.

EŞİK-ALTI İPOTEKLİ KONUT KREDİSİNİN KÜRESEL DÜZEYDE YAYILMA POTANSİYELİ

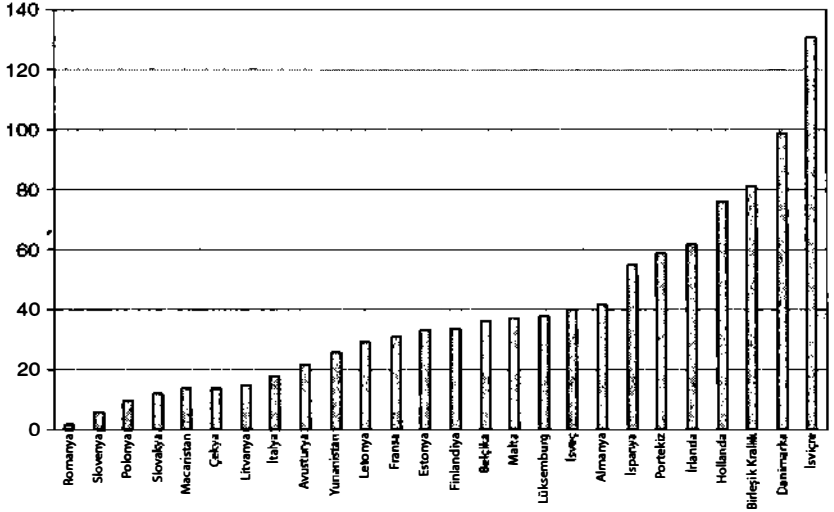
Yüksek faizli ipoteğin özellikleri göz önüne alındığında, küresel olarak dolaşımında olması ve prensipte dünya çapında en az bir milyar veya üzeri orta gelirli ev sahibine ulaşması muhtemeldir. Görüldüğü üzere, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki temerrüt oranları hızla artmaktadır. Örneğin Macaristan'da verilen eşik-altı ipotekli konut kredisinin bir milyondan fazlasının ödemesinde gecikme yaşanmıştır.

Bir ekonomide ipotekli konut kredisi ile alınan evlerin görülme sıklığı, konut ipoteği sermayesinin potansiyel büyümesini ölçmeye yönelik kritik bir ölçüttür. Şekil 3.1 ve 3.2, sırasıyla Avrupa ve Asya'daki çeşitli ülkelerde konut ipoteği borcunun GSYİH'ye oranını göstermektedir. Bu tür borçların çoğunlukla düşük oranda görülmesi, eşik-altı ipoteklerin satışında önemli bir potansiyele işaret etmektedir.

Sıra	Büyük Şehir Bölgesi	İncelenmiş gerçek GMP büyümesi (%)	Gerçek GMP büyümesinde kayıp (%)	GMP kaybı
1	New York	2.13	0.65	10,372
2	Los Angeles	1.67	0.95	8,302
3	Dallas	3.26	0.83	4,022
4	Washington	2.79	0.60	3,957
5	Chicago	2.23	0.56	3,906
6	San Francisco	1.88	1.07	3,607
7	Detroit	1.30	0.97	3,203
8	Boston	2.16	0.99	3,022
9	Philadelphia	1.85	0.63	2,597
10	Riverside	3.51	1.05	2,372

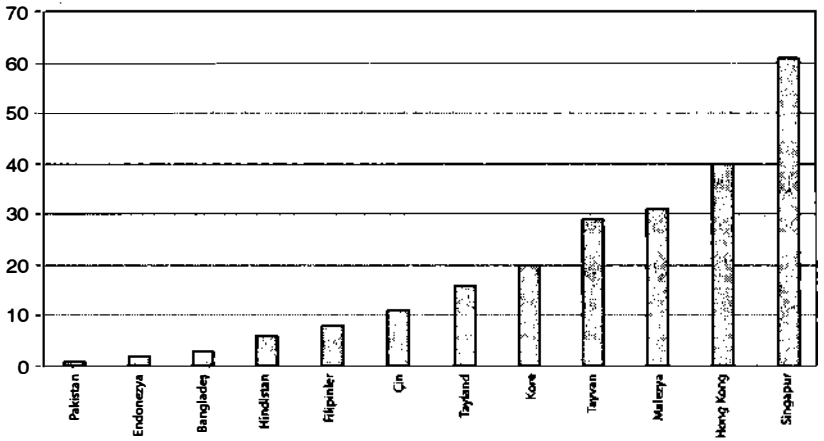
TABLO 3.3: En Büyük GMP Kaybı Olan ABD'nin on büyük şehri, 2006

Kaynak: Global Insight 2007, tablo 2.

ŞEKİL 3.1 Avrupa'da Konut İpoteki Borcunun GSYİH'ye Oranı, 2006

Kaynak: Miles ve Pillonca 2008, şekil 1.

ŞEKİL 3.2 Gelişmekte Olan Asya'da Konut İpoteki Borcunun GSYİH'ye Oranı, 2001- 2005

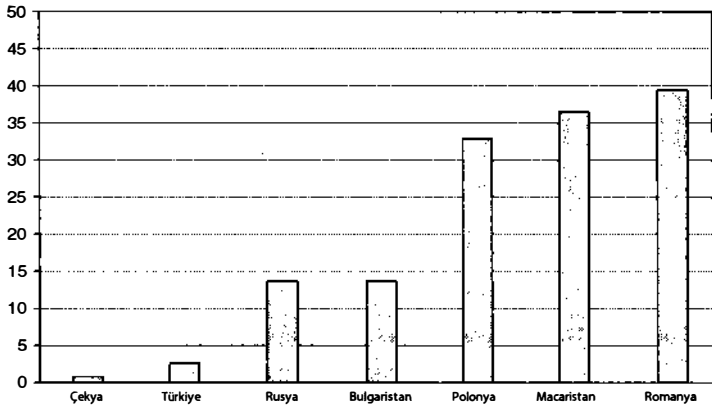
Veri kaynağı: Warnock ve Warnock 2008, tablo 2.

İkinci önemli ölçü, hızlı bir değişimin yaşandığı 2000–2005 döneminde, toplam hane halkı kredisinin (yani borcun) hane halkı safi geliri-ne oranıdır (bkz. Tablo 3.4 ve Şekil 3.3). Bazı ülkelerde bu oran keskin bir şekilde artış göstermiştir: Örneğin, Çek Cumhuriyeti’nde 2000’de yüzde 8,5 oranında seyrederken 2005’te yüzde 27,1’e ve Macaristan’da yüzde 11,2’den yüzde 39,3’e, Güney Kore’de yüzde 33’ten yüzde 68,9’a yükselmiştir. 2000 yılında yüzde 4,7’lik düşük bir orana sahip olan Hindistan’da da 2004 yılına kadar iki katına çıkarak yüzde 9,7’ye yükselmiştir. Olgun piyasa ekonomilerinde bu oran çok daha yüksek olsa bile gelişmekte olan piyasalara göre çok daha düşük bir artış göstermiştir. Örneğin; oran, Japonya’da 2000 ve 2005 yılları arasında yüzde 73,6’dan yüzde 77,8’e ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yüzde 104’ten yüzde 132,7’ye yükselmiştir. İspanya’da ise 2000 yılında yüzde 65’ken 2005’te yüzde 112,7’ye çıkarak en yüksek artışlardan biri yaşanmıştır; Avustralya’da da aynı yıllar arasında yüzde 83,3’ten yüzde 124’e yükselmiştir. Üçüncü bir değerlendirmeye ölçüsü olarak, hane halkı borçlanmasının yerel bir bankaya mı yoksa yabancı bir bankaya mı olduğu önemlidir. Küçük bir yerel bankaya ait ise, kazancın (örneğin, bölgesel hane halkının bu borca ilişkin faiz ödemeleri) bölgede dolaşıma girmesi için iyi bir şans yakalanabilir. Yabancı bir bankaya borçlu ise, bu tür bir yeniden dolaşım olası değildir.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Gelişmekte olan piyasalar						
Çek Cumhuriyeti	8.5	10.1	12.9	16.4	21.3	27.1
Macaristan	11.2	14.4	20.9	29.5	33.9	39.3
Polonya	10.1	10.3	10.9	12.6	14.5	18.2
Hindistan	4.7	5.4	6.4	7.4	9.7	
Kore	33.0	43.9	57.3	62.6	64.5	68.9
Filipinler	1.7	4.6	5.5	5.5	5.6	
Tayvan	75.1	72.7	76.0	83.0	95.5	
Tayland	26.0	25.6	28.6	34.3	36.4	
Olgun piyasalar						
Avusturulya	83.3	86.7	95.6	109.0	119.0	124.5
Fransa	57.8	57.5	58.2	59.8	64.2	69.2
Almanya	70.4	70.1	69.1	70.3	70.5	70.0
İtalya	25.0	25.8	27.0	28.7	31.8	34.8
Japonya	73.6	75.7	77.6	77.3	77.9	77.8
İspanya	65.2	70.4	76.9	86.4	98.8	112.7
Birleşik Devletler	104.0	105.1	110.8	118.2	126.0	132.7

TABLO 3.4: Hane halkı Kredisinin Kişisel Safi Gelire Oranı

Veri kaynağı: IMF 2006.

ŞEKİL 3.3 Döviz Ağırlıklı Hane halkı Kredisinin Payı, 2005

Veri kaynağı: IMF 2006.

KÜRESEL KONUT PİYASASININ ÖTEKİ YÜZÜ: ÇOK ZENGİNLER İÇİN YÜKSEK FAİZ

Konut piyasalarının uluslararası bir hâle gelmesi yeni bir biçim daha almıştır: çok zenginlere yönelik küresel bir eşik-altı konut piyasası. İcat edilmiş diğer bir ifadeyle üretilmiş bir piyasadır. Çok yüksek bir taban fiyat belirleyebilme temel pazar dinamiklerinden kaçınılmasına olanak tanırken alıcılar için pazarı maliyetin bir parçası hâline getirir. Temelde yatan fikir muhtemelen servet kavramı kadar eskidir ancak son on yılda gerçekleşen gelişmeler, kendine özgü nitelikleri olan bir safhaya işaret etmektedir. Gün geçtikçe daha fazla küresel şehirde, son derece zengin yabancılar tarafından kayda değer sayıda lüks ev satın alınmıştır; bazı şehirlerde bu işlem, daha büyük bir malikane hâline getirmek amacıyla birkaç küçük yapı birimi satın almayı gerektirmiştir. Süper zenginlerin ana istikametleri arasında Monako, Londra, Paris, New York, Moskova, Singapur, Hong Kong, Şanghay ve Dubai yer almaktadır. 2007'den 2012'ye uzanan ekonomik kriz döneminde yabancı alıcıların yüzdesinde belirgin bir düşüşün (yüzde 24) görüldüğü tek şehir Şanghay'dır. Çoğunlukla Çin anakarasından gelen alıcılar da olsa, Hong Kong en yüksek artışa (yüzde 23) sahiptir. Diğer şehirlerde ise yabancı alıcı sayısı aynı kalma veya artma eğilimi göstermiştir.

Tablo 3.5'in gösterdiği gibi, bir evin eşik-altı piyasasına dâhil edilmesi için minimum fiyatı, Şanghay'da 6.4 milyon \$'dan Monako'da 18.9 milyon \$'a kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Pazarın demografisi, özellikle yabancı alıcıların etkisi, fiyatın belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bu nedenle, uç bir örneği ele almak gerekirse, Dubai'deki süper lüks konut pazarının yüzde 100'ü yabancılardan oluşurken, daha ucuz olan Şangay pazarının yüzde 10'u yabancı alıcılardan oluşmaktadır. Alıcıların kökenlerine bakacak olursak, Rus alıcılar Londra, Paris ve Monako'daki ana yabancılar olmuştur. İngiliz alıcılar Monako, Paris, New York ve Singapur'da güçlü durumdadır. Afrika kökenli alıcıların, yalnızca Dubai'de yüksek faizli gayrimenkul satın aldığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise seçimler, bölgesel tercihlere göre yapılmaktadır. Singapur'daki konutlar ağırlıklı olarak diğer Asya ve Avustralya kökenli alıcılar tarafından satın alınmaktadır; Hong Kong'da çoğunlukla anakarada yerleşik Çinliler tarafından; Paris, Monako ve Moskova'da ise yerel Avrupalılar ve BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) vatandaşları tarafından satın alınmaktadır. Londra, Dubai ve New York'un, dünyanın her yerinden yabancı alıcıları kendisine çektiği söylenebilir.

Şehir	Yabancı alıcıların kökenleri	Yüksek faiz olarak nitelendirilmek için minimum fiyat (milyon \$ olarak)	Yabancı yüzdesi (tüm alıcılar içinde)	
			2007	2012
Monako	Rusya, BDT, Birleşik Krallık, İtalya, İsviçre	18.9	100	100
Paris	Rusya, BDT, İtalya, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler	8.8	90	95
Londra	Rusya, Fransa, Güney Afrika, İtalya, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Yunanistan, Avustralya, Birleşik Devletler, Kanada	15.9	75	85
Dubai	Kenya, Somali, Tanzanya, Suudi Arabistan, Rusya, Hindistan, İran	8.0	45	60
New York	Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, İspanya, Çin, Singapur, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Kanada	10.0	50	50
Şangay	Hong Kong, Tayvan, Birleşik Devletler, Kanada, Ja- ponya, Malezya, Almanya, Fransa, Endonezya, Çin,	6.4	34	10
Singapur	Malezya, Hindistan, Avustralya, Birleşik Krallık	8.3	24	31
Hong Kong	Çin	15.4	12	35
Moskova	BDT	7.8	10	10

TABLO 3.5: Yüksek Faizli Konut Piyasasında Yabancı Alıcılar, 2007 - 2012

Veri kaynağı: Powley ve Warwick- Ching 2012.

Not: a. BDT, aşağıdaki ülkeleri içeren Bağımsız Devletler Topluluğu'dur: Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, adakstan ve Özbekistan.

FİNANS: KENDİ GÜCÜNÜ YÖNETEMİYOR MU?

Finansal varlıklar, GSYİH üzerinden ölçüldüğü hâliyle, gelişmiş ülkelere göre genel ekonomisinden çok daha hızlı büyümüştür. Özellikle büyüyen finansal sermaye, kamu yararı için büyük ölçekli projelere dönüştürüldüğü takdirde, tamamen zararlı bir faaliyet olarak nitelendirilemez. Ancak 1980'li yıllarda başlayan süreçte, böyle bir kamusal fayda nadiren gerçekleşmiştir; istisnalar arasında, örneğin Londra Olimpiyat Parkı'ndan Rio'nun toplu taşıma sisteminin genişletilmesine kadar, çeşitli şehirlerdeki büyük ölçekli yeşillendirmeye yönelik çevreye duyarlı projeler vardır. Çoğunlukla finans sektörü, daha spekülative araçlar ve yatırımlar geliştirmeye odaklanmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında bu finans mantığının bir parçası gibi görünmektedir; büyüyüp güçlendikçe, gücünü iyi idare edemez. Giovanni Arrighi, spekülative finansın tarihî bir dönemde baskın hâle gelmesinin, o dönemin çöküşüne işaret ettiğini savunmuştur.

Birçok örgütsel ve finansal yeniliğe ev sahipliği yapan Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2006 yılına kadar finansal varlıkların değeri -ekonomik krizden önce- GSYİH'nın yüzde 450'sini oluştuyordu. Avrupa Birliği'nde buna karşılık gelen rakam yüzde 356 iken Birleşik Krallık yüzde 440 ile AB ortalamasının oldukça üzerindeydi. Genel duruma bakacak olursak, 1990'da finansal varlıkların ülkenin GSYİH değerini aştığı otuz üç ülke vardır; 2006'da ise yetmiş iki ülke (yani iki katından fazla artış göstermiştir) vardır.

Bu rakamlar, 1980'lerin sonunda başlayan ve günümüze kadar devam eden sürecin aşırı bir evreyi oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu, benzeri görülmemiş bir süreç midir? Böyle olmadığını savunmaktayım. Ayrıca bu evre, kriz kavramının ortaya koyduğu gibi harici faktörler tarafından oluşturulmamaktadır. Tekrarlayan krizler, bu özel finansal sistem türünün bir niteliğidir. İlk krizlerin 1980'lerde ortaya çıkmasından sonra bile, ABD hükûmeti, 1987'deki tasarruf ve kredi krizinde ve New York borsasının çöküşünde olduğu gibi, finans sektörüne borçlanarak yatırım yapma furcasını sürdürecektir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, belki de en uç örnek diyebileceğimiz, 1987 borsa kriziyle başlayan beş büyük kurtarma operasyonu olmuştur. Her seferinde, vergi mükelleflerinin parası, finansal sisteme nakit para akışı sağlamak amacıyla kullanılmış ve

finans sektörü, daha fazla spekülasyon ve kazanç hedefleyerek bunu bir koz olarak değerlendirmiştir. Vergi mükelleflerinin parası, borcun ödenmesi için kullanılmamıştır çünkü bu sektörün temel mantığı zaten borç üzerine kuruludur.

1980'lerden bu yana çok sayıda iktisadi piyasanın finansallaşması hem bu finansal mantığın gücünün hem de mevcut durumda büyüme potansiyelini tükettiğinin bir işareti hâline gelmiştir. Çünkü finansın, büyümek için diğer ekonomik sektörlerden faydalanması ve onların alanına girmesi gerekmektedir. Finans, ekonominin büyük bir kısmını kendi mantığının öznesi hâline getirdiğinde, bir tür sınıra ulaşmış olur ve bu noktada, aşağı doğru bir eğrinin oluşması muhtemeldir. Bunun en somut örneklerinden biri, bazı finans şirketlerinin aynı anda hem bir sektördeki büyüme üzerine hem de o sektör aleyhine bahis oynamalarına izin veren araçlar geliştirmesidir. Açıkça kamuoyuna duyurulmasa da bu araçların nasıl çalıştığına dair belli başlı fikirler edinebiliyoruz. Yakın bir tarihte, Goldman Sachs, Yunanistan'ın AB'ye girişini kolaylaştıran vadeli işlemler planlamıştır ve ardından Yunanistan hükûmetinin borcunu ödeyememesi durumunda kâr sağlayacak başka bir müşteri için araçlar geliştirmiştir. Bu olay, Yunanistan'da ve AB'de ciddi bir infial yaratmıştır.

Mevcut kriz, finansallaşmış kapitalizmin bu aşamada kendi mantığının sınırlarına ulaştığını gösteren özellikleri kapsamaktadır. Finans, birçok ekonomik sektörden ve genellikle uzun bir sıralama içerisindeki türev ürün zincirlerinden değer elde etmede son derece başarılı olmuştur. Ancak bir sektördeki her şey, temelde finans üzerine inşa araçlarından oluşan uzun bir zincir hâlinde finansallaştığında, artık elde edilecek bir değer de kalmaz. Artık sektörün üzerine inşa edilecek yeni, finansal olmayan sektörlere ihtiyacı vardır. Bu bağlamda mali çıkar elde etmek için, dünya çapında bir milyar üzerindeki orta gelirli hane halkına yönelik konutlandırma projeleri ve vergi mükelleflerinin parası (gerçek, eski usul -finansallaştırılmamış para) son iki çaredir.

Son zamanların bir başka yeniliği olan kredi temerrüt takasları, mevcut mali krizde önemli bir yere sahiptir. Hızla önem kazanmalarında, endişe verici hiper-büyüme pazarında birçok yatırımcı için değerli olan bir tür sigorta olarak satılmalarının da payı vardır. Kredi temerrüt takası

piyasasının büyümesini besleyen ikinci etken, herhangi bir spekülâtif piyasada rastlanabilecek bir durumdur: bazı yatırımcılar, ekonominin krize yaklaştığını görürken, diğerleri ise ekonominin hâlâ birkaç yıllık hızlı bir büyüme yaşadığını görmekteydi. Kısacası, takasların (swap), piyasayı oluşturan hem hevesli alıcıları hem de istekli satıcıları vardı. 2001’de 1 trilyon doların altında olan takaslar, 2007’de 62 trilyon dolara, yani 2007’deki 55 trilyon dolarlık küresel GSYİH’nın üzerine çıkmıştı. Ancak Eylül 2008’e kadar büyük kayıplara yol açmıştı. Finans sektörü için istikrarsızlığın asıl sebebi, eşik-altı ipotekli konut kredisi sahibi milyonlarca insanın icra ile karşı karşıya kalması değildi çünkü hacizlerin toplam değeri, küresel finansörler için nispeten küçüktü. Konut kredilerinin çok sayıdaki küçük dilimleri, bu araçları gerçek bir maddi varlığa dayalı olarak satmak amacıyla yüksek dereceli borçla desteklenmiş olduğundan, ileride neyin zararlı bir varlığa dönüşebileceği bilinmiyordu. Bu yatırım araçlarının karmaşıklığı, küçük ancak oldukça zararlı bileşenin izini sürmeyi neredeyse imkânsız hâle getirmiştir. Milyonlarca insan için konut krizi olan, yatırımcılar arasında sadece bir güven kriziydi. Yine de bu güçlü sistem içerisinde endişe uyandırmaya yetmişti. Başka bir ifadeyle, bu tür bir iktisadi sistem, araçların ve elektronik platformların teknik karmaşıklığının düşündürdüğünden daha fazla toplumsallık barındırmaktadır.

Krizin dili belirsizliğini korumaktadır. İlk olarak, “kriz” olarak adlandırdığımız olgu muazzam bir değişkenliğe sahiptir. 1980’lerden bu yana birçok finansal kriz yaşanmıştır. 1987 New York borsası çöküşü ve 1997 Asya mali krizi gibi bazıları oldukça iyi bilinmektedir. Diğerleri, 1980’ler ve 1990’lar boyunca yetmişen fazla ülkede, mali sistemlerinde olan kısıtlamaları kaldırdıkları için meydana gelen krizler gibi, daha az ilgi görmüştür. Bunlar genellikle “uyum krizleri” olarak nitelendirilmektedir. “Uyum”un dili, krizlerin bir ülkeyi ekonomik kalkınmaya yönlendirdiği ölçüde, olumlu değişiklikler olduğunu öne sürmektedir.

“Finansal kriz” terimi genellikle bir ülkenin kurumları ve halkı yerine finansın önde gelen sektörleri üzerinde zararlı etkisi olan bir olayı tanımlamak için kullanılır. Uyum krizleri, küresel çapta 1987 ve 1997 mali krizlerinden çok daha geniş bir bölgeyi kapsamıştır. Yine de uyum krizlerinin meydana geldikleri ülkelerde orta gelirli insanlar üzerinde yarattığı sefalet ve genellikle iyi işleyen ulusal ekonomik sektörlerin yıkımı, küresel ola-

rak büyük ölçüde görülmemiştir. Tek tek ülkelerde meydana gelen uyum krizleri, Meksika'daki 1994 krizi ve Arjantin'deki 2001 krizinde olduğu gibi, yalnızca küresel şirketler ve yatırımcılarla güçlü finansal bağlar söz konusu olduğunda küresel çıkarlarla kesişmiştir.

1997 Asya mali krizinden sonraki dönemi -mevcut mali krize kadar- oldukça istikrarlı bir dönem olarak sunan veriler, uyum krizinin bir diğer yönünü göstermektedir. Bir ülkenin uyum krizi geçirmesinin ardından, takip eden süreç geleneksel göstergelere göre "istikrar" ve hatta refah olarak değerlendirilebilir. 1997 sonrası dönem, Dot-com balonu ve Arjantin'in borçlarını yeniden yapılandırması dışında, önde gelen finansal piyasalar ve şirketler için önemli bir mali istikrar dönemidir. Ancak bu "istikrar"ın arkasında, hâlihazırda tanımlanmış olan kazananlar ve kaybedenlerin zalimce sınıflandırılması yatmaktadır. Kazananları takip etmek, finans ve ticaretin yeni göz alıcı sektörlerinin bir parçası olmayan hane halklarının, küçük şirketlerin ve devlet kurumlarının (sağlık ve eğitim kurumları gibi) yavaş yavaş yoksullaşmasını izlemekten daha kolaydır. Uyum sonrası kaybedenler, son yirmi yılda küresel olarak neredeyse görünmez hâle gelmiştir. Arjantin'in geleneksel orta sınıfın üyelerinin 1990'ların ortalarında Buenos Aires'te ve başka yerlerde gıda ayaklanmalarına karıştığı ve sadece yiyecek almak için dükkânlara zorla girmesi -Arjantin'de daha önce yaşanmamış ve birçoklarını şaşırtan bir durumdur- gibi durumlarda zaman zaman görünür hâle gelmiştir. Bu tür nadir olaylar, uyum sonrası istikrarın oldukça kusurlu olan yapısını ve küresel düzeni sağlayanlar ve medya tarafından övülen yeni "refah"ı da görünür kılmaktadır.

Bu nedenle, sık sık dile getirilen 2006 ve 2007'de çoğu ülkenin GSYİH büyüme hızının, önceki yıllardan çok daha yüksek bir oran ile, yılda yüzde 4 veya daha fazla olduğu gerçeğini bir kenara koymamız gerekiyor. Bunun arkasında zenginlik ve yoksulluğun aşırı biçimlerinin yaratılması ve köklü orta sınıfların yok edilmesi yatmaktadır. Buna karşılık, Keynesyen dönemde gerçekleşen yüzde 4'lük bir GSYİH büyüme oranı, büyük bir orta sınıfta büyüme gerçekleştiğini göstermektedir.

Ayrıca, Asya mali krizinden sonraki on yıl içerisinde, göreceli istikrarın makro düzeydeki resminin dışında bırakılan önemli bir hakikat vardır; kriz, denetimsiz, birbirine bağlı ve elektronik mali piyasaların yapısal

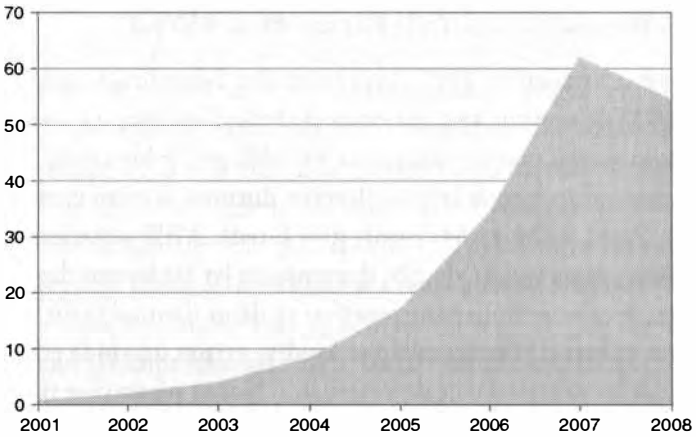
bir özelliğidir. Bu konuda iki noktaya değinmekte fayda var. Bunlardan ilki finansal olmayan iktisadi piyasaların finansallaşmasına yol açan hızlı büyümedir, aynı zamanda piyasa değerinin bir payı olarak finansal varlıkların genel anlamda büyümesine yol açmıştır. Başka bir deyişle, kriz mevcut iktisadi piyasaların yapısal bir özelliği ise finansal olmayan iktisadi sektörler ne kadar finansallaşma yaşarlarsa, ürünleri ne olursa olsun finansal krizlere daha duyarlı hâle gelir. Sonuç olarak, güçlü iktisadi piyasalarda bile istikrarsızlık potansiyeli, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi gelişmiş iktisadi sistemlere ve yüksek düzeyde finansallaşmaya sahip ülkelerde yüksektir. Mali krizi ABD ve Birleşik Krallık'tan çok daha iyi atlatan Almanya, imalat ekonomisine ve oldukça düşük bir finansallaşma düzeyine sahiptir -2007 krizinden önce, Almanya'daki finansal varlıkların değeri GSYİH'nın yalnızca yüzde 175'iyken, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oran yüzde 450'ydı.

Mevcut krizden ve 1997 Asya krizinden birer örnek açıklayıcı olacaktır. 2007'de mevcut kriz Amerika Birleşik Devletleri'ni vurduğunda, iyi bir sermayeye, mal ve hizmetlere yönelik güçlü bir talebe ve iyi kâr seviyelerine sahip birçok büyük şirketin durumu kötüye gitmiştir. Coca-Cola, Pepsi, IBM ve Microsoft gibi büyük ABD şirketleri, sermaye yedeği, kâr, piyasa varlığı vb. gibi durumlarda iyi bir konumdaydı. Ancak mali kriz, devalüe edilmiş hisse senetleri ve diğer finansal varlıklar yoluyla doğrudan ve krizin tüketici talebi ve krediye erişim üzerinde etkisiyle dolaylı olarak bu şirketleri yine de vurmuştur. Konut piyasası ve ticari emlak piyasası gibi yüksek derecede finansallaşmış sektörler doğrudan ilk zarar gören sektörlerden olmuştur. Daha önceki yıllarda da uyum krizi yaşayan birçok ülkede finansallaşmamış ve işler durumda olan şirketler, olumsuz yönde etkilenmiştir. Uyum süreçleri, küresel olarak birbiriyle bağlantılı olan iktisadi piyasaların koşullarını güvence altına almayı amaçlamıştır, ancak küçük yerel bankaların yanı sıra finansal olmayan sektörde birçok firmayı da yok etmiştir.

Aynı tabloya 1997 Asya mali krizinde de şahit olmuştuk. Güney Kore'de faal bir şekilde imalat yapan binlerce şirket yok olmuştur. Bu firmalar, ürünleri yurt içi ve yurt dışı pazarlarda yoğun talep gördüğü ve dünya çapında gelen siparişleri karşılayabilecek iş gücüne sahip makineleri olduğu hâlde kredilerin tükenmesi ve üretim maliyetlerini peşin ödemelerinin

engellenmesi sebebiyle kapanmak zorunda kalmıştır. Süreç, bir milyondan fazla fabrika çalışanının işsiz kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Ağustos 2007'deki yüksek faizli konut finansmanı krizinden tam bir yıl sonra, Eylül 2008'de patlak veren 62 trilyon dolarlık kredi temerrüt takası krizi, iktisadi sistemi bir anlık durma noktasına getiren spekülasyon bir balonun patlamasıydı. 2008 yılına gelindiğinde, konut fiyatlarındaki düşüş, ipotegin paraya çevrilmesi oranlarındaki yüksek artış, aktif küresel ticaretin gerilemesi ve işsizliğin artması, yatırımcıları doğru gitmeyen bir durum olduğu konusunda uyarmıştır. Bu da bir tür sigorta olarak kredi temerrüt takası satın alanların nakit elde etmek istemesine yol açmıştır (2001 ve 2007 yılları arasında bu tür takasların değerinde yaşanan hızlı artış için Şekil 3.4'e bakınız)

ŞEKİL 3.4 Kredi Temerrüt Takaslarının Artan Değeri, 2001–2008 (trilyon dolar olarak)

Kaynak: Varchaver ve Benner 2008, ISDA verilerine dayanmaktadır.

Ne var ki kredi temerrüt takasları, geçerli bir sigorta değildi; bunlar türevlerdi, yani takasları satanlar bu araçları nakde çevirmek için gereken sermayeye sahip değildi ve bunların gerçekten bir sigorta olması için sermaye gerekliydi. Satıcılar için hem böyle bir ekonomik gerileme hem de alıcıların nakit isteği beklenmedikti ve finans sektörünün büyük bir kısmını krize soktu. Ancak krizin kazananları da oldu; George Soros gibi yatırımcılar, genel eğilime karşı bir duruş sergileyerek büyük kârlar elde etmiş-

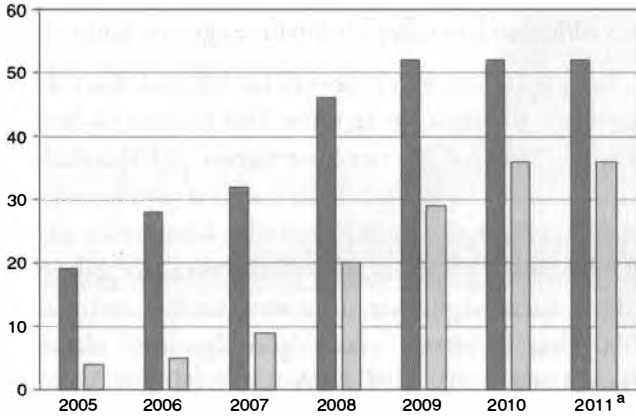
ti. Kredi temerrüt takasları, gölge bankacılık sistemi olarak adlandırılan sistemin bir parçasıdır. Bazı araştırmacılara göre, gölge bankacılık sistemi, krizin patlak verdiği sırada bankacılığın yüzde 70'ini oluşturunuyordu.

Gölge bankacılık sistemi gayriresmî, yasa dışı veya gizli değildir. Şeffaftır, ancak yatırımların belirsizliği ile büyüme gösterir. Bu belirsizlik, araçların yeniden tanımlanmasını (sigorta olarak tanımlanan bir türev) kolaylaştırır ve bu da, yaşananlardan sonra, yasa dışı olmaya yakın görülen uygulamalara izin vermektedir. Örneğin, kredi temerrüt takaslarının bir sigorta türü olarak satıldığı artık bilinmektedir. İktisadi sistem açısından bakıldığında, bu önemli bir fark yaratır çünkü sigorta niteliği taşıyalardı, kanuna göre sermaye yedekleriyle desteklenmeleri ve önemli düzenlemelere tabi olmaları gerekirdi. Bunları türev ürünlere dönüştürmek fiili bir serbestleşmeydi ve yeterli sermaye yedeğine olan gereksinimi ortadan kaldırmıştı. Eylül 2008 krizinin etkisini büyük ölçüde azaltacak olan sermaye yedeği gereksinimlerini karşılamaları gerekseydi, kredi temerrüt takasları bu kadar hızlı büyümeyecek ve bu kadar uç değerlere ulaşmayacaktı. Ancak türev oldukları için dikey bir büyüme eğrisine sahip olabilirlerdi.

Gölge bankacılık sisteminin önemli bir bileşeni, Karanlık Havuzlar olarak adlandırılır. Karanlık havuz, önemli bir bileşeni paylaşan çok çeşitli özel, borsa dışı Alternatif Ticaret Sistemlerine (ATS) atıfta bulunabilir: bir işlem tamamlanana kadar tekliflerin hacmini veya fiyatını göstermez. Geleneksel bir halka açık menkul kıymetler borsasında, elektronik bir “teklif defteri”, belirli bir fiyattan alınabilecek veya satılabilecek belirli bir hisse senedinin hacmini gösterir: daha sonrasında bu satın alma ve satış teklifleri “ilk gelene ilk hizmet” esasına göre algoritmik olarak eşleştirilir. Karanlık havuzlarda, bu tür bilgiler, alış ve satış teklifleri birbiriyle eşleştirilene kadar gizli kalır, bu noktada ATS'nin borsada listelenen hisse senetleri veya opsiyonlarla ilgili herhangi bir işlemi on saniye içinde bir ticaret raporlama kurumuna bildirmesi beklenir.

Başlangıçta karanlık havuzlar, tek bir hisse senedinde belirli aralıklarla büyük işlemler yapması gereken, emeklilik fonları ve yatırım fonları gibi, kurumsal yatırımcılara hitap ediyordu. Açık bir teklif defterine sahip halka açık bir borsada, büyük bir teklifin varlığı bir hisse senedinin fiyatını anında değiştirebilir (örneğin, ABC Co.'nun günlük ortalama 1 milyon hisse senedi işlem hacmi varsa ve teklif defterine 500.000 hisse senedi satın al-

mak için bir giriş yapılmışsa, ABC hisselerinin yükseleceği ve alıcının ödemesi gereken fiyatın işlem tamamlandığında muhtemelen daha yüksek olacağı iddia edilebilir.) Bununla mücadele etmek amacıyla büyük yatırımcılar, büyük hisse bloklarını uzun bir süre boyunca daha küçük işlemlere bölerek, komisyoncuların alım satımlarını “çalışır” hâle getirmiştir. Bu, hiçbir zaman tamamen etkili bir çözüm olmamıştır: fiyat dalgalanmasını ve işlem süresini artırmış ve piyasa katılımcıları sadece genel bir talep artışı tespit edebilmiştir. Yüksek frekanslı işlemlerin (HFİ) olaya dâhil olması, durumu, kurumsal yatırımcılar için çok daha kötü hâle getirmiştir; algoritmik ticaret modelleri, en sakın dağıtılan teklifleri bile güvenilir bir şekilde tespit edebilir. İlk olarak Credit Suisse ve Goldman Sachs gibi finans devlerinin sunduğu karanlık havuzlar, doğrudan doğruya değer kaybetmeden işlem yapmak isteyen yatırımcılara bir sığınak olmuştur. Bugün, karanlık havuz hacmi, tüm borsa işlemlerinin yaklaşık yüzde 13’ünü temsil etmektedir ve sayıları gittikçe artmaktadır (bkz. Şekil 3.5).

ŞEKİL 3.5 Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki Karanlık Havuzların Sayısı, 2005– 2011
 Kaynak: Economist 2011b, TABB Grubundan alınan verileri kaynak olarak kullanılmaktadır.
 Not: a. Ağustos ayı boyunca

Karanlık havuzlar kapsamında kötüye kullanım potansiyeli çok yüksektir. ATS işlemlerinde 10 saniyelik bir raporlama gecikmesi, modern borsa için sonsuzluk gibidir: 2010 yılında büyük finansal borsalar, saniyede ortalama 215.162 fiyat teklif etmiş ve 28.375 işlem gerçekleştirilmiştir. Bu

ortamda karanlık havuzların oluşturduğu belirsizliğin piyasaları tahrif etme ihtimali yüksektir. Ayrıca belirsizlik, aşırı suistimal etme potansiyeli oluşturmuştur: kendi karanlık havuzlarını yöneten büyük bankaların, kendi adına hisse satın alıp satanlara eşit olmayan erişim sağladığından şüphelenilmektedir ve karanlık havuz spekülâtörleri, borsalarında aynı HFİ stratejilerini uyguladıkları ve yatırımcılarla gizli ticaret bilgilerini paylaştıkları için cezalandırılmıştır (Citigroup, yakın tarihli bir olayda, fon sağlamasına yardımcı olduğu karanlık bir havuzdan satış bilgisi almıştır).

Kısacası, 2008 krizi, birkaç farklı krizi içeriyordu. Biri, konut kredilerini alıp kaybedenlerin yaşadığı eşik-altı ipotekli konut kredisi kriziydi. Ortaya çıkan milyonlarca ev haczinin bir şeylerin yanlış olduğuna işaret etmesinden ikinci bir kriz çıktı. Ancak bu kriz, finansal sistemi kendi başına çökertemezdi. Yatırımcı camiasında bir güven krizine yol açtı. Güvensizlik, büyüme döngüsünün sonunu gördüklerini düşünen ve bu sebeple sigorta olarak swap satın alanların nakit para talebine yol açtı ve büyük krizi doğuran da bu oldu çünkü swap satıcıları böyle büyük bir ani ödemeye hazır değildi. Bazı hükümetlerin bankalardan kurtarma fonlarını ekonomide yeniden dolaşıma sokacaklarına dair hiçbir garanti almadan, bankaları vergi mükelleflerinin parasıyla kurtarma kararı, büyüme oranında daha fazla düşüşe ve vatandaşlar ve hükümetlerin daha da yoksullaşmasına yol açmıştır. II. bölümde incelenen mevcut kemer sıkma politikalarına yol açan bu krizdir ve hâlihazırda aşırı borçlu olan hükümetleri ve hane halklarını uçurumun kenarına itmiştir. Buna karşılık, küresel finans, 2008’de yaşadığı kısa ve şiddetli gerilemenin ardından süper kârlar elde etmeye devam etmiştir.

Söz konusu olan ister bir şirket ister bir hane halkı ister bir ülke olsun, hepimizin borca ihtiyacı var. Ancak bu derece bir borca hangimizin ihtiyacı var? Daha da önemlisi, şirketlerin ve hane halklarının temel ihtiyaçlarını finanse etmek için bu kadar karmaşık araçlara ihtiyaç var mı? Hayır. Bu ihtiyaçların birçoğu geleneksel bankacılık kredileri ile karşılanabilir. Finansa ihtiyacımız var çünkü finans, sermaye “yaratıyor” ve ihtiyaç duyduğumuz büyük ölçekli projelerin gerçekleşmesini mümkün kılıyor (zehirli çöplükleri temizlemek, enerji kaynaklarımızı çevre dostu hâle getirmek, yoksul ve zengin ülkelerdeki yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak). Bu son büyüme döngüsünde finans, hiçbirine olanak sağlamamıştır. Tüketici kredilerinin ve ev ipoteklerinin, öğrenci kredilerinin ve

emekli maaşlarının, yerel yönetim borçlarının ve daha fazlasının finansallaştırılması yolunu seçmiştir. Finans; saldırgan, istilacı ve çıkarıcıydı ve sıkı bir şekilde denetim altında tutulmaktan ziyade, çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda paramızı riske atma özgürlüğü tanınmıştı.

BÜYÜME VE REFAH ANLAYIŞIMIZI DEĞİŞTİRMEK

Mevcut kriz ile 1980 sonrası diğer krizler arasındaki önemli bir fark, spekülative araçların mümkün kıldığı ölçeğin büyüklüğüdür. Bir diğer önemli fark ise daha geniş bir ekonomik manzarayı kapsar: Mevcut uluslararası anlaşmaların ve ulusal yasaların yeterli olmaması sebebiyle, iktisadi aşırılığı durdurmak için hızlı hareket etmemiz gerektiğini artık açıkça kabul ediyoruz. Üçüncü bir fark, iki kutup hâlinde aşırı derecede artan zenginlik ve yoksulluğun sorunlu hâle geldiğinin daha geniş kitlelerce kabul görmesidir. Artık, toplumun daha zengin kesimlerinin elde ettiği kârların toplumun yoksul kesimlerine dağılmadığını bildiğimiz gibi yoksulluk ve yetersiz sağlık hizmetlerinden kaynaklanan salgınların da zamanla zenginlere ulaşacağını biliyoruz.

Mevcut ekonomik krizin ölçsüz yapısını ve diğer büyük krizleri -bunlardan en önemlisi iklim değişikliğidir- tanımış olmamız, ekonomik fayda için yeni ölçütlerin oluşturulmasına yönelik ilk adım niteliğindedir. Finans kuruluşlarına ihtiyacımız olduğu bir gerçek çünkü finansın sermaye yaratma ve verimli bir şekilde dağıtma kapasitesi vardır. Bununla birlikte geçtiğimiz yıllar boyunca, finansal sermaye, büyük ölçüde zaten zengin olanları zenginleştirmeye hizmet eden ve çoğu zaman iyi durumdaki şirketlerin, kasıtlı olmasa bile, yok olmasıyla sonuçlanan aşırı spekülative yatırımlar için kullanılmıştır. Aksine, yeni sermayeyi kamu mallarına yapılan büyük ölçekli yatırımlar, imalat sektörlerini geliştirmek, ekonomilerimizi çevre dostu hâle getirmek ve benzeri amaçlar doğrultusunda kullanmalıyız.

Hedeflerin tamamı, finansal sermayenin çok çeşitli ihtiyaçları karşılayacak şekilde yeniden yönlendirilmesi fırsatını yaratmaktadır. Örnek olarak, imalat, altyapı ve diğer maddi ekonomilere yapılan yatırımlarla finansal sermaye, son yıllarda Çin'de sayısız insanın yoksulluktan kurtulmasına yardımcı olmuştur. Materyal ekonomik sektörleri büyütmek ve ekonomilerimizi çevre dostu bir hâle getirmek amacıyla finansal sermayeyi kullanmak

paylaşımçı bir yapıdır -muazzam bir zenginlik ve güç yoğunlaşmasına yol açan daha fazla finansal sermaye yaratmak için finansal sermayeyi kullanmanın tam tersi bir durumdur. Materyal ekonomiyi geliştirmek üzere finansal sermayeyi kullanmaya yönelik gösterilen ciddi bir çaba, bu yatırımları -çevreye zarar vermeyen teknolojilerin ve uygulamaların geliştirilmesini ve kullanımını teşvik ederek- çevre dostu olarak tasarlamak için bir fırsattır.

Son yirmi yılda servet üretme kapasitemiz arttıkça (finans, burada kritik bir rol oynamıştır), yoksulluk daha radikal bir durum hâline gelmiştir. Eskiden yoksul olmak, fazla verimli olmayan bir arazi parçasına sahip olmak veya o arazide çalışmak anlamına geliyordu. Bugün aşırı yoksulluk içinde yaşayan 2 milyar insan, bedenlerinden başka hiçbir şeye sahip değildir. Gerçek şu ki, dünyada herkesi besleyecek yeterliğe sahip olsak da yoksulları beslemek en güçlü ekonomik aktörlerin önceliği değildir. Bu yüzden her zamankinden daha fazla açlık ile karşı karşıya olduğumuz bir dönemdeyiz ve açlık artık zengin ülkelerde de -özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde- artmaktadır. Çoğumuz, elmas madeninin çıkarıldığı kötü koşullar ve elde edilen kârların kalkınmadan ziyade savaş için nasıl kullanıldığı hakkında bilgi sahibiyiz. Nadir toprak elementleri madenciliğini çevreleyen koşullar, elektronik bileşenler (özellikle cep telefonları), yeşil piller ve daha fazlası için gereken temel madenlerin çıkarılma koşulları hakkındaysa daha azı bilinmektedir. Bu madenler genellikle, onları çıkarmak için çıplak ellerini kullanan, yoksulluk içinde yaşayan ve suistimal haberlerini dünyayla paylaşmadan zehirlenerek çok genç yaşta ölen korunmasız işçiler tarafından çıkarılmaktadır. Yoksul bir ülkede petrol bulmanın, daha da fazla yoksulluğun ve küçük bir süper zengin elit sınıfının yaratılma formülü hâline geldiği de iyi bilinen bir gerçektir.

Hakiki refahı tanımlama mantığını değiştirmemiz gerekiyor. Karşılaştığımız kriz, sermaye yaratmak ve hem Küresel Güney'de hem de Küresel Kuzey'de acilen ihtiyaç duyulanı üretmek amacıyla sahip olduğumuz kapasiteyi yeniden iyiye yönlendirmeye hizmet eden bir fırsat hâline gelmelidir.

NOTLAR

Ölü Toprak, Ölü Su

1. Bai ve diğerleri 2008, 223. Bu paragrafta geçen diğer tüm alıntılar World Bank 2013b'den alınmıştır. Ek kaynaklar şunlardır: World Bank 2012, 2013b; Hakkeling, Olderman ve Sombroek 1991.
2. Bu bölüm ile ilgili kaynaklar için, bkz. Bai ve diğerleri 2008; Hakkeling, Olderman ve Sombroek 1991; Van Lynden 2004.
3. Bai ve diğerleri 2008. Normalleştirilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi, meydana gelen çevresel bozulmanın türü hakkında hiçbir bilgi vermese de indeks sürekli bir yüzey olarak haritalandığından bunun bir ölçü oluşturması mümkündür; bu nedenle, "itici unsurlar, diğer coğrafi konumlu biyofiziksel ve sosyoekonomik verilerle korelasyon yoluyla ortaya çıkarılabilir" (*age.*, 224); NASA web.
4. Bu bölüm ile ilgili kaynaklar için, bkz. World Bank 2013b; Coumou ve Rahmstorf 2012; Stott, Stone ve Allen 2004; Founda ve Giannaopoulos 2009; Karoly 2009; Barriopedro ve diğerleri 2011; NOAA 2011, 2013a, 2013b; Rupp ve diğerleri 2012; Hansen, Sato ve Ruedy 2012.
5. Avrupa'da 1500'den bu yana en sıcak beş yaz, 2002'den sonra görüldü; 2003 ve 2010 olağanüstü derecede sıcaktı (Barriopedro ve diğerleri 2011). 2003 sıcak hava dalgasının neden olduğu ölü sayısının 70.000 olduğu tahmin ediliyor (Field ve diğerleri 2012), Fransa'da günlük aşırı ölüm oranı 2.200'e ulaşıyor (Fouillet ve diğerleri 2006). 2010 yılında Rusya'daki sıcak hava dalgası, tahmini olarak 55.000 kişinin ölümüne neden oldu; bunun 11.000'i

yalnızca Moskova'da ve 1 milyon hektardan fazla yanmış arazide gerçekleşti (Barriopedro ve diğerleri 2011). 2012'de Amerika Birleşik Devletleri yıkıcı bir sıcak hava dalgası ve kuraklık dönemi geçirdi (NOAA 2012a, 2012b); Temmuz ayı sonunda, kıtasal Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşık yüzde 63'ü kuraklık koşullarından etkilendi ve Ocak-Temmuz dönemi, şimdiye kadar kaydedilen en sıcak dönemdi. Aynı dönemde, toplam yanık saha rekorunun kırılmasına sebep olan çok sayıda orman yangını da görüldü (NOAA 2012b).

6. Bu paragraftaki tüm alıntılar World Bank 2013b'den alınmıştır.
7. Solomon ve diğerleri 2007; Wigley ve Santer 2012; Hansen, Sato ve Ruedy 2012.
8. Foster ve Rahmstorf 2011, diğerlerinin yanı sıra, kısa vadeli sıcaklık değişimlerini etkileyen bilinen faktörler (güneş değişkenliği, volkanik aerosoller, El Niño ve diğerleri) ortadan kaldırılsa, doğal faktörlerin ısınmayı açıklayamayacağını göstermektedir. Bu nedenle, küresel ısınma, büyük ölçüde antropojenik faktörlere, yani insani faktörlere atfedilebilir. Ayrıca bkz. Santer ve diğerleri 1995; Stott 2000; Duffy ve Tebaldi 2012; Jones, Lister ve Li 2008; Stott ve diğerleri 2011; Sample 2007.
9. UNEP/GRID 2006, 27.
10. Borodkin ve Ertz 2004; Bronder ve diğerleri 2010, 9; Blacksmith Institute 2013a, 2013b; Norilsk Nickel 2008; Mines and Communities 2003; BBC News 2007; Golovkina 2005; Bronder et al. 2012.
11. Bronder ve diğerleri 2010.
12. Norilsk Nickel 2008; Borodkin ve Ertz 2004.
13. Cole 2013, 5, 22.
14. Abel 1997; Klauk 2013c; EPA 1994, 1; Mineral Policy Center 2000.
15. Perlez ve Johnson 2005; Mitchell 2004, 10; Klauk 2013a, 2013b; McClure 2001; Stiffarm 2005.
16. Jones 1989; Massey 1991a, 1991b; Spokane Chronicle 1990; Associated Press 1991; Mining Truth 2012.
17. Bureau of Land Management 1996, 2528; Newmont Mining Corporation 1998, 2013; Selcraig 1998; "Mine in Wilderness" 2001.
18. Leistner 1995; EPA 2008; Kelleher 2007.
19. Blacksmith Institute 2013b; Huseynova 2007.

20. Blacksmith Institute 2011a.
21. Lidsky ve Schneider 2002; Illinois Department of Public Health n.d.; Blacksmith Institute 2011c, 2011d.
22. Bu Blacksmith Institute 2011c, 2011d tarafından doğrulanmıştır.
23. Robles 2007; Friends of Lead Free Children 2009; Blacksmith Institute 2013f; Kaul ve diğerleri 1999, 917.
24. Doe Run Peru n.d.
25. Serrano 2008; Jamasmie 2012; Pouiller 2010; Kramer 2012.
26. Kramer 2012; Wolman 2006; Sydor 2004; Doe Run Peru n.d.; Doe Run Resources Corporation 2006, 2012.
27. Lenntech 2011; Blacksmith Institute 2011a, 2011c, 2011f; IPPC 2003; Kennedy 2005; Blackman ve Kildegaard 2003; Warren 1940.
28. Voyant Solutions 2009; Blacksmith Institute 2013c.
29. Konu hakkındaki anahtar kaynaklar için, bkz. Hart ve Boger 2008; Townsend ve Townsend 2004; UNEP/GRID 2006; National Wildlife Federation 2012; Duruibe, Ogwuegbu ve Egwurugwu 2007; Blacksmith Institute 2011a, 2011e.
30. Brown 2012; Hurdle 2009; ayrıca, bkz. 28. not. 2012'den bu yana on beşten fazla bölge daha hidrolik kırmayı yasakladı. Güncellemeler için Keep Tap Water Safe 2013'ü ziyaret edin.
31. Kenny ve diğerleri 2009; Harden 2012; Marcellus Drilling News 2010; Olson-Sawyer 2012; Johnson 2011; Chesapeake Energy 2012; Demelle 2011; Jackson ve diğerleri 2013.
32. Belcher ve Renikoff 2013; Davies 2009.
33. Keranen ve diğerleri 2013; Ellsworth ve diğerleri 2012; Drajem 2012; Joyce 2012; Romm 2011; Tagliabue 2013.
34. McQuaid 2012; Aurora Lights 2013; Palmer ve diğerleri 2010; Hendryx 2009; U.S. Energy Information Administration 2012a, 2012b; Bureau of Labor Statistics 2012; Gagnon 2004; Aurora Lights 2013.
35. Townsend ve Townsend 2004; Jorgenson 2006; Murphy 1996; Bice 2013.
36. Belton 2006; Blacksmith Institute 2007; ARMZ Uranium Holding Co. 2012.

37. BBC News 2011; Blacksmith Institute 2007; World Nuclear Association 2012; International Atomic Energy Agency n.d.; WHO 2005; Environment News Service 2010; Godoy 2011.
38. Harvey 2000; Harden ve Morgan 2004; EPA 2012a; Wald 2010; Porter 2004; Washington State Department of Ecology 2008.
39. Tsukimori ve Layne 2011; Smith 2011; Bradsher ve Pollack 2011.
40. Pino, Kannel ve Gardner 2012; Bhopal Census Highlights 2011.
41. Ölü su bölgeleri hakkındaki kısımlar için, bkz. World Bank 2013b; Diaz ve Rosenberg 2008; Egger 2007.
42. World Bank 2013b.
43. NOAA 2013b.
44. Wassener 2011; Hoshaw 2009.
45. Jowit 2008; World Food Programme 2013; UNICEF 2012.
46. Nestlé hakkındaki bu giriş kısmıyla ilgili kaynaklar için, bkz. CBC 2008; Hall 2010; Wagenhofer 2005; Brabeck-Lethame 2012; Tarlock 2004.
47. Wagenhofer 2005.
48. Brabeck-Lethame 2012.
49. Tarlock 2004.
50. Clarke 2007.
51. Crystal Springs Preserve 2013; Samek 2004; Schwartz 2004; Penn 2008.
52. Eskanazi 1998; Patoski 2011; Texas A&M University 2013.
53. Clarke 2007; Michigan Citizens for Water Conservation 2012.
54. Corporate Watch n.d.
55. Wellington Water Watchers 2011.
56. El Defensor Chieftan 2009; Ray 2013.
57. Coca-Cola hakkındaki kısımla ilgili kaynaklar için, bkz. Right to Water and Sanitation 2010; Sen 2003; Global Research 2010.
58. Blomfield 2007; Knobel 1997; Blacksmith Institute 2013d; Ruditsky 2004; Walsh 2007.

59. Ideas First Research 2010; Blacksmith Institute 2013e; EPA 2012b; Environment and Process Division 2004.
60. Ballantyne ve diğerleri 2012; Rogers ve Evans 2011; International Atomic Energy Agency n.d.; Gillis 2013; Ifran ve Uvaneswari 2012; McKibben 2012.
61. McKibben 2012.
62. Chestney 2012; Economist 2011a.
63. Seager ve diğerleri 2007; Mingfang Ting röportajı için, bkz. Vergano 2007.
64. Zeiss 2011; Gray 2012.
65. Carrington 2012. Açıklama için, bkz. Freeland ve Gilbert 2009; "Sea Level," Guardian, www.guardian.co.uk/environment/sea-level.
66. Viñas 2012; Rignot ve diğerleri 2011.
67. Kinnard ve diğerleri 2011; Pilkington 2008; Schuur ve Abbott 2011.

IV

ÖLÜ TOPRAK, ÖLÜ SU

Yeryüzünün toprağı, suyu ve havayı yenileme kapasitesi olağanüstüdür. Fakat bu unsurlar; teknik, kimyasal ve örgütsel yeniliklerimizin giderek daha da hızlı hareket ettiği belirli zamansallıklara ve yaşam döngülerine dayanmaktadır. Sanayileşmiş ekonomiler yeryüzüne uzun süredir zarar vermekte; ancak en azından bazı durumlarda hâlâ kaynaklarını yenilemek için zamanı olan yeryüzü, toprak ve suyu hayata geri döndürmüştür. Mevcut veriler, belirli bölgelerde bu tür bir geri dönüşün başarısız olduğunu göstermektedir. Artık ölü hâle gelmiş çok geniş topraklara ve su kaynaklarına sahibiz – bunlar, acımasızca kimyasal kullanımına boğulmuş topraklar ve her türlü kirlilik nedeniyle oksijen eksikliğinden tükenen su kaynaklarıdır. II. bölümde incelenen hükümetler ve şirketler tarafından yabancı arazi ediniminde yaşanan artış, bu yıkımın birçok sebebinden biridir. Arazi edinimleri aynı zamanda krizin yol açtığı bir durumdur çünkü ölü hâle gelmiş olanların yerine daha fazla toprak ve su elde etmek gerekmektedir. III. bölümdeki incelemeyi takiben finansı bir yetkinlik olarak ele alırsak, sadece toprağın ve suyun metalaştırılmasından değil, sonucunda ortaya çıkan emtiaların daha fazla finansallaştırılması ile birincil kaynaklardan daha fazla fayda sağlayabiliriz.

Bu bölümde incelenen eğilimler, gezegenimizin daha önce görmediği ölçekteki yıkımın hızla ilerleyen hâllerine ve coğrafyalarına işaret

ederek, insanların çevre üzerinde oluşturduğu büyük etkinin damgasını vurduğu çağ olan Antroposen kavramını somutlaştırmaktadır. Toprağın, suyun ve havanın kalitesinde yaşanan tahribatın büyük bir kısmı, dünya çapında tahmini 800 milyon yerinden edilmiş insanın varlığına yol açmış ve özellikle yoksul topluluklar üzerinde etkili olmuştur. Fakat atmosferde yaşanan büyük dönüşümlerin yaydığı diğer yıkımlar hepimize ulaşabileceğinden, hiçbirimiz etkilenmez bir konumda değiliz.

Burada en uç koşullar incelenmektedir. Kitabın diğer bölümlerinde olduğu gibi, “aşırı koşullar, hafif biçimlerinde anlaşılması daha zor olan eğilimleri görünür kılar” varsayımına dayanan kısıtlı bir görüş benimsemiştir. Gezegenimizde toprağın ve su kaynaklarının çoğu hâlâ canlı olsa da büyük bir kısmı, harap olmuş durumdadır. Medyanın parça parça sunduğu bu duruma işaret eden belirtiler, kaynakların ne derece tahrip olduğunun tam olarak anlaşılamayabileceğine veya fark edilemeyeceğine işaret etmektedir. Örneğin, anketler, Amerika Birleşik Devletleri’nde çok az kişinin, bilimsel ölçümlere göre ülke topraklarının üçte birinden fazlasının, oldukça verimli Orta batı topraklarının çoğu dâhil olmak üzere, yok olma tehlikesi altında olduğu bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Okyanus akıntılarımızın devam etmesine yardımcı olan altı ana dönünün, deniz yaşamının oksijensiz kalmasına yol açan çöplerle dolu devasa atık bölgeleri hâline geldiğini; bilimsel olarak ölü durumda en az 400 okyanus kıyı bölgemiz olduğunu çok az kişi bilmektedir. Bu tahribatın ve ölümlerin sorumlusu biziz.

Ölü toprak ve su kütlelerini yeryüzünün boşlukları olarak düşünebiliriz. Boşlukları, yeryüzü unsurlarının kendi yaşam alanlarının dışında bırakıldığı bölgeler olarak ve yerel siyasi-ekonomik bir örgütlenme veya çevresel yıkım biçimi ne şekilde olursa olsun dünyayı boydan boya etkileyen daha örtülü eğilimlerin yüzeysel ifadesi olarak değerlendirmekteyim. Önceki bölümlerde ve bu bölümde incelenen koşulların birlikteliği, sistemin dışarısında bırakma yöntemlerine katkı sağlamaktadır. Toprağa ve suya olan yoğun talep, artan yoksulluk, plantasyon ve maden alanları oluşturulan bölgelerde bitki ve hayvan varlığının tehdit altında olması, geniş arazileri kaynak elde etme alanlarından başka bir anlam ifade etmeyen bölgelere dönüştürmektedir. Kavramsal açıdan bakıldığında, yıkımın

tüm farklı türevleri, genel bir durum olarak görünür hâle gelmektedir: biyosfer tabakasının küresel ölçekteki ölü toprak ve su kütleleri.

Bu çok bölgeli yıkım, yeryüzünün tahribatında bireysel yıkım efsanesinden çok daha fazlasını; ülkeler ve sektörlerin yıkıcı etkisini göstermektedir. Bu bölümde, jeopolitik sistemlerimizin, ekonomik sektörlerimizin ve düzenlemelerimizin alışlagelmiş ayrımlarını aşan dinamikleri tespit etmeye yönelik bir kavramsallaştırma için çeşitli alanlara başvurulmaktadır. Yeryüzünün tahribatı söz konusu olduğunda, çoğunlukla bu alışlagelmiş ayrımları fazlasıyla vurgular ve genel sorunlara dair hususi durumları sorumlu tutarız. Farklı siyasi ve ekonomik örgütlenme biçimlerine sahip ülke örnekleriyle durumu açıklamaya çalışacağım; çevresel yıkım her ülkede farklı biçim ve içeriklere sahip olabilir ve bazılarında diğerlerine nazaran daha kötü olabilir ancak benim incelememde önemli olan nokta, yıkıcılığın kapasitesindeki benzerliklerdir. Rusya'da çevreyi kirleten bir maden, Amerika Birleşik Devletleri'nde çevre kirliliğine sebep olan bir madenden farklı görünüyor olabilir ancak her ikisi de sürdürülebilirlik eşiğinin üzerinde kirliliğe sebep olmaktadır.

Bu bölümde, sorunlarımızın yapısı ve boyutu üç ana başlık altında incelenmektedir: toprak, su ve yıkımın küresel ölçekteki etkisi. İlki, ölü olan bölgelere küresel bir bakış açısıyla yaklaşarak arazi bozulmasına ilişkin belirtileri incelemektedir. Dominik Cumhuriyeti'nden Peru'ya ve Rusya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne, toprağı aşırı derecede zehirli olan belirli bölgelere kısaca değinmektedir. İkincisi, insanların sebep olduğu su kıtlığını ve kirlilik dolayısıyla oksijenden yoksun, gün geçtikçe artan sayıdaki su kütlesini incelemektedir. Kıtık ve oksijen tükenmesinin belirli özelliklerini açıklayabilmek için dünyanın dört bir yanından birkaç farklı durum incelenmiştir. Bu aşırı koşulların her birinin, temiz toprak, hava ve suyun varlığına bağlı olan yaşam üzerinde birçok etkisi vardır. Üçüncü kısım, bu uygulamaların ürettiği en uç sonuçlardan ve uygulamaların küresel ölçekte oluşturduğu etkilerden bazılarını incelemektedir: kutuplardaki sürekli donmuş hâlde bulunan toprağın erimesi, artan sıcaklıklar ve büyük sel felaketleri.

TOPRAK

Tüm arazi bozulmaları aynı görünüme sahip değildir, hepsi insan eylemlerinden kaynaklanmaz ve hepsinde yüksek erozyon veya tuzluluk oranları görülmez. Pek çok toprak türü olduğu gibi, arazi bozulmalarının da birden çok nedeni vardır. Erozyon, çölleşme ve tek tür tarımda aşırı toprak kullanımı, plantasyonlarda olduğu gibi, tarımsal arazi tahribatının temel nedenleridir. İklim değişikliği daha önce nadiren görülen ısı dalgalarına sebep olmuştur. Böylelikle, dünya genelinde tarım alanları etkilenmiş ve çok uzun süredir verimli bir şekilde gıda üreticisi olan bölgeler giderek daha fazla ısı değişikliklerinin etki alanına girmiştir. Bu ısı dalgaları ve sonuçlarının, tarım bölgelerinde yaşanan arazi bozulmasının ana kaynağı olması muhtemeldir. Madencilik ve endüstriyel atıklar araziye çok farklı bir şekilde tahrip etmektedir. Tarım arazilerinin mevcut durumunu kısaca inceledikten sonra, daha çok madencilik ve sanayinin neden olduğu bozulmalara odaklanılacaktır.

En genel anlamıyla arazi tahribatı, “toprağın dışarıdan bir yardım almadan kurtarılamayacağı bozulmaların neden olduğu uzun vadeli ekosistem işlevinin ve üretkenliğinin kaybı” olarak tanımlanabilir. Arazi tahribatının küresel boyutunu saptamak zordur. Gidişatın haritasını çıkarmaya çalışan birkaç çalışma, dünyadaki tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 40’ının ciddi şekilde bozulduğunu tahmin etmektedir. En çok etkilenen bölgeler, tarım arazilerinin yüzde 75’inin verimsiz hâle geldiği Orta Amerika; toplam arazinin beşte birinin bozulduğu Afrika ve toprağın yüzde 11’inin tarım için uygun olmadığı Asya’dır. Dünya Bankası tarafından yakın zamanda yapılan küresel çaptaki arazi incelemesi, bir grup bilim insanın bulgularını aktarmaktadır: “Dünyanın 2°C kadar ısınması -ki bu 20 ila 30 yıl içinde ulaşılabilecek bir ısınmadır- geniş çaplı bir gıda kıtlığına, benzeri görülmemiş sıcak hava dalgalarına ve daha yoğun siklonlara neden olacaktır... Bugün dünyamız, 18. yüzyılın sanayi öncesi ısı seviyesinden 0,8°C daha sıcaktır. Bir nesillik dönemde 2°C ısı artışının yaşandığı bir dünya görebiliriz.” Kuraklıktan etkilenen arazilerin son elli yıl içerisindeki artış hızı, iklim modellerinin öngördüğünden biraz daha hızlı olmuştur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan 2012 kuraklığı, tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 80’ini etkileyerek, 1950’lerden bu yana yaşanan en şiddetli kuraklık olmuştur. Sahra altı Afrika’da,

“2050'lere kadar 2°C'nin altında bir ısınma yaşanması durumunda toplam mahsul üretimi yüzde 10 azalabilir. Daha yüksek ısınma seviyeleri söz konusu olduğunda, Sahra altı Afrika'nın tüm bölgelerinde yetişen mahsullerde verimin yaklaşık yüzde 15-20 oranında düşebileceğine dair göstergeler vardır”. 3°C'lik bir ısınmanın, “hâlihazırda mevcut arazilerin dörtte birini kapsayan savanların alanının yaklaşık yedide bire” düşeceği tahmin edilmektedir.

Arazi tahribatının evrimi hakkında daha fazla ayrıntı, 1997 ve 2008 yılları arasında yürütülen ve dünyadaki hemen hemen tüm ülkeleri kapsayan daha önce yapılmış iki büyük çalışmada bulunabilir. İnsan Kaynaklı Toprak Bozulmasının Küresel Değerlendirmesi, [*The Global Assessment of Human-Induced Soil Degradation*] standartlaştırılmış niteliksel kılavuzların rehberliğinde uzman görüşüne dayalı olarak 1950 ve 1997 yıllarını kapsayan bir arazi tahribatı haritası oluşturmuştur; haritalandırma metodolojisinin sınırlı bir dönemi kapsadığı düşünüldüğünde ve arazi bozulmasının devam eden bir durum olduğu göz önüne alındığında bu tür haritalar, nispeten kısa bir süre için doğru sonuçlar sunacaktır. Bu şekilde çalışmalar, belirli bir dönemin koşullarını göstermiş olur.

Bai, Dent, Olsson ve Schaepman tarafından hazırlanan ikinci haritada, çoğunlukla yeşil bitki örtüsünün uydu gözlemlerine dayalı Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi'nden gelen yirmi üç yıllık veri kullanılmıştır. İndeks, fotosentez ile emilen ışık spektrumunun miktarını ölçer ve zaman içinde izlenebilen net birincil verimlilik için bir aracı oluşturmak üzere yağmur kullanım verimliliğine göre ayarlanmıştır. Araştırmacıların genel kanısı (belirli değişkenler üzerinde yapılan çeşitli düzeltmelerle) küresel arazi alanının yüzde 24'ünün 1981 ve 2003 yılları arasında bozulmaya maruz kaldığı yönündedir. Genel bulgulara ek olarak, bu sonuçlar çok çeşitli bölgelerde (kuzey Çin, Kenya ve Bangladeş) ampirik olarak doğrulanmıştır.

Son birkaç yılda, ısı dalgaları tarımsal arazi tahribatının ana kaynağı hâline gelerek -özellikle yoksullar için- küresel gıda arzına yol açmıştır. Dünya Bankası, dünya çapında etkili olan belirli ısı dalgalarına yönelik yapılan araştırmalara göre son on yılda büyük toplumsal etkileri olan aşırı ısı dalgalarının görüldüğünü tespit etmiştir. Diğer araştırmacılar “3-sig-

ma kuralı olarak adlandırılan, aylık ve mevsimsel sıcaklıklarda yerel ortalama sıcaklıktan tipik olarak 3 standart sapmadan (sigma) daha yüksek bir sapmanın yaşanmasının oldukça sıra dışı olduğunu ve iklim değişikliği olmadan bu tür bir sapmanın sadece birkaç yüz yılda bir gerçekleşmesinin bekleneceğini” bildirmektedir.

Sıcak hava dalgaları çeşitli sorunlara yol açabilir. Örneğin yağış miktarındaki düşüş, bazı bölgeler için temel bir sorundur. Güney Afrika aşırı etkilenen bölgeler arasında yer almaktadır; bölgede yıllık yağışın “4°C ısınmanın altındaki koşullarda yüzde 30’a varan oranda düşmesi...güney ve batı Afrika’nın bazı kısımlarının yeraltı suyu drenajı oranlarında yüzde 50-70 oranında azalma olması bekleniyor.” 2050 yılına kadar dünya genelinde 1,2°C ile 1,9°C arasında yaşanacak ısınma, yetersiz beslenen nüfusun oranını günümüze göre yüzde 25-90 oranında artıracaktır. Güney Asya’da gerçekleşecek böyle bir sıcaklık artışı, kişi başına düşen kalori talebini karşılamak için gıda ithalatının iki katına çıkmasını beraberinde getirecektir. “Gıda mevcudiyetinin azalması, 2050 yılına kadar iklim değişikliği olmayan bir senaryoya kıyasla yüzde 35 artması öngörülen çocukluk bodurluğu da dâhil olmak üzere, etkilenen kitleler için önemli sağlık sorunlarıyla ilişkilidir.”

Artan sıcaklıklar ve sebepleri hakkındaki gerçekler ikna edicidir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli’nin (IPCC) Dördüncü Değerlendirme Raporu, küresel sıcaklıktaki ortalama artışı ve iklimin ısınma eğiliminde olduğunu “kesin” olarak ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, “20. yüzyılın ortalarından bu yana küresel sıcaklıkta gözlenen ortalama artışın ciddi bir kısmı, büyük olasılıkla antropojenik sera gazı konsantrasyonlarında gözlenen artıştan kaynaklanmaktadır.” Yapılan son çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir. Ortalama küresel ısınma, şu anda sanayi öncesi seviyelerin yaklaşık 0.8°C üzerinde seyretmektedir. Ayrıca son elli yıl boyunca insan faaliyetinin olmadığı bir senaryo dâhilinde “güneş ve volkanik kuvvetlerin tamamının ısınmayı değil, soğumayı sağlamış olması muhtemeldir.”

Son araştırmalar, 1960’lardan bu yana gerçekleşen aşırı yaz sıcaklıklarının büyük ölçüde iklimsel ısınmadan kaynaklanabileceğini göstermiştir. 1960’larda, aşırı yaz sıcaklığı (iklimin ortalama sıcaklıktan üç standart sap-

ma daha sıcak olması) görünürde yoktu ve dünya yüzeyinin yüzde 1'inden daha azını etkiliyordu. Etkilenen alan 2006-2008'e kadar yüzde 4-5'e yükselirken 2009-2011'e kadar bu tür aşırı sıcaklıklar kara yüzeyinin yüzde 6 ila 13'lük kısmında meydana gelmiştir. Günümüzde, bu tür aşırı sıcaklık değerleri dünya üzerinde yaklaşık yüzde 10'luk bir alanı etkilemektedir.

ENDÜSTRİYEL ATIK VE DEĞİŞKEN ARAÇLARI

Tarım arazilerinin aşamalı olarak bozulmasının ötesinde, bazı işlemler her türlü arazide aşırı tahribata neden olmaktadır. Madencilik ve imalat sanayi, dünya genelinde tahribatın en bariz failleridir. Toprağı ölü duruma getirme noktasında oldukça etkilidir; oluşturdukları tahribattan dolayı arazinin kendini yenilemesi hiç kolay değildir. Örneğin, 2001 yılında OECD ülkeleri tarafından üretilen tahmini 1 milyar ton endüstriyel atığın büyük bir kısmı on yıldan fazla bir süredir hâlâ bizimle birlikte yaşamaktadır. Ayrıca sanayi, tarım, ormancılık ve enerji üretiminin toplamından daha fazla atık üretmektedir.

Yeterli yoğunlukta, ağır metaller ve sera gazları dâhil olmak üzere endüstriyel atıklar, bir ortamı o kadar zehirli hâle getirebilir ki, bitkilerin neşli tükenebilir ve hatta insanlar kısırlaşabilir. Demir ve çinko gibi bazı ağır metaller (bu sınıflandırma ne ağır ne de metal olan bazı elementleri içerdiğinden yanlış bir isimlendirmeye sahiptir) insan sağlığı için kontrollü miktarlarda hayati önem taşır. Cıva ve kurşun gibi diğerleri ise her düzeyde zehirlidir. Bununla birlikte, modern endüstrinin ürettiği atık çıktısı o kadar büyüktür ki, karbondioksit gibi tehlikesiz bir maddeyi bile zehirli hâle getirebilir.

Burada, insanları ve toprağı zehirlemenin ve tahrip etmenin en kötü yolunu görünür kılan bir dizi durum incelenmektedir. Bu kadar keskin uçta olmasa da sayıca giderek çoğalan ve daha az görünür olan büyük bir birikimin varlığının, asıl sorunumuz olduğunu unutmamalıyız.

Norilsk, Rusya

Rusya'nın Norilsk şehri, 1935'te Sovyetler Birliği'ndeki en büyük madencilik operasyonlarından birine hizmet etmek üzere bir Sovyet çalış-

ma kampı olan Norillag adıyla kurulmuştur. Mahkûm nüfusu 1936'da 10.000'ken 1953'te 90.000'e yükselmiştir, bu sırada Norilsk kampı Sovyetler Birliği'nin toplam mahkûm nüfusunun üçte birinden fazlasını barındırmaktadır. O zamandan beri Norilsk; toprağı, suyu ve havayı zehirleyen çevresel yıkımın önemli bir noktası olmuştur. Bizim için dikkate değer olan, 1930'ların Sovyetler Birliği'nden 1960'larinkine, 1980'lerin özelleştirilme politikasından 2000'den sonra devlet kontrolü hâkimiyetine geri dönen çok çeşitli siyasi ve ekonomik yönetim biçimleri altında yıkım gerçekleşmiş olmasıdır.

Sibiryadaki Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde bulunan Norilsk, dünyanın en büyük nikel eritme kompleksine ev sahipliğı yapmaktadır; ayrıca burada, önemli miktarda platin, paladyum ve kobalt üretilmektedir. Halka açık bir şirket olan MMC Norilsk Nickel, Rusya'nın önde gelen demir dışı ve platin grubu metal üreticisidir. Dünyadaki nikel yataklarının üçte birini kontrol eden şirket, küresel nikel üretiminin yüzde 20'sini, paladyumun yüzde 50'sini, platinin yüzde 20'sini, kobaltın yüzde 10'unu ve dünyadaki bakır üretiminin yüzde 3'ünü kontrol etmektedir. Yoğun metal üretiminde, büyük ölçüde eski teknolojiler kullanılmaktadır. The Blacksmith Institute, 2007 yılında 2 milyon ton kükürt dioksit ile birlikte yaklaşık 1.000 ton bakır ve nikel bileşiğinin havaya salındığını tahmin etmektedir; 1999'da Norilsk çevresindeki 60 kilometre yarıçapa kadar olan alanda yüksek oranda bakır ve nikel konsantrasyonu tespit edilmiştir. Norilsk, "karın siyah olduğu, havada kükürt tadının olduğu ve fabrika işçilerinin beklenen yaşam sürelerinin Rusya ortalamasının 10 yıl altında olduğu" zehirli bir şehir hâline gelmiştir.

Yerel nüfus kirlilikten ciddi şekilde etkilenmiştir: ağır metaller bağışıklık sisteminin çalışmasını engellemektedir ve Norilsk sanayi bölgesinde görülen genel hastalık oranları, aynı iklim ve coğrafyaya sahip kontrol bölgelerine göre yüzde 27,6 daha yüksektir. Çocuklar arasında görülen solunum yolu hastalıkları, Rus şehirlerinin ortalamasından yüzde 150 daha yüksek seyretmekteydi. Erkekler arasında akciğer kanseri oranlarının yükseldiğı tespit edilmiştir ve Norilsk'tek çocukların bir tür kansere yakalanma olasılığı diğer Rus çocuklarına göre neredeyse iki kat daha fazladır. Sanayi bölgesinde, temiz bölgelerde ortalama 3.430 gram ağırlığında doğan bebeklere kıyasla ortalama 3.000 gram ağırlığında bebek doğumları ger-

çekleşmektedir ve gebeliklerin daha zorlu geçmesi yüksek bir ihtimaldir. 2007’de Norilsk sanayi bölgesinin 15.000 sakini, Rus Federasyonu Devlet Dumasına bir mektup göndererek kirliliğin sağlık üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin endişelerini dile getirmiştir: “Ağır metallerin atmosferde oluşturduğu kirliliğin mevcudiyeti, şehir sakinlerinin bağışıklığında bir düşüşe yol açmaktadır, bağışıklık sistemi yaşadığımız iklim koşullarında oldukça hayati önem taşımaktadır... Hastalanıyoruz ve ölüyoruz.”

Sibirya’nın Taymır Yarımadası’nda bulunan nikel ve bakır madeni yatakları 1600’lerden beri bilinmektedir. Ancak, Sovyetler Birliği Halk Komiserleri Konseyi’nin “Norilsk Birliğini İnşa Etme Üzerine” başlıklı kararı kabul ettiği ve projenin NKVD güvenlik servisinin kontrolü altına alındığı 1935 yılına kadar endüstriyel üretim yapılmamıştır. Proje, en büyük öncelik olarak kabul edilmiş ve bu uzak bölgede bir iş gücü sağlanması amacıyla doğrudan Sovyet çalışma kampı sisteminin (gulag) başkanı tarafından denetlenmiştir. II. Dünya Savaşı’nın yol açtığı hızlı sanayileşmenin ve askerileşmenin taleplerini, zorla çalıştırılan iş gücü ile karşılamak mümkün değildi. 1941’de çalışma kampında 3.734 ücretli işçi çalışmaya başlamıştır; 1949’a kadar 20.930 ücretli işçi, üretim gücünün yaklaşık üçte birini oluşturuyordu. 1953’te, Norilsk’e ilçe statüsü verildiğinde ve NKVD’nin doğrudan kontrolünden çıkarıldığında, metalürji birliği, Sovyetler Birliği nikelinin yüzde 35’ini, bakırının yüzde 12’sini, kobaltının yüzde 30’unu ve platin grubu metallerinin yüzde 90’ını üretiyordu.

Sovyet devlet mülkiyeti ve denetim üretiminden kapitalist özel mülkiyete ve piyasa üretimine geçiş, toprağın, havanın ve suyun tahrip edilme hızını düşürmemiştir. 1989 ve 2003 yıllarında Sovyetler Birliği’nin çöküşü sırasında, Norilsk’te kükürt dioksit üretimi, Rusya’nın toplam üretimi nispetinde artış göstermiştir. 1930’lar ile 1970’lerin sonları arasında ekolojik etki kesinlikle dikkate alınmadan inşa edilen Sovyet dönemi altyapısı, hâlâ tesisin bel kemiğini oluşturmaktadır. Özel mülkiyet gruplar, ham üretimden ziyade ekonomik verimlilik ve kârlılık üzerine vurgu yapmaya başlamıştır, ancak büyük çaptaki kirlilik ile ilgilenmeme politikasını sürdürmüşlerdir. Kirlilik, endüstriyel üretimin kaçınılmaz bir yan ürünü olarak kabul edilir. Norilsk’in genel müdür yardımcısı Zhak Rozenberg, 2005’te Golovnina ile yaptığı röportajında şunları söylemiştir:

Öyle bir zamanda kurulduk ki... Sovyetler Birliği'nin tamamen farklı bir gündemi varken ekolojik bir ideolojisi yoktu... Küresel bir şirket olarak kesinlikle küresel standartları kabul etmek zorundayız. Bu nedenle tesislerimizde uluslararası teknolojiyi uyguluyoruz. Ama kimse bizi diğer her şeyi bir kenara bırakmaya ve bunu bir gecede başarmaya zorlayamaz... Ekolojik sorunlar bu bağlamda ekolojik sorun değildir. Yetersiz teknolojinin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Çevre için zararı olmayacak kadar az [kükürt] dioksit üretmemizi sağlayacak -ve bu bir rüya- bu teknolojiyi geliştirmenin yollarını arıyoruz... Ekolojik ve ekonomik projeler uyumlu hâle getirilmelidir. Aksi takdirde, taş devrine dönebilir, bütün gün berrak bir nehir kenarında oturabilir, kesinlikle ekolojik olarak temiz balık yiyebiliriz ve yapıp yapacağımız bu kadar olur.

Kulağa aşırı bir ifade gibi gelse de farklı bir bakış açısı getirmek faydalı olacaktır: zalimliği, totaliter bir rejime dayanan bir şirketin ve zorunlu çalışma kamplarından kaynaklık ettiği iş gücünün ürünü olan bir madencilik ile Amerika Birleşik Devletleri'nde herhangi bir çeşit madencilik benzerdir, Zortman-Landusky maden işletmesi örneğinde olduğu gibi (bir sonraki kısımda tartışılacaktır). Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri çok farklı tarihlere ve ekonomik örgütlenme biçimlerine sahiptir. Ancak bilinir bir durumu hatırlatalım: Amerika Birleşik Devletleri'nde, bugün zararlı emisyonların yüzde 40'ı kirli kömür santrallerinden kaynaklanmaktadır - ABD küresel emisyonların yüzde 14'ünü oluşturduğu için bu, küçük bir pay değildir.

Zortman- Landusky, Amerika Birleşik Devletleri

ABD'de faaliyet gösteren Zortman-Landusky'nin izlediği yol, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda gerçekleşen bir dizi benzer suistimali hatırlatmaktadır. Politik ekonomiler Rusya'dakinden farklıdır, ancak onlar da zaman içinde ve bu şirketlerin farklı biçimlere bürünmesiyle bir dizi büyük suistimalin gerçekleşmesine yol açmıştır.

1974'te Frank Duval, Pegasus Gold Corporation'ı kurmuştur. Girişimin temelinde, geleneksel madencilik için artık üretken olmayan sahalar da bulunan tüketilmiş maden cevherinden eser miktarda altın çıkarabilen siyanür yığın liçi adı verilen tescilli bir madencilik tekniği vardır. Pegasus Gold, bu tekniği Montana'daki Fort Belknap Reservation'da daha önce terk edilmiş altın ve gümüş madenlerinde uygulamaya başlamıştır. Şirket,

düşen altın fiyatları ve artan ekolojik yükümlülüklerin iflasa ve kurumsal yeniden yapılanmaya yol açmasından önce, madenleri yaklaşık otuz yıl boyunca kârlı bir şekilde işletmiş ve Montana Eyaleti'ni "sürekli" su arıtma işlemi için gerekli olan 30 milyon dolardan fazla çevresel iyileştirme maliyetiyle baş başa bırakmıştır. Bu tür ciddi bir ekolojik yıkım ve ilgili maliyetlerden kurumsal yeniden yapılanma yoluyla bertaraf olmak, benzer kaynak çıkarma işlemleri için istisnadan ziyade bir kuraldır: Frank Duval, Superfund alanları da dâhil olmak üzere diğer birçok madeni işletmek için Pegasus Gold felaketinden sonra yoluna devam etmiştir. Çevreye verilen zarardan hiçbir zaman sorumlu olmamıştır.

Zortman-Landusky altın yatakları, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Montana'nın Little Rocky Dağları'ndaki Assiniboine ve Gros Ventre halklarının rezerv arazilerinde keşfedilmiştir. 1895'te, yaklaşan açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalan kabileler, toprakları ABD hükûmetine satmak için Grinnell Anlaşmasını imzalamıştır. Madencilik faaliyeti, getirinin istikrarlı bir şekilde düşmeye başladığı 1920'lere kadar hızla büyümüştür; çoğu maden arazisi, 1959'da terk edilmiştir. Pegasus Gold, 1977 yılında sahada faaliyete başlamıştır.

Siyanür yığın liçi tekniğinin oldukça başarılı olduğu kanıtlanmıştır. İşlem genellikle ton başına 11,3 grama kadar altın konsantrasyonuna sahip cevher üzerinde gerçekleştirilir. Nispeten az miktarda altını kârlı bir şekilde üretmek amacıyla büyük miktarlarda kullanılmış veya düşük kaliteli cevheri işlemeye yönelik kullanılabilir: 1989'da Nevada'da Carlin Trend madeninde siyanürleme ile 129,8 milyon ton cevherden yaklaşık 105.000 kg altın çıkarılmıştır. Pegasus Gold'un faaliyet hacmi şaşırtıcıdır. ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA)'nın 1994 tarihli bir raporunda, 1994'te "günde 75.000 ton cevher işlendiği... [bu sırada] cevher yığınları ve atıklarının 175 dönüm araziye kapladığı ve 60 milyon ton madde içerdiği" belirlenmiştir.

Yığın liçi işleminde, cevher aşamalar hâlinde biriktirilir veya bir kil, asfalt veya plastik astar üzerine "kaldırılır". Daha sonra bir ton su için 454g sodyum siyanür kadar güçlü, mikroskobik altın izlerini eritecek gücü olan bir çözelti ile işlenir. Siyanür çözeltisi daha sonra cevher yığınının dibindeki havuzlarda toplanana kadar dağın yamacından aşağı sızar

ve cevher içinden akarken altınla çözülür ve bağlanır. Alttaki havuzlarda toplandıktan sonra (çözelti altını emer) çözelti, altını yeniden kullanılır hâle getirmek için özel bir işleme merkezinden pompalanır.

Siyanür, çeşitli endüstriyel işlemlerde düzenli olarak kullanılmaktadır ve hızla ayrıştığı ve biyolojik olarak birikmediği için kullanımı güvenli kabul edilmektedir. Bununla birlikte, siyanür güçlü bir asfeksi sebebidir (birçok kimyasal reaksiyonda oksijenin yerini kolayca aldığı için böyle adlandırılır), oldukça zehirli ve oldukça reaktiftir. Siyanür sızıntısı Zortman-Landusky'de kronik bir sorun olmuştur. 1982'de, bir muhafaza havuzundan 2.953 litre siyanürlü su sızmış ve ayrı bir kazada patlayan bir borudan 196.841 litre siyanür çözeltisi sızmıştır. 1983 ve 1984 yılları arasında sekiz farklı siyanür sızıntısı meydana gelmiştir; 1986'da bertaraf izni olmayan şirket, bir muhafaza havuzu taşma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında ise 75 milyon litre siyanür çözeltisini çevreye salmıştır. Bazı sızıntıların ardından, bölge suyu içerisinde yüksek seviyelerde siyanür tespit edilmiş ve kaynaklar kullanılamaz hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra siyanür sızıntısı, vahşi yaşamda ölümlere sebep olmuştur.

Siyanür bileşenleri ve asit maden drenaj suyu, Fort Belknap Reservation'ın su kaynağının içeriğini ciddi şekilde etkilemiştir. Siyanür, cevherden altını ayrıştırdığı gibi, kadmiyum, selenyum, kurşun ve cıva gibi toksik metalleri de ayrıştırabilir. Zararlı bileşenler, uygun şekilde kontrol altında tutulmazsa, cevher yığınlarına uygulanan tonlarca çözelti, yüz yıllarca bölgesel yeraltı suyu tablasına akmaya devam etmesi muhtemel aktif siyanür, ağır metaller ve sülfürik asitten oluşan zehirli bir ince kil tabakasını oluşturabilir. Asidik drenaj suyu ciddi bir sorundur: 2001'de, madenin faaliyete geçmesinden üç yıl sonra, Swift Gulch'un kolundan Little Bighorn Nehri'ne akan suyun pH'ı 3,7'ydi. Bu da suyun, aşağı yukarı elma suyu veya şarapla aynı asitliğe sahip olduğunu göstermekteydi. Bölge halkı ve çevre örgütlerinin üyeleri nihayetinde Temiz Su Yasası [*the Clean Water Act*] kapsamında şirkete dava açmıştır ve Pegasus Gold'dan 1996'da 36 milyon dolarlık bir kefalet ödemesi talep edilmiştir. Pegasus, 5 milyon dolardan fazla yönetici tazminatı ödemesinin ve madenlerden 300 milyon dolar değerinde altın elde etmesinin ardından, 1998'de iflas ettiğini ilan etmiş ve uzlaşmak bir yana 33 milyon dolarlık ödenmemiş temizleme maliyetiyle Montana eyaletini terk etmiştir. İflastan sonra şirket,

Apollo Gold adıyla yeniden şekillenmiş ve Pegasus'un kârlı holdinglerini aynı yöneticilerden birçoğunun içerisinde bulunduğu kadrosuyla işletmeye devam etmiştir.

Şirketin kurucusu Frank Duval, 1987 yılında Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'nun (SEC) yaptırımlarını kabul ettikten sonra şirketten ayrılmıştır. Pegasus Gold'un satın aldığı bir şirketin mali hissesini kamuya açıklamaması SEC'in Duval'a karşı açtığı bu üçüncü davanın sebebi olmuştur. Bu, 1934 Menkul Kıymetler Borsası Yasası'nın dolandırıcılıkla mücadele hükümlerinin ve çok sayıda raporlama yükümlülüklerinin ihlali demektir. Duval, Zortman-Landusky ile benzer yapıda olan bir dizi maden ıslah projesine hızla dâhil olmuştur: ya tükenmiş madenlerin ya da teknik bakımdan zor olduğu kanıtlanan denenmemiş teknolojiyen harika sonuçlar vadeden iddiaların peşine düşmüştür. İflas ile sorumluluklarından kurtularak ardında eyalet ve federal hükûmet için büyük bir karmaşa bırakmıştır.

Duval, Pegasus'tan ayrıldıktan sonra Bunker Hill Mining'i kurmuş ve Crescent Mine'in dört yıldır atıl durumda olan yetmiş iki yıllık madeninin bir bölümünde gümüş üretimine yeniden başlamıştır. Duval ve ortakları, Vancouver ve Toronto borsalarında 10 milyon dolar toplamayı başararak 1989'un üçüncü ve 1990'ın birinci çeyreğinin kârlı geçtiğini bildirmiştir ve Ocak 1991'de çok gecikmeden iflaslarını ilan etmişlerdir. Maden, daha önce de var olan bir Superfund sahasında, Idaho's Silver Valley'de, bulunuyordu, ancak Bunker Hill Mining çevresel iyileştirmeye ciddi bir yatırım yapmamıştı. Nitekim ne vergi ödemiş ne de çalışanlarına ödeme yapmıştır: İflas döneminde, Bunker Hill Mining hiçbir zaman mülkiyet vergisi ödememişti, Shoshone County'ye yaklaşık 2 milyon dolar ve işçilere toplam 90.000 dolarlık ücretlerini ödemediği için borçluydu. Şirket, üç aylık güçlü bir kazanç raporu yayımladıktan sadece haftalar sonra dolandırıcılık ve yanıltıcı yatırımcı iddialarına yol açan iflas anlaşması istemiştir.

Duval ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en zehirli maden sahalarından biri olan Ford, Washington'daki Midnite madeninin sahibi ve yöneticisidir. Maden, Kızılderililerin Spokane kabilelerinin koruma alanında bulunan büyük bir uranyum madenidir. 2006 yılında, Çevre Temizliği

Ofisi [*the Office of Environmental Cleanup*] Midnite Mines Inc.'in Midnite madeninin işletme şirketi olan Dawn Mining'in yüzde 49'unu yönettiğini bildirmiştir; diğer yüzde 51, dev madencilik holdingi Newmont Mining tarafından, tamamına sahip olduğu yan kuruluşu Newmont USA Limited aracılığıyla, kontrol ediliyordu. Madendeki üretim, uranyum fiyatlarının keskin bir şekilde düştüğü 1981'de durmuştur: potansiyel olarak değerli bir varlığı ucuza alma fırsatını hisseden Duval, Midnite Mines Inc.'in çoğunluk hissesini satın almış ve 1984'te şirketin başkanı ve CEO'su olmuştur.

Duval için üzücü bir haber olarak, Washington Sağlık Bakanlığı, madenin kamu güvenliği için bir tehdit olduğuna karar vermiş ve 1991'de Dawn Mining'in kira sözleşmesini feshetmiştir. Şirket, lisans anlaşması nedeniyle, 33 milyon ton radyoaktif maden atığı içeren yaklaşık 40 hektarlık alanda muhafazasız uranyum cevheri ve Spokane Nehri'ne radyoaktif maden sızıntısı içeren sahayı iyileştirmek mecburiyetindeydi. Bu noktada, Dawn Mining, sahibi Newmont Mining'in bildirdiği gibi, "sunulan ıslah planı, herhangi bir alternatif plan veya üretim yerinin kapatılması için ödeme yapmaya yetecek fonu" olmadığını açıkladı. Dawn, bunun yerine Midnite Maden sahasının bir radyoaktif atık tesisine dönüştürülmesini, ülkenin dört bir yanından düşük seviyeli radyoaktif atıkların getirilmesini ve sahayı temizlemek amacıyla ödemelerin kullanılmasını önerdi. Bu teklif, doğrudan reddedildi. 2000 yılında, Midnite Madeni resmî olarak toksik çöplük [*superfund site*] oldu. 2001'de Duval'a ait Sterling Madencilik, Montana'da hem Kabine Dağı Vahşi Yaşam Alanı hem de Kootenai Ulusal Ormanı'nın arazisi ile örtüşen bir maden alanı oluşturma izni aldı.

Bu olaylarda da görüldüğü gibi, kurumsal yapılar ve iflas kanunları, bölgesel taleplerin gücünü ciddi şekilde sınırlamaya yönelik birlikte hareket eder. İyi yapılandırılmış iştirakler, zararı bir ana şirketin bu tür yardımcı kuruluşlara yaptığı yatırım tutarıyla sınırlama işlevi görür, ancak kâr oranlarında böyle bir tavan değer yoktur. Newmont'un oldukça zengin insanlardan oluşan çok uluslu yapısına ve çoğunluk hissedarı olarak yönetim kurulu üyeleri atamasına, ortak ofis alanını paylaşmasına ve Dawn Mining için garantili kredilere sahip olmasına rağmen, kendi iştirakinden sorumlu olmadığına dair güçlü bir yasal savunması vardı. Newmont, çekişmeli bir hukuk savaşı için oldukça ısrarcıydı. Ancak, Boston

Common Asset Management, Newmont'un çevresel sorumluluğunun açığa çıkmasını eleştiren ve şirket üzerindeki baskıyı artıran hissedar kararını sunmuştur. Ayrıca, 2011'de 2,2 milyar dolar ve 2010'da 1,9 milyar dolarlık yıllık net gelir göz önüne alındığında, EPA ile anlaşma için talep edilen 153 milyon dolar, 2011 kazancının yalnızca yüzde 7'sine tekabül ediyordu. Karşılaştırmanın değeri ne olursa olsun, ABD İçişleri Bakanlığı'nın 42 milyon dolarlık katkısı, toplam saha finansmanının yüzde 21'ini oluşturacaktı: Newmont 2011 yılında elde ettiği kârın yüzde 21'ini ödemek zorunda kalsaydı, 462 milyon dolar ödemiş olacaktı. Duval'ın madencilik şirketlerinden biri bir kez daha iflas etmişti, ancak şirket öyle bir şekilde yapılandırılmıştı ki ne mali zorluklar ne de mali sorumluluklar onun şirket haklarından vazgeçmesine bir sebepti.

On yıllarca süren ihlaller ve hayatta kalma mücadelesi içerisinde, Frank Duval kişisel varlıklarını, para cezalarını ödemek için kullanmamış ve sadece, bir şirketi iflas ettiğinde yeni bir şirket kurmuştur.

Times Beach, Missouri

480 dönümlük Times Beach alanı, St. Louis'in 27 kilometre batısında yer almaktadır. 1970 yılında yerel yönetim şehri, birkaç tane taşınabilir ev parkının sakinleri de dâhil olmak üzere, yaklaşık 1.200 kişiye ev sahipliği yapıyordu. Şehir fonları, yolları asfaltla kaplamak için yetersiz kalıyordu ve asfaltsız yollardan gelen toz süren bir sorun olarak kabul ediliyordu. 1972 ve 1973'te Russell Bliss atık yağ şirketi, tozu azaltma aracı olarak şehir yollarına yağ püskürtmek için bir sözleşme imzalamıştır. Şehrin eski sakinleri, yolların doğrudan mora döndüğünü, korkunç kokuları ve vahşi yaşamda meydana gelen kayda değer ölümleri hatırlamaktadır. EPA; atık yağın, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, "son derece zehirli ve üreme ve gelişim sorunlarına, hormon bozukluğuna ve ayrıca kansere neden olabilen, bağışıklık sistemine zarar verebilen" bir grup kalıcı çevresel kirlenici olan dioksinlerle ciddi şekilde kirlenmiş olduğuna nihayetinde karar vermiştir.

Sumgayıt, Azərbaycan

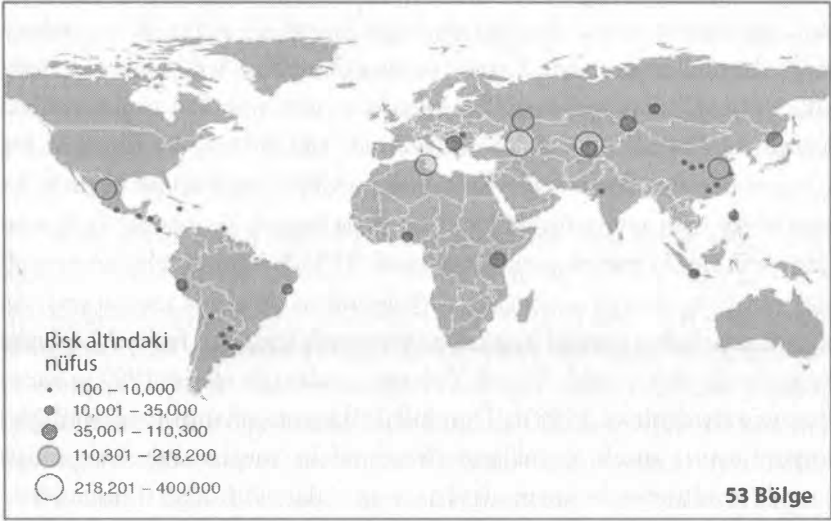
Sumgayıt, Azərbaycan'ın başkenti Bakü'nün 30 kilometre kuzeyinde, Hazar kıyısında yer almaktadır. Bir zamanlar Sovyet endüstriyel ekonomisinin örnek bir gelişimini sunan şehir, sentetik kauçuk, klor, alüminyum, deterjanlar ve böcek ilaçları dâhil olmak üzere endüstriyel ve tarımsal kimyasallar üreten fabrikaları barındırıyordu. Sovyetler Birliği'nin altın çaığında, yılda 70.000 ila 120.000 ton arasında emisyon havaya salınıyordu; 1990'larda, hâlâ işleyen fabrikalar yılda tahminî 600 milyon metreküp kirli su üretiyordu. Bugün eski fabrikaların sadece yüzde 10 ile 15'i hâlâ üretim yaparken, yıllık su kirliliği yaklaşık 100 metreküpe kadar düşmüştür. Klor-alkali endüstrisinin yan ürünleri ve cıva ile kirlenmiş ve arıtılmamış endüstriyel çamur ve atık, gelişigüzel çevreye salınmaya devam etmektedir.

Şehir bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin en yüksek kanser ve bebek ölüm oranlarına sahipti ve günümüzde kanser oranları ulusal ortalamaların yüzde 22-51 üzerinde seyretmektedir. Şehirde yaşayan veya fabrikalarda çalışan insanlar onlarca yıldır ciddi toksinlere maruz kalmaktadır. Kirlilik denetimine yönelik altyapı eksikliği, zaman aşımına uğramış teknolojinin baskınlığı ve iş güvenliğine çok az önem verilmesi nedeniyle kötü yaşam koşulları devam edecektir.

KURŞUN KİRLİLİĞİ

Yaygın bir endüstriyel malzeme olan kurşun son derece zehirlidir. Kurşuna maruz kalmak böbreklere, sinir sistemine ve beyne zarar vermenin yanı sıra nöbet, koma ve ölüme neden olabilir. Ayrıca kurşun, kemik dokusunda onlarca yıl saklanabilir ve annenin maruz kalmasından çok sonra doğmamış çocuklar için de bir tehdit oluşturabilir. Çok dayanıklı bir elementtir ve zamanla çok az bozulur; Illinois Halk Sağlığı Departmanına göre, yüzey toprağındaki kurşun tozunun yüzde 90'ı kirliliğin gerçekleşmesinin ardından geçen yetmiş yıl sonra bile mevcut olacaktır. Blacksmith Institute, 2011 yılında dünya çapında yaklaşık 18 milyon insanın zararlı seviyelerde kurşuna maruz kaldığını tahmin etmektedir. Şekil 4.1, tespit edilmiş kurşun kirliliğine genel bir bakış sunmaktadır.

İçerisinde kurşun olan herhangi bir işlem tehlikeli olabilir. Kurşun eritme, maden cevherinden kurşunun çıkarılması veya yakma işlemi yoluyla geri dönüştürülmüş malzemelerden kurşunun geri kazanılması, uygun şekilde işlenmediği takdirde havaya büyük miktarlarda kurşun tozu ve kükürt salabilir. Böylece, önemli miktarlarda toksik cüraf artıkları üretilmiş olur. Gayriresmî pil geri dönüşümü, kurşun kirliliğinin bir başka önemli sebebidir. Kullanılmış kurşun asitli piller (özellikle araba pilleri) gelişmekte olan ülkelere toptan ithal edilmekte, buralarda manuel olarak parçalanmakta ve yeniden satış için pillerin içindeki kurşun çıkarılmaktadır. Bu işlemlerin çoğu, evde veya güvenlik donanımı olmayan gayriresmî fabrikalarda yapılır ve kurşun taneciğine ve akü asidine maruz kalma riski yüksektir. Pil geri dönüşümünde çalışan işçiler arasında çocuklar da vardır.

ŞEKİL 4.1 Kurşun İzabe Tesislerinden Kaynaklanan Kurşun Kirliliği Riski Altındaki Nüfus, 2012

Kaynak: Blacksmith Institute 2011 d.

Haina, Dominik Cumhuriyeti

Bajos de Haina, Dominik Cumhuriyeti kıyısında, başkent Santo Domingo'ya yaklaşık 32 km uzaklıkta yer almaktadır. Başlangıçta birkaç tane pil geri dönüştürme tesisine ve benzin rafinerisine ev sahipliği yapan bir sanayi bölgesi olan bu bölge, bugün çoğunluğu endüstriyel kirliliğin oluşturduğu zarardan etkilenen 80.000'den fazla insanın yaşadığı bir yerdir. Geriye kalan son pil geri dönüştürme tesisi de the Friends of Lead Free Children adlı yerel aktivistlerden oluşan bir örgütün dikkatini çekmesinden sonra 1997'de kapatılmıştır.

MetaloXa Şirketi, 1979'dan 1997'ye kadar Haina'daki bir pil geri dönüştürme ve kurşun eritme tesisinin işletmecisiydi. The Friends of Lead Free Children'ın Yöneticisi olan Stephen Null 1996'da fabrikayı ziyaret ettiğinde kullanılmış pil yığını ve kurşun izabesiyle kaplı yaklaşık 10 metrelik bir alanı olan günde yirmi dört saat çalışan 45 hektarlık bir endüstriyel alan ile karşılaşmıştı. Üstelik bu alanın etrafı evlerle çevriliydi. Fabrika çalışanlarına uygulanan ilk testlerde, birçoğunun kan değerlerindeki kurşun seviyesinin 300 µg/dL'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir; bu, çalışanların vücudunda beyin iltihabını tetikleyen ve ciddi bir beyin hasarına sebep olan seviyenin iki katından fazla kurşun seviyesinin birikmesi demektir. İleriki testler, çocukların yüzde 91'inde kurşun zehirlenmesi olduğunu gösterdikten sonra (kan değerlerindeki ortalama kurşun seviyesi, uluslararası kabul gören 10 µg/dL eşiğinin yedi katından fazlaydı), fabrika zorunlu olarak kapatıldı. MetaloXa kurşun izabe işlemlerini 1997'ye kadar devam ettirmiştir ve 1999'da Dominik hükûmeti sahanın temizlendiğini duyurmuştur; ancak, çocukların vücudundaki kurşun seviyeleri yüksek oranda seyretmeye devam etmiş ve araştırmacılar tarafından toplanan toprak numunelerinde hâlâ yaklaşık yüzde 50 kurşun varlığı tespit edilmiştir. Bu son derece yüksek bir seviyedir. Haina, 463.970 ppm'e ulaşan kurşun oranıyla, dünyada bilinen en yoğun kurşun kirliliği olan toprağa sahip bölgedir. Null, hükûmet tarafından izin verilen şirketin "temizlik" anlayışının, kalan pilleri şantiye alanına gömmek ve insanları dışarıda tutmaya yarayacak metal bir kapıyı şantiye girişine takmak anlamına geldiğini ortaya çıkarmıştır. Batarya fabrikasında 2008 ve 2009 yıllarında yapılan kazılarda yaklaşık 6.000 metreküp zehirli madde çıkarılmıştır. The Blacksmith Institute, kan değerlerinde görülen ortalama kurşun seviyesi 1997'de 71 µg/

dL iken 2009'da 28 µg/dL'ye düştüğünü bildirmiştir; ancak 2009'a ait bu değer, çocuklarda kurşun zehirlenmesi için kabul edilen eşiğin yaklaşık üç katı üzerinde olmaya devam etmektedir.

La Oroya, Peru

La Oroya, Peru'nun orta dağlık bölgesinde 30.000'den fazla kişinin yaşadığı bir maden kasabasıdır. Lima-Huancavelica hattının tamamlandığı 1893 yılından Çinghay-Tibet Demiryolunun hizmete girdiği 2006 yılına kadar dünyanın en yüksek rakımlı normal hatlı demiryolu olan hatta ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede madencilik faaliyetleri, 1922'de ABD'ye ait Cerro de Pasco Copper Corporation, "Orta Andlara özgü polimetallik cevheri işlemek için özel olarak tasarlanmış" olarak tanımladığı bir izabe ve rafineri kompleksi inşa ettiğinde gelişmiştir. Maden, 1974 yılında General Velasco Alvara'nın askerî diktatörlüğü altında kamulaştırılmış ve 1997'de özelleştirilmesinin ardından Doe Run Company tarafından ihalede satın alınana kadar Peru hükûmeti tarafından yönetilmiştir. Yeni işletmecisi ile tesisi yıllık üretim kapasitesi 77.000 ton bakır, 134.000 ton kurşun, 50.000 ton çinko, 1.15 milyon kg gümüş ve 2.000 kg altın üretme kapasitesine ulaşmıştır.

Alım satım işlemi tamamlandıktan kısa bir süre sonra ciddi halk sağlığı sorunları ortaya çıkmıştır. 1999'da Peru Sağlık Bakanlığı, La Oroya'daki çocukların yüzde 99,1'inin kurşun zehirlenmesinden muzdarip olduğunu ve bu vakaların yüzde 20'sinin kritik durumda olduğunu tespit etmiştir. St. Louis Üniversitesi Halk Sağlığı Okulu tarafından yapılan daha ileri testlerde bölge sakinlerinin kanında yüksek seviyelerde kirletici diğer ağır metallere de rastlanmıştır: Ortalama kadmiyum seviyesi ABD ortalamasının üç katı üzerinde saptanırken, antimon seviyesi ABD ortalamasının otuz katıdır, arsenik seviyesi ise kontrol bölgesinde kaydedilen seviyenin iki katı gibi bir orana sahiptir. La Oroya'nın Batı Yarımküre'de yer alan en zehirli bölgelerden biri olduğu bu verilerle doğrulanmıştır. Doe Run üzerinde güçlü bir baskı oluşmuştur. Çevresel iyileştirmeler için 316 milyon dolardan fazla harcanmasına rağmen (Peru Enerji ve Maden Bakanlığı ile üzerinde anlaşılan miktarın yaklaşık üç katı), ağır metal emisyonları zehirlilik arz eden derecede yüksek kalmıştır; 2005 yılında yapılan bir araştırma, altı yaş altındaki çocukların yüzde 97'sinin kan değerlerinde yüksek seviyelerde kurşun olduğunu göstermiştir.

2009 yılında emtia fiyatlarındaki düşüşün ve devam eden çevre sorunlarının ardından Doe Run Peru üretim faaliyetlerini durdurmuştur. Üretimin yeniden başlatılması için herhangi bir tarihin belirtilmediği bir yılın ardından, 3.500 çalışan protestolar düzenledi ve kritik bir otoyola olan erişimi engelledi. Maden tesisi nedeniyle halka zarar veren çevre ve sağlık sorunlarının son derece farkında olmalarına rağmen, çalışanlar artık işsiz yapamaz hâle gelmişti. La Oroya'da para kazanmak ve zehirlilik arasında bir seçim yapmak zorunda kalan çoğu insan, yeterli çevre kontrolleri yapıldıktan sonra izabe tesisinin yeniden açılmasını istemektedir. Mevcut durumda alacaklılar, maden tesisini operasyonel tasfiyenin bir parçası olarak işletmekte ve varlıklarını satma süreci devam etmektedir. Tesisin tekrar ne zaman tam kapasiteyle çalışacağı veya hangi çevresel protokol kapsamı altında olacağı bilinmemektedir.

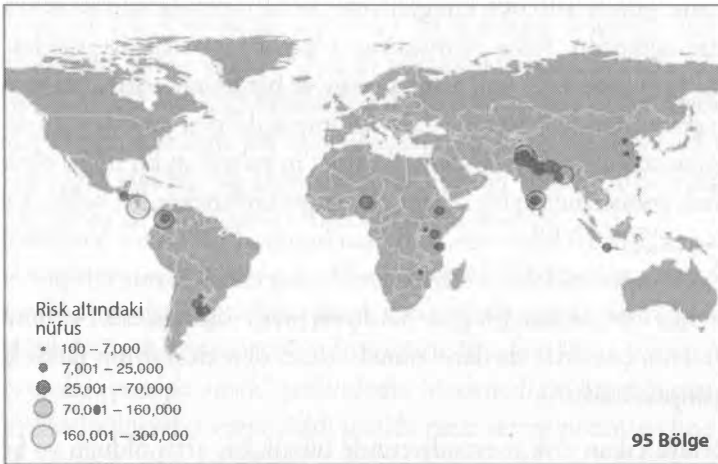
KROM KİRLİLİĞİ

Kurşun gibi krom da bazı endüstriyel işlemler sırasında büyük miktarlarda kullanılır. Ayrıca kurşun gibi, konsantre krom yan ürünleri de oldukça zehirlidir. Altı değerlikli krom astım, ishal, bağırsak kanaması, böbrek ve karaciğer hasarına neden olur ve güçlü bir kanserojendir. Yüksek krom seviyelerinin dünya çapında 1,8 milyon insanın sağlığını tehdit ettiği tahmin edilmektedir.

Deri tabaklama endüstrisi, endüstriyel krom yan ürünlerinin büyük bir üreticisidir. Düşük ve orta gelirli ülkeler tabaklama endüstrisine başarılı bir biçimde dâhil olmuştur: 1970'ten bugüne küresel ağır deri endüstrisindeki payları yüzde 26'dan yüzde 56'ya ve hafif deri endüstrisindeki payları yüzde 35'ten yüzde 56'ya çıkmıştır. Küresel olarak, deri tabaklama sektörü dezavantajlı topluluklar arasında genişleyen bir iş alanı olmuştur. Yeterli düzenleyici veya endüstriyel altyapıya sahip olmamaları muhtemeldir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde endüstrinin yerel düzeyde örgütlenmesi, kirliliğin etkilerini oldukça şiddetlendirebilecek birlik-telikler yaratır. Deri tabaklama endüstrileri bu tür bölgelerde genellikle birçok kültürde damgalanmış kirli, zehirli işleri üstlenmeye istekli vasıfsız işçilerden oluşan geniş grupların, diğer unsurların yanı sıra, işe erişimini sağlamak için kentsel alanların marjinal bölümlerinde yoğunlaşan küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ'ler) kümelerinden oluşur.

Yüksek nitelikli suya kolay erişim işletme kümelerinin yerleşiminde bir etkidir çünkü deri tabaklama işlemi derilerin tekrar tekrar kimyasal banyolarda yıkanmasını ve ardından atık sudan arındırılması sürecini içermektedir. Yeterli arıtma tesislerine sahip olmayan küçük işletmelerin çoğu, zehirli atık salınımları ne depolayabilir ne de üzerlerinde herhangi bir özel işlem uygulayabilir. Genellikle atık, öylece kamusal alana salınır. KOBİ'lerin kümelenmesi, doğal ortamın koruyucu bariyerlerini aşabilecek ve biyoaktif kimyasal seviyelerin oluşmasına neden olabilecek bir kirletici konsantrasyonu üretirken, bu işletmelerin nitelikli bir su kaynağına yakın olması, krom ve sektörün diğer yan ürünlerinin hızla su kaynağına karışması demektir.

Ayrıca bu işletmeler varlıklı ve nüfuzlu kişilerin konutlarından büyük ölçüde ayrılmış marjinal yerleşimlerde yer almaktadır; bu zehirli maddelerde en çok maruz kalanlar, kültürel olarak yaftalanmış deri tabaklama işletmelerinde çalışanlar ve aileleridir. Bu işletme kümeleri tarafından üretilen atık miktarı oldukça yüksek oranlarda olabilir: the Blacksmith Institute'a göre, Bangladeş'te yaklaşık 200 deri tabaklama fabrikasından oluşan büyük bir işletme kümelenmesi, yılda tahminen 7,7 milyon litre atık su ve 88 milyon ton katı atık üretmektedir. Şekil 4.2, fabrikalardan kaynaklı krom kirliliğinin izlendiği başlıca bölgelerin genel bir görünümünü sunmaktadır.

ŞEKİL 4.2 Deri Tabaklama Fabrikalarından Kaynaklanan Krom Kirliliği Riski Altındaki Nüfus, 2011

Kaynak: Blacksmith Institute 2011f.

Ranipet, Hindistan

1970'lerde, Hindistan'ın Tamil Nadu eyalet hükûmeti, sanayiye yoğun kentsel alanların dışına kaydırmaya ve kırsal iç bölgedeki istihdamı arttırmaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda hükûmet, sanayicilere "geri kalmış bölgeler" olarak tanımlanan bölgelerde iş kurmaları için önemli sübvansiyonlar ve teşvikler sunmuştur. Palar Nehri kıyısında, Vellore sanayi kentine 20 kilometre uzaklıkta yer alan Ranipet beldesi, yoğun sulama gerektiren ve kirletici etkisi olan deri tabaklama endüstrisi için gerekli su kaynaklarına sahip bir alan olarak değerlendirilmiş ve hızla endüstrinin bir merkezi olarak gelişmiştir. Bununla birlikte, endüstrinin büyümesi su kaynaklarının dengesini bozmuştur. Belde şu anda altı değerlikli krom ve azo boyalar da dâhil olmak üzere deri tabaklama atıklarından kaynaklanan ciddi bir kirlilikten mustariptir.

Bugün 50.000'den fazla kişinin yaşadığı bir bölge olan Ranipet, deri eşya endüstrisinin merkezi olmaya devam etmektedir. Uygun atık bertaraf sistemlerini karşılamaya yetecek ölçek ekonomilerine sahip olmayan tesisleri işleten küçük deri üreticilerinin çoğunluğu buradadır. Çevre sorunlarına ilişkin genel bilinç eksikliğinin bir uzantısı ise kırk yılı aşkın sürecin sonucu olan kirlenmiş yeraltı sularıdır. 2001 yılında bölgedeki 60 işletme, günde 100.000 kilogram deri ürün üretmek için 10.000 kişiyi istihdam ediyordu. Fakat endüstrinin oluşturduğu atıkları işlemek için yalnızca yedi tane özel atık arıtma tesisi ve bir kamu arıtma tesisi vardı. 2009'a gelindiğinde, 180 tane daha işletme açılmıştı; yine de yalnızca bir adet kamu atık arıtma tesisi vardı. Ranipet'in yalıtılmış bir bölge olmaması bu hızlı genişlemenin bir sebebi olarak gösterilmektedir; belde, Vellore şehrine yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunan bir sanayi banliyösüdür. Bu şehir, Hindistan'daki en büyük deri ihracat endüstrisine sahiptir - Oregon büyüklüğünde olan bölgede 5 milyon insan yaşamaktadır ve bunların 2,5 milyonu, çocuklar da dâhil olmak üzere, deri ticaretinin farklı kollarında çalışmaktadır.

Ortaya çıkan atık mevcudiyetinde büyük bir artış olduğu ve büyük çoğunluğunun uygunsuz bir şekilde bertaraf edildiği varsayımı yersiz değildir. 2009 yılında, şehir yönetimi, tüm katı atıkların yarısından fazlasının toplanmadığına ve toplanan katı atıkların da hiçbirinin uygun şekilde

bertaraf edilmediğine dair bir değerlendirmede bulunmuştur. Devlet çevre kirliliği kontrol kurulu, deri tabaklama bileşenleri üreten tek bir fabrikanın yirmi yıllık faaliyetin ardından 1,5 milyon tondan fazla uygunsuz şekilde depolanmış katı atık biriktireceğini tahmin etmektedir. Çiftçiler, ürünlerinin yüzde 80'inden verim alamadıklarından ve sulama suyunun ciltlerinde kızarıklık ve kabarcıklara neden olduğundan şikâyet etmektedir. En endişe verici olanı ise Palar Nehri'nin hız kesmeden artan kirliliğinin, Vellore'da yaşayan 3,5 milyon insanınki de dâhil olmak üzere, nehir boyunca uzanan daha büyük şehirlerin su kaynaklarını tehdit ediyor olmasıdır.

MADENCİLİK/KAYNAK ÇIKARMA

Sert kaya madenciliği ve maden sanayii, geniş kapsamlı bölgesel tahribatın ve ölü arazilerin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar, 2000'li yıllarda “dünya çapında bu endüstri tarafından [sıvı atık dâhil değil] yılda en az on milyar ton kuru bazda ince parçacıklı atık üretildiğini tahmin etmektedir. Bu durumda, maden endüstrisinin dünyadaki en büyük atık üreticisi olduğu söylenebilir.” Diğer kaynaklar, Amerika Birleşik Devletleri'nde madenciliğin “toplam gayrisafi yurt içi hasılanın yüzde birinin onda birinden daha az” olduğunu ve ürettiği kirliliğin ve tükettiği yüksek seviyelerde enerjinin bu yüzdeyle orantısız olduğunu söylemektedir. 2001 yılında OECD ülkelerinde madenciliğin 550 milyon ton katı atık ürettiği tahmin edilmektedir. Kayda değer madencilik operasyonlarının gelişmekte olan ülkelerde yer aldığı düşünülecek olursa, küresel çapta madencilik faaliyetlerinin ürettiği toplam atık miktarının OECD rakamlarını gölgede bırakması muhtemeldir.

Dünyanın çoğu yerinde, standart endüstri atık yönetimi uygulaması, “katı atıkları madene geri doldurmak için geri dönüştürmek ve ‘tortu’ olarak bilinen düşük konsantrasyonlu sıvı atık ürünleri insan yapımı devasa rezervuarlara pompalamak” şeklindedir. Madenciliğin ürettiği tortular ve katı atıklar, bölgesel çevreye ciddi şekilde zarar verme potansiyeline sahiptir. Metal cevherleri genellikle hedef malzemeye kimyasal olarak benzer olan ve benzer formülasyonlarla (örneğin oksitler veya sülfidler) düzenlenen ciddi seviyelerde ağır metallerle sahiptir; cevherler hedef madeni çıkartmak için işlendiğinde, büyük miktarlarda istenmeyen ağır metal-

ler de çevreye salınmış olur. Örneğin Ulusal Yaban Hayatı Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri'nin batısındaki su havzalarının yüzde 40'ının sert kaya madenlerinden kaynaklı kirlendiğini tespit etmiştir. Madenin kapanmasının ardından kirlilik uzun süre devam etmiştir: tipik bir sert kaya madeni, kazanç sağlayacak malzemeyi beş ila on beş yıl içinde tüketebilir; ancak bu faaliyetin ortaya çıkardığı kirletici maddeler, yüzlerce yıl boyunca artan oranlarda çevreye sızmaya devam etme potansiyeline sahiptir. Standart sert kaya madenciliğinin yan ürünleriyle uygun şekilde başa çıkılmadığı takdirde feci etkilere sahip olabilir. Tortular, ağır metal toksinler ile doludur ve madenin içinde ve çevresinde dolgu veya çakıl olarak kullanılan (veya durum ne olursa olsun doğrudan yerel suya dökülen) ezilmiş moloz, oksitlenerek yüksek oranda çözünmüş asidik kimyasallar üretebilir.

Düşük teknoloji kullanılarak yapılan madencilik de çevreyi koruyamaz. Örneğin, ufak çaplı altın madenleri genellikle gayriresmî ve oldukça küçük ölçekli operasyonlardır. Altın açısından zengin topraklardan elde edilen çökelti, genellikle bir kürekten biraz fazlası ile açık ocak madenciliği operasyonlarından elde edilmektedir. Çökelti daha sonra doğrudan altın cevherine bağlanan cıva ile işlenir. Cıva-altın alaşımının çöküntüden izole edilmesinin ardından alaşım ısıtılır ve cıva buharlaşarak geride saf altın kalır. Bu düşük teknoloji madencilik, ihmal edilebilir miktarda kayaç atığı veya geleneksel maden atığı oluşturmaktadır; bununla birlikte, işlem esnasında kullanılan kimyasalların hor kullanımı, kazara dökülmesi veya yutulması muhtemelken, bu yöntemin çevreye salınan yıllık küresel cıva miktarının üçte birinden sorumlu olduğu tahmin edilmektedir.

Hidrolik Kırma

Hidrolik kırma, yakıt olarak hidrokarbonları (genellikle doğal gaz) açığa çıkarmak için su, kimyasallar ve silis kumunun yüksek basınçta geçirimsiz kayaca enjekte edilmesi sürecini ifade etmektedir. Süreç içerisinde çok miktarda su kullanılır ve madencilik kaynaklı kimyasallar ve hidrokarbonlar, yerel su tablasına dökülür. Aşırı su kullanımı ve zehirli emisyonlar, çevre için oldukça tahrip edicidir. Zararlı sonuçları nedeniyle hidrolik kırma yönelik yasakların geldiğini görmeye başlamamız dikkate değer

bir gelişmedir: çevre ve sağlık üzerine duyulan endişeler nedeniyle Fransa, Güney Afrika ve Avustralya'nın Yeni Güney Galler ve Kanada'nın Quebec eyaletlerinde hidrolik kırma yasaklanmıştır.

Herhangi bir hidrolik kırma tesisi, faaliyet ömrü boyunca 4 ila 20 milyon litre su kullanmaktadır. 2000'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nin termoelektrik olmayan su tüketiminin yüzde 1 ila 2'sini, hidrolik kırma ve diğer madencilik türleri oluştuyordu. Ancak hidrolik kırmanın kullanımı o zamandan beri hızla genişlemiştir. Bir Colorado ilçesinde, hidrolik kırma, toplam su tüketiminin üçte biri ila üçte ikisi arasında bir paya sahiptir: "Eyaletteki enerji gelişimini düzenleyen Colorado Petrol ve Gaz Koruma Komisyonu'nun (COGCC) mart ayında yayımladığı bir raporda, Colorado'da hidrolik kırma için kullanılan su miktarının, 2010'da yaklaşık 13.900 akre fitken 2015'te yüzde 35 artarak 18.700 akre fit'e çıkmasının beklendiği ifade edilmektedir."

Bununla birlikte, su kaynaklarına verdiği zararın türü hidrolik kırmanın yarattığı en büyük tehdit olabilir. Hidrolik kırma işleminde kullanılan su, sıklıkla hidrokarbonlar veya maden kalıntıları ve kimyasallarla karışır. İşlem sahasında kullanılan kimyasallar arasında amonyak ve borik asit, sülfürik asit, trimetiloktadesilamonyum klorür ve potasyum klorür bulunur. Ayrıca hidrolik kırmada kullanılan tüm suyun yüzde 10 ila 40'ı, zehirli atık havuzlarında ayrıştırıldığı veya su tablasına geri sızdığı yüzeye geri akar. Su kirliliği, geçirimsiz kayaçlardan salınan doğal gazın su kuyularına ve rezervuarlara sızmasıyla da oluşur.

Hidrolik kırmanın etkinliği artıkça olumsuz sonuçları çoğalmaya ve dünyanın daha fazla bölgesini etkilemeye devam edecektir. Sektör tarafından sağlanan bilgilerin çoğunun hidrolik kırmayı köklü, geleneksel bir yöntem olarak sunduğuna dikkat edilmelidir; ancak bu yanıltıcıdır. Altmış yıllık deneyime sahip bir sektör olma iddialarına rağmen, bugün kullanılan özel hidrolik kırma türü nispeten yenidir. Son zamanlarda geliştirilen hidrolik kırma yöntemleri, daha fazla su kullanan ve daha fazla doğal gaz üreten yatay bir sondaj tekniğini içermektedir. Ayrıca daha önceki kuyularda bulunandan elli ila yüz kat daha fazla su basıncı oluşturur.

Radyoaktivite

Ohio'daki FreshWater Accountability Projesi kapsamında Melissa Belcher ve Marvin Renikoff tarafından yakın zamanda yayımlanan bir raporda, Marcellus Shale tabakasının tanımlanmış radyoaktif özellikleri bağlamında hidrolik kırmanın etkilerini incelemiştir. Burası, standart zemindeğer emisyonlarından otuz kat daha fazla radyasyon yayan yüksek konsantrasyonlarda radyum, uranyum ve toryum izotopları ile Batı Virginia'dan doğu Ohio'ya ve Güney New York'a uzanan bir doğal gaz üretim alanıdır. İki önemli soru gündeme gelmektedir: hidrolik kırma sırasında yüzeye ne kadar radyasyon salınmaktadır ve endüstri radyoaktif atıkları nasıl bertaraf etmektedir? 2013 yılında, New York Eyaleti Çevre Koruma Departmanı [*The New York State Department of Environmental Conservation*], kuyulardan geri akan suyun "çevreye salınma sınırının 267 katı ve içme suyuna karışma sınırının ise binlerce katı kadar yüksek" radyoaktivite içerdiğini tespit etmiştir. Marcellus Shale'de sondaj çalışması yapmak için çok büyük miktarda su gereklidir: her hidrolik kırma gerçekleştiğinde yaklaşık 7,5 ila 30 milyon litre su kullanılmaktadır ve kuyuların kullanım ömürleri boyunca birçok kez bu uygulamaya maruz kalması gerekebilir. Kullanılan suyun ise yüzde 65 ila yüzde 95'i genellikle sondaj sırasında yüzeye geri döner. Yüksek oran, radyoaktif atık suyun nasıl arıtıldığı konusunda ciddi endişeler doğurmaktadır.

Marcellus'ta standart bir doğal gaz kuyusunun açılması, ortalama olarak yaklaşık 117 metreküp radyoaktif atık üretir: Pennsylvania'nın tek başına 1 milyon metreküpten fazla bu tür atık ürettiği tahmin edilmektedir. Pennsylvania'daki atık depolama alanlarının çoğunda radyasyon ikaz alarmı bulunmamakla birlikte, detektörlerin 2012'de toplam 1.325 kez çaldığı ve bu alarmların 1.000'den fazlasının sondaj atıklarından kaynaklandığı belgelenmiştir. Bertaraf edilmek üzere Ohio'ya taşınan sondaj atıklarının, düzenleyici sınırın otuz altı kat üzerinde radyum seviyesi içerdiği tespit edilmiştir. Bu tür malzemelerin uygun olmayan şekilde bertaraf edilmesi, sondaj şirketleri için önemli bir maliyet tasarrufudur: radyoaktif atığın uygun şekilde bertaraf edilme maliyeti, metreküp başına 12.350 \$'a kadar ulaşabilir.

Yeraltı Su Düzeyi

Son birkaç yıldaki hızlı büyümesi göz önüne alındığında, hidrolik kırma hem tükettiği su hem de oluşturduğu kirlilik açısından yeraltı su düzeyi için giderek artan bir tehdit oluşturmaktadır. Kuyu başına kullanılan su miktarından ve tek bir kuyunun birden çok kez hidrolik kırmaya maruz kaldığından yukarıda bahsedilmiştir. Ayrıca naftalin, motorin, hidrojen klorür ve etilen glikol dâhil olmak üzere 750'den fazla farklı kimyasalın işlem esnasında suya karışması da muhtemeldir. Suya karışan zehirli kimyasallar ve maddelerin EPA'nın izin verdiğinden çok daha fazla olduğu saptanmıştır. Hurdle, Atlas Energy'ye açılan dava hakkında şunları söylemektedir:

Sondaj başlamadan bir yıl önce [davacının] suyu üzerinde yapılan temel testler “mükemmeldi”... [Sondaj başladıktan sonra] testler sonucu su içeriğinde, kabul edilebilir seviyelerin 2.600 katı arsenik, sınırın 44 katı üzerinde benzen ve federal standardın beş katı üzerinde naftalin bulundu. Toprak numunelerinde, resmî sınırın üzerinde bulunan cıva ve selenyumun yanı sıra, sondajda kullanılan bir kimyasal olan etilbenzen ve doğal olarak oluşan ancak gaz sondajı ile yüzeye çıkabilen bir zehirli kimyasal olan trikloreten tespit edildi. Sondajda kullanılan kimyasalların sağlığa etkilerini araştıran Endocrine Disruption Exchange'e göre, kimyasallar bağışıklık, sinir ve solunum sistemlerine hasar vermek de dâhil olmak üzere birçok ciddi hastalığa neden olabilir.

2013'te yayımlanan bir araştırma, metan ve propan gibi doğal gaz bileşenlerinin, doğal gaz kuyularının yakınında yüksek seviyelerde ortaya çıktığını söylemektedir. Maden çıkarma sahalarına bir kilometreden daha kısa mesafede bulunan içme suyu kuyularında metan konsantrasyonları, doğal gaz sahalarına daha uzakta bulunan su kuyularında saptanan seviyeden ortalama altı kat daha yüksekti. Gaz kuyularına yakın yerlerdeki içme kuyularında metan, doğal gaz kuyularından uzaktaki içme kuyularında bulunan seviyenin yirmi üç kat üzerindeydi ve propan sadece doğalgaz kuyularının yakınındaki içme kuyularında bulunmuştu.

Depremler

En son raporlar, hidrolik kırmanın geçmişte deprem olduğu görülmemiş alanlarda depremleri tetikleme potansiyeli olduğuna dair endişeleri artırmıştır. U.S. Geological Survey araştırmacıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezindeki artan deprem faaliyetini hidrolik kırmaya bağlamıştır ve başka bir çalışma, Oklahoma'da görülen sismik aktiviteğin 1976–2007 dönemi ile 2008–2011 dönemi arasında on bir kat arttığını bildirmiştir. Araştırmalar, Kuzey Amerika orta kıtasında gerçekleşen deprem sayısının 1970 ile 2000 arasında ortalama 21 olduğunu, ancak 2009'da 50'ye, 2010'da 87'ye ve 2011'de 134'e çıktığını göstermektedir. Deprem sayısındaki bu artışın nedeni neredeyse tamamen insan faaliyetlerinden, özellikle de atık suyun bertaraf kuyularına tekrar basılmasından kaynaklanmaktadır: yoğun olarak kullanılan atık kuyularında artan su basıncı; daha önce durağan olan faylar hareket etmeye başlamıştır. Kanıtlar, kırma ile ilişkili depremlerin boyutunun zannedilenden daha büyük olabileceğini düşündürmektedir. Oklahoma'da 2010 ve 2011 yılları arasında meydana gelen bir dizi depremin büyüklüğü, hassas fayların yüksek basınçlı atık su tahliyesiyle uyandırılmasının ardından, Richter ölçeğine göre 5,0 ile 5,7 arasında değişmiştir.

Birleşik Krallık ve Hollanda'da hidrolik kırmanın uygulandığı bölgelerde de depremler rapor edilmiştir. 2011 yılında, kaya doğal gazı geliştiricisi Cuadrilla Resources, hidrolik kırmanın “yüksek olasılıkla” İngiltere'nin Lancashire kentinde 1,5 ila 2,3 büyüklüğünde bir dizi küçük depreme neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hollanda'da, hidrolik kırma sahalarının yakınındaki depremlerin sayısı 2011'den önce yılda yirmiyken, 2013'ün ilk bir buçuk ayında on sekize yükselmiştir.

Dağ Zirvesi Kaldırma Madenciliği

Geleneksel yeraltı veya “derin” kömür madenciliğinde, kömürün alt katmandan çıkarılması, iç jeolojiiyi değiştirir, ancak yüzey ekolojisinin büyük bir kısmı olduğu gibi kalır. Dağ zirvesi kaldırma madenciliği, adından da anlaşılacağı gibi, bir dağın kömür yatağındaki madenin açığa çıkarılması işlemidir. Ölçek çok büyüktür: en büyük dağ zirvesi kaldırma madenciliği işleminde, 65 kilometrekareden daha büyük bir alanı açığa çıkarmak için

dağın gerekli olan kısmı yerinden kaldırılmıştır. Bu süreç sadece yerel yüzey ekolojisini yok etmekle kalmaz, aynı zamanda maden atıkları su tablasına sızar ve akış yönünde önemli etkilere sahiptir. Kaldırmanın neden olduğu köklü ekolojik dönüşüm, madencilik faaliyetleri sona erdikten sonra bile bölgeye özgü birçok bitki ve hayvanın yaşam alanlarına artık geri dönemeyebileceği ve istilacı türlerin yüksek ihtimalle yaşam alanlarına yerleşeceği anlamına gelmektedir.

Resmî olarak vadi dolgulu dağ zirvesi madenciliği olarak bilinen bu süreç, bir tür yüksek teknoloji yüzey madenciliğidir. Süreç, bitki örtüsünün temizlenmesi ve üst toprağın kaldırılmasıyla başlar, bu noktada kaya parçasını parçalayarak kömürü ortaya çıkarmak için patlayıcılar kullanılır. Yamaç molozu, katı kayadan daha az yoğun olduğundan dolayı işlem esnasında oluşan atık hacmi, kaldırılan dağın hacminden daha fazladır. Ortaya çıkan atığın komşu vadilerin içine doğru itilmesinin sonucu olarak genellikle akarsuların kaynaklarını kapatır. Kömür kalıntıları, kaya tuzları ve eser metaller, selenyum gibi zehirli maddelerle birlikte akış yönlü ekolojilerini ciddi şekilde etkileyen, tabiri caizse sızıntı yapan çok büyük bir pilin kimyasal eş değerinde olacak biçimde birleşir. Mayıs sinekleri gibi suda yaşayan besin zincirinin en alt basamaklarını oluşturan küçük ve özellikle savunmasız olan türlerin yoklukları tüm ekosistem tarafından hissedilir. İnsanlar da savunmasızdır: araştırmalar, bu tür madencilik faaliyetlerine fiziksel yakınlığın kanser, doğum kusurları ve kardiyovasküler problemlerdeki artışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kömüre ulaşmak için dağları havaya uçurmak, ölçek ekonomilerine ait bir uygulamadır; böylece, daha az çalışana ihtiyaç duyulan daha büyük madenler oluşturarak işletme maliyetleri düşer. ABD Enerji Bilgi İdaresi'nin [*the U.S. Energy Information Administration*] 2012'de sunduğu rapora göre, Apalaş Dağları'nın merkezinde bulunan kömür madenlerinin (yüzyılı aşkın bir süredir sürekli olarak maden çıkarılmaktadır) verimlilik oranı 2000-2010 arasında yüzde 45 azalmıştır. Bu durum, üreticilerin uç çözümlere başvurması ve geçimleri madenciliğe bağımlı olan bölge halkının da bunları kabul etmesi için baskı oluşturmaktadır. İşgücü İstatistikleri Bürosu [*the Bureau of Labor Statistics*], gün geçtikçe daha fazla yıkıcı yöntemler kullanılarak daha fazla kömür çıkarılmasının sonucu olarak sektörün madenciler ve haklara sağladığı faydaların azaldığını söy-

lemektedir: ABD kömür endüstrisinde istihdam eden kişi sayısı, Temmuz 1985'te 177.800'den Temmuz 2012'de 80.600'e kadar düşerek, son yirmi yedi yılda istihdam oranı yüzde 50'den daha fazla azalmıştır. Ancak aynı dönem içerisinde her yıl çıkarılan kömür miktarı artmıştır: 1985'te 883,6 milyon ton kömür çıkarılırken 2010'da 1.084,4 milyon ton çıkarılmıştır. Böyle bir durumun savunulacak tarafı yoktur.

Ok Tedi Madeni, Papua Yeni Gine

Papua Yeni Gine'deki Ok Tedi maden işletmesi, maden üretimi esnasında ortaya çıkan yan ürünlerle uygun şekilde başa çıkılmadığı takdirde çevreye verilen zararın bir örneğidir. 1984'te açılan maden, çok uluslu mali çıkarları olan bir kadro tarafından yönetilmiştir. Şirket, 1970'lerin endüstri standartlarına göre ileri görüşlü olmasına rağmen, atıkları kontrol altına almaya yönelik ilk planlarda, bölgesel alt maddenin yüksek asit barındırma potansiyelini ve bölgenin aktif heyelan geçmişi yeterince hesaba katmamıştır. Madenin dağın eteğindeki yerel çiftçiler üzerindeki olası etkisi tamamen göz ardı edilmiştir. 1983 yılında, madenin açılmasından üç yıl sonra, atık yönetim planının tamamen yeniden düşünülmesi gerektiğine karar verilmiş ve projenin hidroelektrik barajı ve atık rezervuarlarından biri iptal edilmiştir. Hükümet, teknik danışman ve madenin resmî bir atık ıslah programı olmadan ilerlemesine izin veren geçici bir planı onaylamış ve böylece, kendi ulusal kalkınma yasalarını ihlal etmiştir. Maden, atıklarını doğrudan havzaya boşaltmaya başlamıştır.

1984'te maden günde 20.000 ton moloz üretiyordu. "1981'den 1998'e kadar Ok Tedi Madeni tarafından havzaya dökülen toplam atık, şirketin kendi raporuna göre -hiç de hafife alınmayacak bir rapordur- 884 milyondur [ton] ve katı atıkları arka plan yükünün 8 katına çıkarmıştır." Tortular nehir yataklarını yükselterek aşırı selleri tetiklemiştir. Asidik kaya ve ağır metal parçacıklarından oluşan ince kum, meydana gelen bir selin ardından nehir kıyıları boyunca geniş verimsiz şeritler oluşturmuştur: "2002 yılına kadar 1461 kilometrekare bitki örtüsü olumsuz etkilenmiştir... Balık yaşam alanlarının yok olması ve balık sayılarının ve çeşitliliğinin önemli ölçüde azalmasıyla nehir kıyısı bölgesi tahrif edilmiştir." Atıklar, bu suyu tüketen insanlar için güvenli, ancak su yaşamı için

tehlikeli seviyelerde bakır içeriyordu. “1990’lara gelindiğinde, aşağı Ok Tedi [Nehri] o kadar çok alüvyonla dolmuştu ki devamlı olarak taşmış ve daha önce nehir kıyısında yaşayan insanlar için en verimli alanlar olan bentlerin üzerine toprağı verimsiz kılan bir kum tabakası bırakmıştı. Yan kolların ve kanalların tortuyla tıkanması sagu [hint irmiği] meşcerelerini ve 480 kilometre karelik ormanı yok ederken, suyun sürekli bulanıklığı yerel balık mevcudiyetini bölgeden uzaklaştırmıştı.” Ova halkının beslenme düzeninin temel ögesi olan Sagu palmyelerinin, büyüme hızında ve besin değerinde düşüşler görülmüştür. Ne hükûmet ne de mülkiyet heyeti, madenin bölgenin temel gıda ürünü üzerindeki olası etkisine dair bir incelemede bulunmuştur.

1988’de köylüler, o zamanlar dünyanın en büyük maden şirketi olan Broken Hill Proprietary’ye dava açmıştır. Taraflar, 2004 yılında bölge sakinlerine tazminat ödenmesine karar verilen bir anlaşmaya varmıştır; madenin, geri kazanılabilir maden cevherinin tükenmesinin öngörüldüğü 2010 yılına kadar üretime devam edeceği sanılıyordu, ama Mart 2013 itibarıyla hâlâ faaliyet göstermeye devam ediyordu.

Atomredmetzoloto Madenleri, Çita, Rusya

Sibiryâ’da bulunan Çita şehri, 1960’lardan beri altın ve uranyum madencilığının merkezi olan Rusya’nın en zengin maden yataklarının yakınında bulunmaktadır. Şehir, bugün ülkenin uranyum ihtiyacının büyük çoğunluğunu üretmektedir ve Krasnokamensk madeni Rusya’nın yıllık tükettiği 15.000 ton uranyumun yüzde 50’sini üretmektedir. Maden, son otuz yılda en az 5 milyon ton uranyum atığı ve tortusu üreterek dünyanın en büyük süreğen uranyum atığı üreticisi hâline getirmiştir. Bugün, madenin sahibi ve işletmecisi devlet kontrolündeki Atomredmetzoloto (ARMZ) madencilik şirkettir.

Çita ve çevresinde yaşayan 400.000 kişi atıklardan ciddi şekilde etkilenmektedir. Yalnızca Baley bölgesinde, yüzlerce evde saptanan radyasyon seviyelerinin azami seviyenin on katından fazla olduğu belirlenirken yaklaşık bin evin uluslararası güvenlik standartlarının üzerinde radyasyon seviyelerine sahip olduğu görülmüştür. İnsan sağlığına aşırı zarar verilmiştir: bazı bölgelerde bulunan çocukların yüzde 95’i kronik hastalıklara

veya sakatlıklara sahiptir ve çocuklar sıklıkla eksik uzuvlar veya zekâ geriliği gibi ciddi mutasyonlarla doğmaktadır. Down sendromu oranı ülke ortalamasının dört katıdır. Hâlihazırda, çevresel iyileştirme için herhangi bir kamu planı bulunmamaktadır: Rus hükûmeti bir sorunun var olduğunu kabul etmemektedir.

TOPRAĞI, SUYU VE HAVAYI ZEHİRLEME GÜCÜ

Nükleer Kazalar, Ölümcül Gazlar

Madencilik ve endüstriyel atıkların çevreyi zehirlemeye dair mutlak bir kapasitesi olsa da nükleer atık, özellikle hava ve su yoluyla çok uzak mesafelere taşınabilmesi ve uzun ömürlü olması nedeniyle benzeri olmayan derecede tehlikelidir ve kesinlikle izole edilmelidir. Zehirli gaz, daha kısa bir ömre sahip olsa da kısa vadede daha az tehlike arz etmez ve endüstriyel kullanım için yasal olarak büyük miktarlarda üretilmeye devam edilmektedir. Bu iki kirletici, madencilik ve endüstriyel atıkların sebep olduğu çoğu tehlikenin aksine, zenginlerin bile kaçamayacağı riskler oluşturur. Çoğunlukla madencilikteki ve bu bölümde daha önce açıklanan imalat türlerindeki düzenlemelerden çok daha sıkı bir şekilde düzenlemeler yapılmıştır ancak yine de ihmal ve kazalar meydana gelmektedir. Aşağıdaki vakalar, fazla açıklamaya ihtiyacı olmayan büyük bir hikâyeyi anlatmaktadır.

Çernobil, Ukrayna

26 Nisan 1986'da Çernobil güç kompleksinde yüksek güçlü kanal tipi bir nükleer reaktörün (RBMK kısaltması ile bilinir) patlaması, bugüne kadarki en kötü nükleer kazadır. Patlama, 5,2 milyon terabekerel radyoaktif emisyon salmıştır (bir bekerel, saniyede bir atomik bozunma olayına eş değerdir) ki bu, Hiroşima'ya atılan atom bombalarının saldığından yüz kat daha fazla radyasyon demektir. Reaktörün çekirdeğinin erimesi, hatalı tesis tasarımı ve ağır operasyonel hatalardan kaynaklıydı. Sistemin düşük güçte çalışma kapasitesinin takip edildiği rutin bir test sırasında, yeterli soğutma suyu almadığı için reaktör istikrarsız çalışmaya başlamıştı. Operatörler, otomatik kapatma sistemi de dâhil olmak üzere önemli tesis fonksiyonlarını devre dışı bırakmıştı ve durum istikrarsız hâle geldiğinde,

nükleer reaksiyonu durdurmak için alternatif önlemler almak zorunda kaldılar. Durdurma girişimleri sırasında, büyük ve ani bir güç artışını tetikleyerek, 1.000 tonluk koruyucu çelik kapak plakasını yerinden söken ve atmosfere radyoaktif buhar ve fisyon ürünleri salan bir buhar patlamasını tetiklediler. Bunu saniyeler sonra ikinci bir patlama izledi ve reaktör çekirdeğinden yakıt parçaları püskürdü. RBMK reaktörleri, çoğu nükleer santrali çevreleyen beton ve çelik muhafaza kubbesi olmadan tasarlanmıştı, bu nedenle reaktör tehlikeli bir boyut aldığı anda, tesisin içerisinde radyasyonu hapsedecek bir mekanizma yoktu.

On gün boyunca yanmaya devam eden reaktör, 192 tonluk radyoaktif yakıtının en az yüzde 5'ini çevreye saldı. Geniş araziler tahrip oldu: Ukrayna, Belarus ve Rusya'yı kapsayan 150.000 kilometrekarelik arazi, kısa süre sonra, öncelikle sezyum, stronsiyum ve iyot izotopları tarafından radyoaktiviteye maruz kalmış alan (metrekare başına 38.000 bekerelin üzerinde radyasyon seviyeleri) olarak sınıflandırıldı. Zorunlu tahliye alanı, 4.300 kilometre kareye genişletildi ve 336.000 kişinin kalıcı olarak başka yerlere yerleştirilmesi gerekti. Kazadan yirmi altı yıl sonra, Ukrayna hükûmeti tesisin 30 kilometrelik yarıçapı içinde insan yerleşimini yasakladı.

Kazanın insan hayatı üzerindeki etkisi tartışma konusudur. Kaza mahallinde, ilk patlamada iki işçi öldü ve sonraki üç ay içinde 20 sievert radyasyona maruz kalan yirmi sekiz işçi daha vefat etti. Radyasyona maruz kalmanın nasıl etkileri olacağını belirlemek her zaman kolay değildir: yüksek düzeyde radyasyona maruz kalan kişilerde kanser gibi sağlık sorunları gelişebileceği gibi gelişmeyebilir de ancak böyle bir sorun ortaya çıkarsa bunun radyasyona maruz kalmaktan mı, yoksa sigara içmek gibi başka bir sebepten mi kaynaklandığını belirlemek de zordur. Dünya Sağlık Örgütü, kazanın toplam 4.000 kişinin hayatına mal olacağını ve kanser vakalarındaki toplam artışın yüzde 3 oranında artacağını açıklamıştır; bununla birlikte DSÖ, patlama sonucu oluşan krizin sebep olduğu en önemli halk sağlığı sorununun, radyoaktif olarak kirlenmiş alanlardan aniden taşınmak zorunda kalan insanların genellikle psikolojik sağlıklarının kötü etkilenmesi ve ekonomik refah seviyelerinde düşüş olması sonucuna varmıştır. DSÖ, insanların başına gelebileceğini düşündüğü ancak hiçbir zaman deneyimlememe ihtimallerinin de olduğu sağlık konusundaki yoğun kaygılarına özellikle dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan, New York Bilim Akademisi'ndeki akademisyenler, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Dünya Sağlık Örgütü'nün, diğerlerinin yanı sıra, "Doğu Avrupa bilimsel literatüründe sunulan bulguların çoğunu hafife aldıklarını veya görmezden geldiklerini ve bu değerlendirmeleri kendi raporlarına dâhil etmemekle hata yaptıklarını," söylemekte ve Çernobil kazası sonucunda 985.000'den fazla insanın öldüğünü düşünmektedir.

Her hâlükârda, patlamanın hemen ardından geçici bir önlem olarak sızıntıyı önlemek amacıyla çimento ve çelikten inşa edilen yapı tarafından korunan reaktör kalıntılarının içinde büyük miktarda radyoaktif madde vardır. Bu muhafaza kazanı, hızla işlevini kaybetmekte ve saha radyasyon sızdırmaya devam etmektedir. Yüz yıl dayanacak şekilde tasarlanan yeni bir koruyucu yapının 2015 yılında kurulması planlanmaktadır.

Hanford, Washington

1943'te ABD hükûmeti, Savaş Yetkileri Yasasını kullanarak güney Washington Eyaletindeki Columbia Nehri yakınında 1.450 kilometrekarelik araziye el koymuş ve Hanford, White Bluffs ve Richland'da tarım ile geçimini sağlayan 1.200 kişinin tamamını yerinden etmiştir. Nazi Almanyası'nın, atom bombası yarışında ABD'nin önünde olduğundan endişe duyan ordu, plütonyum silahlarının araştırma ve geliştirmesini hızlandırmaya karar vermişti. Hanford, dünyanın ilk büyük ölçekli plütonyum üretim tesisinin bulunduğu yer oldu. Bugün, ülkenin ürettiği yüksek oranda radyoaktif atıkların yaklaşık üçte ikisi bu bölgededir.

Plütonyum, uranyum-238 bir nötronu emerek uranyum-239 hâline gelmesinin ardından iki kez beta bozunmasına uğrayarak önce neptünyum-239'a ve sonra plütonyum-239'a dönüştüğü füzyon esnasında oluşmaktadır. Bölünebilir plütonyumu nükleer reaktörlerden almak için, kullanılmış yakıt çubukları asit içinde çözülür ve plütonyum, diğer füzyon yan ürünlerinden onu ayırmak için çökeltilir. 1987'de hizmet dışı bırakılmadan önce, Hanford tesisi tahmini olarak 120.000 kilogram plütonyumu işlemiş ve geçirmiştir. Bu yüksek radyoaktif malzemenin büyük çoğunluğu olduğu yerde kalmıştır: Nagazaki'yi yerle bir eden "Şişman Adam" atom bombasının 1.800 adet kopyasını yapmak için alanda gö-

müllü yeterli plütonyum bırakılarak yalnızca 11.655 kilogram plütonyum bertaraf edilmiş veya alandan çıkarılmıştır.

Bugün, tesis durdurulamayan bir felaketin alanıdır: yaklaşık 189 milyon litreden fazla yüksek seviyeli radyoaktif ve kimyasal atık, Columbia Nehri'nden yaklaşık 19 kilometre uzakta gömülü olan ve çoğu sızıntı yapan 177 tankta depolanmaktadır. Atıkların yaklaşık 3,8 milyon litresi depolama alanlarından sızmıştır. Washington Eyaleti Ekoloji Departmanı tarafından hazırlanan 2008 tarihli bir raporda, zehirli maddelerin çoktan yeraltı su tablasına girdiği ve 1 milyon kişinin yaşadığı şehirlerin ve toplam değeri 6,4 milyar dolar olan çiftliklerin yukarısındaki bir noktada bulunan nehrin suyuna karışmasına yedi yıl gibi kısa bir süre olabileceğini belirtmiştir. Sahayı yöneten Enerji Bakanlığı'nın şu anda zehirli maddelerin su kaynağına karışmasının önlenmesine dair planları olmadığı gibi, alandaki katı atıkları temizleme planı da yoktur. Bakanlık, federal hükûmete diğer nükleer alanlardan Hanford'a daha fazla nükleer atık taşınması için dilekçe vererek aslında Hanford'u ümitsiz vaka ilan etmiştir.

Fukuşima Daiichi, Japonya

Japon hükûmetine göre, 2011'de meydana gelen deprem ve tsunamiyle zarar gören Fukuşima Daiichi nükleer santralinin yakınındaki alanlar onlarca yıl yasak bölge olarak kalabilir. 2011'de Japon yetkililer toplum liderlerine yılda 100 milisievert radyasyon yayan alanların on yıl boyunca güvenli olmayacağını ve 200 milisievert radyasyona sahip alanların yirmi yıl kadar yaşanmaz alanlar olacağını söylemiştir. Şu anda insanların santralin 20 kilometre yakınına yaklaşması yasaktır.

Fukuşima'daki hasarın boyutu henüz bilinmese de ilk hasar sırasında tesisten sızan radyoaktif buharda bulunan uzun ömürlü izotopların oranı büyük ölçüde belirleyici olacaktır. 30.2 yıllık bir yarılanma süresine sahip radyoaktif sezyum-137, Çernobil'de olduğu gibi, muhtemelen en zararlı maddedir (yayılan miktar ve yarılanma ömrünün uzunluğu açısından). Felaketin ardından yaklaşık 50.000 kişiye tahliye emri verilmiş ve birçok çiftçi ve balıkçı geçim kaynağını kaybetmiştir.

Hindistan, Bhopal'da Kimyasal Patlama

Bhopal, Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinin başkentidir. 1984 yılında, şehirdeki Union Carbide firmasına ait böcek ilacı fabrikası yakınında bulunan bir yoksul semte 45 ton metil isosiyanit gazı saldıığında, şimdiye kadarki en kötü endüstriyel felaket yaşanmıştır. Sızıntı 3.800 kişiyi uykusundayken öldürmüş ve felakete maruz kalan 558.125 kişinin bir kısmı daha sonra yaralanarak vefat etmiştir.

Tesis 1994 yılında, daha önce fabrikanın yüzde 49'una sahip olan Hindistan bankaları ve Hindistan hükûmetinden oluşan bir konsorsiyuma satılmıştır. Fabrikada depolanan zehirli bileşikler hiçbir zaman yeterince bertaraf edilmemiştir ve 450 ton atığın 4,5 hektarlık fabrika alanını kirletmeye devam ettiği düşünülmektedir. Böcek ilacı kimyasalları ve kalıntılarının, on yıl öncesine göre yüzde 28,46 artışla 2011'de 2.368.145 nüfusa sahip olan şehirde olağan dışı yüksek sayıdaki doğum kusurunun (yarık damak, zekâ geriliği, anoftalmi veya mikroftalmi) nedeni olduğu düşünülmektedir. Hükûmet, içme suyuyla ilgili bölgeden gelen şikâyetler nedeniyle Bhopal'a içme suyu taşımayı kabul etmiştir, ancak su teminatı düzensiz gerçekleşmekte ve bölgedeki birçok yoksul insan zehirli madde içeren suyu içmeye devam etmektedir.

Okyanuslar

Ölü Bölgeler

Yüzey okyanus sularının asitlik seviyesi sanayileşmeden bu yana yükselmektedir ve okyanuslar karbondioksiti emmeye devam ettikçe daha da yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Birçok bilimsel araştırmaya dayanarak Dünya Bankası, "olağan emisyon senaryolarına dayanan gelecekteki karbondioksit seviyelerine ilişkin tahminlerin, bu yüzyılın sonunda okyanusun yüzey sularının yaklaşık yüzde 150 daha asidik olabileceğini gösterdiğini ve bu seviyenin, okyanusların 20 milyon yıldan fazla bir süredir deneyimlemediği pH seviyelerine neden olacağını" belirtmiştir.

Su kütlelerinin yok edilmesinin veya tahribatının belki de en acımasız örneği, 245.000 kilometrekareden fazla bir alanı kapsayan tahmini

400 ölü bölgenin okyanuslardaki varlığıdır. Tarımsal kirlilik de dâhil olmak üzere bir dizi insan etkisi, çevresel tahribatın en aşırı biçimlerinden biri olan okyanuslarda ölü alanların oluşmasında kilit bir rol oynamaktadır. Bölgeler, yaşamın sürmesi için gerekli oksijenin eksikliğinden, hipoksi, mustarıptır ve oksijen seviyelerini yenilemek için gerekli su kolonu döngüsüne dâhil olmaz.

Hipoksi ve sebep olduğu ötrofikasyon, ticari tarım alanlarından okyanusa gübre akışının bir sonucudur. Okyanusa yüzey akışını sağlayan sığ, güneşte ısınan tatlı su kütleleri, derin okyanus tuzlu sularından hem daha sıcak hem de daha az yoğundur (tuzlu olmamalarından dolayı). Okyanusa girdiklerinde, altındaki suyla karışmayan, gübre açısından zengin bir üst tabaka oluşturur. Üst katmandaki gübre, özellikle birçok balık için zehirli olan mavi-yeşil algler (siyanobakteriler) olmak üzere alglerin çoğalmasını tetikler. Balıklar ve algler öldükçe, bozunumlarının oksijeni tükettiği su kolonunun dibine batarlar. Üst ötrofik tabakanın altındaki oksijen seviyesi, artık yaşamın sürdürülemeyeceği bir noktaya kadar tükendiğinde, ölü bölgeler olarak tanımlanan alanlara dönüşmüş olur. Bu ölü bölgeler, okyanusun alt katmanlarındaki oksijeni yenilemek için su kolonları yeterince uyarılınca kadar varlığını sürdürmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki ölü bölgelerin 343.000 ila 734.000 ton canlı kütleyi ortadan kaldırdığı tahmin edilmektedir. Eskiden zengin su kütleleri olan alanlar ölü bölgeler hâline geldikçe balıkçılık kaybolmakta ve kıyı nüfusları geçim kaynaklarının azalması tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Deniz Seviyesinin Yükselmesi

Deniz seviyesindeki artış, iklim ısınmasının bir başka önemli sonucudur ve bir zamanlar öngördüğümüzden daha hızlı gerçekleşmektedir. Dünya Bankası, uzmanlara göre “2050’lere kadar 50 cm’ye ulaşan bir artışın geçmiş emisyonların bir sonucu olarak kaçınılmaz olabileceğini” belirtmektedir. Dünyanın bazı bölgelerinde, özellikle Asya’nın bazı bölgelerinde, deniz seviyesinde artış şiddetli olacaktır. Güneydoğu Asya kıyı şeridi su seviyelerinin “1986-2005 yılları arasındaki seviyelere nispeten 21. yüzyılın sonunda küresel ortalamanın yüzde 10-15 üzerinde” olacağı tahmin edilmektedir. Manila, Jakarta, Ho Chi Minh City ve Bangkok’ta mevcut

deniz seviyelerinde 2060'a kadar 50 cm'den fazla ve 2090'a kadar ise 100 cm'den fazla bir artış yaşanması muhtemeldir.

Bu tablo, bölgesel nüfus ve ekonomiler için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, Mekong Deltası, Vietnam'ın toplam tarımsal üretiminin yaklaşık yüzde 50'sini ve ülkenin pirinç ihracatının önemli bir kısmını karşılamaktadır. Böylece "2040 gibi erken bir tarihte gerçekleşmesi muhtemel olan deniz seviyesinde 30 cm'lik bir yükselme, mevcut seviyelere göre... mahsul üretiminde yaklaşık yüzde 12'lik kayba neden olabilir." Dünya sıcaklığının 4°C yükselmesi durumunda yıllık yağış miktarının yüzde 30'a kadar artmasının öngörülmesi, bu sorunları daha da kötü bir hâle getirmektedir. Örneğin, 2030'larda deniz seviyesi küresel olarak mevcut seviyenin yaklaşık 15 santimetre üzerine çıkarsa, Bangkok'ta deniz seviyesi yüzde 40'a varacak şekilde yükselecektir. Deniz seviyesi küresel olarak 88 santimetre yükselirse, Bangkok, deniz seviyesinde yüzde 70'e varan bir artış yaşayabilir; bu senaryo, 4°C'ye kadar ısınma olursa 2080'lerde gerçekleşebilir.

Aynı zamanda dünyanın diğer bölgelerinde, öngörülen bu yüksek sıcaklıklar daha çok kuraklığa sebep olacaktır. Buna, önemli bir gıda üretim bölgesi olan ve daha da kuraklaşacağı tahmin edilen Asya'nın kuzeybatısı da dâhildir. Son olarak, "4°C'lik sıcaklık artışının olduğu bir dünyada kurak mevsimde yüzde 30'a varan düşüş ve yağışlı mevsimde yüzde 30'a varan bir artışla", mevsimler arası yağışlarda daha keskin farklılıkların olmasını bekleyebiliriz.

Bazı bölgelerdeki çölleşmenin ve bazılarında ise sellerin ikilik oluşturan yapısı, dünyanın pek çok farklı yerinde görülebilir. "2°C'lik ısınma altında, [Sahra altı Afrika'da] su mevcudiyetindeki bugünkü farklılıklar muhtemelen daha belirgin hâle gelecektir. Örneğin, ortalama yıllık yağış miktarının esas olarak Afrika Boynuzu'nda artacağı (hem olumlu hem de olumsuz etkilerle birlikte) tahmin edilirken, Güney ve Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde yağış ve yeraltı suyu zenginleşme oranlarında yüzde 50-70'lik düşüşler görülebilir. 4°C ısınma altında, Güney Afrika'da yıllık yağışın yüzde 30'a kadar azalma ihtimali varken Doğu Afrika'nın, birçok modele göre, bugünden daha yağışlı olacağı tahmin edilmekte ve bu da kuraklık riskinin azalmasına yol açmaktadır."

Daha büyük ülkeler iklim değişikliğini bir dizi farklılıklar aracılığıyla deneyimlemektedir. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde, bazı bölgelerde su seviyelerinde hızlı bir artış yaşanırken diğerler bölgelerde kuraklık yaşanmaktadır. Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi'ne (the National Oceanic and Atmospheric Administration) göre, hakkında veri bulunan en son yıl olan 2012, aşırı hava olayları açısından tarihte kaydedilmiş en kötü yıldır. Orta Batı'daki kuraklıktan kaynaklanan mahsul kayıplarından Sandy Kasırgası nedeniyle Doğu Sahili'nde oluşan sel felaketine (60 milyar dolarlık en büyük hasarın sebebi) kadar uzanan on bir büyük felaketin -hortumlar, orman yangınları, kuraklıklar ve kasırgalar dâhil- toplamı 110 milyar dolardan fazla zarara mal olmuştur. 2013 yazında, kuraklık Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşık yüzde 50,1'ini etkilemiştir.

Çöp Girdapları

Büyük okyanus akıntılarının dünya çapında beş noktada birleşmesi, büyük girdaplar veya döngüler oluşturur. Bunlar Kuzey Atlantik Girdabı, Güney Atlantik Girdabı, Kuzey Pasifik Girdabı, Güney Pasifik Girdabı ve Hint Okyanusu Girdabıdır (bkz. Şekil 4.3). Okyanus atıkları, bir kanalizasyonun etrafında dönen kirlilik gibi bu girdaplarda toplanır: denizde yeterince uzun süre yüzen her şey, sonunda bu beş toplama noktasından birine ulaşacaktır. Bu girdaplar, tüccarlar ve denizciler tarafından uzun süredir bilinen okyanus akıntılarının geniş ağlarındaki merkez noktalarıdır. Öte yandan, dünyanın her yerinde kullanılan plastik okyanuslara karışırken, girdaplar artık çöplüklere benzemeye başlamıştır. Her yıl dünya çapında yaklaşık 300 milyon ton plastik üretilmekte ve bunun 7 milyon tonu okyanuslara karışmaktadır. Plastik ayrışmaz, aksine ışıktan parçalanabilir bir materyaldir; güneşe ve suya maruz kaldığında özünü oluşturan moleküllere ayrışır ama daha fazla parçalanmaz.

ŞEKİL 4.3 Kuzey Pasifik Girdabı (Artık Büyük Pasifik Çöp Alanı olarak da Biliniyor), 2010

Kaynak: NOAA n.d.

Çeşitli plastik molekülleri ve DDT veya PCB'ler gibi diğer zararlı kimyasallar suda asılı kalarak zehirli bir karışım oluşturmaktadır. Plastikler, yapısında bulunan kimyasallar suda yaşayan bitki ve hayvanların içine nüfuz eder ve besin zincirinin tepesinde toplanır. Araştırmalar, okyanuslarda çözünen plastik miktarının 1999-2009 arasında iki katına çıktığını göstermektedir.

SU KAYNAKLARININ GASP EDİLMESİ

Bu bölümde daha önce gördüğümüz gibi hidrolik kırma uygulamasına geçişle birlikte maden şirketleri, kaynaklara zehirli maddelerin karışması ile hem doğrudan hem de dolaylı olarak gelişmiş ülkelerdeki en yoğun su tüketicilerinden biri hâline gelmiştir. Soda şirketleri ve su şişeleme işletmeleri de su tüketimlerini sessizce fakat hızla artırmaktadır. Bu farklı aktörler hep birlikte, dünyanın birçok yerindeki bütün yeraltı su kaynaklarını tüketmiştir. Su kıtlığının negatif etkisini dengelemek için Nestlé ve diğer su şirketleri artık devasa boru hatları inşa etmekte ve ticari amaçlarla suyu uzun mesafelere taşımak için süper tankerler ve sızdırmaz dev su torbaları kullanmaktadır. Sadece içme suyu talebinin 2030'a kadar yüzde 50 artacağı tahmin edildiğinden, bazı gazeteciler ve akademisyenler suyun büyük olasılıkla "yeni petrol" olacağı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ancak aciliyet durumları giderek benzer bir seviyeye ulaşsa da su, gıda kadar dikkat çekmemektedir. Dünya Gıda Programı ve UNICEF'e göre, şu anda 870 milyon insanın yetersiz beslenmeden mustarip olduğu ve 780 milyon insanın güvenli içme suyuna erişimi olmadığı tahmin edilmektedir. Su gaspı, dünyanın gelişmekte olan bölgelerindeki yoksulların su kıtlığı ile karşı karşıya kalmasında büyük bir etkiye sahiptir.

Nestlé'nin Dünya Çapında Yürüttüğü Tartışmalı Faaliyetleri

Nestlé, bugün dünyanın önde gelen su şişeleme şirkettir. En bilindik olanı Perrier olmak üzere sekiz uluslararası şişelenmiş su markasına sahiptir.

Sektör, ekonomik durgunluktan önce hızla büyümüş ve 2002-2007 arasında yıllık yüzde 7,6 oranında genişlemiştir. Durgunluk, iş dünyası üzerinde daha da fazla baskı oluşturmuştur: Kuzey Amerika'daki su satışları 2007-2009 arasında yüzde 13 düşerken, Nestlé yeni su kullanım haklarına ve yeni çevre düzenlemelerine erişim için agresif bir şekilde mücadele etmiştir.

2005 yılında yapılan bir röportajda Nestlé'nin yönetim kurulu başkanı Peter Brabeck-Letmathe, Nestlé'nin su kullanımı konusundaki anlayışını ifade etmiştir. "En önemli ham madde" olan suya erişim bir insan hakkı olarak görülmemelidir:

Bu, nüfus için tipik bir su kaynağını özelleştirip özelleştirmememiz gerektiği meselesidir. Bu konuda iki farklı görüş var. Aşırı olduğunu düşündüğüm bir seçenek, suyun kamusal bir hak olarak tanımlanması konusunda zırlayan STK'ler tarafından temsil ediliyor. Bu, bir insan olarak suya erişim hakkınız olması gerektiği anlamına gelen aşırı bir çözüm. Diğer görüş, suyun da bir gıda maddesi olduğunu ve diğer tüm gıda maddeleri gibi piyasa değerinin olması gerektiğini söyler. Şahsen, bir gıda maddesine paha biçmenin daha iyi bir seçenek olduğuna inanıyorum, böylece hepimiz onun bir değeri olduğunun farkında oluyoruz. Sonrasında, nüfusun bu suya erişimi olmayan kısmı için özel önlemler alınmalıdır ve bu noktada birçok farklı olasılık var.

İnsanların su kullanım hakkına sahip olmaması gerektiği fikri, olumsuz bir şöretin oluşmasına sebep olunca Brabeck-Letmathe, verdiği sonraki birkaç röportajda ifadesinden dönmüştür. Bununla birlikte, konuyla ilgili daha sonraki röportajlardan biri, her şeyin bir piyasa değeri olması ve bir piyasa yapısı içinde yönetilmesi gerektiği fikrini güçlendirmiştir; bu en yoksul kesim adına endişe verici sonuçlar doğuran bir fikirdir. 2012'de verdiği bir röportajda, su kaynaklarının sürekli tehdit altında olmasını ve sömürülmesini sağlayacak bir su tasarrufu yaklaşımını açıklamıştır:

İnsanca yaşamak için ihtiyacımız olan en az 25 litre... Bu bir insan hakkıdır. Ama yüzme havuzumu doldurmanın, arabalarımı yıkamanın, hatta bahçeyi sulamanın bir insan hakkı olduğunu düşünmüyorum, bunun bir insan hakkı olduğunu düşünmüyorum. Bir insan hakkı olan su [miktarının], kullandığımız suyun en küçük parçası olduğunu anlasak ve... Amerika Birleşik Devletleri'nde günde yaklaşık 400 litre su kullanıyoruz. Yani bu 380 litre bence bir insan hakkı değil

ve bunun bir bedeli olmalı. Neden? Çünkü siz, bir fiyat koymazsanız elimizdeki kaynakların en kıymetlisini daha sorumlu bir biçimde kullanmak için gerekli yatırımları yapmayacağız... Biz suya maddi bir değer vermezsek o yatırımlar yapılmaz çünkü kimsenin suya yatırım yapmaktan bir çıkarı olmaz çünkü ekonomik getirisi olmaz.

Nestlé, Amerika Birleşik Devletleri'nde aşırı su çıkarması nedeniyle çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu iki gerekçeyle açıklanabilir. İlk olarak, ABD hukuk sistemi aşırı kullanıma karşı suyu özellikle korumasız bırakmaktadır. “Yeraltı suyuna ilişkin genel yasalar, büyük kuyu pompalarının yol açacağı hasarlara karşı bir miktar koruma sağlıyor, ancak çevrenin korunmasına yönelik kamu çıkarlarını neredeyse hiç gözetmiyor. Yeraltı suyuna dair genel hukuk, bir yakalama [*the law of capture*] yasasıdır. Yeraltı suyu kullanımı, toprak mülkiyeti için “doğal” bir haktır. Yeraltı su hukuku, akiferlerin mekaniğinin tam olarak anlaşılmadığı ve yüksek kapasiteli pompaların henüz geliştirilmediği bir dönemde oluşturulmuştur.” İkincisi, ABD vatandaşlarının Nestlé gibi büyük şirketlere dava açacak maddi ve yasal kaynakları vardır. Hindistan’ın Coca-Cola’ya karşı savaşının ABD merkezli bir STK olan India Resource Center tarafından verilmiş olması tesadüf değildir.

Nestlé’nin sahiplenme modeli açıktı. Nestlé, özellikle küçük kırsal topluluklar olmak üzere çok uluslu şirketlerle sözleşme müzakerelerine

alışkın olmayanların yaşadığı bölgelerde su kaynakları arayan bir şirkettir. Su fabrikasının yeni iş imkânları yaratacağına ve hayırsever amaçlar doğrultusunda yatırım yapacaklarına dair bir söz vermektedir. Şirketin sahip olduğu maddi imkânlardan avukatlara ve politikacıların desteğine kadar çok fazla kaynağı olduğu göz önüne alındığında, bölgesel su kaynaklarını korumak için yasal işlem başlatan vatandaşlara, bölgesel derneklere ve çevre gruplarına üstlendikleri görev ağır gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Nestlé

Bugün Kuzey Amerika'da Nestlé'nin şişeleme amacıyla su tüketimi tartışmalı bir konudur. 2003 yılında (hakkında verilerin mevcut olduğu bir yıl) Nestlé Waters'ın yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki şişelenmiş su üretimi için toplamda yaklaşık 7 trilyon litre su kullandığı tahmin edilmektedir. Özellikle, Nestlé'nin kuraklık koşullarına eğilimli alanlardaki suyu kullanımı konusunda ciddi endişeler dile getirilmiştir. İşte Nestlé'ye karşı açılan davalardan bazıları.

FLORİDA: KURAKLIĞIN VURDUĞU BÖLGELERDE F AZLA POMPAJ

Tampa'dan 30 mil uzakta bulunan Crystal Springs Rekreatyon Koruma Alanı, "çevre eğitime ve Florida'nın doğal ortamının korunmasına adanmış 525 dönümlük bir sığınak" olma rolünü üstlenmiştir. Bununla birlikte, 1996 yılında, mülkün sahibi ve koruma alanının yönetim kurulu başkanı Bob Thomas, Nestlé'ye su satmak için bir anlaşmaya vardıktan sonra parkı halkın erişimine kapatmış ve su kullanım haklarının büyük ölçüde genişletilmesine yönelik yerel yönetime dilekçe vermeye başlamıştır. 2000-2001'de Florida'da yaşanan şiddetli bir kuraklık sırasında Thomas, günde yaklaşık 1,1 milyon litre olan su çıkarma miktarının günde 6,8 milyon litreye çıkarılmasını talep etmişti. Bu talep, yerel su kaynaklarını tüketeceği endişesi nedeniyle reddedildi, ancak Thomas, su kullanım kotasını günde 5.000 galon kadar aştığı için defalarca mahkemeye çağrıldı.

Madison County'de Nestlé, yalnızca 230 \$ karşılığında bir eyalet parkında bulunan bir kaynaktan sınırsız miktarda su pompalama erişimi-

ni güvence altına alabildi. Devlet tarafından hiçbir imtiyaz hakkı ücreti veya ek ücret alınmadı. Florida, bölge çapında etkili olan bir su kıtlığı nedeniyle komşu eyaletlerle şiddetli bir anlaşmazlık içindeyken, Nestlé yüz milyonlarca galon suyu neredeyse bedavaya çıkardığı için dava bazı tartışmaları tetikledi. Nestlé'nin kurumlar vergilerine atıfta bulunan şirket sözcüsü Jim McClellen, Florida'nın oldukça kârlı çıktığını iddia etti: "Milyonlarca dolarlık vergi avantajından bahsediyorsunuz... Bu, Florida eyaleti için çok iyi bir anlaşma."

TEKSAS: YAKALAMA YASASI

Teksas, Henderson County'de Nestlé'nin Great Spring Waters of America şirketi, Ozarka şişeleme tesisinde kullanılmak üzere aşırı biçimde yeraltı suyu pompalamakla suçlandı. Mart 1996'da şirket, Big Rock'taki Rohr Springs'ten günde 350.000 litre su çıkarmaya başladı. Pompalama başladıktan günler sonra yerel kuyular kurudu. Suyu erişimini kaybeden aileler, su çekme işleminin özel mülkiyet haklarını ihlal ettiğini ileri sürerek şirkete dava açtı. Bir alt mahkeme, pek çok gözlemciyi şaşırtan bir kararla, arazi sahiplerine mülklerindeki tüm yeraltı sularına erişim hakkı veren ve "yakalama yasası" olarak bilinen Teksas yasasını onadı ve Nestlé'nin hiçbir şekilde durumdan sorumlu olmadığına karar verdi. Yakalama yasası, İngiliz genel hukukuna dayanmaktadır ve tarihçesi, Teksas'ın bağımsız bir cumhuriyet olduğu zamana kadar uzanır. Bu anakronik yasa, "yeraltı suyunun arazinin sahibinin özel mülkü olduğunu" ve "topraklarının altındaki yeraltı suyunu kullanma hakkına sahip olduklarını" belirtir. 1998'de Teksas Yüksek Mahkemesi tarafından karar yeniden onaylanmıştır ve yasa hâlâ yürürlüktedir.

MİCHİGAN: SUYUN DÜŞÜNCESİZCE KULLANIMI

2000 yılında Nestlé'ye ait Ice Mountain Spring Water firmasına, Michigan, Mecosta ilçesinden dakikada yaklaşık 1.500 litre su çekme izni verildi. 2001 yılında şirket, tesisini genişletebilmek için kaynaktan çekmesine izin verilen su miktarını artırmaya çalıştı. Yerel seçmenler, fabrikanın genişletilmesine izin veren bir halk oylamasına ikiye bir oyla karşı çıktı. 2002'de ise yerel bir yargıç, Nestlé'nin "makul kullanım" esasına göre su

pompalama hakkına sahip olmasına rağmen, şirketin su çekmesinin bölge sakinlerine ve çevreye zarar verdiğine veya verme olasılığının yüksek olduğuna karar verdi. Nestlé, davayı bir üst mahkemeye taşıdı ve yasal süreç, 2009'a kadar devam etti. Bu noktada kısıtlanmış su kullanım haklarını güvence altına almak için mahkemeye başvurmadan uzlaşma sağlandı. Şirketin dokuz yıllık yasal mücadelesi, su elde ettikleri kaynaklarının güvenliğini sağlamak için ne kadar ileri gideceğinin bir göstergesidir.

Amerika Birleşik Devletleri Dışında Nestlé'nin Faaliyetleri

Bu kısımda, dünyanın en küresel şirketlerden biri olan Nestlé'nin bazı faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

BREZİLYA'DA NESTLÉ

Brezilya'nın Serra da Mantiqueira bölgesi, tedavi edici özelliklere sahip olduğu düşünülen yüksek mineral içeriğine sahip kaynakları ile Circuito das Aguas ile ünlüdür. Aynı zamanda Nestlé'nin Pure Life su markasının da kaynağıdır. Nestlé'nin 1990'ların sonlarında üretime başlamasının ardından, aşırı pompalama bölgedeki kaynakların kurumasına neden oldu. 2001'de şirkete dava açan bölge sakinleri, 2006'da Nestlé'nin daha fazla su çekmesine engel olabildi çünkü suyun mineralsizleştirilmesi, Brezilya yasalarına göre yasadışıydı. Ancak Nestlé'nin eylemleri, bölgedeki su kalitesini uzun süre etkilemeye devam edecektir çünkü şirketin çektiği suyun yüksek oranda mineralleşmesi için kaya akiferlerine yüzlerce yıl maruz kalması gerekmişti. Corporate Watch, Nestlé'nin değerli bölgesel kaynak suyu tedarikinin sonunun gelmiş olabileceğini bildirmektedir.

KANADA'DA NESTLÉ

Nestlé Waters Canada ve öncü oluşumları Aberfoyle Springs ve Aberfoyle Fisheries, 1984'ten beri Guelph bölgesindeki Aberfoyle köyünde bulunan bir arazideki su kuyusundan su çekme iznine sahiptir. Nestlé, 30 Mart 2007'de Ontario Çevre Bakanlığı'na, oran veya miktarda herhangi bir artış olmaksızın mevcut su kullanımının beş yıl uzatılması için başvuruda bulundu. Nestlé, bölgedeki alt havzadan günde 3,6 milyon litre su

pompalamaktadır. Guelph şehri yöneticilerinin, Nestlé'nin yerel kaynakları bu şekilde kullandığı sırada vatandaşlarından su tasarrufu yapmalarını istemesi anlaşmazlıkları tetiklese de şirketin izni yenilendi. Bunun nedeni, su çıkarmanın zararlı olduğuna dair kanıt olmamasıydı; ancak hasarın boyutunu belirlemek için herhangi bir test de yapılmadı.

Diğer Şirketler ve Faaliyetleri

New Mexico, Augustin Ranch

Mayıs ve Haziran 2010'da 900'den fazla kişi, New Mexico Eyaleti Mühendis Dairesine sunulan su çıkarma başvurusunu protesto etti. Talep, New Mexico'nun güneyinde, Augustin Plains'in en kuzeyindeki Datil yakınlarında arazi sahibi, New York merkezli bir şirket olan Augustin Ranch LLC'den gelmişti. İlk başvuruyu 2007 sonbaharında mühendis dairesine sunan şirket, şimdi faaliyetlerini genişletmeye çalışmaktadır.

Bu tür bir büyümenin nelere yol açtığını görebilmek için olayı ayrıntıları ile incelemek gerekmektedir. Yeni plan, Augustin Plains akiferinden yılda yaklaşık 64 trilyon litre su çekmek için yaklaşık 900 metre derinlikte otuz yedi kuyu açılmasını öngörmektedir. Ayrıca işletme alanının Rio Grande Havzası'ndaki Socorro, Catron, Sierra, Valencia, Bernalillo, Sandoval ve Santa Fe ilçelerindeki herhangi bir noktaya kadar genişletilmesi planlanmaktadır. Düzenlenmiş başvuruda, suyun geniş, özel olmayan amaçlar dahilinde kullanılabileceği belirtilmiştir. Aktivistler, akiferin muhtemelen satılacağını ve kaynağın aşırı tüketiminin neden olduğu zararı telafi etmek üzere Rio Grande'ye boruyla aktarılacağını ifade etmektedirler.

Coca-Cola'nın Su Kullanımı

Hindistan'ın Karmala eyaleti, uluslararası düzeyde önem taşıyan baharat ve kauçuk ihracatı bölgesi ve önemli bir tarımsal üretim merkezidir. Hint Okyanusu kıyısında yer alan eyalet, güneybatı Hindistan'da yaklaşık 40.000 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. 2000 yılında, Hindistan Coca-Cola Beverages adlı Coca-Cola'nın yan kuruluşu, su kuyularından ve sondaj kuyularından günde 510.000 litre su çıkarma izni alarak

Plachimada köyünde bir şişeleme tesisi işletmeye başladı. Right to Water and Sanitation'ın açıkladığı üzere, çıkarılan her 3,75 litre su için fabrika şişe su, Coca-Cola, Fanta ve Thumbs-Up gibi 1 litrelik ürünler üretti. Geri kalan miktar ise atık su olarak çevreye salındı. 2003 yılına gelindiğinde, tesisin 10 kilometre yakınında içilebilir nitelikte su kalmamıştı ve bölgedeki mahsul kıtlığı, 10.000 işçinin işsiz kalmasına neden olmuştu. Aynı yıl, Coca-Cola yeraltı suyunun tükenmesini yağıştaki azalmaya bağladı.

2002'de çiftçiler, sulama kuyularının birdenbire kurummasından ve geriye kalan suyu da kimyasalların kirletmesinden rahatsızlıklarını dile getirerek fabrikada günlük protestolar başlattı. Yeni Delhi'deki Bilim ve Çevre Merkezi tarafından yapılan testler, Coca-Cola'nın Hindistan'daki şişelenmiş ürünlerinin Avrupa Ortak Konseyi'nin tüketici standartlarının üzerinde böcek ilaçları içerdiğini gösterdi; ayrıca tesisin çevreye saldığı kimyasallar su kaynağına karıştığı için insanların cildinde yanıklara ve kabarcıklara neden oldu. Köy sakinleri, 2003 yılında fabrikanın ruhsatının yenilenmesini reddetmiş ve bir dizi davanın ardından fabrikanın faaliyetleri 2004 yılında durdurulmak zorunda kalmıştır. 2010 yılında Coca-Cola Company'ye 48 milyon dolar para cezası verildi.

Zehirli Maddeleri Tabliye Etmek İçin Halka Açık Su Yollarının Kullanılması

Dzerjinsk, Rusya

Soğuk savaş sırasında Dzerjinsk, Sovyetler Birliği'nin kimyasal silahlarının üretim yeri olan gizli bir sanayi şehriydi. Kimya fabrikaları şu anda yüzde 30'un altında kapasiteyle çalışmaktadır. Şehrin ekonomisinin büyümesine engel olan fabrikalardan geriye, büyük miktarlarda sarin ve VX gazı ürettikleri zamanlardan kalma 136.000 kilogram katı atık kalmıştır. Şehrin çevresindeki ormanlarda çoğu beyaz klor bileşiği halkalarıyla çevrelenmiş insan yapımı bataklıklar vardır ve nüfusun yaklaşık dörtte biri, bu bataklıklara arıtılmamış atıkları döken kimya fabrikalarında çalışmaktadır.

Bugün bölgedeki fabrikalar, silah yerine sivil mallar üretmektedir. Ancak The Blacksmith Institute, bölgedeki yeraltı sularında kabul edi-

len sağlık sınırlarının 17 milyon katına varan konsantrasyonlarda yaklaşık 180 adet yüksek derecede zehirli kimyasalın (fenol ve dioksinler dâhil) bulunduğunu bildirmiştir. Şehir yetkililerine göre sakinler arasında beklenen yaşam süresi ortalama bir değerdedir, ancak bazı uluslararası kuruluşlar bunun ortalamanın çok altında olduğunu (erkekler için kırk iki, kadınlar için kırk yedi yıl) ve bebeklerde doğum kusurları riskinin ciddi şekilde arttığını iddia etmektedir. BM uzmanları, bölgedeki kadınların anne sütünü test etmiş ve zehirli seviyelerde dioksine rastlamışlardır. Dzerjinsk'i zehirli maddelerden temizlemeye yönelik mevcut bir plan yoktur; bazı fikirler olsa da bunların maliyeti yüksek uygulamalar olduğu düşünülmektedir. Yetkililer, Dzerjinsk'in *Guinness Rekorlar Kitabı* tarafından dünyanın en kirli şehri seçilmesine rağmen sorunun abartıldığını öne sürmektedir.

Sukinda Madenleri, Hindistan

Daha önce de ele aldığımız bir mikro maden ve temel metal olan krom; çelik üretimi, kaplama işlemleri, tekstil boyama ve deri tabaklama dâhil olmak üzere çok çeşitli endüstriyel işlemlerde kullanılır. Metal ve bileşiklerine yönelik dünya çapında büyük talep olsa da sadece birkaç yerde üretilmektedir. 2008'de küresel tüketim, 31.86 milyon ton krom ve krom bileşiklerini kapsamıştır. Bunun yüzde 70'ten fazlası ise Güney Afrika, Kazakistan ve Hindistan'da üretilmiştir.

Hindistan'ın küresel üretimdeki payı (yüzde 16,0) neredeyse tamamen, ülkenin rezervlerinin yüzde 90'ından fazlasının bulunduğu Sukinda maden bölgesindedir. 2008'de bölgede ondan fazla açık ocak madeni faaliyet hâlindeydi ve bunların hiçbirisi yeterli derecede atık imha veya çevre planlarını takip etmiyordu. Ayrıca hiçbir devlet düzenlemesi veya çevre mevzuatı yürürlükte değildi. Sukinda'da bulunan krom, altı değerlikli krom, insan bedeni için oldukça kanserojen ve zehirli bir maddedir. Maden sahasının, çoğu madenlerin yakınında yaşayan Sukinda Vadisi'nin 2,6 milyon sakinin tek su kaynağı olan Brahmani Nehri'nin kıyısında olması riski daha da artırmaktadır. Bölgedeki yüzey suyunda litre başına 3,4 miligram krom saptanmıştır ve bu, ABD'nin litre başına 0,1 miligram sınırının çok üzerinde bir değerdir; içme sularının yüzde 60'ı

zehirlidir. Nüfusta yaygın krom zehirlenmesi vakaları mevcuttur: maden alanı ve yakındaki sanayi bölgesinde gerçekleşen ölümlerin yüzde 80'den fazlası krom zehirlenmesinin bir sonucudur. Hükûmet ve sektör, sorunların farkında olsa da çözümlerin çok pahalı olduğunu düşünmektedir. Yerel yönetim, benzersiz ve devasa bir sorunun söz konusu olduğunu ve çözümünün [Eyalet Kirliliği Kontrol] Kurulu araçlarının ve kapsamının ötesinde olduğunu söylemektedir.

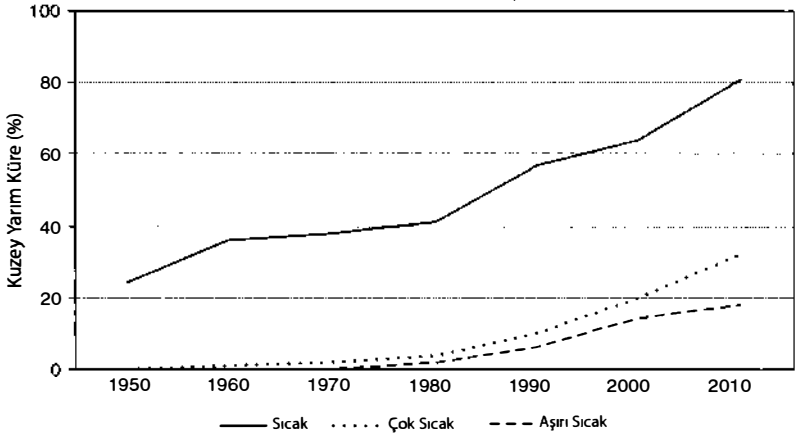
YIKIMIN KÜRESEL ÖLÇEKTE GÖRÜNÜMÜ

Çevreye verdiğimiz zararın bir şekilde bölgesel, belirli yerlerle sınırlı kaldığı bir zaman vardı. O zaman artık geçti. Bugün, Grönland ve Antarktika gibi endüstrileşmemiş alanlar, sadece iki ülkeden bahsetmek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'da üretilen endüstriyel kirlilikten mustarip. Belirli bölgelerde meydana gelen hasarın boyutu, artık tahribatın büyüklüğü nedeniyle genişlemektedir ve hasara sebep olmayan bölgeleri bile vuran küresel bir sorun hâline gelmiştir.

Sera gazları (karbon dioksit, metan, nitroz oksit ve siyah karbon gibi partikül madde dâhil) iklim değişikliğinin temel nedenleridir. Çeşitli ölçümler yoluyla insan faaliyetinin 1959'dan bu yana 350 milyar ton karbon ürettiği tahmin edilmektedir; bunun yüzde 55'i okyanuslar ve karalar tarafından tutulurken geri kalanı atmosfere bırakılmıştır. Yalnızca 2009 yılında, küresel çapta karbondioksit emisyonu 30 milyar tona ulaşmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise yıllık emisyon miktarı yüzde 5,3 artarak 31,6 milyar tona çıkmış ve 2013'ün başlarında, atmosferdeki karbondioksit seviyesi kritik seviye olan milyonda 400 parçayı aşmıştır. Bu, 3 milyon yıl önceki Pliyosen döneminden beri yeryüzünde görülmemiş bir değerdir.

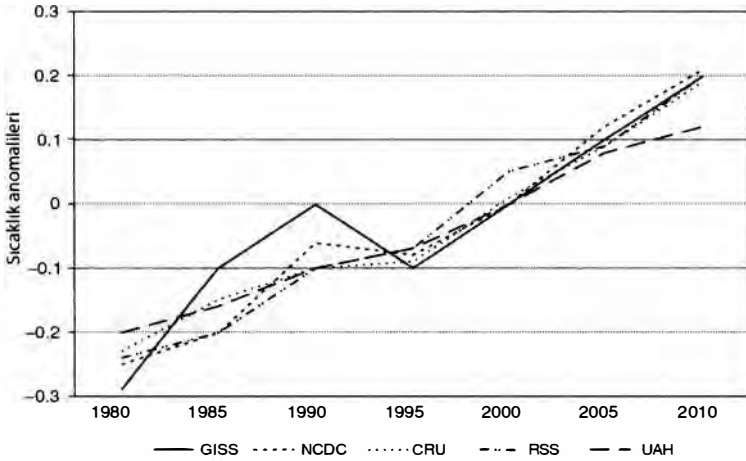
Mevcut koşullar altında, küresel çaptaki CO2 emisyonunun (orman-sızlaşmaya bağlı emisyonlar dâhil) 2020'de yılda 41 milyar tona ulaşması beklenmektedir. EPA, Amerika Birleşik Devletleri'nde salınan sera gazlarının yüzde 50'sini endüstriyel emisyonların oluşturduğunu ve Çin'in devasa boyutlarda artan emisyon miktarı içerisindeki çok daha yüksek bir miktardan endüstrinin sorumlu olduğunu düşünmektedir. Karbondioksit ile iklim değişikliği arasındaki ilişki bağlamında bu ölçekteki endüstriyel kirlilik, şiddetli küresel sorunların itici gücüdür.

Artan kara sıcaklığı, önemli bir sonucudur (bkz. Şekil 4.4). Mevcut ısınma evresine dair rakamlar, tarihsel kayıtlara kıyasla aşırı yüksektir. Bill McKibben, 2012 Mayıs ayının “tüm yerkürenin sıcaklığının 20. yüzyıl ortalamasını aştığı art arda 327. ay” olduğunu söylemektedir. 2012 baharı şimdiye kadar yaşanmış en sıcak bahardır ve herhangi bir mevsim için kaydedilen ortalama mevsimsel sıcaklık değeriindeki en büyük farkı oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde, 2012 Haziran ayı ülke genelinde 3.215 ısı rekoru kırmıştır ve Mayıs 2012’de, ülkenin kayıtlı tarihindeki en sıcak mayıs ayı yaşanmıştır. Kesin oran, zamanlama ve ısı artış düzeyi hakkında tartışmalar ve anlaşmazlıklar vardır. Ancak çok çeşitli araştırma biçimleri, bu yükseliş eğilimini belgelemektedir. (Bkz. Şekil 4.5.)

ŞEKİL 4.4 Sıcak, Çok Sıcak ve Aşırı Sıcak Değerlere Sahip Kara Alanı, 1960–2010
Veri kaynağı: Dünya Bankası 2012, şekil 18.

İklim değişikliği şimdiden küresel tarımsal üretimi etkilemeye başlamıştır (bkz. Şekil 4.6). Club of Rome, iklim değişikliğinin 2052 yılına kadar ortalama sıcaklıkta 2°C, 2080 yılına kadar ise ortalama sıcaklıkta 2,8°C artışa neden olacağını tahmin etmektedir. Bu büyüklükteki bir artışın “kuraklık olmasa bile Afrika’nın mısır yetiştirilen bölgesinin üçte ikisinde verimi azaltacağı” tahmin edilmektedir; mısır üretimindeki mahsul kaybı, yüzyılın ortasına kadar yüzde 20’ye ulaşabilir.

ŞEKİL 4.5 Sıcaklık Verileri: Birden Fazla Kaynak Isınma Eğilimini Onaylamaktadır, 1980–2010

Veri kaynağı: Dünya Bankası 2012, şekil 3.

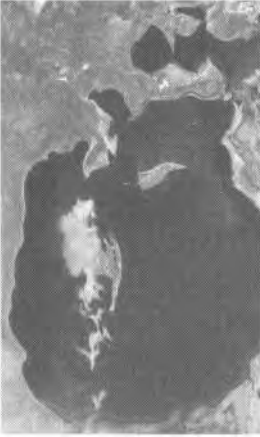
ŞEKİL 4.6 Yetersiz Su Temini: Tarımsal Verimlilik Üzerindeki Etkiler, 2009

Kaynak: Gonzalez- Valero 2009, s. 4.

Bu bölümde daha önce belirtildiği gibi, dünya üzerindeki kuraklıkların (veya sellerin) tamamının sebebi, bu tür iklim değişikliğinden kaynaklanmamaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde "Dust Bowl"

(Toz Çanağı) olarak adlandırılan dönem -Amerika Birleşik Devletleri’nden Kanada’ya uzanan ve merkezinde Oklahoma ve Teksas olmak üzere çölleşmenin meydana gelmesi- antropojenik iklim değişikliğinden önce gerçekleşmiştir. Seager ve diğerleri, sera gazlarının iklim üzerindeki etkisi ile Chihuahuan Çölü’nün genişlemesinin veya Mingfang’ın sözleriyle “aslında çölün daha da kuzeye kaydırılmasının” bugün geçerli olan koşulların oluşturduğu bir farklılık olduğunu belirtmektedir. 2020 yılına kadar Güneybatı Amerika’nın daimî bir kuraklıkla karşı karşıya kalacağını öne süren iklim değişikliği üzerine yapılmış araştırmalar vardır.

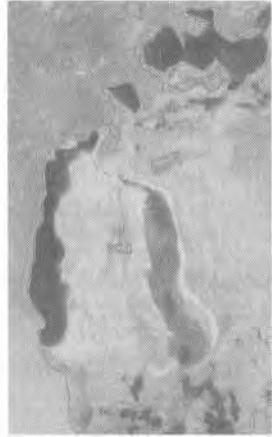
Asya’daki Aral Gölü, tamamen kurumuş olan şaşırtıcı bir örnektir (bkz. Şekil 4.7). Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Dust Bowl gibi, iklim değişikliği gölün kurumasındaki tek neden değildir. Ancak su kaybının ölçeği ve hızı, küresel olarak artan iklim değişikliğinin sadece dolaylı olarak etkilediği bölgelerden biri olmasından kaynaklanıyor olabilir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gibi, Sovyet dönemi sulama projelerinin de son derece verimsiz olduğu bilinmektedir. Yıllarca Aral Gölü’nden 13 kilometreküplük suyun akış yönünü değiştiren dünyanın en büyük sulama kanalı Karakum Kanalı buna bir örnektir; bu suyun yüzde 50 kadarı, kötü bir mühendislik hesaplaması nedeniyle sulama için kullanılmadan boşa gitmiştir. Suyun verimsiz kullanımına ek olarak, iklim değişikliğinin neden olduğu kuraklık ve çölleşme, Aral Gölü’nde yaşanan krizi keskin bir şekilde artırmıştır. Sonuç olarak, bir zamanlar dünyanın en büyük dördüncü tatlı su kaynağı olan Aral Gölü, doğal hacminin yüzde 10’undan daha az bir su hacmine sahiptir.

Temmuz-Eylül, 1989

12 Ağustos, 2003

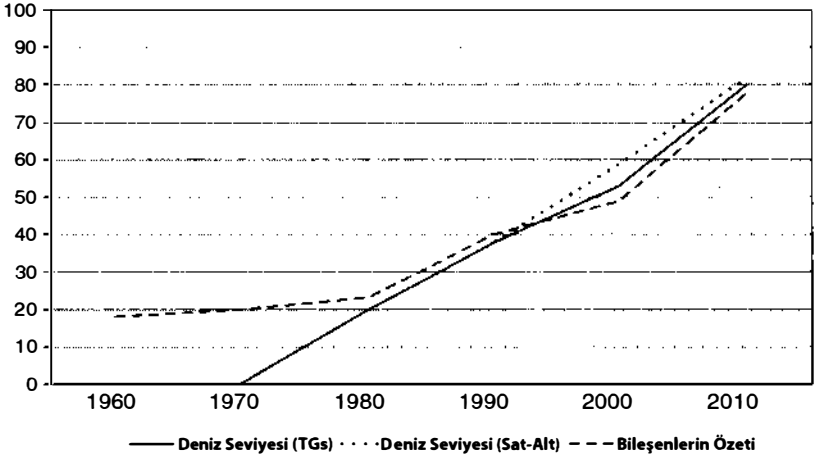

16 Ağustos 2009

ŞEKİL 4.7 Aral Gölü, 1989, 2003 ve 2009

Kaynak: NASA t.d.

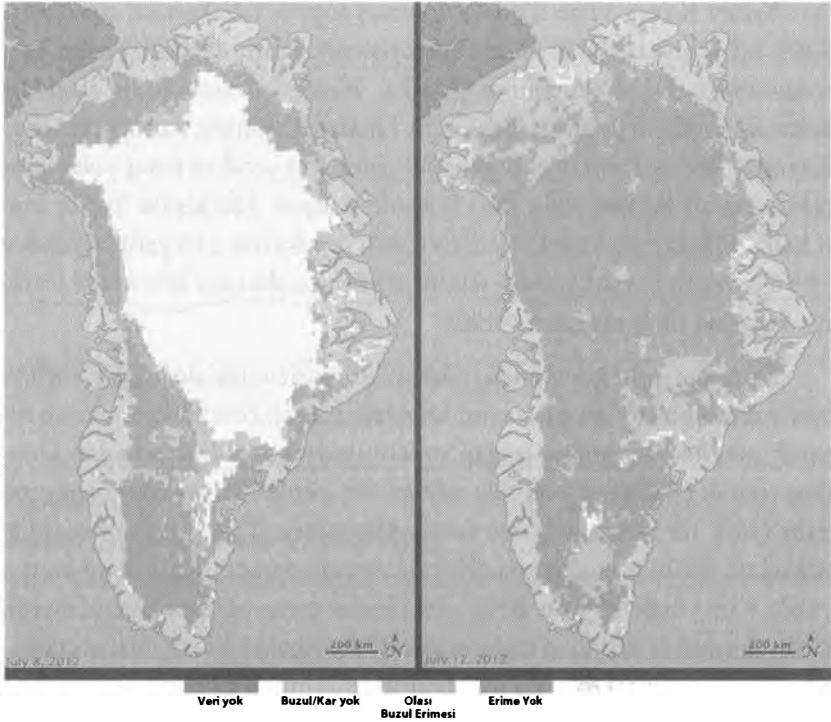
Sera gazlarının doğrudan ve dolaylı etkilerinden kaynaklanan diğer büyük küresel dönüşüm, okyanus suyu (bkz. Şekil 4.8) ve asit seviyelerinin yükselmesidir. Her yıl okyanuslara 443 milyar ila 629 milyar ton arasında erimiş su eklenmektedir ve bu da deniz seviyesini yılda yaklaşık 1,5 milimetre kadar yükseltmektedir. Bu, ısınan okyanusun genişlemesinin neden olduğu yıllık 2 milimetrelik su seviyesinin yükselişine ek olarak gerçekleşen artıştır. Elbette, buzla kaplı alanların tamamı erimemiştir. Bazı buzullar, tabandan eridikçe daha yüksek rakımlı noktalarına buz eklenmektedir; bu, çevredeki kar ve buzların erimesiyle havaya buharlaşması ve ardından daha soğuk, daha az nemli tepe noktalarında eriyen bu buzulların yeniden yoğunlaşması ve donması nedeniyle meydana gelebilir. Ayrıca, çeşitli meteorolojik nedenler doğrultusunda Antarktika'nın bazı bölümleri ve başka bölgelerdeki bazı buzullar erime nedeniyle buz kaybına uğramamaktadır; buzulların karada okyanustan daha kolay oluşması durumuyla bir noktaya kadar açıklanmaktadır. Öte yandan, buzul erimesinin boyutu gerçekten endişe vericidir.

ŞEKİL 4.8 Çoklu Ölçümlere Göre Deniz Seviyesi Yükselişi (milimetre cinsinden), 1960–2010
 Veri kaynağı: Dünya Bankası 2012, şekil 6B.

Not: TG'ler (gelgit göstergeleri), Sat-Alt (uydu gözlemleri), bileşenlerin toplamı (buzullar ve buz tabakası dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan okyanuslara salınan su).

Zaman zaman çevresel yıkımın bu gibi büyük etkileri daha geniş bir kitle tarafından görünür hâle gelmektedir. 2012 yılında 8-12 Temmuz arasında Grönland'ın buzul tabakasının yüzde 57'si erimiştir. Bu, buzul örtüsünün ulaştığı maksimum kapasitenin yüzde 3'ü kadar buzul hacmini azaltmıştır. Bilim insanlarını hayrete düşüren, iklim gözlemcilerini ür-küten ve duyurulması için medyayı seferber eden bir durum yaşanmıştır. Şekil 4.9, NASA Earth Observatory'den elde edilen uydu görüntüleri, erimenin boyutunu göstermektedir. Buzul erimesi, yıllık ısınma eğilimi-nin bir parçası olabilir ancak araştırma sonuçları, büyük kütleli buzul ve donmuş toprak kaybının kalıcı hâle geldiğini göstermektedir.

ŞEKİL 4.9 Grönland Buzul Tabakası Üzerindeki Yüzey Erimesinin Kapsamı, 8 Temmuz ve 12 Temmuz 2012

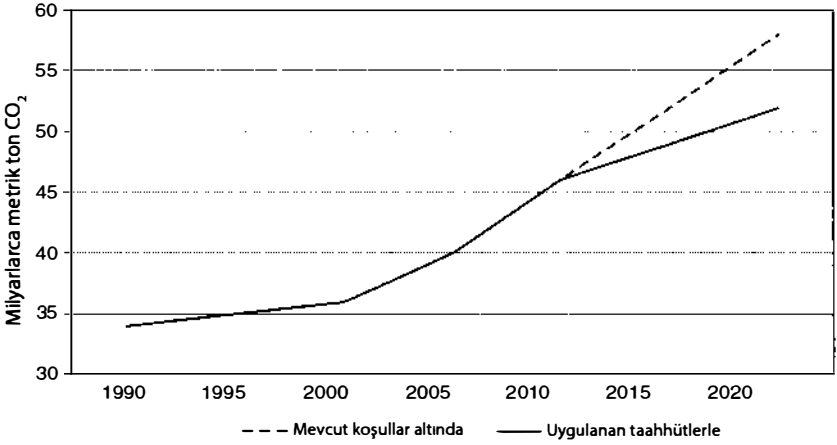
Kaynak: Viñas 2012.

Buzulların bu ölçekte erimesi, deniz seviyelerinin yükselmesinde önemli bir etkidir. Su sıcaklığı ve buzul erimesi arasındaki etkileşim, buzun güneş enerjisini sudan daha fazla yansıtmasından kaynaklanır: böylece, buzun altındaki okyanus suyu güneşten izole edilmiş olur. Buz tabakası eridiğinde, bu yalıtım özelliği zayıflar veya tamamen yok olur ve okyanus suyu ısınır, böylece daha fazla buzul erir; suyun ısınması, buzulların erimesi ve okyanus seviyelerinin yükselmesi zincir hâlinde gerçekleşmeye devam eder. Mevcut durumda, Grönland ve Antarktika arasında neredeyse eşit derecede buzul kaybı yaşanmaktadır. Mevcut ivme devam ederse buzul tabakasının erimesi, tek başına 2100 yılına kadar deniz seviyesinin 56 santimetreye kadar yükselmesine yol açabilir.

Kuzey Kutup Dairesi'ndeki donmuş toprak tabakasının çözülmesi, farklı bir erime türüdür. Bu da antropojenik iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. 2008 yılında Alaska, Newtok kasabasının altındaki donmuş toprağın erimeye başlaması binaların zemine batmasına sebep olmuştu. Bering Denizi, geçirgen hâle gelen kıyı şeridini yavaş yavaş içine çekti. Ataları iki bin yıldır aynı bölgede yaşayan 320 kişilik Yup'ik Inuit halkı, ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Alaska'nın 213 yerli köyünden 184'ü erozyon ve selden ciddi şekilde etkilendi; altı tane köyün acil yardıma ihtiyacı olduğuna karar verildi.

Donmuş toprağın erimesi, gözlemlediğimiz iklim değişikliği türünü hızlandıran bir döngü oluşturur. Donmuş toprak çözülürken, sıkışan organik madde bozulmaya, metan ve karbondioksit salmaya başlar. Donmuş toprak çözülmesi özellikle tehlikelidir çünkü karbondioksitten çok daha güçlü bir ısınma etkisine sahip olan metan (CH_4) üretme olasılığı yüksektir. Bilim insanları genellikle, donmuş toprağın ilk üç katmanının yüzde 9 ile yüzde 15'inin 2040 yılına kadar eriyeceği konusunda hemfikir; bunun 2100 yılına kadar yüzde 47 ile yüzde 61 seviyelerine çıkması beklenmektedir. Donmuş toprak bozulmasından kaynaklı, 2040 yılına kadar 30 milyar ila 63 milyar ton, 2100 yılına kadar 232 milyar ila 380 milyar ton ve 2300 yılına kadar 549 milyar ila 865 milyar ton karbon salınacağı tahmin edilmektedir.

Birçok devletin bu tür bir iklim değişikliğini durdurmaya yönelik mevcut çabaları yeterli olmayacaktır. Üzerinde anlaşmaya varılan mevcut standartları uygulasak bile, gezegenin sürdürülebilirliğini yine de güvence altına alamayız. Şekil 4.10, iki farklı gelecek modelini göstermektedir: Biri, mevcut koşullar altında karbon salınımını; ikincisi ise çevresel zararı azaltmak için mevcut tüm anlaşmaları uyguladığımızdaki karbon salınımı. Anlaşmaların uygulanması bir fark yaratacak olsa da temel gidişatı değiştirmek için çok küçük adımlardır. Çevresel yıkımı ele alan mevcut anlaşmalar, iklim değişikliğine neden olan daha temel dinamikleri ele almak konusunda başarısız olan bir seviyede ve biçimde işlemektedir. Bu dinamikler, devletlerarası düzeninin mevcut sınırlarını ve ayırımlarını aşar.

ŞEKİL 4.10 Anlaşmaların Tam Olarak Uygulanması Durumunda Yıllık Sera Gazı Emisyonları, 2010–2020

Veri kaynağı: Dünya Bankası 2012, şekil 2B.

Not: a. Ormansızlaşmaya bağlı emisyonlar dâhil olmak üzere toplam sera gazı emisyonları.

SONUÇ

ULUSAL FARKLILIKLARIN ÖTESİNDE: KÜRESEL BİR DURUM

Gezegimizde meydana gelen somut örneklerle bu incelemenin esas kavramsal çabası, etkili politik ekonomiler ne kadar çeşitli olursa olsun, çevresel olarak yıkıcılığı olan durumların tekerrür edişini görünür kılmaktır. Zaman içerisinde, yıkımın kendine özgü kaynaklarının ve içinde yer aldıkları özgün politik-ekonomik örgütlenme biçimlerinin çok ötesinde küresel bir durum meydana getirdik. Artık, stratosferden derin okyanus girdaplarına kadar uzanan bir yıkım söz konusudur.

Devletlerin tepki ve politikalarını şekillendiren baskın gelen anlayışlar ile bu küresel yıkım ve sebepleri arasında derin bir kopukluk vardır. Hava, toprak ve suyun tahrip edilmesi gibi kapsayıcı bir sorun, ülkelerin jeopolitik manzarasından ve ana akım politikalarından ayrı bir gerçeklik hâline gelmiştir. Devletler çoğunlukla, iklim değişikliğine yönelik gü-

nümüzün temel mutabakat politikası olan karbon ticareti yaklaşımından yararlanmaya odaklıdır. Gösterilen çaba, yıkımı azaltmaya değil, bir devletin yok etme hakkı konusundaki avantajını en üst düzeye çıkarmaya yöneliktir: hükûmetler ya çevre kirliliği kısıtlarını genişletmek ya da daha fazla kirlilik talebi olan hükûmetlere satmak amacıyla "yasal" kotalarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Çeşitli liderler, küresel yıkım gerçeğine yönelmeyi anlamsız buluyor ve çabalarını asgari ortak paydalara indirmeyi tercih ediyorlar gibi görünmektedir, bu da üstlendikleri sorumluluğu görünürde daha yönetilebilir hâle getirmektedir.

Tartışılan örnekler, bazı siyasi ve ekonomik örgütlenme biçimlerinin bu yıkımı kısmen engellediğini gösteriyor mu? Evet, ancak şaşırtıcı bir biçimde, yıkımın ölçeğine kıyasla farklılıklar önemsiz kalmaktadır. Bu örgütlenme çeşitleri, küresel ölçekte yıkımı azaltmaya yönelik gerekli olan çabayı gösterememektedir; küresel durumundan çok bölgesel açıdan önemlidirler. Daha yeni teknolojiler, eski teknolojilere nispeten yıkımı daha fazla önlüyor mu? Uygulanan en yeni, en karmaşık teknolojilerden bazıları, eski, çok daha temel üretim biçimlerinden daha iyi değildir. Bir kömür madeni kazma işlemi ile tüm bir dağın tepesini kırma veya kaldırma işlemi arasında olan farklılık gibi sadece farklıdır. Tüm bunlar, ülkeler arasındaki farklılıklara vurgu yapan ve daha gelişmiş üretim biçimlerinin çevresel yıkımı azaltmamıza imkân vereceği yönündeki ortak ifadeye vurgu yapan mevcut yaklaşımımızın kısıtlı oluşuna işaret etmektedir.

Daha temel ve kavramsal olarak ilk başta kestirilemeyen dinamikler, çok çeşitli ülke ve bölgeleri kapsamaktadır. Belirgin bölgesel örnekleri ne olursa olsun, küresel bir sistematığın işler olduğunu düşünüyorum. Bu sistem, gezegenimizde inşa ettiğimiz çeşitli jeopolitik oluşumlardan ve ekonomilerden daha derindir. Yeryüzünün parçaları, küresel çapta yaşam alanlarının dışında bırakılmaktadır - ölü toprak ve ölü su hâline gelmektedir. O hâlde biyosfer nedir? Gezegenin büyük bir payını oluşturmalarına ve aslında biyosferin bizlerden oluşmasına rağmen, sanki yeryüzü gezenimize ait değilmiş gibidir.

Önceki bölümlerde incelenen çok farklı alanlarda sistemin dışarısında bırakma biçimleriyle bir paralellik kurulabilir mi? Evet, kurulabilir. Bu, ulus-devletlerimizde yaşayan yurttaşların çoğunluğunun bugünkü

belirsiz politik-ekonomik durumundan farklı olarak, ekonomi politiklerimizimizin sebep olduğu yeryüzünün belirsiz durumudur. Çok fazla vatan-daştan ve yeryüzünü oluşturan pek çok canlı organizmadan, sağlıklı yaşam koşulları veya refah düzeyleri dikkate alınmaksızın faydalanılmakta ve onlar, suistimal edilmektedir.

SONUÇ

Sistemli Sınırdaki

Bu kitabın araştırma konusu, sistemli sınırdır (*systemic edge*). Sınırdaki temel dinamik, oyundaki çeşitli sistemlerin -ekonomik, sosyal, biyosferik- dışarısında bırakılmaktır. Sınır, devletler arası sistemdeki coğrafi sınırdan farklıdır. Sınırı odaklanma, bu kitabı oluşturan temel hipotezden kaynaklanmaktadır: Keynesçilikten özelleştirmeler, serbestleşme ve bazıları için açık sınırlar çağı olan küresele geçiş, insanları sisteme dâhil eden dinamiklerden insanları sistemden dışarı iten dinamiklere geçişi gerektirmiştir. Böyle bir geçişin, Çin ve Hindistan'da ortaya çıkması muhtemeldir; özellikle Çin, insanların parasal ekonomilere büyük ölçüde dâhil edilmesini deneyimlemiştir, ancak artık şiddetlenen eşitsizliği, tepede biriken yeni ekonomik yoğunlaşma biçimlerini ve kurumsal zorbalığı yaşamaktadır.

Başlıca her alanın kendine özgü sistemli sınırı vardır - ekonomi için biyosfer ve toplumsalın sistemli sınırından farklı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu kitabı oluşturan temel önermelerden biri, genel koşulların dışarıda bırakıldığı veya sisteme dâhil edildiği bir bölge olan sistemli sınırdaki bu koşulların aşırı biçimler aldığıdır. Ayrıca, sınırdaki koşulların aşırı nitelikleri, daha ılımlı ve dolayısıyla fark edilmesi daha zor olan daha geniş eğilimleri görünür kılmaktadır. Bu daha geniş eğilimleri kavramsal olarak saklı görüyorum çünkü onları, mevcut anlam kategorilerimiz aracılığıyla kolaylıkla fark edilebilir kılamayız. Araştırmamı sistemli sınırdaki konumlandırmanın önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Daha önceki bir döneme atıfta bulunarak örneklemek gerekirse, İngiltere ekonomisinin güçlü bir kırsal ekonomi modeli olduğu izlenimini uyandıran bir dönem vardır. Ancak gerçekte olan, endüstriyel kapitalizmin hâlihazırda İngiltere'nin ekonomi politığının baskın anlayışı olmasıdır. Arazideki koyunlar, artık şehir fabrikalarındaki makineleri besliyordu. Hem koyunlar hem de makineler sistemli sınırdıydı: daha geniş bir bakişın kırsal bir ekonominin varlığını göstermesine rağmen, İngiltere yeni bir kentsel endüstriyel çağa doğru ilerliyordu.

Bugün, yirminci yüzyılın yıkılan ekonomi politığından doğan yeni sistemli anlayışlara rastlıyoruz. Bu yıkım 1980'lerde başlamıştır. O zamana kadar, birkaç Latin Amerika ülkesi de dâhil olmak üzere Batı'nın çoğunda kurulan güçlü refah devletleri ve işçi sendikalaşması ya yıkıma uğramıştır ya da şiddetli baskı altında kalmıştır. Bir noktaya kadar, insan odaklı refah programlarına sahip devlet projeleri, kendi yönetim anlayışları doğrultusunda komünist ülkeler ve sosyalist milliyetçiliğin farklı türlerini benimsemiş olanlar da dâhil olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerinde de güçlü bir unsura dönüşmüştür. Nasır'ın Mısır'daki refah devleti politikaları, bazı ülkelerin bağımsızlığını elde etmesinin ardından Afrika ülkelerinde geliştirilen sistemler ve Hindistan devlet sosyalizminin ünü, farklı sistemlerde görülen devlet projelerine birer örnektir. Bu ülkelerde de sistem, 1980'lerde ve 1990'larda yıkılmaya başlamıştır.

Bu çürümeden bahsetmek, savaş, soykırım, açlık ve hem sol hem de sağın aşırı ideolojilerinin damgasını vurduğu bir dönem olan yirminci yüzyılı romantikleştirme çabası değildir. Ancak yıkımın ardından inşa etmeye başladığımız dünya, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da başlayarak sistemin içerisine dâhil etme mantığı çerçevesinde, yoksulları ve ötekileştirilmiş olanları siyasi ve ekonomik ana akımın içine çekmeye yönelik ortak çabalarla oluşturulmuştur. Bu adil toplumu inşa etme projesinin altında yatan Keynesçi, eşitlikçi ve ulus temelli varsayımlar, yüzyılın sonlarına doğru çökmeye başlamıştır. Karışıklıktan ortaya çıkan güçleri ve dinamikleri anlamakta ve tanımlamakta geç kalmış durumdayız.

Burada savunduğum düşünce, riskli derecede sınırlı bir ekonomik büyüme anlayışının etkisi altına girdiğimizdir. Büyüme, refah devleti projesi için elbette çok önemliydi fakat aynı zamanda kamu çıkarlarını geli-

tirmenin, -bazıları diğerlerinden çok daha fazlasına sahip olsa bile- birçok kişinin paylaşacağı bir refah anlayışını artırmanın bir yoluydu. Bugün ise tam tersi bir durum söz konusudur; kurumlarımız ve kabullerimiz giderek artan bir şekilde kurumsal ekonomik büyümeye hizmet etmeye yöneliktir. Bu, yeni bir sistemli anlayıştır. Belki hepsi değil ama yeterince şirket, kâr arayışlarına engel olan bölgesel kamu çıkarları da dâhil olmak üzere kısıtlamalardan kurtulma yollarını aramıştır. Kâr elde etmelerinin önüne çıkan herhangi bir şey veya herhangi biri, ister bir yasa ister sivil bir çaba olsun, bir kenara itilme, dışlanma ihtimaliyle karşı karşıyadır. Ekonomik mantığın bu şekilde değişmesi, mevcut açıklamalarda tam olarak ele alınmayan önemli bir sistemli eğilimdir.

Gördüğümüz üzere, şirketlerin emrinde olağanüstü yeni araçlar vardır: gelişmiş matematik ve iletişim, kelimenin tam anlamıyla dağları yerinden oynatabilen makineler, ulusal hükûmetleri göz ardı etmelerine veya korkutmalarına izin veren küresel hareket ve manevra özgürlükleri ve dünya çapında kendi gündemlerine uymaya zorladıkları sayıları giderek artan uluslararası kurumlar. Batılı hükûmetler, merkez bankası mensupları, IMF ve benzer uluslararası kurumlar artık devlet borçlarının, sosyal refah programlarının ve düzenlemelerin fazlalığını dile getirerek bunları azaltma ihtiyacından bahsetmektedir. Bu, günümüzün Batı'da ve gitgide başka yerlerde, karar mercii kurumlarının dilidir. Fazlalıkları azaltabilirsek normale, savaş sonrası dönemin daha kolay günlerine geri döneceğimize dair örtük bir vaat taşımaktadır. Ancak bu vaat, o dünyanın gerçekte ne ölçüde yok olduğunu ve ulusal hükûmetler ne derse desin, çok sayıda kurumsal ekonomik aktörün o dünyanın canlanmasını hiç istemediğini gizlemektedir. Devletlerin, sosyal hizmetlere ve bölge ekonomilerinin ya da küçük firmaların ihtiyaçlarına çok daha az; kurumsal ekonomik sektörlerin istediği serbestleşmeye ve altyapıya çok daha fazla harcama yaptığı bir dünya talep etmektedir.

Kurumsal sektör ekonomik kârlılık elde etmese bile, fiilen bir ülke ekonomisinin alanını küçültme projesidir. Yunanistan'ın dönüşümü bu safi zalimliği çok iyi göstermektedir: hem mütevazı hem de biraz daha gösterişli yaşam biçimleri olan orta sınıfların işlerinden, sosyal ve tıbbi hizmetlerden ve giderek artan bir şekilde evlerinden kitlesel olarak hızlı bir şekilde dışarıda bırakılmasıdır. Bu "ekonomik temizlik" o kadar et-

kili olmuştur ki Ocak 2013'e kadar Avrupa Merkez Bankası'nın Yunan ekonomisinin toparlanma yolunda olduğunu açıklaması ve Moody's'in Yunanistan devlet borcunun kredi notunu yükseltmesi muhtemeldir. Bu toparlanmanın Yunan iş gücünün yaklaşık üçte birinin sadece işlerinin değil temel hizmetlerin de dışarısında bırakılmasına dayandığı ise dile getirilmeyen gerçektir. İyileşme, onları besleyemeyecek kadar fakir ebeveynler tarafından kiliselere bırakılan çocukların sayısında, açlık ve intihar oranlarında şiddetli bir artışa neden olan kararlara bağlıydı. Bu kadar şiddetli ve Avrupa Merkez Bankası'nın böyle güçlü bir komuta rolünü üstlendiği bir biçimde olmasa da benzer bir süreç, İspanya ve Portekiz'den Hollanda'ya kadar birçok Avrupa ülkesinde yaşanmaktadır. ABD gibi artan istihdam oranlarına sahip ülkelerde bile, uzun süreli işsizleri ve hapsedilenlerin sayısındaki bariz artışı dâhil ettiğimizde aslında ekonominin alanını daraltmış oldukları açıkça görülmektedir.

Tekrar vurgulamak gerekir ki, sanki umutsuzlukları içsel bir durummuş gibi daha iyi zamanları birçok gözlemci tarafından unutulmuş ortalama bir insanın sosyal ve ekonomik katılım aşamasından giderek uzaklaşması artık ümit vermeyen alanlarda da gerçekleşmiştir. Sahra altı Afrika'daki günümüz savaşlarının ve parçalanmış toplumlarının altında, seri üretimin, orta sınıfların büyümesinin, gelişen pazar kasabalarının ve başkentlerin, devlet tarafından geliştirilen altyapıların ve işleyen sağlık ve eğitim sistemlerinin olduğu bir dönem yatmaktadır. Parçalanmadan önce, Somali oldukça müreffeh, iyi yönetilen (otokratik olsa bile) ve iyi eğitilmiş bir orta sınıfa sahip bir ülkeydi veya Rusya'yı düşünelim. Geçmiş yıllarda Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın komünist rejimleri, vatan-dışlarını gözeten refah devletleriydi. Bugün ise çok sayıdaki evsiz, terk edilmiş yaşlılar ve sosyal hizmetlere erişimi olmayan aşırı yoksul insanlar yeni kalkınmanın ürünüdür.

Bu kitabın amaçlarından biri, sistemin dışarısında bırakılanların alanına geçmek – biz unutmadan dışarıda bırakmanın görünür bir kısmını ve anını saptamaktır. Palmiye plantasyonlarının gelişmesi nedeniyle topraklarından çıkarılan köylülerin ve küçük çiftçilerin kısa sürede mega şehirlerde gecekondu sakinleri olarak yaşamaya başlaması küçük çiftçiler olarak geçmişlerinin silinmesinin son aşamasıdır. AB'nin borçlarını indirme talebi üzerine işlerinden ayrılan Yunanistan hükûmet çalışanları ise

kısa sürede işsizler kitlesinin bir parçası hâline gelmiş ve sonrasında eski hükûmet çalışanları olarak tanımlanmıştır. Fabrikalardan veya madenlerden çıkan zehirli emisyonlarla kirlenen ölü topraklar da canlı alanının dışarısında bırakılır ve unutulur.

Temel önerme, bu kitapta incelenen ana alanların her birinin özelliklerinin altında sistemli eğilimlerin yattığıdır. Küresel şirketlerin güçlendirilmesinden yerel demokrasilerin zayıflatılmasına kadar çok çeşitli gözle görülür toplumsal düzeni kapsamasına rağmen, serbest kâr peşinde koşmanın ve çevreye kayıtsızlığın birkaç temel dinamiği tarafından şekillendirilmektedir.

Ortaklık, aynı zamanda deneysel araştırma ve kavramsal yeniden düzenlemenin birlikte var olması gerektiği anlamına gelir - birbirlerine ihtiyaçları vardır. Daha önceki bir döneme ait olan coğrafi işaretler, “Rus” veya “Amerikan” gibi, çağımızın karakterini anlamamıza yardımcı olabilir mi? Benim argümanım, tartıştığım yıkıcı güçlerin hepsinin birbirine bağlı olduğu yönünde değil. Aksine, bu yıkıcı güçlerin kavramsal sınırlarımızı -ekonomi, yönetim biçimi, ulus-devletlerin çeşitliliği ve komünizmden kapitalizme kadar ideolojiler hakkında düşünmek için kullandığımız terimler ve kategoriler- aşıyor olmasıdır. Ancak bunu, bizim kavrayışımızın ötesinde yaparlar. Bu bağlamda yıkıcı güçleri, kavramsal olarak örtük güçler olarak tanımlıyorum. Karmaşıklık, buradaki koşulun bir parçasıdır. Bir sistem ne kadar karmaşıksa, anlaşılması, hesap verebilirliğinin saptanması ve sistem içerisindeki herhangi birinin hesap verebilir hissetmesi o kadar zordur. Yıkıcı güçler, aniden görünür hâle geldiğinde, bir yorumlama sorunu söz konusudur. Bunları yorumlamak için sahip olduğumuz araçlar güncel değildir, bu nedenle kendimizi tanıdık kategorilerimizin içerisinde buluruz: mali açıdan sorumlu olmayan hükûmetlerden, kaldıracabileceklerinden daha fazla borç alan hane halklarından, çok fazla düzenleme olması sebebiyle verimsiz olan sermaye dağılımından vb. bahsediyoruz. Bunların gerçek problemler olabileceğini inkâr etmiyorum (bunları belgelendiren çok kıymetli deneysel bir bilgi birikimi var ve ben de kullanıyorum ve kısmen bağlıyım). Ancak bu kitaptaki asıl çabam, başka dinamiklerin de etkili olup olmadığını, bu tanıdık ve iyice yerleşmiş kavramsal/tarihsel sınırları aşan dinamikleri araştırmaktır. Bir bakıma II. bölümdeki arazi edinimi, çok daha büyük ve anlaşılması zor bir güçle elde

etme potansiyelinin somut örneğidir. Bu anlamda bölüm, kişinin arazisi, geçim kaynağı, tarihi ve toplumsal varlığı gibi her zaman sözlü ifade edilmeyen daha geniş bir tarihi erişilebilir kılmaktadır.

Ortaya çıkan kapitalizm biçimlerinin daha geleneksel kapitalistlerle ilişkisini sistemin dışarısında bırakma biçimleriyle ve sisteme dâhil etme yoluyla yok etme olarak nitelendirebiliriz. Piyasa ekonomilerinin genişlemesi ile karakterize edilen mevcut çağımızı tanımlamak çok belirsiz ve kısmi bir tanımdır çünkü büyük kurumsal firmalar çoğu piyasanın büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Kökleri tek bir ulusa dayanan geleneksel kapitalistlerin sahip olduğu imalat şirketleri, plantasyonlar veya madenler, daha güçlü küresel şirketler tarafından her geçen gün daha fazla yok edilmekte veya satın alınmaktadır. Birim başına kârın minimum olduğu sektörler bile bugün kurumsallaşabilir çünkü ölçeğin büyüklüğü -kapsadığı çok sayıda birim- birim başına düşük kârı telafi edecektir. Günümüzün gelişmiş kapitalizmi ile piyasa kapitalizminin daha geleneksel biçimleri arasındaki ilişki, son tahlilde ilkel birikim ilişkisi olarak nitelendirilebilir: karmaşıklık ve teknik ilerleme, zalim basitliğin gerekçelerine hizmet etmektedir.

Bölümlerin her biri, sistemli sınırdan dışarıda bırakılmanın özel bir sınıflandırmasını kapsıyordu. Bu tür durumları, anlaşılması daha zor ve karmaşık bir dinamiğin -ekonomilerimizi ve toplumlarımızı tanımladığımız alışlageldik anlam ve kavramları aşan, kavramsal olarak fark edilmesi zor örtük eğilimlerin- somutlaştığı anlar olarak tanımlıyorum. Somut neticeler, sistemin dışarısında bırakmanın temel yöntemleri söz konusu olsa bile, belli bir ölçüde özelleşmiş ve genellikle karmaşık araçlarla belirlenir. Dışarıda bırakma biçimleri ve onları mümkün kılan araçlar, birbiriyle bağlantılı, genellikle karşılıklı olarak birbirini pekiştiren bir sistemin parçası hâline gelir; bu, bizi daha önceki kurumsallaşma ve orta sınıf büyümesi devrinden çok daha uzağa götürmektedir. Her bir bölümün bu sistemlerden birini ele aldığını söyleyebiliriz.

I. bölüm, nispeten daha az şirket, işçi ve tüketici hane halkı ile küçültülmüş bir alan olarak sağlam yapı ve oldukça gelişmiş ülkelerde “ekonominin” yeniden yapılanmasını incelemiş ve kavramsallaştırmıştır; tüm göstergeler, gelişme mantığına uymayanları dışlamaya yönelik bir sisteme işaret etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları, yüksek miktardaki

kurumlar vergisinden kaçınma ve savaşlar ve banka kurtarma paketlerinden yağmacı seçkinlerin gasp ettiklerine kadar uzanan şüpheli projelere ayrılan ek ödenekler nedeniyle ciddi bir artış göstermiştir. Amerika ve Avrupa'daki hükûmetlerin çoğunda ve 1960'ların sömürge sonrası dönemi ile Afrika'nın büyük bölümünde, 1950'ler ve 1960'ların geniş yeniden yapılanma ve altyapı geliştirme çalışmaları sırasında yapılanlar bugün yapılamamaktadır çünkü bu ülkeler, artık borç içindedir. Bazı Asya ülkeleri, Brezilya ve ekonomik kalkınmayı doğrudan üstlenecek ve teşvik edecek devlet gücünün tam anlamıyla yürürlükte olduğu diğer birkaç ülke istisnadır. Batı'da karşılaştığımız sistemin dışarısında bırakma modeline doğru sürüklenmekten kaçınıp kaçınamayacakları dikkate değer bir meseledir. Bu sisteme dâhil olmaktan kaçınamayacaklarına dair göstergeler mevcuttur. Yelpazenin diğer ucunda, gelişme mantığının üçüncü bir unsuru olarak, yakın zamanda borçlanan hükûmetler ile büyük şirketlerin hızla artan servetleri ve kârları vardır.

II. bölümde kısaca ele alındığı gibi Küresel Kuzey'deki gelişme mantığı, 1980'ler ve 1990'larda Küresel Güney'deki çok sayıda ülkede yürürlüğe giren IMF ve Dünya Bankası yeniden yapılandırma programlarıyla paralellik göstermektedir. Her iki durum da "ekonomi"nin anlamının daraltılması ve bu dar anlama uymayanların dışarıda bırakılması ile sonuçlanmaktadır. Yunanistan, İspanya, Portekiz, Amerika Birleşik Devletleri ve farklı birkaç Batılı gelişmiş ülke, Küresel Kuzey'in en aşırı örnekleridir. Birleşik Krallık'ta, Hollanda'da ve diğer zengin ve gelişmiş ülkelerde muhtemelen daha az görünür olan koşulları anlaşılır kılmaktadır. Ancak genel eğilim, karşılaşılan zorluklar ne olursa olsun ekonominin alanını daraltmaktır. Amaç, her zaman iyi işleyen bir ekonomiye ulaşmaktır. Yunanistan, eskiden ülke ekonomisinin bir parçası olan yüzde 30'a varan kısmı ekonomik alanın dışarısında bıraktıktan sonra, Avrupa Merkez Bankası tarafından artık toparlanma yolunda bir ülke olarak görülmektedir. Sağlık, sosyal ve altyapı "maliyetlerini" kesen ve devlet gelirlerinin önemli bir kısmını borçlarının faizini ödemeye ayıran çeşitli Afrika ülkeleri hakkında da benzer açıklamalar yapılmıştır.

Bu ekonomik daralmayı, liberal refah devleti projesinin zayıflaması ve yozlaşması olarak düşünebiliriz. Tüm eksiklikleri ve çeşitli hizmetlerinin ve kurumlarının eşit olmayan yapısal gücüne rağmen liberal bir dev-

let, bir ölçüde sosyoekonomik yeniden dağıtımı sağlayabilir. Dezavantajlı kişilerin hakları ve sosyal adalet için mücadele etmelerini sağlamak, sermaye dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında pay sahibidir. Bu mücadele, gücü elinde bulunduran sektörlerin giderek daha fazla işçiye ihtiyaç duyduğu ve ucuz iş gücü ithal edemediği veya üretimi denizaşırı ülkelere taşıyamadığı dönemlerde işe yaramıştır. Ancak kâr biriktirme mekanizmaları genişleyen kitlesel üretimden ve kamusal altyapının geliştirilmesinden, finansal yeniliklere ve 1980'ler sonrası kurumsal modele geçtiğinde, adalet talebinde bulunma zemini çökmüş ve sistemli bir sınır hâline gelmiştir. Bugün dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan da budur. Hak talebinde bulunanlar sistemli sınırdadır ve kolaylıkla diğer tarafa geçebilirler. Büyük ölçüde 1980'lerde başlatılan IMF ve Dünya Bankası yeniden yapılandırma programlarının sebep olması ile Küresel Güney'de giderek daha fazla kentsel hane halkının ve küçük işletmenin sistemli sınıra doğru kaydığına şahit olduk. Bunun 2000'li yıllarda yabancı hükûmetler ve şirketler tarafından arazi edinimlerindeki yoğun artışla kırsal alanlarda başladığını görüyoruz. Yunanistan'ın doğrudan ve hızlandırılmış bir şekilde yeniden yapılanması, Küresel Kuzey'deki bir örneğidir - ki bu diğer ülkelerde yalnızca daha dolaylı gerçekleşir ve böylece daha yavaştır.

Uzun süredir ekonomik kalkınmanın bir parçası olan küresel çapta hammadde elde edilen coğrafyalar, plantasyonlar ve madenlerle olan geleneksel ilişkisinin çok ötesine geçmiştir. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde işçilerin uğruna savaştığı kazançlarını, küçük çiftçilerin elinden toprağını ve birikimlerini güvenle ortaya koyan pek çok kişinin mütevazı evlerini almaya kadar uzanan bir ilişki söz konusudur. Elde etmek uğruna geliştirilen mekanizmalar, genellikle oldukça ilkel sonuçlar ortaya çıkarsa da karmaşıktır.

İlk üç bölümün tamamı, karmaşık araçlar ile genellikle zalimce ve basitçe görünür olan sonuçlar arasındaki bu kesiti ön plana çıkarmaktadır. Bu kesit, III. bölümde tartışılan önemli bir örnek olan eşik-altı ipotekli konut kredisi örneğinde olduğu gibi, finans alanında olduğu kadar hiçbir alanda daha görünür ve güçlü değildir. Bu tür konut kredilerini, yüksek finans dünyasının ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir mali projeye dönüştürmeye yönelik on beş kadar karmaşık adım atılmıştır. Temelinde dar gelirli hane halklarının ev sahibi olmasını sağlayan bir devlet projesi,

daha sonra kârı artırmaya yönelik mali bir projeye dönüşmüştür. Devlet projesinden mali projeye böyle bir geçiş kolay bir iş değildir. İleri düzeyde bilgi sahibi matematikçiler, zeki avukatlar ve muhasebeciler ve (yalnızca yazılım programları kullanan) tüccarların çoğu için bile anlaşılması zor olan karmaşık finansal araçlar gerekiyordu. Bu araçlar, icat edildiği ve sonucunda 13 milyondan fazla hane halkının evlerinin icralık olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nin (finansal yeniliklerin Silikon Vadisi) çok ötesindeki coğrafyalarda dolaşıma girebilir. I. bölümde ele aldığımız gibi başta Macaristan ve İspanya olmak üzere diğer ülkelerde alışılmadık derecede yüksek sayıda ipotekli malın haczine şahit olmaya başlıyoruz. Bu araçların yıkım yaratma potansiyeli, küresel çapta oldukça büyüktür. Finansın ötesinde, karmaşık araçlar ile son derece temel sonuçlar arasındaki bu kesit, diğer ekonomik sektörlerde de mevcuttur. Hidrolik kırma (IV. bölümde ele alınmıştır) gibi yeni madencilik yöntemleri ve genellikle yabancı ülkede arazi edinimiyle ilişkili uzun işlem zinciri (II. bölümde tartışılmıştır) birer örnektir.

Ele alınan tüm bu örneklerden varmaya çalıştığım sonuç şudur: Sağlam kârların yanı sıra, şaşırtıcı biçimde ilkel zalimliği da beraberinde getiren karmaşık bilgi ve yaratıcılık biçimlerinin oluşumunu, ekonomik alanı oluşturmaya yönelik mevcut yöntemlerimizdeki temel dayanak olarak değerlendirmekteyim. Bu durum, hâlâ çeşitli ve ayrıık ekonomik sektörler olarak anladığımız şeyin, aslında tüm bu yüzeysel farklılaşmaların altında yatan birkaç büyük dönüştürücü teknik ve organizasyonel kapasitenin yalnızca görünen tezahürü olup olmadığını düşündürmektedir. Görünürde çok çeşitli dünyalar -hidrolik kırma, finans, dış kaynak kullanımı için lojistik- olarak mevcut olanı yönlendiren sadece birkaç temel mantık mı vardır? Tüm bu görünürde özelleşmiş değişkenlikler, çeşitli bilgi türlerini kapsayan ve birkaç düzenleyici mantık içinde yeniden konumlandırabilen anlaşılması daha zor birkaç mantığa mı indirgenmektedir? Evet, bunu ekonomide ve ekonomideki en güçlü aktörlerden bazılarının, minimum küresel kısıtlama ve mümkün olduğunca az yerel sorumlulukla kurumsal ekonomik büyümeyi sağlamak için insanları, hükûmetleri ve dünyanın kaynaklarını kullanma biçimlerinde görmekteyim. Bunu, kitapta incelenen ekonomik alanın yeniden şekillendirilmesi meselesiyle (hâlâ) bir arada var olabilen öğretim ve öğrenme geleneklerinin bir par-

çası olan farklılaşmanın olduğu üniversiteler gibi yerler hakkında değil, kurumsal ekonomi alanı hakkında söylemekteyim. Buna rağmen, teknik, mühendislik, biyolojik, ekonomik ve diğer akademik bilgi biçimleri, ekonomik alanı organize eden baskın ve otoriter mantığa hizmet etmek için her geçen gün yeniden yapılandırılmaktadır.

Bunun aşırı bir tespit olduğu aşikâr olsa da sistemli sınırdan bu şekilde görünmektedir. Böyle bir düzenleme mantığının en güçlü biçimi, I. bölümde incelenen yağmacı oluşumlar kavramıyla analitik şekilde ele alınmıştır; kitabın dört temel deneysel bölümünde incelenen başlıca örneklerden bazılarını yansıtmaktadır. En zengin bireylerden, en zengin şirketlerden veya en güçlü hükûmetlerden çok daha fazlası olan bu tür oluşumlar, güçlü aktörlerin, pazarların, teknolojilerin ve hükûmetlerin bir araya gelmesi demektir. Oluşumlar, bu dünyalardan herhangi birinin yalnızca unsurlarını içerir. Onları yönlendiren mantık, mevcut yönetim mekanizmalarına öylece tabi değildir. Pek çok yönden en güçlü bireyler ve şirketler bile bu düzenlemeleri -farklı kurumsal dünyalardan pek çok kısım ayırır ve hiçbir kaynak kuruma (ekonomi, hukuk, sermaye) indirgenemeyecek kadar güçlü yeni dinamikleri şekillendirmek için bir araya gelir- kontrol edemez veya yönlendiremez. Tarihsel bağlam, bu tür oluşumların yeni olmadığını göstermektedir. Ancak bugün için farklı olan, temel bileşenlerin karmaşıklığıdır. Çeşitli ekonomik sektörlerin ötesine geçen ve soyut borçlardan devasa binalara kadar bağlamı ne olursa olsun bütün bileşenleri kendi mantığına bağımlı kılan gelişmiş finansal yenilikler, bu duruma önemli bir örnek teşkil etmektedir. İkinci örnek, dünyanın etrafında bumerang gibi dönen çevresel yıkımımıza hiçbir zaman katkıda bulunmamış yerleri etkileme potansiyelinin küresel ölçekte artmasıdır - belki de en uç örnek, Kuzey Kutbu'nun şu anda iklim değişikliği tarafından tehdit altında olan donmuş toprak örtüsüdür.

Etki potansiyeli, kitabın özünde yatanı açıklamaya yardımcı olmaktadır: eski farklılaşma biçimlerinin ötesinde, dolayısıyla farklı dünyalar arasında dışarıda bırakmalara yol açabilen daha büyük dinamikler vardır. Bu ifade, azınlık haklarının genişletilmesinde olduğu gibi, bazı alanlarda hâlâ ilerleme kaydettiğimizi inkâr etmek demek değildir. Ancak söz konusu Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika, Rusya, Çin veya daha farklı bir ülke olsun, çok fazla yerde gidişatın bu yönde olduğunu görüyorum.

Günümüzün sistemli sınırı, Keynesçi çağın tersine, bir dışarıda bırakma alanıdır. Keynesyen çağ, ideal bir dönem olduğu için değil; kurucu sisteminin kitlesel üretim ve tüketimle ilgili olması sebebiyle sistemli sınırı dışarıda bırakmanın aksine sisteme dâhil etme alanıdır. Bugünün sistemi böyle değildir.

Dâhil olmak ve kurucu olarak katılmak meselesi, tüm bu süreçlerde rol oynamaktadır. Tehdit altında olan daha geniş bir yaşam alanını bize hatırlatması için bir dizi mikro mekâna odaklanarak çeşitli durumları ve alanları ele aldım. Her biri öylesine aşırı örneklerdir ki çoğumuzun günlük hayat içinde hâlâ anlamadığı veya deneyimlemediği yok etme kapasitesini görmemize olanak tanır. Daha kavramsal bir yerden bakacak olursak küresel koşullara işaret eden kesişen eğilimlerin varlığını göstermeye çalıştım -insanların, ekonomilerin, yaşam alanlarının sistemin dışarısında bırakılması. Ülkeler ve sektörler üzerinden yaptığımız ayrımlar, meydana gelen pek çok durumu açıklamak için hâlâ yararlıdır, ancak gelişmekte olan küresel koşulları irdelememize yardımcı olmaz.

Bir soru ile bitirmek istiyorum: Sistemin dışarısında bırakılanların alanları nelerdir? Bunlar, modern devletlerimizin ve ekonomilerimizin standart ölçülerine göre görünmezdir. Ancak kavramsal olarak görünür hâle getirilmeleri gerekir. Dışarıda bırakma yöntemleri çeşitlendiğinde, söz konusu ister Yunanistan'ın küçülen ekonomisi, ister Angola'nın yağmacı seçkinleri ya da ABD'de uzun süreli işsizlerin veya kâr amacı güden hapisanelerde hapsedilenlerin sayısındaki artış olsun, sistemin dışarısında bırakılanların alanı genişler ve giderek farklılaşır. Bu, bir kara delik değil, mevcut olandır. Ayrıca dışarıda bırakılanların alanlarının da kavramsallaştırılması gerekir. Zehirleyici gelişme biçimlerimiz nedeniyle ölü toprakların ve ölü su kütlelerinin çoğalmasında da benzer bir tartışma yürütüyorum. Ölü yaşam alanları da aynı şekilde mevcuttur. Bu nedenle, ölü toprağın varlığını ortaya koymayı amaçlayan kavramsal bir hamlenin, gayriresmî bir görev olarak anlaşılması gerektiğini savunuyorum. Sistemin dışarısında bırakılanların alanları, kavramsal olarak tanınmak için beklemektedir. Çok sayıdalar, büyüyorlar ve çeşitleniyorlar; kavramsal olarak örtük olan bu koşulların görünür olması gerekmektedir. Bunlar; yerel ekonomiler, yeni tarihler ve yeni katılımcı biçimleri oluşturmak için potansiyel yeni alanlardır.

KAYNAKÇA

- Aabø, Ellen ve Thomas Kring. 2012. "The Political Economy of Large-Scale Agricultural Land Acquisitions: Implications for Food Security and Livelihoods/Employment Creation in Rural Mozambique." Rapor no. 2012-004. United Nations Development Program, New York.
- Aalbers, Manuel B. *Subprime Cities: The Political Economy of Mortgage Markets*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2012.
- Abel, Heather. 1997. "The Rise and Fall of a Gold Mining Company." *High Country News*. 22 Aralık.
- Alderman, Liz. 2013. "Greece Shuts Broadcaster in Bid to Show Resolve." *New York Times*. 12 Haziran.
- Alexander, Michelle. 2010. *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*. New York: The New Press.
- Allegretto, Sylvia. 2011. "The State of Working America's Wealth, 2011: Through Volatility and Turmoil, the Gap Widens." Bilgilendirme raporu 292. Economic Policy Institute, Washington, DC.
- Alvarenga, Carlos. 2013. "HFT Update: The Rise of the 'Dark Pool.'" *Reconomics* [blog yazısı].
- American Civil Liberties Union. 2011. "Combating Mass Incarceration— The Facts" [infografik]. 17 Haziran. www.aclu.org/combating-mass-incarceration-facts-0.
- Amin, Ash. 2012. *Land of Strangers*. Cambridge, UK: Polity.
- Amin, Ash ve Nigel Thrift. 2013. *Arts of the Political: New Openings for the Left*. Durham, NC: Duke University Press.
- Amin, Samir. 2010. "Exiting the Crisis of Capitalism or Capitalism in Crisis?" *Globalizations* 7, no. 1 (27 Nisan): 261–273.

- Anseeuw, Ward, Mathieu Boche, Thomas Breu, Markus Giger, Jann Lay, Peter Messerli ve Kerstin Nolte. 2012. *Transnational Land Deals for Agriculture in the Global South*. Roma: International Land Coalition.
- Anseeuw, Ward, Lily Alden Wily, Lorenzo Cotula ve Michael Taylor. 2012. *Land Rights and the Rush for Land: Findings of the Global Commercial Pressures on Land Research Project*. Roma: International Land Coalition.
- Arestis, Philip, Rogério Sobreira ve José Luís Oreiro. 2011. *The Financial Crisis: Origins and Implications*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ARMZ Uranium Holding Co. 2012. "Priargunsky Industrial Mining and Chemical Union." www.armz.ru/eng/companies/subsidiaries/ppgho.
- Arrighi, Giovanni. 1994. "The Three Hegemonies of Historical Capitalism." In *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*, 27–84. Londra: Verso.
- Asian Human Rights Commission. 2012. "Indonesia: Police Shoot and Injure Five Farmers in Riau during Land Rights Protests." 27 Mart. www.humanrights.asia/news/urgent-appeals/AHRC-UAC-051-2012. June 30 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Associated Press. 1991. "Bunker Hill Mining Files for Bankruptcy Protection." *Moscow-Pullman Daily News*. 18 Ocak.
- . 2007. "'Most Polluted' Town Sees a Ray of Hope." *NBCNews.com*. 20 Haziran.
- . 2010. "Peru to Seek Bids for First Private Prison." Associated Press. 1 Nisan.
- Atinc, Tamar M., Abhijit Banerjee, Francisco H. G. Ferreira, Peter Lan-jouw, Marta Menendez, Berk Ozler, Giovanna Prennushi, Vijayendra Rao, James Robinson, Michael Walton ve Michael Woolcock. 2006. *World Development Report 2006: Equity and Development*. Washington, DC: World Bank.
- Atkinson, Anthony B., Thomas Piketty ve Emmanuel Saez. 2011. "Top Incomes in the Long Run of History." *Journal of Economic Literature* 49, no. 1 (Mart): 3–71.
- Aurora Lights. 2013. "What Is Mountaintop Removal?" http://auroralights.org/map_project/theme.php?theme=mtr&article=primary. 2 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Austin, James ve Garry Coventry. 2001. *Emerging Issues on Privatized Prisons*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Badkar, Mamta. 2012. "Here Comes the 2012 Tidal Wave of Foreclosures." *Business Insider*. 15 Mart.
- Bai, Z. G., D. L. Dent, L. Olsson ve M. E. Schaepman. 2008. "Proxy Global Assessment of Land Degradation." *Soil Use and Management* 24, no. 3 (24 Temmuz): 223–234.
- Bakalidou, Sophia. 2013. "Press Release: Index Of Wages Of The Whole Economy." *Hellenic Statistical Authority*. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0199/PressReleases/A0199_DKT08_DT_QQ_03_2013_01_F_EN.pdf. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.

- Ballantyne, A. P., C. B. Alden, J. B. Miller, P. P. Tans ve J. W. C. White. 2012. "Increase in Observed Net Carbon Dioxide Uptake by Land and Oceans during the Past 50 Years." *Nature* 488, no. 7409: 70–72.
- Banai, Adam, Julia Kiraly ve Marton Nagy. 2011. "Home High Above and Home Deep Down: Lending in Hungary." Araştırma Raporu 5836, World Bank.
- Bank for International Settlements. 2012. "Semiannual OTC Derivatives Statistics at End-June 2012." www.bis.org/statistics/otcder/dt1920a.pdf. 17 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Barriopedro, David, Eric M. Fischer, Jürg Luterbacher, Ricardo M. Trigo ve Ricardo Garcia-Herrera. 2011. "The Hot Summer of 2010: Redrawing the Temperature Record Map of Europe." *Science* 332, no. 6026: 220–224.
- BBC News. 2007. "Toxic Truth of Secretive Siberian City." BBC News. 5 Nisan.
- . 2011. "How Does Fukushima Differ from Chernobyl?" BBC News Asia-Pacific. 3 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir. www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-13050228.
- . 2012. "Greece's Economy Shrinks Further." BBC Business News. 14 Kasım.
- Behrman, Julia, Ruth Meinzen-Dick ve Agnes Quisumbing. 2011. "The Gender Implications of Large-Scale Land Deals." IFPRI Policy Brief. 17 Nisan. <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/bp017.pdf>.
- Belcher, Melissa ve Marvin Renikoff. 2013. "Hydraulic Fracturing: Radiological Concerns for Ohio." FreshWater Accountability Project Ohio. http://catskillcitizens.org/learnmore/OHIO_FACT_SHEET_6-10-13.pdf. 26 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Belton, Catherine. 2006. "For Russia, Dependence on 'a Man-Made Disaster.'" *New York Times*. 12 Ocak.
- Bensasson, Marcus. 2013. "Greek Economy Shrank in First Quarter as Investment Fell." Bloomberg.com. 7 Haziran.
- Bergmann, Karyn S. 2004. "Bankruptcy, Limited Liability and CERCLA: Closing the Loophole and Parting the Veil." Center for Health and Homeland Security, University of Maryland School of Law.
- Bertola, Luis, and Jose Antonio Ocampo. 2013. *The Economic Development of Latin America since Independence*. Oxford: Oxford University Press.
- "Bhopal Census 2011 Highlights." 2011. Census 2011: Population Census India. 19 Mayıs. www.census2011.co.in/news/747-bhopal-census-2011-highlights.html.
- Bhuiyan, M. A., N. I. Suruvi, S. B. Dampare, M. A. Islam, S. B. Quraishi, S. Ganyaglo ve S. Suzuki. 2011. "Investigation of the Possible Sources of Heavy Metal Contamination in Lagoon and Canal Water in the Tannery Industrial Area in Dhaka, Bangladesh." *Environmental Monitoring and Assessment* 175, nos. 1–4 (Nisan): 633–649.
- Bice, Sara. 2013. "Ok Tedi Immunity Gone, with Implications beyond BHP." *The Conversation*. <http://theconversation.com/ok-tedi-immunity-gone-with-implications-beyond-bhp-19188>. 4 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.

- Biello, David. 2013. "400 PPM: Carbon Dioxide in the Atmosphere Reaches Prehistoric Levels." "Observations" blog. *Scientific American*. 19 Mayıs.
- Bivens, Josh. 2011. *Failure by Design: The Story behind America's Broken Economy*. Washington, DC: Economic Policy Institute.
- . 2013. "Using Standard Models to Benchmark the Costs of Globalization for American Workers without a College Degree." Rapor no. 354. Economic Policy Institute, Washington, DC.
- Blackman, Allen ve Arne Kildegaard. 2003. "Clean Technological Change in Developing-Country Industrial Clusters: Mexican Leather Tanning." Müzakere dokümanı 03-12. Resources for the Future, Washington, DC.
- Blacksmith Institute. 2007. "The World's Worst Polluted Places: The Top Ten of the Dirty Thirty." www.blacksmithinstitute.org. 3 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011a. "Artisanal Gold Mining." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011b. "Chromium." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/80. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011c. "Lead-Acid Battery Recycling." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/90. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011d. "Lead Smelting." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/86. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011e. "Mining and Ore Processing." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/84. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011f. "Tannery Operations." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/88. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011g. "The World's Top Ten Pollution Problems 2011." www.worstpolluted.org/2011-report.html. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013a. "Norilsk, Russia." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/43. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013b. "Top Ten Most Polluted Places 2007: Sumgayit, Azerbaijan." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/27. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013c. "World Bank and Blacksmith Institute Partner to Take Care of 'Orphaned' Toxic Polluted Sites." www.blacksmithinstitute.org/legacy-pollution-sites.html.
- . 2013d. "Dzerzhinsk, Russia." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/42.
- . 2013e. "Sukinda, India." www.worstpolluted.org/projects_reports/display/36. 3 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013f. "Blacksmith's Work in Haina." www.blacksmithinstitute.org/haina.html. 3 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Blackstone, Brian, Stelios Bouras, and Cassell Bryan-Low. 2012. "Europe's Growth Woes Worsen." *Wall Street Journal*. 15 Şubat.
- Blair, David. 2012. "Greece Sinks to Its Knees." *Telegraph*. 26 Şubat.
- Blomfield, Adrian. 2007. "Doom and Gloom in Dzerzhinsk." *Telegraph*. 5 Kasım.

- Bolaños, Alejandro. 2012. "Las Rentas Empresariales Superan Por Primera Vez a Las Salariales en España." *El País*. http://economia.elpais.com/economia/2012/02/16/actualidad/1329424061_546148.html. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Bolton, Patrick, Frederic Samama ve Joseph E. Stiglitz, haz. 2011. *Sovereign Wealth Funds and Long-Term Investing*. New York: Columbia University Press.
- Borodkin, Leonid ve Simon Ertz. 2004. "Coercion versus Motivation: Forced Labor in Norilsk." Paul R. Gregory ve Valery Lazarev, haz., *The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag* içinde. Stanford, CA: Hoover Institution Press.
- Borras, Saturnino M. Jr. ve Jennifer C. Franco. 2012. "Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis." *Journal of Agrarian Change* 12, no. 1: 34–59.
- Borras, Saturnino M. Jr., Jennifer C. Franco, Cristobal Kay ve Max Spoor. 2011. *Land Grabbing in Latin America and the Caribbean Viewed from Broader International Perspectives*. New York: United Nations. http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/download/borras_franco_kay_spoor_land_grabs_in_latam_caribbean_nov_2011.pdf.
- Boston Common Asset Management. 2003. "Boston Common Asks Newmont Mining to Disclose Risks of Its Environmental and Social Liabilities." Basın bülteni, 11 Aralık. www.bostoncommonasset.com/news/newmont-disclosure.html.
- Bourguignon, François ve Christian Morrisson. 2002. "Inequality among World Citizens: 1820–1992." *American Economic Review* 92, no. 4: 727–744.
- Brabeck-Lethame, Peter. 2012. "Water Can't Be Free." *Big Think*. www.youtube.com/watch?v=rzaV8tg6hno. 18 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Bradsher, Keith ve Andrew Pollack. 2011. "Nuclear Company to Compensate Evacuees in Japan." *New York Times*. 15 Nisan.
- Bräutigam, Deborah ve Tang Xiaoyang. 2011. "African Shenzhen: China's Special Economic Zones in Africa." *Journal of Modern African Studies* 49, no. 1: 27–54.
- Bronder, Larisa, Igor Kudrik, Alexander Nikitin, Kristin V. Jorgensen, and Vladislav Nikiforov. 2010. "Norilsk Nickel: The Soviet Legacy of Industrial Pollution." Bellona Foundation, St. Petersburg.
- Brothers, Caroline. 2011. "U.N. Reports Steady Rise of Refugees." *New York Times*. 19 Haziran.
- Brown, Desair. 2012. "Expert Answers Your Questions on Fracking." *USA Today*. 24 Nisan.
- Brunori, Margherita. 2013. "Indonesian Court Gives Land Rights Back to Millions of Indigenous." LandPortal.info. 21 Haziran. 30 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Bryson, John R. ve Peter W. Daniels, haz. 2007. *The Handbook of Service Industries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Budapest Business Journal. 2013. "Gov't to Extend Eviction Moratorium, Banks Opposed." *Budapest Business Journal*. 20 Şubat.
- "Bunker Hill Reports Profitable Quarter." 1990. *Spokane Chronicle*. 2 Mayıs.

- Bureau of Labor Statistics. 2012. "Employment, Hours, and Earnings from the Current Employment Statistics Survey (National)." www.bls.gov/data/#employment. 5 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013. "Labor Force Statistics from the Current Population Survey." *United States Department of Labor*. <http://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Bureau of Land Management. 1996. "Notice of Intent to Prepare an Environmental Impact Statement (EIS) for the Midnite Uranium Mine (MUM) Reclamation." *Federal Register* 61, no. 18: 2528.
- Burgen, Stephen. 2013. "Spain Youth Unemployment Reaches Record 56.1%." *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/business/2013/aug/30/spain-youth-unemployment-record-high>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Burgers, Paul ve Ari Sustani. 2011. "Oil Palm Expansion in Riau Province, Indonesia: Serving People, Planet, Profit?" Avrupa Kalkınma Raporu arka plan makalesi. http://erdreport.eu/erd/report_2011/documents/researchpapers_susanti-burgers.pdf.
- Calhoun, C. 2004. "A World of Emergencies: Fear, Intervention, and the Limits of Cosmopolitan Order." *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 41, no. 4: 373-395.
- Carrington, Damian. 2012. "The Himalayas and Nearby Peaks Have Lost No Ice in Past 10 Years, Study Shows." *Guardian*. 2 Ağustos.
- Carter, Jimmy. 2011. "Call Off the Global Drug War." *New York Times*. 17 Haziran.
- Castle, Stephen. 2013. "Irish Legacy of Leniency on Mortgages Nears an End." *New York Times*. 30 Mart.
- CBC. 2008. "Bottled Water: Quenching a Planet's Thirst." www.cbc.ca/news/background/consumers/bottled-water.html. 22 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012a. "Mayor Rob Ford Wants to Banish Gun Convicts from Toronto." *Huffington Post*. 20 Temmuz.
- . 2012b. "Rob Ford's Ex-con Banishment Plan Won't Fly, Says Minister." CBC/Radio Canada. 20 Temmuz.
- Center for Housing Policy. 2012. "High-Cost Purchase Loans and Census Tract Level Foreclosure Data." www.foreclosure-response.org/maps_and_data/high_cost_maps.html. 28 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Chang, Cindy. 2012. "In World of Prisons, Some Rural Parishes' Economies Hinge on Keeping Their Jails Full." *Times-Picayune*. 13 Mayıs. http://www.nola.com/crime/index.ssf/2012/05/in_world_of_prisons_some_rural.html.
- Chatterjee, Partha. 2011. *Lineages of Political Society: Studies in Postcolonial Democracy*. New York: Columbia University Press.
- Cheng, Derek. 2012. "New Private Prison at Wiri Given Green Light." *New Zealand Herald*, 8 Mart.

- Chesapeake Energy. 2012. "Hydraulic Fracturing Facts." www.hydraulicfracturing.com/Pages/information.aspx. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Chestney, Nina. 2012. "Club of Rome Sees 2 Degree Celsius Rise in 40 Years." Reuters. 8 Mayıs.
- CIA. 2012. "Country Comparison: Distribution of Family Income—GINI Index." *CIA World Factbook*.
- Clark, Colin. 2011. "Improving Speed and Transparency of Market Data." *NYSE EURONEXT* [blog]. <http://exchanges.nyx.com/cclark/improving-speed-and-transparency-market-data>.
- Clarke, Tony. 2007. "Nestlé's Water Wars: The Experience in North America." Polaris Institute, Ottawa.
- Clinton, Bill. 1993. "NAFTA Will Create 200,000 American Jobs in Two Years." *Philadelphia Inquirer*. 19 Eylül.
- CNNMoney Staff. 2013. "S&P 500 Above 1,800. Dow Hits Record Again." *CNN-Money*. <http://money.cnn.com/2013/11/22/investing/stocks-markets/>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Colchester, Marcus. 2011. *Palm Oil and Indigenous Peoples in South East Asia*. Rome: International Land Coalition.
- Cole, Juan. 2013. "Asia Will Drown, Africa Will Starve in 30 Years: World Bank Report on Global Warming." *Informed Comment* [blog]. www.juancole.com/2013/06/starve-report-warming.html. 22 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- CoreLogic. 2013a. "National Foreclosure Report." www.corelogic.com/research/foreclosure-report/national-foreclosure-report-april-2013.pdf. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013b. "CoreLogic Equity Report: First Quarter 2013." <http://www.corelogic.com/research/negative-equity/corelogic-q1-2013-negative-equity-report.pdf>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Corporate Watch. n.d. "Nestle SA: Corporate Crimes." www.corporatewatch.org.uk/?lid=240. 22 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Cotula, Lorenzo. 2011. *The Outlook on Farmland Acquisitions*. Rome: International Land Coalition.
- Cotula, Lorenzo ve Kyla Tienhaara. 2013. "Reconfiguring Investment Contracts to Promote Sustainable Development." K. Sauvant, haz., *Yearbook on International Investment Law & Policy 2011–2012* içerisinde, 281–310. Oxford: Oxford University Press.
- Cotula, Lorenzo, Sonja Vermeulen, Rebeca Leonard ve James Keeley. 2009. "Land Grab or Development Opportunity?: Agricultural Investment and International Land Deals in Africa." Roma: FAO, IIED ve IFAD (Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO], International Institute for Environment and Development [IIED] ve International Fund for Agricultural Development [IFAD]).

- Coumou, D. ve S. Rahmstorf. 2012. "A Decade of Weather Extremes." *Nature Climate Change* 2: 491–496.
- Crystal Springs Preserve. 2013. "About Us." <http://crystalspringspreserve.com/about-us/>. 13 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Daley, Suzanne. 2010. "In Spain, Homes Are Taken but Debt Stays." *New York Times*. 27 Ekim.
- Davies, Nigel. 2012. "Spain's Economy Seen Contracting 1.4 Percent in 2012, 2013." Reuters. 7 Kasım.
- Davies, Peter J. 2009. "Radioactivity: A Description of Its Nature, Dangers, Presence in the Marcellus Shale and Recommendations by the Town of Dryden to the New York State Department of Environmental Conservation for Handling and Disposal of such Radioactive Materials." Cornell Üniversitesi. www.tcgasmap.org/media/Radioactivity%20from%20Gas%20Drilling%20SGEIS%20Comments%20by%20Peter%20Davies.pdf. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Day, Paul. 2013. "Spain's Economy Shrinks for Seventh Straight Quarter." Reuters. 30 Nisan.
- Deaton, Angus. 2013. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Deddy, Ketut. 2006. "Community Mapping, Tenurial Rights and Conflict Resolution in Kalimantan." Fadzilah Majid Cooke, haz., *States, Communities and Forests in Contemporary Borneo* içerisinde. Canberra: Australian National University Press.
- Demelle, Brendan. 2011. "Natural Gas Industry Rhetoric versus Reality." *DeSmogBlog*. www.desmogblog.com/natural-gas-industry-rhetoric-versus-reality. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Dempsey, Daniel. 2013. "Seeing in the Dark: The Rise of Dark Pools, and the Danger Below the Surface." <http://tabbforum.com/opinions/seeing-in-the-dark-the-rise-of-dark-pools-and-the-danger-they-present>.
- DeNavas-Walt, Carmen, Bernadette D. Proctor ve Jessica C. Smith. 2011. *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2010*. U.S. Census Bureau, Current Population Reports. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- De Schutter, Oliver. 2011. "The Green Rush: The Global Race for Farm- land and the Rights of Land Users." *Harvard International Law Journal* 52, no. 2: 504–559.
- Dewan, Shaila. 2013. "A City Invokes Seizure Laws to Save Homes." *New York Times*. 30 Temmuz.
- Diaz, R. J. ve R. Rosenberg. 2008. "Spreading Dead Zones and Consequences for Marine Ecosystems." *Science* 321, no. 5891: 926–929.
- Diggs, Morse. 2013. "Atlanta Police Chief Seeks to Banish Convicted Prostitute." KDFW, Dallas, TX. 28 Ocak.
- Doe Run Peru. n.d. "History of the Company." www.doerun.com.pe/content/pagina.php?PID=764. 3 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.

- Doe Run Resources Corporation. 2006. "United States Securities and Exchange Commission: Form 10-K." Securities and Exchange Commission. www.sec.gov/Archives/edgar/data/1061112/000110465906018264/a06-5938_110k.htm#Item2_Properties_131244.
- Dossou, Paulin Jésumin, Simon B. Y. Allagbe, Tatiana DeSouza, Grégoire Noudaïkpon ve Alexis N. Tovisssohe. 2011. *Evolution and Impacts of Coastal Land Use in Benin: The Case of the Sèmè-Podji Commune*. Rome: International Land Coalition.
- Drajem, Mark. 2012. "Fracking Tied to Unusual Rise in Earthquakes in U.S." *Bloomberg*. 12 Nisan.
- Duffy, P. B. ve C. Tebaldi. 2012. "Increasing Prevalence of Extreme Summer Temperatures in the U.S." *Climatic Change* 111, no. 2: 487-495.
- Duruibe, J. O., M. O. C. Ogwuegbu ve J. N. Egwurugwu. 2007. "Heavy Metal Pollution and Human Biotoxic Effects." *International Journal of Physical Sciences* 2, no. 5: 112-118.
- eAfrica. 2005. "Case Study: Private Prisons." South African Institute of International Affairs, August. www.saiia.org.za/archive-eafrica/case-study-private-prisons.html.
- Earthworks. 2012. "Fort Belknap Reservation." www.earthworksaction.org/voices/detail/fort_belknap_reservation. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Easterly, William. 2014. *The Tyranny of Experts: Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor*. New York: Basic Books.
- Economic Policy Institute. 2008. "When Income Grows, Who Gains?" The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/who-gains/#?start=2000&end=2007>.
- . 2011a. "Nearly Half of Family Income Goes to the Top Fifth, the Only Income Group with Increased Income Share since 1973." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/charts/share-of-family-income-by-income-fifth-1947-201>.
- . 2011b. "Family Income Growth in Two Eras." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/charts/real-annual-family-income-growth-by-quintile-1947-79-and-1979-2010>.
- . 2011c. "Wealth Skewed towards the Richest of the Rich." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/charts/average-wealth-by-wealth-class-in-2009>.
- . 2011d. "Share of Total Household Income Growth Attributable to Various Groups, 1979-2007." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/chart/swa-income-figure-2y-share-total-household/>.
- . 2011e. "The Ratio of Average Top 1% Wealth to Median Wealth, 1962-2010." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/chart/swa-wealth-figure-6c-ratio-top-1-wealth/>.
- . 2011f. "Median Household Wealth, by Race and Ethnicity, 1983-2010 (2010 Dollars)." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/chart/swa-wealth-table-6-8-average-median-assets/>.

- . 2011g. "Share of Total Household Wealth Growth Accruing to Various Wealth Groups, 1983–2010." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/chart/swa-wealth-figure-6b-share-total-household/>.
- . 2013. "Average Family Income Growth, by Income Group." The State of Working America. <http://stateofworkingamerica.org/data>. 9 Şubat 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Economic Times. 2013. "Plachimada Anti-Coca Cola Unit Plans Stir." http://articles.economictimes.indiatimes.com/2013-07-12/news/40536432_1_plachimada-claims-special-tribunal-bill-cola-unit. 4 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Economist*. 2011a. "One Degree Over: Data from Crop Trials Underline the Threat Climate Change Poses to Farmers." Editorial, *Economist*. 17 Mart.
- . 2011b. "Shining a Light on Dark Pools." <http://www.economist.com/blogs/sc-humpeter/2011/08/exchange-share-trading>. 6 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Eggler, Bruce. 2007. "Despite Promises to Fix It, the Gulf's Dead Zone Is Growing." *Times-Picayune*. 9 Haziran.
- El Defensor Chieftan. 2009. "Protestors to Fight 'Water Grab.'" www.dchieftain.com/2009/11/18/protesters-to-fight-water-grab. 22 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Ellsworth, W. L., S. H. Hickman, A. L. Lleons, A. McGarr, A. J. Michael ve J. L. Rubinstein. 2012. "Are Seismicity Rate Changes in the Midcontinent Natural or Manmade?" Abstract of oral presentation at the Seismological Society of America 2012 Annual Meeting.
- Environment and Process Division. 2004. "Mining-Related Chromate Water Pollution in the Sukinda Watershed (Orissa, India)." Bureau de Recherches Géologiques et Minières, Orléans, France.
- Environment News Service. 2010. "Chernobyl Radiation Killed Nearly One Million People: New Book." 26 Nisan.
- EPA. 1994. "Technical Report: Treatment of Cyanide Heap Leaches and Tailings." EPA530-R-94-037. U.S. Environmental Protection Agency, Office of Solid Waste, Special Waste Branch.
- . 2000. "Chromium Compounds." U.S. Environmental Protection Agency. Technology Transfer Network: Air Toxics Web Site. www.epa.gov/ttnatw01/hlthef/chromium.html.
- . 2006. "Midnite Mine Superfund Site: Record of Decision." Office of Environment Cleanup, EPA Region 10. www.epa.gov/region10/pdf/sites/midnite_mine/midnite-mine-rod-06.pdf. 22 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2008. "Times Beach Site." U.S. Environmental Protection Agency. www.epa.gov/superfund/sites/nplfs/fs0701237.pdf.
- . 2012a. "Plutonium." U.S. Environmental Protection Agency. 6 Mart. www.epa.gov/rpdweb00/radionuclides/plutonium.html.

- . 2012b. "EPA's Recommendations for Enhanced Monitoring for Hexavalent Chromium (Chromium-6) in Drinking Water." U.S. Environmental Protection Agency. <http://water.epa.gov/drink/info/chromium/guidance.cfm>.
- Eskanazi, Stuart. 1998. "The Biggest Pump Wins." *Dallas Observer*. 19 Kasım.
- EuroHealthNet. 2011. "Greece—Augmentation of 40% Rate of Suicide." Press release, Brussels, 25 Eylül.
- Eurojobs. 2012. "Quarter of Europe Risks Poverty or Social Exclusion." *Eurojobs* [blog]. 6 Aralık. <http://blog.eurojobs.com/2012/12/quarter-of-europe-risks-poverty-or-social-exclusion>. 8 Şubat 2013 tarihinde erişilmiştir.
- European Commission. 2011. "National Measures and Practices to Avoid Foreclosure Procedures for Residential Mortgage Loans," 357 numaralı komisyon raporu. 31 Mart.
- . 2012. "Spain: Deep Adjustment Continues." *European Economic Forecast, Autumn 2012*. Brussels: Directorate General for Economic and Financial Affairs.
- . 2013. "FAQ on the EU-US Transatlantic Trade and Investment Partnership ('TTIP')." http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/may/tradoc_151351.pdf.
- European Mortgage Federation. 2007. *Study on the Efficiency of Mortgage Collateral in the European Union*. European Mortgage Federation, Brussels.
- Eurostat. 2012a. "At Risk of Poverty or Social Exclusion in the EU27: In 2011, 24% of the Population Were at Risk of Poverty or Social Exclusion." Yeni baskı 171/2012, 3 Aralık.
- . 2012b. "Income and Living Conditions." 17 Aralık. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/introduction.
- . 2012c. "Emigration by Sex, Age Group, and Citizenship." European Commission. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_emi1ctz&lang=en. 31 Aralık 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013a. *Second Estimate for the First Quarter of 2013. Euro Area GDP Down by 0.2% and EU27 Down by 0.1%, -1.1% and -0.7% Respectively compared with First Quarter of 2012*. Baskı no. 86/2013. European Commission.
- . 2013b. Unemployment Statistics. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics. 5 Ağustos 2013.
- . 2013c. "Data Explorer: Unemployment Rate by Sex and Age Groups—Annual Average, %" http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- FAO. 2009. "CROPWAT 8.0 Decision Support System." www.fao.org/nr/water/infores_databases_cropwat.html. 6 Aralık 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Farrell, Diana, Susan Lund, Christian Fölster, Raphael Bick, Moira Pierce ve Charles Atkins. 2008. *Mapping Global Capital Markets: Fourth Annual Report*. New York: McKinsey and Co.
- Fatima, Rabab ve Adnan Ahmed Sirajee. 2009. "Climate Change and Displacement in Bangladesh." International Organization for Migration. 16 Kasım.

- Favell, A. 2008. *Eurostars and Eurocities: Free Movement and Mobility in an Integrating Europe*. Oxford: Blackwell.
- FEANTSA. 2011. *European Observatory on Homelessness*. www.feantsa.org/spip.php?article62&lang=en. 29 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Federal Bureau of Prisons. n.d. "BOP: Inmate Work Programs." U.S. Department of Justice. www.bop.gov/inmate_programs/work_prgms.jsp.
- Federal Reserve Bank of St. Louis. 2013a. "Corporate Profits after Tax (without IVA and CCAdj) (CP)." [http://research.stlouisfed.org/fred2/graph/?s\[1\]\[id\]=CP](http://research.stlouisfed.org/fred2/graph/?s[1][id]=CP).
- . 2013b. "Nonfinancial Corporate Business; Total Financial Assets, Level (TFAAB-SNNCB)." <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/TFAABSNNCB>.
- Ferreira, Francisco H. G. ve Michael Walton. 2005. "The Inequality Trap: Why Equity Must Be Central to Development Policy." *Finance and Development* 42, no. 4.
- Field, C. B., V. Barros, T. F. Stocker, D. Qin, D. J. Dokken, K. L. Ebi, M. D. Mastrandrea, ve diğerleri. 2012. *IPCC: Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation*. Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: IPCC.
- Fisher, Max. 2011. "Map: U.S. Ranks Near Bottom on Income Inequality." *Atlantic*, Eylül.
- Fitzgerald, Joan. 2009. "Cities on the Front Lines." *The American Prospect*. 22 Mart. <http://prospect.org/article/cities-front-lines>.
- Foster, G. ve S. Rahmstorf. 2011. "Global Temperature Evolution 1979–2010." *Environmental Research Letters* 6, no. 4.
- Fouillet, A., G. Rey, F. Laurent, G. Pavillon, S. Bellec, C. Ghihenneuc-Jouyau, J. Clavel, ve diğerleri. 2006. "Excess Mortality Related to the August 2003 Heat Wave in France." *International Archives of Occupational and Environmental Health* 80, no. 1.
- Founda, D. ve C. Giannopoulos. 2009. "The Exceptionally Hot Summer of 2007 in Athens, Greece—A Typical Summer in the Future Climate?" *Global and Planetary Change* 67, no. 3–4.
- Frank, Andre Gunder. 1966. *The Development of Underdevelopment*. New York: Monthly Review Press.
- FRED. 2013. "Compensation of Employees: Wages & Salary Accruals (WASCUR)/Gross Domestic Product (GDP)." *St. Louis Federal Reserve*. <http://research.stlouisfed.org/fred2/graph/?g=2Xa>. Accessed January 1, 2014.
- Freeland, Chrystia. 2013. *Plutocrats: The Rise of the New Global Super-Rich and the Fall of Everyone Else*. New York: Penguin Books.
- Freeland, Howard J., and Denis Gilbert. 2009. "Estimate of the Steric Contribution to Global Sea Level Rise from a Comparison of the WOCE One-Time Survey with 2006–2008 Argo Observations." *Atmosphere-Ocean* 47, no. 4: 292–298.
- Friends of Lead Free Children. 2009. "Friends of Lead Free Children: Helping to Create an Environment for Children to Achieve Their Full Learning Potential."

- http://friendsofleadfreechildren.org/dominican_programs.html. 13 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Friis, Cecilie ve Anette Reenberg. 2010. *Land Grab in Africa: Emerging Land System Drivers in a Teleconnected World*. GLP Report No. 1. Copenhagen: GLP International Project Office.
- Furman Center. 2007. "New Housing Data Continue to Show Signs of Danger for New York City's Homeowners, Furman Center Analysis Concludes." Basın duyurusu. Furman Center for Real Estate and Urban Policy, New York University. 15 Ekim.
- Gagnon, Geoffrey. 2004. "Moving Mountains." *Legal Affairs*, Eylül-Ekim.
- Ganchev, K., M. Kearns, Y. Nevmyvaka ve J. W. Vaughn. 2009. "Censored Exploration and the Dark Pool Problem." Computer and Information Science, University of Pennsylvania. www.cis.upenn.edu/~mkearns/papers/darkpools-final.pdf.
- Gans, Herbert J. 2013. "An Enduring Recession?" *Challenge* 56, no. 1: 72-87.
- GAO. 2013. "Corporate Income Tax: Effective Rates Can Differ Significantly from Statutory Rate." Washington, DC.
- Ghosh, Palash. 2013. "A Cheap New Drug Decimating Greece's Homeless as Economic Crisis Tightens Grip." *International Business Times*. 17 Mayıs.
- Gillis, Justin. 2013. "Heat-Trapping Gas Passes Milestone, Raising Fears." *New York Times*. 11 Mayıs.
- Gilmore, Ruth Wilson. 2007. *Golden Gulag: Prisons, Surplus, Crisis, and Opposition in Globalizing California*. Berkeley: University of California Press.
- Glick, Reuven ve Kevin J. Lansing. "FRBSF Economic Letter: Global Household Leverage, House Prices, and Consumption." 2010. Federal Reserve Bank of San Francisco. 11 Ocak.
- Global Commission on Drug Policy. 2011. "The War on Drugs and HIV/ AIDS: How the Criminalization of Drug Use Fuels the Global Pandemic." www.globalcommissionondrugs.org/reports.
- Global Insight. 2007. "The Mortgage Crisis: Economic and Fiscal Implications for Metro Areas." United States Conference of Mayors and the Council for the New American City.
- Global Research. 2010. "Coca-Cola Causes Serious Depletion of Water Resources in India." 24 Mart. www.globalresearch.ca/coca-cola-causes-serious-depletion-of-water-resources-in-india/18305. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Godoy, Julio. 2011. "New Sarcophagus for Chernobyl Will Have to Wait Until 2015." Inter Press Service. 25 Nisan.
- Go Green America. 2011. "Great Pacific Garbage Patch." GoGreenAmericaTV.com. <http://gogreenamericatv.com/wp-content/uploads/2011/11/Great-Pacific-Garbage-Patch-picture.jpg>. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Goldstein, Matthew. 2013. "Cheap Money Bankrolls Wall Street's Bet on Housing." Reuters. 6 Mayıs.

- Golovnina, Maria. 2005. "Interview—Norilsk Will Become Cleaner, but Not Overnight." Reuters. 12 Ekim.
- Gonzalez-Valero, Juan. 2009. "Climate, Land Degradation, Agriculture and Food Security: Means to Adopt." Syngenta report. 2009 Eylül. www.wmo.int/wcc3/sessionsdb/documents/WS10_Gonzalez.pdf. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Graeber, David. 2012. *Debt: The First 5,000 Years*. Tekrar basım. Brooklyn, NY: Melville House.
- GRAIN. 2012. "GRAIN Releases Data Set with over 400 Global Land Grabs." Press release, GRAIN, 23 Şubat.
- Gray, Ellen. 2012. "Land Stat Top Ten: A Shrinking Sea, the Aral Sea." NASA Earth Science News Team. 23 Temmuz. www.nasa.gov/mission_pages/landsat/news/40th-top10-aralsea.html.
- "Greece Approves Sweeping Public Sector Cuts." 2013. *Telegraph*. 18 Temmuz.
- Guerino, Paul, Paige M. Harrison ve William J. Sabol. 2012. "Prisoners in 2010." Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. 9 Şubat. www.bjs.gov/content/pub/pdf/p10.pdf.
- Hakkeling, R. T. A., L. R. Olderman ve W. G. Sombroek. 1991. *World Map of the Status of Human-Induced Soil Degradation: An Explanatory Note*. Wageningen: International Soil Reference and Information Center.
- Hall, Deborah. 2010. "Bottled Water Pits Nestlé vs. Greens." *Wall Street Journal*. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704414504575243921712969144.html>. 29 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Hall, Ruth. 2011. "Land Grabbing in Africa and the New Politics of Food." Policy Brief 041. Future Agricultures.
- Hankewitz, Gert. 2013. "Foreclosures Peak Last Year." *Postimees: In English*. 7 Şubat. <http://news.postimees.ee/1129916/foreclosures-peak-last-year>. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Hansen, J., M. Sato ve R. Ruedy. 2012. "Perception of Climate Change." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States* 109: 14726–14727.
- Harden, Blaine ve Dan Morgan. 2004. "Debate Intensifies on Nuclear Waste: Lawmakers in Affected States Press Bush Administration on Cleanup." *Washington Post*. 2 Haziran.
- Harden, Mark. 2012. "Fracking in Colorado Uses a City's Worth of Water, Enviro Report Says." *Denver Business Journal*. 20 Haziran.
- Harding, R. 2001. "Private Prisons." *Crime and Justice* 28: 265–346.
- Hart, B. ve D. V. Boger. 2008. "Making an Unsustainable Industry More Sustainable." *Proceedings of the Eleventh International Seminar on Paste* 08 1, no. 1: 3–14.
- Hartman, Chester ve Gregory D. Squires, haz. 2013. *From Foreclosure to Fair Lending*. New York: New Village Press.
- Harvey, David. 1982. *The Limits of Capital*. Chicago: University of Chicago Press.

- Harvey, David W. 2000. "History of the Hanford Site 1943–1990." Pacific Northwest National Laboratory. <http://ecology.pnnl.gov/library/History/Hanford-History-All.pdf>. 4 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Held, David ve Ayşe Kaya. 2007. *Global Inequality: Patterns and Explanations*. Cambridge: Polity.
- Hendryx, M. 2009. "Mortality from Heart, Respiratory and Kidney Disease in Coal Mining Areas of Appalachia." *International Archives of Occupational and Environmental Health* 82: 243–249.
- Herivel, Tara ve Paul Wright, haz. 2003. *Prison Nation: The Warehousing of America's Poor*. New York: Routledge.
- Her Majesty's Prison Service. n.d. "Contracted-out Prisons." www.justice.gov.uk/about/hmps/contracted-out.
- HighQuest Partners. 2010. "Private Financial Sector Investment in Farmland and Agricultural Infrastructure." OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 33. 10 Ağustos.
- Home Office. 2012. "Have You Got What It Takes? Working with Prisons." www.homeoffice.gov.uk/publications/police/pcc/working-with-others/working-with-prisons?view=Binary.
- Hope, Kerin. 2013. "Greek Deflation Accelerates after Wages Drop." *Financial Times*. <http://www.ft.com/cms/s/0/c8564ce8-48ab-11e3-8237-00144feabdc0.html#axzz2pGr9q4q0>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Hoshaw, Lindsey. 2009. "Afloat in the Ocean, Expanding Islands of Trash." *New York Times*. 10 Kasım.
- Hovil, Lucy. 2010. *Hoping for Peace, Afraid of War: The Dilemmas of Repatriation and Belonging on the Borders of Uganda and South Sudan*. Research paper No. 196. Geneva: Policy Development and Evaluation Service. United Nations High Commissioner for Refugees.
- Humber, Yuriy. 2008. "Kremlin Sidelines Oligarchs in Taking Norilsk Control (Update1)." www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aLyndimCNJvY. Accessed 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Hurdle, Jon. 2009. "Pennsylvania Lawsuit Says Drilling Polluted Water." Reuters. 9 Kasım.
- Huseynova, Shahnaz. 2007. "Azerbaijan: Sumgayit Becomes One of World's Most-Polluted Cities." Radio Free Europe/Radio Liberty. 18 Eylül.
- Ideas First Research. 2010. "Sector—Metal & Mining: Industry—Ferroalloys." Ideas First Research, Mumbai, India.
- IFPRI (International Food Policy Research Institute). 2009. "Outsourcing's Third Wave." *Economist*. 21 Mayıs.
- Ifran, Zareena Begum ve Uvaneswari. 2012. "Determination of the Cost-Effective Adsorbents to Remove Toxic Metal Pollutants from Industrial Waste Water." *International Journal of Social Sciences and Interdisciplinary Research* 1, no. 4.

- Illinois Department of Public Health. n.d. "Lead in Industry." Illinois Department of Public Health. www.idph.state.il.us/about/epi/getpbout.htm.
- ILO. 2012. "Global Unemployment: Trends for Youth 2012." *International Labor Organization*. Geneva, CH.
- ILO and OECD. 2013. "Short-term Labour Market Outlook and Key Challenges in G20 Countries: Statistical Update for the Meeting of G20 Labour and Employment Ministers." 18–19 Temmuz. Moscow. www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/---dgreports/-/---dcomm/-/---publ/documents/publication/wcms_217546.pdf.
- IMF. 2006. *Global Financial Stability Report: Market Developments and Issues*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- . 2008. *Global Financial Stability Report: Containing Risks and Restoring Financial Soundness*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- . 2012a. *Global Financial Stability Report: Restoring Confidence and Progressing on Reforms*. Washington, DC: International Monetary Fund. www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2012/02/pdf/text.pdf.
- . 2012b. "World Economic and Financial Surveys." *World Economic Outlook Database*. www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx. 31 Aralık 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Inman, Phillip ve Helena Smith. 2012. "Greek Economy to Shrink 25% by 2014." *Guardian*. 18 Eylül.
- Instituto Nacional de Estadística. 2011. "Economically Active Population Survey." www.ine.es/en/inebmenu/mnu_mercalab_en.htm. Accessed November 29, 2013.
- . 2013a. "Labour Market." Instituto Nacional de Estadística (Spain).
- . 2013b. "Notas De Prensa: 30 de Abril de 2013." Instituto Nacional de Estadística (Spain). 30 Nisan. www.ine.es/prensa/cntr0113a.pdf.
- Integrated Pollution Prevention and Control. 2012. "A Teaching Case: The Basel Ban and Batteries." www.commercialdiplomacy.org/case_study/case_batteries.htm.
- International Atomic Energy Agency. n.d. "Frequently Asked Chernobyl Questions." www.iaea.org/newscenter/features/chernobyl-15/cherno-faq.shtml. 4 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- International Center for Prison Studies. 2011. "World Prison Population List." University of Essex. www.apcca.org/uploads/9th_Edition_2011.pdf.
- International Energy Agency. 2012. "Global Carbon-Dioxide Emissions Increase by 1.0 Gt in 2011 to Record High." www.iea.org/newsroomandevents/news/2012/may/name,27216,en.html. Accessed June 29, 2013.
- International Land Coalition. *Commercial Pressures on Land*. <http://www.landcoalition.org/cpl>.
- International Monetary Fund. 2013. World Economic Outlook Database: 2013 Nisan baskısı. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx>.

- IPPC. 2003. "Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC): Reference Document on Best Available Techniques for the Tanning of Hides and Skins." European IPPC Bureau (EIPPCB). http://eippcb.jrc.es/reference/BREF/tan_bref_0203.pdf.
- ISDA (International Swaps Derivatives Association). 2008. Data on Credit-Default Swaps. <http://www2.isda.org/>.
- Isidore, Chris. 2012. "Corporate Profits Hit Record as Wages Get Squeezed." *CNN-Money*. <http://money.cnn.com/2012/12/03/news/economy/record-corporate-profits/>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Islamzade, Arif. 1994. "Sumgayit: Soviet's Pride, Azerbaijan's Hell." *Azerbaijan International* 2, no. 3: 26–27, 30.
- Jackson, Robert, Avner Vengosh, Thomas H. Darrah, Nathaniel R. Warner, Adrian Down, Robert Poreda, Stephen G. Osborn, Kaigang Zhao ve Jonathan D. Karr. 2013. "Increased Stray Gas Abundance in a Subset of Drinking Water Wells Near Marcellus Shale Gas Extraction." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States* 110, no. 28: 11213–11214.
- Jamasmie, Cecilia. 2012. "Doe Run Peru to Be Liquidated After Rejected Restructuring of La Oroya Smelter." [Mining.com. www.mining.com/doe-run-peru-to-be-liquidated-after-rejected-restructuring-of-la-oroya-smelter](http://www.mining.com/doe-run-peru-to-be-liquidated-after-rejected-restructuring-of-la-oroya-smelter).
- Johnson, Kirk. 2011. "E.P.A. Links Tainted Water in Wyoming to Hydraulic Fracturing for Natural Gas." *New York Times*. 8 Aralık.
- Johnston, David Cay. 2005. *Perfectly Legal: The Covert Campaign to Rig Our Tax System to Benefit the Super Rich—and Cheat Everybody Else*. New York: Penguin Group.
- . 2011. "Where's the Fraud, Mr. President?" Reuters. December 13.
- . 2013. "Corporate Tax Rates Plummet as Profits Soar." *The National Memo*. 16 Temmuz.
- Jones, Graydon. 1989. "Work Will Resume at Crescent Mine." *Spokane Chronicle*. 28 Nisan.
- Jones, P. D., D. H. Lister ve Q. Li. 2008. "Urbanization Effects in Large-Scale Temperature Records, with an Emphasis on China." *Journal of Geophysical Research* 113, no. D16: 1–12.
- Jorgensen, Dan. 2006. "Hinterland History: The Ok Tedi Mine and Its Cultural Consequences in Telefomin." *Contemporary Pacific*. 22 Eylül.
- Jowit, Juliette. 2008. "Is Water the New Oil?" *Observer*. 1 Kasım.
- Joyce, Christopher. 2012. "Quakes Caused by Waste from Gas Wells, Study Finds." *National Public Radio*, 11 Nisan 2012.
- Jubilee Debt Campaign. 2009. "2. How Big Is the Debt of Poor Countries?" <http://jubileedebt.org.uk/faqs-2>.
- . 2012. *The State of Debt: Putting an End to 30 Years of Crisis*. Jubilee Debt Campaign, London.

- . 2013. "How Big Is the Debt of Poor Countries?" Jubilee Debt Campaign, London. <http://jubileedebt.org.uk/faqs-2/how-big-is-the-debt-of-poor-countries>.
- Kahn, Hilary E. 2014. *Framing the Global: Entry Points for Research*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kaiser, Tania. 2010. "Dispersal, Division and Diversification: Durable Solutions and Sudanese Refugees in Uganda." *Journal of Eastern African Studies* 4, no. 1: 44–60.
- Karaian, Jason. 2013. "Spanish Real Estate Has Lost More Than a Third of Its Value, But It's Still Overvalued." *Quartz*. <http://qz.com/124088/spanish-real-estate-has-lost-more-than-a-third-of-its-value-but-its-still-overvalued/>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Karoly, D. J. 2009. "The Recent Bushfires and Extreme Heat Wave in Southeast Australia." *Bulletin of the Australian Meteorological and Oceanographic Society* 22: 10–13.
- Katz, M. Jonathan. 2007. "Dominican Town Looks to Clean Up Pollution." *Washington Post*. 20 Haziran.
- Kaul, B., R. S. Sandhu, C. Depratt, and F. Reyes. 1999. "Follow-up Screening of Lead-Poisoned Children near an Auto Battery Recycling Plant, Haina, Dominican Republic." *Environmental Health Perspectives* 107, no. 11 (Kasım): 917–920.
- Keep Tap Water Safe. 2013. "List of Bans Worldwide." <http://keep tapwatersafe.org/global-bans-on-fracking/>. 2 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Kelleher, James. 2007. "Signs of Life Returning to Times Beach." Reuters. 25 Mayıs.
- Kennedy, Loraine. 2005. "Variations on the Classical Model: Forms of Cooperation in Leather Clusters of Palar Valley, Tamil Nadu." Keshab Das, haz., *Indian Industrial Clusters* içerisinde, 103–227. Burlington: Ashgate.
- Kenny, J. F., N. L. Barber, S. S. Hutson, K. S. Linsey, J. K. Lovelace ve M. A. Maupin. 2009. "Estimated Use of Water in the United States in 2005." *U.S. Geological Survey Circular* 1344: 52. <http://pubs.usgs.gov/circ/1344/>.
- Keohane, David. 2012. "The Decline of US Shadowing Banking, Charted." *Financial Times*. 29 Mayıs.
- Keranen, Katie M., Heather M. Savage, Geoffry A. Abers ve Elizabeth S. Cochran. 2013. "Potentially Induced Earthquakes in Oklahoma, USA: Links between Wastewater Injection and the 2011 Mw 5.7 Earthquake Sequence." *Geology* 41, no. 6: 699–702.
- Kinnard, Christophe, Christian M. Zdanowicz, David A. Fisher, Elisabeth Isaksson, Anne de Vernal ve Lonnie G. Thompson. 2011. "Reconstructed Changes in Arctic Sea Ice over the Past 1,450 Years." *Nature* 479, no. 7374: 509–512.
- Kirkham, Chris. 2012. "Private Prisons Profit from Immigration Crackdown, Federal and Local Law Enforcement Partnerships." *Huffington Post*. 7 Haziran.
- Klauk, Erin. 2013a. "Environmental Impacts at Fort Belknap from Gold Mining." Science Education Center, Carleton College.

- . 2013b. "Political Issues on the Fort Belknap Reservation from Gold Mining." Science Education Center, Carleton College.
- . 2013c. "Exploration and Development History of Gold Mining at the Zortman-Landusky Mine." Science Education Resource Center, Carleton College.
- Knobel, Beth. 1997. "Secret Soviet City Opens Its Dirty Doors." *Living on Earth*. 1 Ağustos.
- Knorr Cetina, K. ve A. Preda, eds. 2013. *The Oxford Handbook of the Sociology of Finance*. Oxford: Oxford University Press.
- Kocjan, John, Don Ogilvie, Adam Schneider ve Val Srinivas. 2012. "The Deloitte Shadow Banking Index." www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedStates/Local%20Assets/Documents/CFO_Center_FT/US_FSI_The_Deloitte_Shadow_Banking_052912.pdf. 28 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Kopsini, Christina. 2012. "Drugs from Car Batteries." [Greek] *Kathimerini*. 4 Ağustos. http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_2_08/04/2012_478530.
- Krainer, John. 2009. "Housing Prices and Bank Loan Performance." FRBSF Economic Letter 2009-06. Federal Reserve Bank of San Francisco. 6 Şubat.
- Kramer, Anna. 2012. "Q&A: La Oroya's Future." Oxfam America. www.oxfamamerica.org/articles/q-a-la-oroyas-future. 8 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Krippner, G. R. 2011. *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Krotz, Dan. 2011. "Thawing Permafrost Could Release Vast Amounts of Carbon and Accelerate Climate Change by the End of This Century." Berkeley Lab News Center RSS. 22 Ağustos.
- Krugman, Paul. 2010. "Trade Does Not Equal Jobs." *The Conscience of a Liberal* [blog], *New York Times*. 6 Aralık.
- Kubiszewski, Ida, Robert Constanza, Carol Franco, Philip Lawn, John Talberth, Tim Jackson ve Camille Alymer. 2013. "Beyond GDP: Measuring and Achieving Global Genuine Progress." *Ecological Economics* 93: 57–68.
- Kumhof, Michael, and Romain Rancière. 2010. "Inequality, Leverage and Crises." Working paper WP/10/268. International Monetary Fund, Washington, DC.
- LaFlure, Rebecca. 2013. "The Mess Gets Worse at Hanford's Nuclear Site." The Center for Public Integrity. 5 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir. <http://www.publicintegrity.org/2013/11/18/13770/mess-gets-worse-hanford-s-nuclear-site>.
- Lambin, Eric F. ve Patrick Meyfroidt. 2011. "Global Land Use Change, Economic Globalization, and the Looming Land Scarcity." *PNAS* 108, no. 9: 3465–3472.
- Land Matrix. 2013. "Why Do the Numbers Constantly Change?" Land Matrix. www.landmatrix.org/en. 29 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2014. The Online Public Database on Land Deals. <http://landportal.info/land-matrix>.
- Landes, David S. 1999. *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*. New York: W. W. Norton & Company.

- Leckie, S., Z. Simperingham ve J. Baker. 2011. "Bangladesh's Climate Displacement Nightmare." *Ecologist* [blog]. www.theecologist.org/blogs_and_comments/commentators/other_comments/854868/bangladeshs_climate_displacement_nightmare.html. 29 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Leistner, Marilyn. 1995. "The Times Beach Story." *Synthesis/Regeneration* 7–8.
- Lenntech. 2011. "Chromium and Water: Reaction Mechanisms, Environmental Impact and Health Effects." Delft, Netherlands. www.lenntech.com/periodic/water/chromium/chromium-and-water.htm.
- Lerner, Stephen ve Saqib Bhatti. 2013. "Forcing Banks to the Bargaining Table: Renegotiating Wall Street's Relationship with Our Communities." Chester Hartman ve Gregory D. Squires, haz., *From Foreclosure to Fair Lending* içerisinde, 177–205. New York: New Village Press.
- Levring, Peter. 2013. "Denmark Feeds World's Biggest Home Debt Load as Caps Spurned." *Bloomberg*. <http://www.bloomberg.com/news/2013-11-14/denmark-feeds-world-s-biggest-private-debt-as-caps-rejected.html>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Levy, Dan ve Prashant Gopal. 2011. "Foreclosure Filings in U.S. May Jump 20% from Record 2010 as Crisis Peaks." *Bloomberg*. 13 Ocak.
- Lidsky, Theodore I. ve Jay S. Schneider. 2002. "Lead Neurotoxicity in Children: Basic Mechanisms and Clinical Correlates." *Brain: A Journal of Neurology* 126, no. 1: 5–19.
- Lima, Joao. 2013. "Bank of Portugal Forecasts Deeper Economic Contraction This Year." *Bloomberg*. March 26. <http://www.bloomberg.com/news/2013-03-26/bank-of-portugal-forecasts-deeper-economic-contraction-this-year.html>.
- Liu, Yao ve Christoph B. Rosenberg. 2013. "Dealing with Private Debt Distress in the Wake of European Financial Crisis." Rapor 13/44. International Monetary Fund, Washington, DC.
- Long, Katy. 2010. *Home Alone? A Review of the Relationship between Repatriation, Mobility and Durable Solutions for Refugees*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- "Louisiana Incarcerated: How We Built the World's Prison Capital." 2012. *Times-Picayune*. Mayıs. www.nola.com/prisons.
- Lucas, Linda E. 2005. *Unpacking Globalization: Markets, Gender and Work*. Kampala, Uganda: Makerere University Press.
- Marcellus Drilling News. 2010. "List of 78 Chemicals Used in Hydraulic Fracturing Fluid in Pennsylvania." 10 Haziran. <http://marcellusdrilling.com/2010/06/list-of-78-chemicals-used-in-hydraulic-fracturing-fluid-in-pennsylvania>.
- Marcuse, Peter. 2014. "Blog #43—Who Lost the War on Poverty, and Who Won It?" Peter Marcuse's Blog.WordPress.com. 28 Ocak. <http://pmarcuse.wordpress.com/2014/01/25/blog-43-who-lost-the-war-on-poverty-and-who-won-it/>.

- Margulis, Matias E., Nora McKeon ve Saturnino M. Borras. 2013. "Land Grabbing and Global Governance: Critical Perspectives." *Globalizations* 10, no. 1: 1–23.
- Mason, Cody. 2012. "Too Good to Be True: Private Prisons in America." Sentencing Project, Ocak. http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_Too_Good_to_be_True.pdf.
- Massey, Steve. 1991a. "Bunker Hill Founder Says Insiders Clean." *Spokane Chronicle*. 27 Eylül.
- . 1991b. "Bunker Hill Sale Yields Much Less than Predictions." *Spokane Chronicle*. 30 Ağustos.
- Mattera, Philip. 2006. "Still, Not So Sterling: A Look at Revett Minerals." Clark Fork Coalition and Rock Creek Alliance. www.earthworkSACTION.org/files/pubs-others/FS_StillNotSoSterling.pdf.
- Mayer, Judith. 2009. "The Trouble with Palm Oil." *Indonesia Today*. www.insideindonesia.org/feature-editions/the-trouble-with-oil-palm. 1 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- McClesky, Claire O'Neill. 2012. "Mexico to Build 2 Private Prisons by Year-End." Insight Crime. 2 Ağustos. www.insightcrime.org/news-briefs/mexico-to-build-2-private-prisons-by-year-end.
- McClure, Robert. 2001. "Pegasus Gold—from Boom to Bankruptcy." *Seattle Post-Intelligencer*. 13 Haziran.
- McCormack, Simon. 2012. "Prison Labor Booms as Unemployment Remains High; Companies Reap Benefits." *Huffington Post*. 10 Aralık.
- McDonald, Douglas C. 1992. "Private Penal Institutions." *Crime and Justice* 16: 361–419.
- McKibben, Bill. 2012. "Global Warming's Terrifying New Math: Three Simple Numbers That Add Up to Global Catastrophe—and That Make Clear Who the Real Enemy Is." *Rolling Stone*. 19 Temmuz.
- McMichael, Philip. 2009. "A Food Regime Genealogy." *The Journal of Peasant Studies* 36, no. 1: 171–196.
- McQuaid, John. 2012. "Finally, a Victory against Mountaintop Removal." *Slate*. 30 Kasım.
- McTighe, Laura. 2012. "The War on Drugs Is a War on Relationships: Crossing the Borders of Fear, Silence and HIV Vulnerability in the Prison-Created Diaspora." *Beyond Walls and Cages: Bridging Prison Abolition and Immigrant Justice Movements*, haz. Jenna Loyd, Matthew Mitchelson ve Andrew Burridge içerisinde. Athens: University of Georgia Press.
- . 2013. "Privatizing Punishment: A Global Analysis of Private Prison Expansion in 2005." (Yayımlanmamış makale).
- Michigan Citizens for Water Conservation. 2012. "History Highlights." www.save-miwater.org/about/history. 22 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.

- Milanovic, Branko. 2005. *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton: Princeton University Press.
- . 2009. *Global Inequality Recalculated*. Rapor no. 5061. World Bank.
- . 2011. "Global Inequality: From Class to Location, from Proletarians to Migrants." Rapor no. 5820. World Bank.
- . 2012. "Global Inequality: From Class to Location, from Proletarians to Migrants." *Global Policy* 3, no. 2: 125–134.
- Miles, David K. ve Vladimir C. Pilonca. 2008. "Financial Innovation and European Housing and Mortgage Markets." *Oxford Review of Economic Policy* 24, 1: 145–175.
- Mineral Policy Center. 2000. "Cyanide Leach Mining Packet." Ağustos. www4.nau.edu/itep/waste/HazSubMap/docs/Mining/Cyanide_Leach_Packet.pdf. 13 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Mines and Communities. 2003. "Hell on Earth." www.minesandcommunities.org/article.php?a=1409. 15 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Mining Truth. 2012. "How Corporations Evade Liability for Pollution at Closed Mines." *Mining Truth*. www.miningtruth.org/wp-content/uploads/2013/01/How-Corporations-Evade-Liability-Mining-Truth.pdf. 23 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Mishel, Lawrence. 2007. "Who's Grabbing All the New Pie? Economic Snapshots." Economic Policy Institute, Washington, DC. 1 Ağustos.
- . 2011. "Huge Disparity in Share of Total Wealth Gain since 1983." Economic Policy Institute, Washington, DC. 15 Eylül.
- . 2013. "Economy Built for Profits Not Prosperity." Economic Policy Institute, Washington, DC. 28 Mart.
- Mishel, Lawrence ve Jared Bernstein. 2007. "Economy's Gains Fail to Reach Most Workers' Paychecks." Economic Policy Institute, Washington, DC. 30 Ağustos.
- Mishel, Lawrence, and Josh Bivens. 2011. "Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States." Economic Policy Institute, Washington, DC. October 26.
- Mishel, Lawrence, Josh Bivens, Elise Gould, and Heidi Shierholz. 2012. *The State of Working America*. 12th ed. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Mishel, Lawrence, and Heidi Shierholz. 2011. "The Sad but True Story of Wages in America." Issue Brief #297. Economic Policy Institute, Washington, DC. March 14.
- Mitchell, Josh. 2013. "More Americans Living in Others' Homes." *Wall Street Journal*. July 22.
- Mitchell, Larry D. 2004. "Zortman and Landusky Mines: Water Quality Impacts." Environmental Quality Council, Helena, MT. Accessed January 9, 2013.
- Moir, Matt. 2013. "Idle No More and Canada's Prison Apartheid." *The Tyee*. January 2, 2013.

- Molnar, Augusta, Keith Barney, Michael DeVito, Alain Karsenty, Dominic Elson, Margarita Benavides, Pedro Tipula, Carlos Soria, Phil Shearman, and Marina France. 2011. *Large Acquisition of Rights on Forest Lands for Tropical Timber Concessions and Commercial Wood Plantations*. Rome: International Land Coalition.
- Morris, Tim. 2009. "Louisiana's Incarceration Rate Is No. 1 in Nation." *Times-Picayune*. March 2.
- Moyo, Dambisa. 2010. *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is Another Way for Africa*. London: Penguin.
- Murphy, Kevin. 1996. "In a Fouled Jungle, Tribes Win One." *New York Times*. June 12.
- Murphy, Sophia. 2013. "Land Grabs and Fragile Food Ecosystems: The Role of Globalization." Institute for Agriculture and Trade Policy, Minneapolis, MN.
- NASA. "Measuring Vegetation (NDVI & EVI): Feature Articles." *Earth Observatory*. http://earthobservatory.nasa.gov/Features/MeasuringVegetation/measuring_vegetation_2.php.
- . n.d. http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/ara_sea.php.
- National Climatic Data Center. 2013a. "Billion-Dollar Weather/Climate Disasters." www.ncdc.noaa.gov/billions/. Accessed November 22, 2013.
- Mishel, Lawrence, and Josh Bivens. 2011. "Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States." Economic Policy Institute, Washington, DC. October 26.
- Mishel, Lawrence, Josh Bivens, Elise Gould, and Heidi Shierholz. 2012. *The State of Working America*. 12th ed. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Mishel, Lawrence, and Heidi Shierholz. 2011. "The Sad but True Story of Wages in America." Issue Brief #297. Economic Policy Institute, Washington, DC. March 14.
- Mitchell, Josh. 2013. "More Americans Living in Others' Homes." *Wall Street Journal*. July 22.
- Mitchell, Larry D. 2004. "Zortman and Landusky Mines: Water Quality Impacts." Environmental Quality Council, Helena, MT. Accessed January 9, 2013.
- Moir, Matt. 2013. "Idle No More and Canada's Prison Apartheid." *The Tyee*. January 2, 2013.
- Molnar, Augusta, Keith Barney, Michael DeVito, Alain Karsenty, Dominic Elson, Margarita Benavides, Pedro Tipula, Carlos Soria, Phil Shearman, and Marina France. 2011. *Large Acquisition of Rights on Forest Lands for Tropical Timber Concessions and Commercial Wood Plantations*. Rome: International Land Coalition.
- Morris, Tim. 2009. "Louisiana's Incarceration Rate Is No. 1 in Nation." *Times-Picayune*. March 2.

- Moyo, Dambisa. 2010. *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is Another Way for Africa*. London: Penguin.
- Murphy, Kevin. 1996. "In a Fouled Jungle, Tribes Win One." *New York Times*. June 12.
- Murphy, Sophia. 2013. "Land Grabs and Fragile Food Ecosystems: The Role of Globalization." Institute for Agriculture and Trade Policy, Minneapolis, MN.
- NASA. "Measuring Vegetation (NDVI & EVI): Feature Articles." *Earth Observatory*. http://earthobservatory.nasa.gov/Features/MeasuringVegetation/measuring_vegetation_2.php.
- . n.d. http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/ara_sea.php.
- National Climatic Data Center. 2013a. "Billion-Dollar Weather/Climate Disasters." www.ncdc.noaa.gov/billions/. 22 Kasım 2013.
- . 2013b. "Drought-August 2013." www.ncdc.noaa.gov/sotc/drought/2013/8. 22 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- National Prisoner Statistics Program. 2013. "Prisoners in 2010 (Revised)." Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice. <http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=2230>. 8 Şubat 2013 tarihinde erişilmiştir.
- National Wildlife Federation. 2012. "Hard Rock Mining Pollution." National Wildlife Federation. www.nwf.org/Wildlife/Policy/Mining-Loopholes.aspx.
- Nellas, Demetris. 2013. "Greek Bill Opens Way for Civil Service Layoffs." Associated Press. 28 Nisan.
- Neumann, Jeannette. 2013. "Blackstone, Deutsche Bank in Talks to Sell Bond Backed by Home Rentals." *Wall Street Journal*. 30 Temmuz.
- Newmont Mining Corporation. 1998. "Form 10-K." Securities and Exchange Commission. www.sec.gov/answers/form10k.htm. 23 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012. "Newmont Announces Record Operating Cash Flow of \$3.6 Billion and Record Annual Revenue of \$10.4 Billion in 2011." Basın duyurusu. Newmont Mining Corporation, Denver, CO. 23 Şubat.
- New York Times*. 2001. "Mine in Wilderness Approved After 14 Years." *New York Times*. December 28.
- Nigeria Intel. 2012. "Privatising the Prisons." Nigeria Intel. December 17. www.nigeriaintel.com/2012/12/17/privatising-the-prisons.
- NOAA. 2011. "State of the Climate: Global Hazards for August 2011." National Climatic Data Center, National Oceanic and Atmospheric Administration, Washington, DC.
- . 2012a. "State of the Climate: Global Hazards for July 2012." National Climatic Data Center, National Oceanic and Atmospheric Administration, Washington, DC. www.ncdc.noaa.gov/sotc/national/2012/7 (Ağustos 2012, 2022 veri kaynağı).
- . 2012b. "Wildfires—August 2012." <http://www.ncdc.noaa.gov/sotc/fire/2012/8>. 4 Ocak 2014.

- . 2013a. "Billion-Dollar Weather/Climate Disasters." www.ncdc.noaa.gov/billions/. 22 Kasım tarihinde erişilmiştir.
- . 2013b. "Drought-August 2013." www.ncdc.noaa.gov/sotc/drought/2013/8. 22 Kasım tarihinde erişilmiştir.
- . n.d. http://marinedebris.noaa.gov/sites/default/files/GPmap_2012_NOAAMDP.jpg.
- Noorani, Shehzad. 2008. "Children of the Black Dust." CNN. 28 Eylül.
- Norilsk Nickel. 2008. "History: Mastering Norilsk Ore Deposits." www.nornik.ru/en/about/history. 13 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Novinite. 2011. "Bulgaria: Foreclosure Auctions Jump in 2011." Novinite [Sofia News Agency]. www.balkaninsight.com/en/article/bulgaria-foreclosure-auctions-jump-in-2011. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Novo, Andre, Kees Jansen, Maja Slingerland ve Ken Giller. 2010. "Biofuel, Dairy Production and Beef in Brazil: Competing Claims on Land Use in São Paulo State." *The Journal of Peasant Studies* 37, no. 4: 769-792.
- OECD. 2008. *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD.
- . 2011. *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. Paris: OECD.
- . 2012. "Annex Table 27: General Government Financial Balances." Economic Outlook Annex Tables. www.oecd.org/eco/outlook/economicoutlookannextables.htm.
- . 2013a. "Economic Outlook No. 93—June 2013—Flash File." 8 Şubat. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EO93_FLASHFILE_EO93.
- . 2013b. "Income Distribution and Poverty." OECD. Stat Extracts. <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=IDD>.
- . 2013c. "Incidence of Involuntary Part Time Workers." http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INVPT_I.
- . 2013d. "OECD: Stat Extracts." <http://stats.oecd.org/>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- . 2014. "Central Government Debt." OECD. Stat Extracts. <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=8089>.
- Office of the United States Trade Representative. 2013a. "Free Trade Agreements." www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements.
- . 2013b. "Negotiations for the Transatlantic Trade and Investment Partnership Have Begun." Basın Bildirisi, 8 Temmuz. www.ustr.gov/about-us/press-office/blog/2013/july/TTIP-negotiations-begin.
- . 2013c. "The United States in the Trans-Pacific Partnership." Bilgi Formu. www.ustr.gov/about-us/press-office/fact-sheets/2011/november/united-states-trans-pacific-partnership.

- Olson-Sawyer, Kai. 2012. "Really? Shale Gas Fracking Uses a Lot of Water? Really!" Grace Communications Foundation. 3 Nisan. www.gracelinks.org/blog/901/really-shale-gas-fracking-uses-a-lot-of-water-really.
- Ortiz, Isabel ve Matthew Cummins. 2013. *The Age of Austerity: A Review of Public Expenditures and Adjustment Measures in 181 Countries*. New York: Initiative for Policy Dialogue. Geneva: The South Centre.
- Oxfam. 2012. "Our Land, Our Lives: Time Out on the Global Land Rush." Oxfam Bilgi Notu. Ekim.
- Pager, Devah, Bruce Western ve Bart Bonikowski. 2009. "Discrimination in a Low-Wage Labor Market: A Field Experiment." Tartışma Yazısı No. 4469. Institute for the Study of Labor, Bonn.
- Palmer, Lisa. 2013. "Q and A: The Angry Economist." *Green: A Blog about Energy and the Environment*. New York Times. 1 Mart.
- Palmer, M. A., E. S. Bernhardt, W. H. Schlesinger, K. N. Eshleman, E. FouFoula-Georgiou, M. S. Hendryx, A. D. Lemly, G. E. Likens, O.L Loucks, M. E. Power, P. S. White ve P. R. Wilcock. 2010. "Moun- taintop Mining Consequences." *Science* 327: 148–149.
- Papademetriou, D. ve A. Terrazas. 2009. "Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications," Migration Policy Institute, Washington, DC.
- Parenti, Christian. 2008. *Lockdown America*. Londra: Verso.
- Paris, Costas, Matina Stevis, and Stelios Bouros. 2012. "Eurozone Meets on New Greek Aid Deal." *Dow Jones Financial News*. 9 Şubat.
- Patoski, Joe Nick. 2011. "Water Policy in Legislature Rode on One Word." *New York Times*, 9 Haziran.
- Patterson, Scott. 2013. "Dark Pools Face Scrutiny." *Wall Street Journal*. <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887324069104578527361102049152>. 25 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Pender, James S. 2008a. "Community-Led Adaptation in Bangladesh." *Forced Migration Review* 31: 54–55.
- . 2008b. "What Is Climate Change? And How It Will Affect Bangladesh?" Briefing paper. Church of Bangladesh Social Development Programme, Dhaka.
- Penn, Ivan. 2008. "The Profits on Water Are Huge, but the Raw Material Is Free." *Tampa Bay Times*. 16 Mart.
- Peralta, Eyder. 2011. "Pa. Judge Sentenced to 28 Years in Massive Juvenile Justice Bribery Scandal." National Public Radio. 11 Ağustos.
- Perlez, Jane ve Kirk Johnson. 2005. "Behind Gold's Glitter: Torn Lands and Pointed Questions." *New York Times*. 24 Ekim.
- Pettit, Kathryn L. S. ve Kim Rueben. 2012. "Investor-Owners in the Boom and Bust." *MetroTrends*. www.metrotrends.org/Commentary/mortgage-lending.cfm. 13 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.

- Pew Center on the States. 2008. *One in 100: Behind Bars in America 2008*. Washington, DC: Pew Charitable Trusts.
- . 2009. *One in 31: The Long Reach of American Corrections*. Washington, DC: Pew Charitable Trusts.
- . 2010. *Prison Count 2010: State Population Declines for the First Time in 38 Years*. Washington, DC: Pew Charitable Trusts.
- Phillips, Jonathan D. 2004. "Impacts of Surface Mine Valley Fills on Headwater Floods in Eastern Kentucky." *Environmental Geology* 45, no. 3: 367–380.
- Pilkington, Ed. 2008. "The Village at the Tip of the Iceberg." *Guardian*. 27 Eylül.
- Pino, Isaac, Charlie Kannel ve Tom Gardner. 2012. "How Dow Chemical Can End the Tragedy in Bhopal." *Motley Fool*. 27 Temmuz.
- Pistor, Katharina. 2002. "The Standardization of Law and Its Effect on Developing Economies." *The American Journal of Comparative Law* 50, no. 1: 97–130.
- PMEL. 2012. Hawaii Carbon Dioxide Time Series. PMEL Carbon Program, National Oceanic and Atmospheric Administration, Washington, DC.
- Porter, Lynn. 2004. "Introduction to Hanford Issues." Hanford Watch. www.hanfordwatch.org/introduction.htm. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Portes, Alejandro. 2010. *Economic Sociology: A Systematic Inquiry*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pouiller, Francisca. 2010. "Doe Run Workers Protest to Demand Smelter Reopen." *Miningweekly.com*. 14 Haziran.
- Powley, Tanya ve Lucy Warwick-Ching. 2012. "Stateless and Super-rich." *Financial Times*. 28 Nisan.
- Poynter, Bilbo. 2012. "Private Prison Companies Look to Canada as Industry Faces Lawsuits in US." *Guardian*. 19 Haziran.
- "Prison Population Around the Globe." 2008. [Graphic.] *New York Times*. 22 Nisan.
- Prison Reform Trust. 2013. "Background to Private Prisons." www.prisonreformtrust.org.uk/ProjectsResearch/PrivateSectorPrisons. 4 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Productschap Margerine, Vetten en Oliën. 2011. "Fact Sheet Palm Oil." www.mvo.nl/LinkClick.aspx?fileticket=jsFVMZwZzkc%3D. 27 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Provost, Claire. 2012. "New International Land Deals Database Reveals Rush to Buy up Africa." *Guardian*. 27 Nisan.
- Public Citizen. 2013. "On Anniversary of U.S.-Korea FTA Implementation, U.S. Exports Down 9 Percent, Imports from Korea Up and Deficit with Korea Swells 30 Percent, Undermining Obama Export and Job Growth Goals." Basın Bildirisi. 14 Mart. www.citizen.org/documents/press-release-korea-fta-one-year-anniversary.pdf.
- Public Services International Research Unit. 2005a. *Prison Privatisation Report International*. Report no. 67, Mart/Nisan. Public Services International Research Unit, University of Greenwich.

- . 2005b. *Prison Privatisation Report International*. Report no. 68, May/June. Public Services International Research Unit, University of Greenwich.
- . 2005c. *Prison Privatisation Report International*. Report no. 69, Temmuz/Ağustos. Public Services International Research Unit, University of Greenwich.
- . 2005d. *Prison Privatisation Report International*. Report no. 70, Eylül/Ekim. Public Services International Research Unit, University of Greenwich.
- Putzel, Louis, Samuel Assembe-Mvondo, Laurentine Bilogo Bi Ndong, Reine Patrick Banioguila, Paolo Cerutti, Julius Chupezi Tieguhong, Robinson Djeukam, Noël Kabuyaya, Guillaume Lescuyer ve William Mala. 2011. "Chinese Trade and Investment and the Forests of the Congo Basin: Synthesis of Scoping Studies in Cameroon, Democratic Republic of Congo and Gabon." Rapor no. 67. Center for International Forestry Research, Bogor, Indonesia.
- Quijano, Anibal. 2007. "Coloniality and Modernity/Rationality." *Cultural Studies* 21, nos. 2-3: 168-178.
- Ramesh, Randeed. 2009. "Bhopal Water Still Toxic 25 Years After Deadly Gas Leak, Study Finds." *Guardian*. 1 Aralık.
- Ravanera, Roel R. ve Vanessa Gorra. 2011. *Commercial Pressures on Land in Asia: An Overview*. Roma: International Land Coalition.
- Rawat, Vidya Bhushan, Mamidi Bharath Bhushan ve Sujatha Surepally. 2011. *The Impact of Special Economic Zones in India: A Case Study of Polepally SEZ*. Roma: International Land Coalition.
- Ray, M. K. 2013. "The Water Grab on the Augustin Plains." Sierra Club. <http://southern.nmsierraclub.org/water-grab-on-the-augustin-plains>. 22 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- RealtyTrac. 2007. "More than 1.2 Million Foreclosure Filings Reported in 2006." 8 Şubat. www.realtytrac.com/content/press-releases/more-than-12-million-foreclosure-filings-reported-in-2006-2234. 17 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2008. "U.S. Foreclosure Activity Increases 75 Percent in 2007." 30 Ocak. www.realtytrac.com/content/press-releases/us-foreclosure-activity-increases-75-percent-in-2007-3604. 17 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2009. "2008 Year-End Foreclosure Market Report." 5 Şubat. www.realtytrac.com/content/news-and-opinion/2008-year-end-foreclosure-market-report-4621. 17 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2011. "Record 2.9 Million U.S. Properties Receive Foreclosure Filings in 2010 Despite 30-Month Low in December." 12 Ocak. www.realtytrac.com/content/foreclosure-market-report/record-29-million-us-properties-receive-foreclosure-filings-in-2010-despite-30-month-low-in-december-6309. 17 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012a. "February 2012 U.S. Foreclosure Market Report: Foreclosure Tide Rising in Half of Largest Metro Areas." 13 Mart. www.realtytrac.com/content/foreclo

- sure-market-report/february-2012-us-foreclosure-market-report-7069. 13 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012b. "Foreclosure Trends." www.realtytrac.com/trendcenter. 28 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013a. "All-Cash and Institutional Investor Purchases down from Year Ago in June but Short Sales Continue to Increase." www.realtytrac.com/content/foreclosure-market-report/us-residential-sales-report-june-2013-7812. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2013b. "Single Family Home Flipping Increases 19 Percent in First Half of 2013 While Profits Soar." www.realtytrac.com/content/foreclosure-market-report/us-residential-sales-report-june-2013-7812. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Reich, Robert B. 2011. *Aftershock: The Next Economy and America's Future*. New York: Vintage.
- Reuters. 2013. "PNG Government Takes Full Ownership of Ok Tedi Mine." <http://www.reuters.com/article/2013/09/19/png-oktedi-idUSL3N0HF0VC20130919>. 4 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Right to Water and Sanitation. 2010. "Case against Coca-Cola Kerala State: India." 20 Ağustos. www.righttowater.info/ways-to-influence/legalapproaches/case-against-coca-cola-kerala-state-india. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Rignot, E., I. Velicogna, M. R. van den Broeke, A. Monaghan ve J. T. M. Lenaerts. 2011. "Acceleration of the Contribution of the Greenland and Antarctic Ice Sheets to Sea Level Rise." *Geophysical Research Letters* 38, no. 5: L05503.
- Robles, Frances. 2007. "Pollution Sickens Children in Dominican Republic." *Miami Herald*. 13 Mart.
- Rodriguez, Michelle Natividad, and Maurice Emsellem. 2011. *65 Million "Need Not Apply": The Case for Reforming Criminal Background Checks for Employment*. National Employment Law Project, New York.
- Rogers, Simon, and Lisa Evans. 2011. "World Carbon Dioxide Emissions Data by Country: China Speeds Ahead of the Rest." *Guardian*. 31 Ocak.
- Romm, Joe. 2011. "Shale Shocked: 'Highly Probable' Fracking Caused U.K. Earthquakes, and It's Linked to Oklahoma Temblors." Think Progress. <http://thinkprogress.org/climate/2011/11/02/360014/shale-fracking-earthquakes>. 26 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Roth, Mitchel P. 2006. *Prisons and Prison Systems: A Global Encyclopedia*. Westport, CT: Greenwood, 2006.
- Rothkopf, David J. 2009. *Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Royal Tropical Institute. 2012. "Indonesia: Food Security and Land Governance Tenure." IS Academy on Land Governance for Equitable and Sustainable Development, Netherlands Ministry of Foreign Affairs, Amsterdam.

- Rubio, Blanca. 2003. *Explotados y Excluidos: Los Campesinos Latino-americanos en la Fase Agroexportadora Neoliberal*. Mexico City: Plaza y Valdés, S.A. de C.V.
- Ruditsky, Jake. 2004. "Toxic Felis: A Visit to Russia's Most Polluted City." *The Exile* (Moskova). 24 Haziran.
- Rulli, Maria Cristina, Antonio Savioli ve Paolo D'Odorico. 2013. "Global Land and Water Grabbing." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States* 110, no. 3: 892–897.
- Rupp, D. E., P. W. Mote, N. Massey, C. J. Rye ve M. Allen. 2012. "Did Human Influence on Climate Make the 2011 Texas Drought More Probable?" *Bulletin of the American Meteorological Society* 93, no. 7 (Temmuz): 1053–1057.
- Saez, Emmanuel. 2010. "Striking It Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (2008 verileriyle güncellenmiştir)." Ekonomi Bölümü, University of California, Berkeley.
- Salem-News. 2013. "US Energy Department Announces It Still Plans to Use Hanford as a National Radioactive Waste Dump." <http://www.salem-news.com/articles/december132013/hanford-waste.php>. 5 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Samek, Kelly. 2004. "Unknown Quantity: The Bottled Water Industry and Florida's Springs." *Journal of Land Use* 19, no. 2: 569–595.
- Sampaniotis, Theodosios. 2013. "Greek Real Estate Market: Prices and Activity Decline Escalates, Uncertainty Increases." *Eurobank*. <http://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/GREECE%20Macrofebruary%202013.pdf>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Sample, Ian. 2007. "Global Food Crisis Looms as Climate Change and Population Growth Strip Fertile Land." *Guardian*. 31 Ağustos.
- Sangham, A. S. ve Plachimada Struggle Solidarity Committee. 2010. "A Call to Struggle . . . for Water . . . for Life." *Kerala Letter* [blog]. <http://keralalletter.blogspot.com/2010/01/call-to-strugglefor-waterfor-life.html>. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Santer, B. D., K. E. Taylor, T. M. L. Wigley, J. E. Penner, P. D. Jones ve U. Cubasch. 1995. "Towards the Detection and Attribution of an Anthropogenic Effect on Climate." *Climate Dynamics* 12, no. 2: 77–100.
- Santoso, Puji ve Jon Afrizal. 2004. "Two Killed, Five Injured in Riau Land Disputes." *Jakarta Post*. 24 Kasım.
- Sassen, Saskia. 1988. *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2001. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Tekrar Basım 2. baskı. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- . 2008a. "A Bad Idea: Using a Financial Solution to the Financial Crisis." *Huffington Post*. 20 Kasım.
- . 2008b. "Mortgage Capital and Its Particularities: A New Frontier for Global Finance." *Journal of International Affairs* 62, no. 1: 187–212.

- . 2008c. *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. 2. baskı. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- . 2008d. "Two Stops in Today's New Global Geographies: Shaping Novel Labor Supplies and Employment Regimes." *American Behavioral Scientist* 52, no. 3: 457-496.
- . 2010. "A Savage Sorting of Winners and Losers: Contemporary Versions of Primitive Accumulation." *Globalizations* 7, no. 1: 23-50.
- . 2011a. *Cities in a World Economy*. Tekrar Basım 4. baskı. Thousand Oaks, CA: Sage/Pine Forge.
- . 2011b. "The Global Street: Making the Political." *Globalizations* 8, no. 5 (Ekim): 565-571.
- . 2012. "Interactions of the Technical and the Social: Digital Formations of the Powerful and the Powerless." *Information, Communication & Society*. DOI:10.1080/1369118X.2012.667912.
- . 2013. "Global Finance and Its Institutional Spaces." Karin Knorr Cetina ve Alex Preda, haz., *The Oxford Handbook of the Sociology of Finance* içerisinde. Oxford: Oxford University Press.
- . Gelecek Baskı. *Ungoverned Territories*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sassen, Saskia ve Natan Dotan. 2011. "Delegating, Not Returning, to the Biosphere: How to Use the Multi-scalar and Ecological Properties of Cities." *Global Environmental Change* 21, no. 3: 823-834.
- Schuur, Edward A. G. ve Benjamin Abbott. 2011. "Climate Change: High Risk of Permafrost Thaw." *Nature* 480: 32-33.
- Schwartz, Mike. 2004. "Bottled Water Conflicts." Coğrafya Departmanı, University of Wisconsin, Eau Claire.
- Schwartzkopff, Frances. 2013. "Denmark Races to Prevent Foreclosures as Home Prices Sink." Bloomberg.com. 18 Mart.
- Scott, James C. 1999. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, Robert E. 2010. "Trade Policy and Job Loss." Rapor no. 289. Economic Policy Institute, Washington, DC.
- . 2012. "The China Toll: Growing U.S. Trade Deficit with China Cost More than 2.7 Million Jobs between 2001 and 2011, with Job Losses in Every State." Bilgi Raporu #345, Economic Policy Institute, Washington, DC.
- . 2013. "No Jobs from Trade Pacts." Economic Policy Institute, Washington, D.C.
- Seager, R., M. F. Ting, I. M. Held, Y. Kushnir, J. Lu, G. Vecchi, H. P. Huang, N. Harnik, A. Leetmaa, N. C. Lau, C. Li, J. Velez ve N. Naik. 2007. "Model Projections of an Imminent Transition to a More Arid Climate in Southwestern North America." *Science* 316, no. 5828: 1181-1184.
- "Sea Level." *The Guardian*. Guardian News and Media. <http://www.theguardian.com/environment/sea-level>.

- SEC. 2013. "Release No. 34-68842." www.sec.gov/rules/sro/finra/2013/34-68842.pdf. 25 Kasım tarihinde erişilmiştir.
- Selcraig, Bruce. 1998. "This Reclamation Plan Uses Waste to Bury Waste." *High County News* 122. 19 Ocak.
- Sen, Amartya. 2000. *Development as Freedom*. New York: Anchor.
- Sen, Arjun. 2003. "Heat on Cold Drinks." *Statesman*. 12 Ağustos.
- Sender, Henny Arash Massoudi, and Anjli Raval. 2013. "US Housing Groups to Launch IPOs." *Financial Times*. 13 Mayıs.
- Serrano, Fernando. 2008. "Environmental Contamination in the Homes of La Oroya and Concepcion and Its Effects in the Health of Community Residents." United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, Cenevre.
- Shah, Shahid. 2009. "Corporate Farming Raises Concern among Local Growers." *The News (Pakistan)*. 28 Ocak.
- Shepard, D., M. Anuradha ile birlikte. 2010. *(Mis)Investment in Agriculture: The Role of the International Finance Corporation in the Global Land Grab*. Oakland Institute. <http://www.oaklandinstitute.org/>.
- Sherman, Arloc ve Chad Stone. 2010. "Income Gaps Between Very Rich and Everyone Else More than Tripled in Last Three Decades, New Data Show." Center on Budget and Policy Priorities. 25 Haziran. Center on Budget and Policy Priorities, Washington, DC.
- Shinn, Mary Beth. 2010. "Homelessness, Poverty, and Social Exclusion in the United States and Europe." *European Journal of Homelessness* 4 (2010).
- Sierra Club: Southern New Mexico Group. 2013. "The Water Grab on the Augustin Plains." <http://southern.nmsierraclub.org/water-grab-on-the-augustin-plains>. 22 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Sills, Ben ve Andre Tartar. 2013. "Spain Recession Seen Ending by 2014 as Austerity Eases." Bloomberg.com. 13 Haziran.
- Smeeding, Timothy M. 2002. "Globalization, Inequality, and the Rich Countries of the G-20: Evidence from the Luxembourg Income (LIS)." Rapor no. 48. Center for Policy Research, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1809030>.
- Smith, Jim. 2011. "A Long Shadow over Fukushima." *Nature* 472, no. 7 (5 Nisan).
- Smith, Merrill. 2004. "Warehousing Refugees: A Denial of Rights, a Waste of Humanity." *World Refugee Survey 2004* içerisinde. Arlington, VA: U.S. Committee for Refugees.
- Smith, Yves. 2013. "New Whistleblower Describes How Bank of America Flagrantly Violates Dual Tracking, Single Point of Contact Requirements in State/Federal Mortgage Settlement." *Naked Capitalism* [blog], 21 Şubat.
- Smyth, Sharon. 2013. "Spain Home Expropriation Plans Seen Violating EU Bailout." *Bloomberg Businessweek*. 12 Mayıs.
- Snyder, Howard N. 2011. "Arrest in the United States, 1980–2009." Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice. 22 Eylül.

- Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K. B. Averyt, M. Tignor ve H. L. Miller, eds. 2007. *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stamatis, Georgios. 2012. "Homeless in Greece in the Current Financial Crisis: What Perspectives?" University of Athens. <http://crisis.med.uoa.gr/elibrary/13.pdf>.
- Stiffarm, Dean L. 2005. "Community Involvement Conference and Training: The Zortman & Landusky Goldmines." Fort Belknap Indian Community-Environmental Department, Harlem, Montana. www.epancic.org/2005/download/presentations/ballroom_a/thu/stiffarm.pdf. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Stiglitz, Joseph E. 1999. *Freefall: Freemarkets and the Sinking of the Global Economy*. New York: W. W. Norton & Company.
- . 2012. *The Price of Inequality*. New York: W. W. Norton & Company.
- . 2013. "Globalisation Isn't Just about Profits. It's About Taxes Too." *The Guardian*, 27 Mayıs. <http://www.guardian.co.uk/comment/isfree/2013/may/27/globalisation-is-about-taxes-too>.
- Stiglitz, Joseph E. ve Mary Kaldor, haz. 2013. *The Quest for Security: Protection without Protectionism and the Challenge of Global Governance*. New York: Columbia University Press.
- Stott, P. A. 2000. "External Control of 20th Century Temperature by Natural and Anthropogenic Forcings." *Science* 290, no. 5499: 2133-2137.
- Stott, P. A., G. S. Jones, N. Christidis, F. Zwiers, G. Hegerl ve H. Shiogama. 2011. "Single-Step Attribution of Increasing Frequencies of Very Warm Regional Temperatures to Human Influence." *Atmospheric Science Letters* 12, no. 2: 220-227.
- Stott, P. A., D. A. Stone ve M. R. Allen. 2004. "Human Contribution to the European Heatwave of 2003." *Nature* 432, no. 7017: 610-614.
- Sudbury, Julia, haz. 2005. *Global Lockdown: Race, Gender, and the Prison-Industrial Complex*. New York: Routledge.
- Summerill, Joseph. 2011. "Housing Federal Prisoners in Local Jails." Statement of Joseph Summerill Before the Committee on Appropriations: Commerce, Justice, Science, and Related Agencies. 11 Mart.
- Sutcliffe, Bob. 2004. "World Inequality and Globalization." *Oxford Review of Economic Policy* 20, no. 1: 15-37.
- . 2007. "Postscript to the Article 'World Inequality and Globalization.'" World Bank, Washington, DC.
- Sydor, Guy. 2004. "The World's Highest Railroad." <http://www.peruhotel.com/english/article.php?idarticle=13>. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Tagliabue, John. 2013. "Parts of Low Country Are Now Quake Country." *New York Times*. 27 Mart.
- Tarlock, Dan A. 2004. *Bottled Water: Legal Aspects of Groundwater Extraction*. Madison, Wisconsin: State Environmental Resource Center.

- Tax Justice Network. 2011. "The Cost of Tax Abuse." Kasım. www.tackletaxhavens.com/Cost_of_Tax_Abuse_TJN_Research_23rd_Nov_2011.pdf.
- Teubal, Miguel. 2006. "Expansión del Modelo Sojero en la Argentina. De la Producción de Alimentos a los Commodities." *Realidad Económica*. No. 220.
- Texas A&M University. 2013. "Texas Water Law." <http://texaswater.tamu.edu/water-law>. 13 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Theodorikakou, O., A. Alamanou, ve diğerleri. 2012. "Homelessness in Greece—2012: An In-Depth Research on Homelessness in the Financial Crisis." Klimaka NGO—Yunanistan. European Research Conference: Access to Housing for Homeless People in Europe, York, 21 Eylül. www.slideshare.net/FEANTSA/seminar-3-klimaka.
- Thompson, Derek. 2013. "Europe's Record Youth Unemployment: The Scariest Graph in the World Just Got Scariest." *Atlantic*. Mayıs.
- Thompson, Mark. 2012. "Spanish Economy Shrinks Again." CNNMoney. 23 Ekim.
- Townsend, P. K. ve W. H. Townsend. 2004. "Assessing an Assessment: The Ok Tedi Mine." www.maweb.org/documents/bridging/papers/townsend.patricia.pdf.
- Tsukimori, Osamu ve Nathan Layne. 2011. "Areas near Japan Nuclear Plant May Be Off Limits for Decades." Reuters. 27 Ağustos.
- UNCTAD. 2008. *World Investment Directory*, volume 10: *Africa*. New York: United Nations.
- UNDP. 2005. *A Time for Bold Ambition: Together We Can Cut Poverty in Half: UNDP Annual Report*. New York: UNDP.
- . 2008. *Human Development Report 2007–2008*. New York: UNDP.
- . 2013. *Human Development Report 2013*. New York: UNDP. UNEP/GRID. 2006. *Planet in Peril: An Atlas of Current Threats to People and the Environment*. Arendal, Norveç: UNEP/GRID.
- UNHCR. 2012a. *Global Trends 2011*. Geneva : United Nations High Commissioner for Refugees.
- . 2012b. "Annex Tables." *Global Trends 2011*. www.unhcr.org/pages/4fd9a0676.html. 2 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- UNICEF. 2012. "Progress on Drinking Water and Sanitation." www.unicef.org/media/files/JMPreport2012.pdf. 18 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- United Nations Framework Convention on Climate Change. 2013. "A Summary of the Kyoto Protocol." http://unfccc.int/kyoto_protocol/background/items/2879.php. 18 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Urban, Rob ve Sharon Smyth. 2012. "Greek Banks Follow Euripides to Help Borrowers: Mortgages." *Bloomberg Businessweek*. 26 Temmuz.
- U.S. Committee for Refugees. 2009. *World Refugee Survey 2009*. Arlington, VA: U.S. Committee for Refugees.

- U.S. Energy Information Administration. 2012a. "Assumptions to the Energy Outlook 2012: Coal Modul." www.eia.gov/forecasts/aeo/assumptions/pdf/coal.pdf. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012b. "Total Energy: Annual Energy Review." www.eia.gov/totalenergy/data/annual/showtext.cfm?t=ptb0701. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- U.S. International Trade Commission. 2013. USITC Interactive Tariff and Trade DataWeb. 2000-2013 arası döneme ait veriler, Nisan'da yayımlanmıştır, 21 Haziran tarihinde çalışma tablosu şeklinde indirilmiştir. <http://dataweb.usitc.gov/>.
- Van Lynden, G. W. J. 2004. "European and World Soils: Present Situation and Expected Evolution." *Proceedings of I International Conference: Soil and Compost Eco-biology, León, Spain*.
- van Onselen, Leith. 2013. "Three Headwinds for the US Housing Recovery." *Macro-Business*. www.macrobusiness.com.au/2013/07/factors-that-may-thwart-the-us-housing-recovery. 3 Ağustos 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Varchaver, Nicholas ve Katie Benner. 2008. "The \$55 Trillion Question." CNN Money. 30 Eylül.
- Vergano, Dan. 2007. "Climate Change Threatens New Dust Bowl in Southwest." *USA Today*. 6 Nisan.
- Vermeulen, Sonja ve Nathalie Goad. 2006. *Towards Better Practice in Smallholder Palm Oil Production*. Natural Resources Issues Series 5. Londra: IIED.
- Vidal, John. 2012. "Chinese Food Security May Be Motivating Investments in Africa." *Guardian*. 10 Mayıs.
- Viñas, Maria-José. 2012. "Satellites See Unprecedented Greenland Ice Sheet Surface Melt." NASA. www.nasa.gov/topics/earth/features/greenland-melt.html. 30 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Visser, Oane ve Max Spoor. 2011. "Land Grabbing in Post-Soviet Eurasia: The World's Largest Agricultural Land Reserves at Stake." *Journal of Peasant Studies* 38, no. 2: 299–323.
- von Braun, Joachim. 2008. "Food and Financial Crises: Implications for Agriculture and the Poor." *Washington DC: International Food Policy Research Institute (IFPRI) Food Policy Report* 20. <http://www.ifpri.org/PUBS/agm08/jvbagm2008.asp>.
- von Braun, Joachim, Akhter Ahmed, Kwadwo Asenso-Okyere, Shenggen Fan, Ashok Gulati, John Hoddinott, Rajul Pandya-Lorch, Mark W. Rosegrant, Marie Ruel, Maximo Torero, Teunis van Rheenen ve Klaus von Grebmer. 2008. "High Food Prices: The What, Who, and How of Proposed Policy Actions." *Washington DC, International Food Policy Research Institute (IFPRI) Policy Brief*. <http://www.ifpri.org/pubs/ib/foodprices.asp>.
- von Braun, Joachim ve Ruth Meinzen-Dick. 2009. "'Land Grabbing' by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities." *Washington DC: International Food Policy Research Institute (IFPRI) Policy Brief* 13. <http://www.ifpri.org/publication/land-grabbing-foreign-investors-developing-countries>.

- Voyant Solutions Pvt. Ltd. 2009. "Final Report for City Corporation cum Business Plan for Ranipet Town." 2009. <http://municipality.tn.gov.in/ranipet/Ranipet.pdf>. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Wagenhofer, Erwin. 2005. *We Feed the World*. Allegro Film Produktions-firma GmbH. www.youtube.com/watch?v=qyAzzmN2s0w. 18 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Wald, Matthew L. 2010. "Analysis Triples U.S. Plutonium Waste Figures." *New York Times*. 11 Temmuz.
- Walmsley, R. 2011. *World Population List*, 9th ed. Essex: International Centre for Prison Studies.
- Walsh, Bryan. 2007. "Dzerzhinsk, Russia." The World's Most Polluted Places. *Time*. www.time.com/time/specials/2007/article/0,28804,1661031_1661028_1661021,00.html. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Warner, Koko, Olivia Dun ve Marc Stal. 2008. "Field Observations and Empirical Research." *Forced Migration Review* 31: 13–15.
- Warnock, Veronica Caddac ve Francis E. Warnock. 2008. "Markets and Housing Finance." Social Science Research Network. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=981641. 28 Temmuz 2012 tarihinde erişilmiştir.
- . 2012. "Developing Housing Finance Systems." Reserve Bank of Australia Annual Conference Volume s. 49–67. <http://www.rba.gov.au/publications/confs/2012/pdf/warnock-warnock.pdf>. 8 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Warren, L. H. 1940. "Leather Buffers' Nodes." *Journal of the American Medical Association* 114, no. 7 (17 Şubat): 571.
- Washington State Department of Ecology. 2008. "Hanford Quick Facts." [http://web.archive.org/web/20080624232748/](http://web.archive.org/web/20080624232748/http://www.ecy.wa.gov/features/hanford/hanfordfacts.html) <http://www.ecy.wa.gov/features/hanford/hanfordfacts.html>.
- . 2013. "Ecology Statement on Notification of More at Risk Consent Decree Milestones." http://www.ecy.wa.gov/programs/nwp/sections/tankwaste/twtreatment/pages/20131008_statement.html. 5 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Wassener, Bettina. 2011. "Raising Awareness of Plastic Waste." *New York Times*. 14 Ağustos.
- Watkins, Thayer. 2013. "The Chaebol of South Korea." San Jose State Üniversitesi fakülte web sayfası, www.sjsu.edu/faculty/watkins/chaebol-.htm.
- Wellington Water Watchers. 2011. "Nestlé Waters Canada, Permit to Take Water." www.wellingtonwaterwatchers.ca/nestle-waters-canada-permit-to-take-water/. 23 Kasım 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Western, Bruce ve Becky Pettit. 2010. "Incarceration & Social Inequality." *Daedalus*, 2010 yaz.
- White, Alan. 2013. "Foreclosure Crisis in Europe vs US." Credit Slips: A Discussion on Credit, Finance, and Bankruptcy. www.creditslips.org/creditslips/2011/08/foreclosure-crisis-in-europe-vs-us.html. 8 Şubat 2013 tarihinde erişilmiştir.

- White, Ben, Saturnino M. Borras Jr., Ruth Hall, Ian Scoones ve Wendy Wolford. "The New Enclosures: Critical Perspectives on Corporate Land Deals." *Journal of Peasant Studies* 39, no. 3–4: 619–647.
- White House. 2010. "The U.S.-South Korea Free Trade Agreement: More American Jobs, Faster Economic Recovery Through Exports" (değer tablosu). www.whitehouse.gov/sites/default/files/fact_sheet_overview_us_korea_free_trade_agreement.pdf.
- WHO. 2005. "Chernobyl: The True Scale of the Accident." World Health Organization, Cenevre.
- . 2010. "Dioxins and Their Effect on Human Health." World Health Organization, Cenevre.
- Wiener Bravo, E. 2011. "The Concentration of Land Ownership in Latin America: An Approach to Current Problems." CISEPA contribution to ILC Collaborative Research Project on Commercial Pressures on Land. Roma: ILC.
- Wigley, T. ve B. Santer. 2012. "A Probabilistic Quantification of the Anthropogenic Component of Twentieth Century Global Warming." *Climate Dynamics*.
- Williams, Laura. 2012. *Housing Landscape 2012*. National Housing Conference, Washington, DC.
- Wolman, David. 2006. "Train to the Roof of the World." *Wired* 14, no. 7 (Temmuz).
- World Bank. 2005. "Increasing Aid and Its Effectiveness." In *Global Monitoring Report: Millennium Development Goals: From Consensus to Momentum*, 151–188. Washington, DC: World Bank.
- . 2006. *Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration*. Washington, DC: World Bank.
- . 2008. *Global Monitoring Report 2008*. Washington, DC: World Bank.
- . 2012. *Turn Down the Heat: Why a 4° Warmer World Must Be Avoided*. Washington, DC: World Bank.
- . 2013a. "Europe and Central Asia Housing Finance Crisis Prevention and Resolution: A Review of Policy Options." Rapor no. 78346. World Bank, Washington, DC.
- . 2013b. *Turn Down the Heat: Climate Extremes, Regional Impacts, and the Case for Resilience*. Washington, DC: World Bank.
- . 2013c. "GDP Per Capita (Current US\$)." <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?page=1>. 1 Ocak 2014 tarihinde erişilmiştir.
- World Food Programme. 2013. "10 Things You Need to Know about Hunger in 2013." World Food Programme, Roma.
- World Nuclear Association. 2012. "Chernobyl Accident 1986." www.world-nuclear.org/info/chernobyl/inf07.html. 9 Ocak 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Wyly, Elvin, Markus Moos, Daniel Hammel ve Emanuel Kabahizi. 2009. "Cartographies of Race and Class: Mapping the Class-Monopoly Rents of American Subprime Mortgage Capital." *International Journal of Urban and Regional Research* 33, no. 2 (Haziran): 332–354.

- Xing, Yuqing. 2010. "Facts About and Impacts of FDI on China and the World Economy." *China: An International Journal* 8, no. 2: 309–327.
- Yusuf, Hamid. 2012. "Land Administration System in Indonesia." 17. ASEAN Values Association Kongresinde sunulmuş makale. [www.aseanvaluers.org/PDF/Land%20Administration%20System%20in %20Indonesia.pdf](http://www.aseanvaluers.org/PDF/Land%20Administration%20System%20in%20Indonesia.pdf). 1 Temmuz 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Zarchin, Tomer. 2009. "International Legal Precedent: No Private Prisons in Israel." *Haaretz*. 9 Kasım.
- Zeiss, Geoff. 2011. "Large Water Diversion Projects, Environmental Impact and Convergence." *Between the Poles: All about Infrastructure* [blog]. <http://geospatial.blogs.com/geospatial/2011/03/large-water-diversion-projects-and-the-environment.html>. 30 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
- Zoomers, A. 2010. "Globalisation and the Foreignisation of Space: Seven Processes Driving the Current Global Land Grab." *Journal of Peasant Studies* 37, no. 2 (Nisan): 429–447.
- Zuber, Helen. 2012. "Mortgage Nightmares: Evictions Become Focus of Spanish Crisis." *Der Spiegel*. 22 Aralık.

DİZİN

A

Aabø 104, 235

Aberfoyle 207

Açlık 93

Afrika 11, 13, 16, 18, 21, 24, 61, 71, 77,
91, 93, 98, 102, 105, 107, 109, 111, 115,
116, 117, 118, 119, 120, 124, 139, 145,
166, 167, 168, 187, 200, 210, 212, 224,
226, 229, 232

Agri SA 117

Alaska 218

Almanya 23, 28, 38, 45, 67, 75, 78, 79,
101, 118, 137, 151, 196

Alpcot Agro 116

Alvara 181

Angola 23, 99, 100, 233

Antarktika 115, 211, 215, 217

Apollo Gold 175

Appalachia 249

Arazi 92, 94, 104, 105, 107, 108, 109,
111, 112, 113, 114, 116, 124, 125, 163,
166, 167

Arjantin 150

Arrighi 128, 147, 236

Asya 18, 24, 76, 91, 98, 102, 107, 109, 110,
117, 118, 124, 139, 141, 142, 145, 149,
150, 151, 166, 168, 199, 200, 214, 229

Atlas Energy 189

Atomredmetzoloto 193

Avrupa 24, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 75, 83, 87, 91,
95, 101, 107, 108, 109, 117, 118, 124,
127, 141, 142, 147, 154, 158, 196, 209,
226, 229, 240

Avustralya 74, 77, 78, 107, 118, 143,
145, 187

Avusturya 57, 88

Azerbaycan 146, 178

B

Bahreyn 117

Bai 158, 167, 236

Bangladeş 68, 69, 167, 183

Bankacılık 124

Batarya 180

Belarus 195

Belçika 75, 88

Benin 111, 243

Bering Denizi 218

Birleşik Arap Emirlikleri 116, 117, 118

Birleşik Devletler 16, 20, 39, 70, 71, 72, 97

Birleşik Krallık 28, 38, 56, 58, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 105, 118, 121, 147, 151, 190, 229

Bolivya 73

Borç 35, 47, 98, 99, 101, 103

Brabeck 161, 203, 204, 239

Brezilya 45, 107, 118, 124, 207, 229

Broken Hill Proprietary 193

Bulgaristan 56, 57, 88

Bunker Hill Mining 175, 236

Burckhardt 12

C-Ç

Cerro de Pasco Copper Corporation 181

Charles Dallara 48

Chihuahuan Çölü 214

Ciavarella 78

Cibuti 118

Columbia Nehri 196, 197

Credit Suisse 154

Cuadrilla Resources 190

Cummins 31, 86, 260

Çek Cumhuriyeti 57, 75, 88, 143

Çernobil 194, 196, 197

Çin 10, 13, 15, 24, 25, 28, 45, 47, 50, 51, 72, 91, 92, 111, 116, 117, 118, 131, 133, 145, 156, 167, 211, 223, 232

D

Danimarka 37, 56, 57, 88, 118

Dawn Mining 176

Demokratik Kongo Cumhuriyeti 67, 111

Dent 167, 236

Dış kaynak kullanımı 138

Doe Run Company 181

Doğu Avrupa 107, 196, 226

Dominik Cumhuriyeti 165, 180

Dubai 145

Dust Bowl 214, 269

Dünya Ticaret Örgütü 95, 96

E

Ekonomik büyüme 95

Endonezya 111, 121, 122, 123

Estonya 56

Etiyopya 105, 116, 117, 118

Evrimci 2

F

Federal Bureau of Prisons 79, 89, 246

Federal Prison Industries 80

Finlandiya 38, 56, 57

Fort Belnap Reservation 172, 174, 243, 253

Fransa 28, 45, 74, 75, 78, 104, 118, 158, 187

Fukuşima 197

G

Gabon 111, 262

Giovanni 147, 236

Goldman Sachs 131, 148, 154

Gölge bankacılık sistemi 153

Gros Ventre 173

Grönland 211, 216, 217

Güney Afrika 61, 71, 77, 115, 118, 168, 187, 200, 210, 232

Güney Amerika 24, 53, 77

Güney Kore 24, 116, 117, 118, 143, 151

Güney Sudan 62

H

Haiti 73

Hidrolik kırma 186, 187, 231

Hindistan 10, 45, 58, 82, 111, 117, 118, 143, 184, 198, 204, 208, 209, 210, 223, 224

Hollanda 57, 88, 99, 109, 118, 122, 190, 226, 229

Hong Kong 34, 76, 77, 78, 145

Hyundai Heavy Industries 116

I-İ

Irak 62

İran 62, 67

İrlanda 56, 75, 78, 87

İspanya 10, 18, 22, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 82, 87, 88, 132, 143, 226, 229, 231

İsrail 38, 76, 118

İsveç 38, 54, 57, 91, 118

İşsizlik 51

İtalya 45, 47, 51, 52, 82, 118, 132, 134

J

Japonya 24, 45, 117, 118, 133, 143, 197

Johnson 159, 160, 251, 260

K

Kamerun 111

Kanada 77, 78, 89, 187, 214

Kapitalizm 1

Karakum Kanalı 214

Karanlık havuzlar 154

Katar 117, 118

Kazakistan 146, 210

Kenya 67, 167

Khorol Zerno 116

Kıbrıs 56, 88

Kimya fabrikaları 209

Konut ipoteği 128

Kosta Rika 77

Kredi temerrüt takasları 153

Kuveyt 117

L

La Oroya 181, 182, 251, 253, 266

Laos 91

Latin Amerika 18, 21, 53, 91, 98, 102, 107, 124, 224

Letonya 10, 54, 56, 57, 132

Liberya 73, 105

Libya 62, 109, 118

Little Bighorn Nehri 174

Litvanya 57

Londra 145, 147, 236, 260, 269

Louisiana 71, 81, 89, 254, 257

Loverdos 58

Lumumba 97

Lübnan 118

Lüksemburg 57

M

Macaristan 10, 54, 56, 57, 75, 141, 143, 231

Madagaskar 116, 117, 118

madencilik 10, 11, 14, 16, 115, 116, 122, 166, 169, 172, 176, 177, 181, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 231

McKibben 162, 212, 255

McTighe 75, 89, 255

Meksika 71, 107, 150

Mısır 16, 118, 224

Midnite Mines Inc. 176

Milanovic 37, 39, 86, 256

Missouri 177

Mogadişu 98

Molnar 111, 257

Monako 145

Montana 10, 16, 172, 173, 174, 176, 267

Morgan Stanley 116

Moskova 145, 159, 264

Môzambik 68, 69, 105, 117, 119, 120

• Murphy 28, 29, 105, 160, 257, 258

Mülteciler 61, 65, 67

N

Nevada 173

Newmont USA Limited 176

Nijerya 99, 100, 105, 115

Norveç 56, 268

Null 180

Nussbaum 130

O-Ö

Okyanusya 77, 107

Olsson 167, 236

Orta Amerika 93, 166

Ortiz 31, 86, 260

Ölü su 161

Ölü toprak 164

P

Pakistan 62, 67, 109, 116, 266

Palar Nehri 184, 185

Pegasus Gold Corporation 172

Peru 71, 89, 109, 160, 165, 181, 182,
236, 242, 251

Polonya 56

Portekiz 36, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 56,
87, 226, 229

R

Rio Grande Havzası 208

Romanya 57, 88

Rusya 10, 11, 16, 28, 45, 72, 76, 78, 91,
116, 146, 158, 165, 169, 170, 171, 172,
193, 195, 209, 211, 226, 232

S-Ş

Sahra altı Afrika 13, 16, 98, 115, 117, 166,
167, 200, 226

Sıcak hava dalgaları 168

Singapur 145

Sistemin dışarısında bırakma 10, 11

Siyanür yığın liçi 173

Slovenya 57

Soros 152

Suharto diktatörlüğü 122

Suriye 62, 67

Suudi Arabistan 116, 117, 118, 121

Şartlı tahliye 73

T

Tanzanya 117, 119, 120

Tayland 76

Tayvan 24

Teksas 71, 206, 214

Thomas 104, 205, 235, 236, 251

Thomas Kring 104, 235

Times Beach 177, 244, 252, 254

Türkiye 47

U

Ukrayna 91, 116, 194, 195

Uluslararası Para Fonu 28, 48

Umman 117

Ürdün 117, 118

V

Vietnam 91, 200

W

Washington 78, 79, 85, 140, 161, 175,
176, 196, 197, 235, 236, 238, 242, 247,
248, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258,
260, 261, 265, 266, 267, 269, 270, 271

Y

Yemen 62

Yeni Gine 192

Yeraltı suyu 204

Yoksulluk 56, 57, 59, 68, 88

Yunanistan 10, 16, 18, 22, 42, 43, 44,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 76,
78, 82, 87, 88, 99, 148, 225, 226, 229,
230, 233, 268

Yup'ik Inuit 218

Z

Zambiya 116

S A S K I A S A S S E N

S Ü R G Ü N L E R

KÜRESEL EKONOMİNİN
ACIMASIZ VE KARMAŞIK YAPISI

Çeviren: Nihan Aksoy

Gelir eşitsizliğinin artmasını, işsizlik rakamlarını, toprak ve su gibi kaynakların tahrip edilmesini ve sosyo-ekonomik temelli saiklere bağlı olarak yerinden edilen insanların durumunu yüzeysel düşüncelerle kavramak pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu meselelerin tümü; yaşam alanlarından, hatta yaşamı mümkün kılan biyosferden bir tür kovulma olarak görülmeli ve bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Finanstan madencilğe kadar çeşitli alanlarda sahip olunan bilgi birikimi ve teknolojik vasıtalar, günümüzün acımasız dünyasında, insanlar arasında eşitsizliğe sebep olacak şekillerde kullanılmaktadır. Böyle bir güç şirketlerin, hükümetlerin veya bireylerin tekeline geçmekten ziyade giderek sistemleşmekte ve bir düzen hâlini almaktadır. Saskia Sassen, bu eserde, söz konusu bu sistemleşmenin ve neden olduğu sürgünlerin ardında yatan sebepleri aydınlatmak için ekonomiden finansa, bilgi teknolojilerinden şehirciliğe kadar farklı disiplinlere başvurarak çeşitli öngörüler sunmaktadır.

alBaraka
Yayınları
albarakakultur.com